9 789975 172103

STUDENT, PROFESOR ŞI CERCETĂTOR ÎN ANII 1980–1990:
DRUMUL SPRE REGĂSIRE ŞI LIBERTATE

2022

HISTORIA Universitaria

VOLUMUL CONFERINŢEI ŞTIINŢIFICE NAŢIONALE CU PARTICIPARE INTERNAŢIONALĂ

STUDENT, PROFESOR ŞI CERCETĂTOR ÎN ANII 1980–1990:

DRUMUL SPRE REGĂSIRE ŞI LIBERTATE

EDIȚIA III

7 octombrie 2022,
Chișinău

Coordonator:
Lidia Prisac

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE

STUDENT, PROFESOR ŞI CERCETĂTOR ÎN ANII 1980–1990: DRUMUL SPRE REGĂSIRE ŞI LIBERTATE

VOLUMUL CELEI DE A III-a EDIȚII
A CONFERINȚEI ŞTIINȚIFICE NAȚIONALE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

Chişinău, 7 octombrie 2022

Lidia PRISAC
coordonator

Chişinău – 2023

Volumul a fost recomandat spre publicare de către Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie în şedința din 31 mai 2023.

Acest volum a apărut în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea şi valorificarea bunelor practici.*

Volumul cuprinde lucrările prezentate la conferința ştiințifică națională cu participare internațională *Student, profesor şi cercetător în anii 1980–1990: drumul spre regăsire şi libertate*, Chişinău, 7 octombrie 2022.

Responsabilitatea pentru punctele de vedere exprimate aparțin în exclusivitate autorilor.

Referenți ştiințifici: Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, membru corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova)
Sorin Domițian ŞIPOŞ, doctor în istorie, profesor universitar (Universitatea din Oradea)

Coordonator: Lidia PRISAC, doctor în istorie, cercetător ştiințific coordonator
Responsabil de ediție: Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, cercetător ştiințific coordonator

Editor: Liliana ROTARU, doctor în istorie, conferențiar universitar
Redactor: Claudia CEMÂRTAN, doctor în filologie, conferențiar universitar
Procesare computerizată: Nadia POTÂNGA
Coperta: Natalia BEREBIUC

Coperta 1: Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii

"Student, profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate", conferinţă ştiinţifică naţională (3 ; 2022 ; Chişinău). Student, profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate : conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, ediţia a 3-a, Chişinău, 7 octombrie 2022 / coordonator: Lidia Prisac ; referenţi ştiinţifici: Sorin Domiţian Şipoş, Demir Dragnev. – Chişinău : [S. n.], 2023 (Lexon-Prim). – 295 p. : fot. – (Seria: Historia Universitaria, ISBN 978-9975-3454-5-3).

Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie. – Rez.: lb. engl. – Referinţe bibliogr. în subsol. – [100] ex.

ISBN 978-9975-172-10-3.

[378+94](478)(082)

S 93

EDITURA LEXON

MD-2049, mun. Chişinău, str. Pan Halippa 6G/13A
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

CUPRINS

Notă asupra ediției de Lidia PRISAC 5

**COMUNISMUL ÎN DISOLUȚIE.
DE LA TOTALITARISM LA LIBERALIZARE**

Gabriel MOISA
Cercetarea evenimentelor din decembrie 1989.
O discuție istoriografică 10

Ruslan ŞEVCENCO
Controlul ideologic al viziunilor „naționaliste" la
Institutul Pedagogic din Tiraspol şi Institutul Politehnic
din Chişinău 23

Georgeta STEPANOV
Învățământul superior din RSSM: reconfigurarea cadrului
relațional student – profesor în anii 1980–1990 32

Liliana ROTARU
Studenții şi Mişcarea de Renaştere Națională din
RSS Moldovenească: noiembrie 1989 45

Ion Valer XENOFONTOV
Studenți şi profesori de la Institutul de Stat de Medicină
din Chişinău (anii 1980) 61

Fiodor TONU
Poziția civică a tineretului creştin protestant din RSSM
la finele anilor 1980 79

István BANDI
Istoria dezvoltării mişcărilor studențeşti din Ungaria
în anii 1980 90

Sorin ŞCLEARUC
Fenomenul muzicii de dans a anilor 1980, în baza mărturiilor
studenților din RSS Moldovenească 101

Lidia PRISAC
Nunțile studenției anilor 1980 în RSS Moldovenească 110

Ionuț ENACHE
Laicizarea învățământului religios în România comunistă
(1944–1989) 127

VARIA

Alexandru MALACENCO
Politica de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB a RSS Moldoveneşti în primii ani postbelici 136

Natalia MOROI
Problema identitară şi lingvistică în istoria ştiinţei din RSS Moldovenească (1980–1990) 148

Sergiu GURIN
Repere istoriografice ale culturii fizice şi sportului în RSS Moldovenească 169

PROFILURI PROFESIONALE

Ion EREMIA
Decanul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chişinău Mihail C. Sâtnic (1929–1988) 180

Andrei PRODAN
Dumitru Coval – primul ziarist moldovean acreditat la olimpiadă 193

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC
Anatol Petrencu: profesorul şi istoricul ieşit din tipare 209

Valentina URSU
Iosif Moldovanu: devotament şi abnegație 251

NOTE DE LECTURĂ

Anatol PETRENCU
Contribuții noi la rolul şi locul intelectualității în regim comunist 266

Liliana COROBCA
Grecia şi Roma antică şi *Profesorul Vladimir Potlog* 271

Adrian ROŞCA
O perspectivă franceză asupra sistemului de învățământ sovietic 275

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ŞI CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ. GALERIE FOTO
Rubrică îngrijită de **Ion Valer XENOFONTOV** şi **Iulian SALAGOR** 282

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Fructificând o experiență mai veche, care a debutat în cadrul proiectului *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea şi valorificarea bunelor practici* (cu cifrul nr. 20.80009.1606.11), sub coordonarea dr., conf. univ. Liliana Rotaru, volumul de față continuă tradiția şi întruneşte materialele sesiunii de comunicări ştiințifice, desfăşurate în cadrul celei de-a III-a ediții[1] a conferinței ştiințifice naționale cu participare internațională *Student, profesor şi cercetător în anii 1980–1990: drumul spre regăsire şi libertate*.

Conferința, nemijlocit, s-a desfăşurat într-un format mixt (deja consfințit) la 7 octombrie 2022 în cadrul Centrelor de studii interdisciplinare *Silviu Dragomir* de la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Moldova şi de la Universitatea din Oradea, printre participanți fiind înscrişi istorici şi cercetători din Republica Moldova, România şi Ungaria, care reprezintă instituțiile menționate, dar şi altele, precum: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova.

Din punct de vedere tematic, volumul reprezintă o noutate – atât în peisajul istoriografic autohton, cât şi în cadrul studiilor dedicate evoluției mediului universitar şi academic –, întrucât se referă la ultimul deceniu de existență a lagărului socialist, inclusiv de încadrare a RSS Moldoveneşti în perimetrul Uniunii Sovietice, existând, în utlimul timp, o sensibilitate aparte față de problemele de patrimoniu academic universitar, care aduc în prim-plan particularitățile identitar-culturale şi spirituale.

După tematica subiectelor abordate, lucrarea este compartimentată în câteva părți, şi anume: *Comunismul în disoluție. De la totalitarism la liberalizare*; *Varia*; *Profiluri profesionale*; *Note de lectură*, inclusiv o *Galerie foto*, dedicată învățământului superior şi cercetărilor ştiințifice din RSS Moldovenească.

---

[1] Vezi şi: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism*, Conferința națională cu paricipare internațională, Ediția a II-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021 /coord.: Liliana Rotaru, Chişinău, Lexon-Prim, 2023, 355 p.; *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, Conferința națională cu paricipare internațională, Ediția a I-a, Chişinău, 15–17 octombrie 2020 /coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chişinău, Lexon-Prim, 2020, 288 p.

În mod evident, volumul reprezintă efortul colectiv al autorilor preocupați de tematica interdisciplanară a schimbărilor care au survenit în anii ’80 ai secolului trecut (pe anumite aspecte concrete: de la politică, probleme sociale până la sport) şi reuneşte 17 contribuții inedite şi novatoare, inclusiv trei prezentări de carte. Prima şi a doua parte a volumului însumează 13 studii care surprind prin diversitatea subiectelor abordate, efectuându-se o trecere dinspre istoriografia evenimentelor din decembrie 1989 din România (Gabriel Moisa), spre mişcările studenţeşti din Ungaria în anii 1980 (István Bandi) şi evenimentele mişcării de renaştere națională din RSS Moldovenească (Liliana Rotaru), către istoria învățământului superior (Ruslan Şevcenco) şi a mediului academic din anii 1980 (Natalia Moroi), inclusiv experiența trăită şi narată de studenții, profesorii şi intelectualii acelor timpuri (Ionuț Enache, Georgeta Stepanov, Fiodor Tonu, Ion Valer Xenofontov).

De remarcat faptul că cercetările autorilor nominalizați, precum şi cele efectuate de Sergiu Gurin şi Alexandru Malacenco, se bazează pe mult material inedit şi adoptă metodologia clasică de cercetare a evenimentelor istorice, fiind folosită o gamă variată de documente depozitate în cadrul Direcțiilor Generale ale Arhivelor Naționale şi al Organizațiilor Social-Politice ale Agenției Naționale a Arhivelor; al Arhivei Ştiințifice Centrale a Academiei de Ştiințe a Moldovei; al Arhivei Universității de Stat din Moldova; al Arhivei Universității de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu”; al Arhivei Serviciului de Informații şi Securitate al Republicii Moldova; al Arhivei Istorice a Serviciilor Secrete din Ungaria etc.).

Alte câteva articole, însoțite de un bogat material fotografic şi asamblate tematic în: cadrul relațional student – profesor în mediul învățământului superior (Georgeta Stepanov); studenți şi profesorii de la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău (Ion Valer Xenofontov); muzica de dans în mediul studenților (Sorin Şclearuc); nunțile studenției (Lidia Prisac) precum şi cele patru contribuții care ne propun o incursiune în viața şi activitatea profesorilor din mediul universitar de ieri şi de azi – Mihail C. Sâtnic (Ion Eremia); Dumitru Coval (Andrei Prodan); Anatol Petrencu (Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac) şi Iosif Moldovanu (Valentina URSU), vin cu o împletire între materialul memoralistic şi mărturiile de istorie orală.

Încă în 1999, istoricul K. Pomian, într-un capitol din cartea sa „Sur l'histoire", intitulat „De la istorie, ca parte a memoriei, la memorie ca obiect al istoriei", afirma că în ultimele două decenii există în istoriografie un interes nemaiîntâlnit, acordat memoriei colective în variantele şi circumscrierile ei de „memorie națională, regională, comunitară"[1].

Cele câteva articole amintite, care fac parte dintr-o anumită zonă a „mondenității istoriografice", se plasează între istorie şi memorie în favoarea celui de-al doilea pilon, în sensul că „totul este istorie", dar deacum încolo devine „totul memorie". Resurgența memoriei în demersul istoriografic şi în cel de teorie a istoriei vine dinspre o mare varietate de cauze, care pot fi ordonate în identitar-cultural, etic, epistemologic, ideologic şi programatic. În acest context, deconstrucția istoriei învățământului superior din RSS Moldovenească din ultimul deceniu de existență a URSS convoacă memoria colectivă şi individuală în reconstituirea discursului identitar-cultural în care memoria deține un loc prioritar şi induce particularitate şi diversitate.

Articolele care derulează cercetări pe sondarea memoriei prin metodologia istoriei orale, dar şi prin intermediul memorialisticii, reconstituie secvențe din istoria trăită a anilor 1980 de către actanții mediului universitar şi academic din RSS Moldovenească. Astfel, cercetările de istorie orală nu fac altceva decât să persevereze în clasificarea memoriei drept sursă de istorie care să producă, în cele din urmă, o „reconfigurare cognitivă a istoriei".

Rubrica *Note de lectură* din cadrul volumului include trei prezentări de carte, a căror tematică reflectă contribuțiile legate de istoria învățământului superior, fiind vorba despre lucrările celei de-a doua conferințe naționale cu participare internațională „Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism", coordonată de dr. Liliana Rotaru (Anatol Petrencu); lucrarea „Profesorul Vladimir Potlog. Povestea vieții", elaborată de autorii Ion Valer Xenofontov şi Lidia Prisac (Liliana Corobca), precum şi lucrarea „Rapprocher l'école et la vie? Une histoire des réformes de l'enseignement en Russie soviétique (1918–1964)", scrisă de Laurent Coumel (Adrian Roşca).

---

[1] K. Pomian, *Sur l'histoire*, Paris, Gallimard, 1999, p. 263. *Apud*: Radu Radosav, *Editorial*. În: *Anuarul Institutului de istorie orală*, vol. IV, Cluj-Napoca, 2023, p. 7.

În final, volumul încorporează o *Galerie foto* (formată din peste 25 de imagini), îngrijită de Ion Valer Xenofontov şi Iulian Salagor, care relevă mediul studențesc, al cercetătorilor şi profesorilor din RSS Moldovenească. Imaginile aferente, unele dintre ele inedite, vin să capteze atenția unui public cât mai larg şi sunt orientate spre cititorii mai tineri pentru a-i molipsi de cunoaşterea trecutului proxim.

În lumina celor expuse, ca şi în cazul volumelor precendente, studiile incluse în lucrarea de față abordează teme specifice, ancorate la schimbările generate de disoluția sistemului totalitar şi implozia liberalismului de la sfârşitul anilor 1980 în spațiul est-european. Cartea reprezintă o lucrare importantă nu doar prin soliditatea studiilor pe care le reuneşte, ci şi prin retrospectivele şi perspectivele pe care le propune, fiind o deschidere spre noi câmpuri de cercetare şi o lansare spre noi provocări de explorare a mediului universitar-academic în perioada temporală a anilor 1990.

dr., cercet. şt. coord. Lidia PRISAC

COMUNISMUL ÎN DISOLUȚIE.
DE LA TOTALITARISM LA LIBERALIZARE

Gabriel MOISA
Cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. O discuție istoriografică

Ruslan ŞEVCENCO
Controlul ideologic al viziunilor „naționaliste" la Institutul Pedagogic din Tiraspol şi Institutul Politehnic din Chişinău

Georgeta STEPANOV
Învățământul superior din RSSM: reconfigurarea cadrului relațional student – profesor în anii 1980–1990

Liliana ROTARU
Studenții şi Mişcarea de Renaştere Națională din RSS Moldovenească: noiembrie 1989

Ion Valer XENOFONTOV
Studenți şi profesori de la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău (anii 1980)

Fiodor TONU
Poziția civică a tineretului creştin protestant din RSSM la finele anilor 1980

István BANDI
Istoria dezvoltării mişcărilor studențeşti din Ungaria în anii 1980

Sorin ŞCLEARUC
Fenomenul muzicii de dans a anilor 1980, în baza mărturiilor studenților din RSS Moldovenească

Lidia PRISAC
Nunțile studenției anilor 1980 în RSS Moldovenească

Ionuț ENACHE
Laicizarea învățământului religios în România comunistă (1944–1989)

Gabriel MOISA

CERCETAREA EVENIMENTELOR DIN DECEMBRIE 1989. O DISCUȚIE ISTORIOGRAFICĂ

La începutul mileniului al treilea, meseria de istoric este din ce în ce mai complicată, întrucât a devenit foarte tentantă pentru cei din spațiul marginal specialiştilor propriu-zişi, neînțelegându-se pe deplin faptul că scrierea istoriei trebuie lăsată, totuşi, pe seama istoricilor de meserie[1]. Când vorbim despre recuperarea istoriei comunismului, cu toate avatarurile sale, provocările epistemologice sunt foarte mari[2]. Acestea sunt amplificate de literatura istorică produsă în epocă – cu atât mai mult, cu cât cercetătorul acestei perioade a devenit, vrând-nevrând, mai mult decât în alte epoci, un spectator angajat[3]. Era epoca în care cenzura scrisului istoric era draconică, iar produsul finit avea de suferit de pe urma canoanelor ideologice ale epocii[4].

Pe de altă parte, trebuie să recunoaştem că în postcomunism, recuperarea anilor de comunism s-a făcut pe diverse nivele, datorate formației intelectuale a istoricului, epocii în care s-a format, dar mai ales, în prezent, motivațiilor istoricului, condițiilor sociale şi profesionale în care activează şi, foarte important, nivelului de satisfacție profesională şi intelectuală a cercetătorului istoric[5]. Istoricul nu locuieşte într-un turn de fildeş. Cei nemulțumiți de condiția lor – intelectuală, socială, politică, administrativă, familială etc. – au lăsat şi vor lăsa urme asupra propriei producții istori-

[1] Ioan-Aurel Pop, *Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea*. În: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tamaş, *Între pasiune şi profesie. Istoriografia românească la început de mileniu*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane-Şcoala Ardeleană, 2017, p. 18.

[2] Florin Leontin Abraham, *Provocări epistemologice ale totalitarismului. O metodologie a studiului regimurilor comuniste*, Bucureşti, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, pp. 203-318.

[3] *Ibidem*.

[4] Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iaşi, Institutul European, 2000; Florin Muller, *Politică şi istoriografie în România 1948–1964*, Cluj-Napoca, Editura Neremiae Napocae, 2003; Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2007; Pavel Țugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu Dej*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999; Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003; Ion Zainea, *Istoriografia română şi cenzura comunistă (1966–1977)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2010; Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania 1948–1989*, Budapesta, Eötvös Lorand Kiadó, 2012 etc.

[5] John Lukacs, *The Future of History*, New Haven, Yale University Press, 2011.

ografice, iar acest lucru, făcând o corelație între cel care scrie şi rezultatul muncii sale, este mai mult decât vizibil.

Nu întâmplător, o analiză istoriografică amplă asupra unui istoric necesită întotdeauna o incursiune în formația sa intelectuală, în lecturile care au contribuit la definirea sa ca specialist şi, deloc de neglijat, în modul în care s-a raportat societatea la el sau el la societate. Acest din urmă aspect poate greva, la rândul său, decisiv asupra operei acestuia, iar concluziile pot conține subiectivisme situate în afara atelierului istoricului obişnuit[1].

Asupra validității recuperărilor istorice, în general, şi a epocii comuniste, în special, planează un alt element care poate denatura tentativele sau micşora potențialul recuperator. Este vorba de înscrierea în tiparele a ceea ce numim corectitudine politică[2], dublată de limbajul de lemn, care complică foarte mult discursul istoric[3].

Rar se întâmplă ca o întreprindere de recuperare a trecutului să fie dificilă, atunci când există la îndemână numeroase documente istorice. Ei bine, atunci când ne apropiem de istoria comunismului, combinată sau împreună cu cea a serviciilor secrete din epocă, întâmpinăm probleme majore de reconstituire legate, în primul rând, de credibilitatea surselor.

Desigur, din perspectivă metodologică, este fundamental să accesăm documentele produse de autoritățile vremii, asupra cărora ne-am concentrat cercetarea pentru a putea oferi o istorie cât mai aproape de adevăr. A scrie istorie în afara documentului de arhivă echivalează, mai degrabă, nu cu un act recuperator, ci, în cel mai bun caz, cu un produs eseistic. În acest sens, pledoariile pentru revenirea la document sunt de bun augur la începutul mileniului trei[4].

Desigur, domeniul istoriografiei este foarte vast şi complex. Tocmai de aceea, acest tip de scriere a istoriei, invocat mai sus, de sorginte metodologică pozitivistă, este şi trebuie să fie completat de contribuții în care analiza istoriografică este necesar a fi făcută şi dincolo de documentul istoric. Acest alt tip de scriere a istoriei îl completează pe primul, astfel încât produsul muncii cercetătorului să fie unul variat şi cuprinzător.

---

[1] Vezi pe larg aceste aspecte în: Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Bucureşti, Editura All Educațional, 2000; Florin Leontin Abraham, *op. cit.*, pp. 142-318; François Furet, Paris, *L'atelier de l'historien*, Flammarion, 1982.

[2] Jean Sévilla, *Corectitudinea istorică*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005; *Idem*, *Incorectitudinea istorică*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2012.

[3] Françoise Thom, *Limba de lemn*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005.

[4] Ioan Bolovan, Luminița Dumănescu, *Baza de date a populației Transilvaniei. Instrument pentru cercetarea de demografie istorică şi istorie socială*. În: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tamaş, *Între pasiune şi profesie. Istoriografia românească la început de mileniu*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane-Şcoala Ardeleană, 2017, pp. 269-295.

Subiectul propus spre dezbatere aduce cu sine dificultăți serioase de reconstituire istorică. Tocmai această greutate face însă demersul şi mai frumos, întrucât specialistul este pus în fața a numeroase provocări intelectuale[1]. Laboratorul de lucru trebuie să fie foarte bine conturat şi mobilat cu achiziții metodologice viabile, aşa încât să ne ferim de subiectivismul documentului generat de autoritățile totalitare comuniste. Limbajul de lemn şi, mai ales, dublul limbaj semantic al acestora te obligă pe tine, cercetător, la a fi foarte atent la conținut.

Înainte de toate, trebuie foarte bine cunoscută epoca, după care trebuie acordată mare atenție conținutului documentului, care beneficiază – aproape de fiecare dată – de detalii semantice greu de înțeles. Pentru aceasta este aproape obligatoriu de a cunoaşte cât mai bine sensurile cuvintelor. Ceea ce poate părea simplu la o primă citire, poate fi, de fapt, foarte complicat şi cu conotații diferite de cele înțelese inițial ori dacă nu suntem familiarizați cu semantica totalitară comunistă. O simplă lectură a cuiva neavizat nu produce aproape nimic bun şi, mai ales, lansează concluzii pripite şi invalide ştiințific. Aceasta dacă vorbim de documente.

Lucrurile sunt şi mai complicate, dacă apelăm la presa din anii regimului comunist. Supusă unei cenzuri generalizate, rareori vom găsi realități acolo. Totul este controlat, cizelat şi transmis publicului conform nuanțelor ideologice ale momentului. Un cercetător avizat reuşeşte, chiar şi în aceste condiții, să citească printre rânduri şi să înțeleagă dacă se schimbă ceva în nuanțele discursului oficial, pentru ca apoi să coreleze cu evenimentul politic ca atare. În fapt, de foarte multe ori, trebuie să vedem în oglindă ceea ce se spune în presă. Spre exemplu, când se vorbeşte de „bandiți antiromâni", trebuie, bunăoară, să înțelegem că sunt oameni care se opun totalitarismului comunist sau, alt exemplu, când se discută despre marile realizări economice ale României anului 1989 care vor duce, nu-i aşa, la cea mai mare bunăstare întâlnită de români, români care au scăpat de datoria externă impusă de decadentul Occident, trebuie să citim, de fapt, că în România criza economică a atins apogeul.

Poate şi mai complicate sunt lucrurile atunci când discutăm despre documentele produse de instituțiile de forță ale regimului comunist. Acolo situația este, într-adevăr, complicată şi, în afara cercetătorilor avizați care mânuiesc cu îndemânare instrumentarul metodologic, greu poate fi defrişat cu succes hățişul informației din, bunăoară, documentele Securității. Aici ne găsim într-un teritoriu superior al complexității. Pe lângă obişnui-

[1] Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Bucureşti, Editura All Educațional, 2000, pp. 19-79.

tul limbaj de lemn dublu, trebuie să vedem ce şi cât este adevărat din ceea ce se spune acolo. Este cea mai mare provocare pentru oricare cercetător.

Pentru a putea vedea cât este viabil sau neviabil din punct de vedere ştiinţific în cele spuse, informaţiile de acolo trebuie confruntate cu alte surse documentare, memorialistică sau mărturii orale. Adesea, ofiţerii de Securitate sau Miliţie, pentru a da bine în faţa şefului ierarhic direct, a celor cu funcţii de conducere superioare sau comanditarului politic, construiau informaţiile, mai ales sintezele, de aşa manieră, încât să ofere ceea ce le plăcea acelora să audă.

Anul 1989, asupra căruia ne-am oprit cu predilecţie în acest volum, beneficiază de multe astfel de exemple produse la nivelul judeţului Bihor. Pe de altă parte, documentele instituţiei represive sunt fundamentale pentru a devoala biografii false sau despre care s-a crezut că au un parcurs ireproşabil[1], ajutând cercetătorul de astăzi să înţeleagă de ce, după căderea regimului comunist, au fost puse piedici serioase de către noii potentaţi ai României democrate cunoaşterii documentelor produse de Securitate. În aceeaşi cheie trebuie privită şi teribila opoziţie a majorităţii politicienilor români postdecembrişti la ceea ce a însemnat Punctul 8 al Declaraţiei de la Timişoara din martie 1990, care viza interzicerea din viaţa politică a foştilor activişti comunişti sau a ofiţerilor de Securitate în primele trei legislaturi de după 1989[2].

Dacă este să discutăm despre evenimentele din cursul ultimului an de comunism instituţionalizat în România, care au dus la schimbări de nuanţă ale regimului în decembrie 1989, lucrurile sunt la fel de complicate. Mai mult, acestea sunt amplificate de actorii evenimentelor, unii dintre ei având cariere politice fulminante după schimbarea la faţă a României din 1989, mulţi dintre ei fiind şi înainte oameni de nădejde ai vechiului regim.

În concepţia lor, ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 a fost, în mod evident, o revoluţie care a dat jos comunismul în România. Pentru aceasta nu s-au zgârcit să consume energii serioase şi să încerce să demonstreze caracterul revoluţionar al evenimentelor din decembrie 1989.

De regulă, cei care susţin cel mai înverşunat acest lucru sunt politicienii emanaţi în decembrie 1989 (parte dintre emanaţi pregătită dinainte), cei

[1] Stejărel Olaru, *Agentul nostru Victor*, Iaşi, Editura Polirom, 2018.

[2] *Proclamaţia de la Timişoara* este un document programatic, adoptat la 12 martie 1990, fiind redactat în urma unei mari manifestaţii populare anticomuniste, care a avut loc în Piaţa Operei din Timişoara. La punctul 8 se propunea ca legea electorală care urma să fie adoptată să „interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foştilor activişti comunişti şi al foştilor ofiţeri de Securitate”. Evident că puterea emanată de revoluţie nu avea nici un interes în acest sens.

din imediata lor apropiere şi primul cerc al puterii cuprinzând majoritatea celor care au făcut politică la nivel înalt până în momentul 1996, când distanțarea de comunism s-a făcut cu o claritate ceva mai evidentă. Este un punct de vedere de înțeles, având în vedere consecințele acceptării unei alte definiții pentru ceea ce au coordonat, precum ar fi cea de lovitură de stat. Unde ar mai fi fost „voința poporului", în urma căreia şi-au asigurat legitimitatea şi controlul României pentru timp de şase ani de la fuga lui Ceauşescu? Dacă ar fi fost lovitură de stat, evenimentul ar fi fost, nu-i aşa, mai greu de recunoscut în plan extern? Şi apoi, ce am fi făcut cu morții şi crimele din decembrie 1989? Nu.., pentru aceştia era şi este mai simplă eticheta revoluției, crimele fiind „acceptabile" dacă sunt rezultatul voinței poporului. Poate fi pedepsit poporul? Nu, el are întotdeauna dreptate. Prea complicat deja, deci... rămâne cum s-a stabilit inițial, adică revoluție.

Când documentele, memorialistica, mărturiile orale, investigațiile jurnalistice au apărut din ce în ce mai mult în spațiul public, s-a constatat că apar şi voci care contestă total caracterul revoluționar, în timp ce altele – doar parțial, considerând că acolo s-au desfăşurat, concomitent sau separat, cel puțin două fenomene: unul revoluționar şi altul de tip lovitură de stat.

Pentru înverşunații susținători ai ideii de revoluție era deja prea mult şi chiar periculos. Tocmai de aceea, în ultima săptămână de mandat la Cotroceni a lui Ion Iliescu a fost înființat Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989[1]. Aceasta ca să fie clar pentru toată lumea că în decembrie 1989 a fost exclusiv revoluție. Desigur, decretul de înființare a fost semnat tocmai de principalul „emanat" din decembrie 1989, Ion Iliescu.

Înainte de a ieşi din prim-planul politicii, acesta se asigura astfel că vor exista semeni de-ai săi, care se vor osteni, contra unor sume frumuşele asigurate de la bugetul de stat, să demonstreze că în decembrie 1989 a fost revoluție. Ori, dacă instituția se numeşte Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, oare care vor fi concluziile cercetărilor? Puteau fi altele decât cele sugerate de însuşi titlul instituției? E suficient să ne aplecăm asupra revistelor lor, *Clio 1989*, *Caietele Revoluției*, precum şi asupra majorității producțiilor istoriografice de acolo, pentru a vedea ce s-a întâmplat

[1] Înființarea acestuia a suscitat multe discuții în cadrul societăți civile legate de scopul înființării sale. Discuțiile au debutat cu o amplă dezbatere în paginile revistei *22*, an XVI, nr. 811, 20–26 septembrie 2005. Genericul sub care s-au derulat a fost încă o țeapă: Institutul Revoluției. Au participat istorici şi alți reprezentanți ai societății civile, între care amintim pe Bogdan Murgescu, Adrian Cioroianu, Miodrag Milin, Liviu Mihaiu, Traian Orban, Radu Filipescu, Claudiu Iordache. Părerile au diferit, unele fiind pro, altele contra înființării instituției. Cel mai vehement a fost Adrian Cioroianu, care cataloga Institutul Revoluției drept o sinecură în mâna apropiaților lui Ion Iliescu.

în timp cu rezultatele investigațiilor realizate. În orice caz, nu descoperim nici un semn de întrebare, în decembrie 1989 a avut loc o revoluție, şi cu asta – basta!

Pe măsura trecerii timpului, depărtarea de fenomene face ca ceața să se risipească, iar temperatura crescută generată în primii ani de după 1989 în societatea românească să se diminueze treptat, astfel încât să putem vedea din ce în ce mai clar ce s-a întâmplat. Aceasta în relație şi cu anumite evoluții ulterioare evenimentului ale unor personaje din spațiul public românesc, care ne fac să constatăm, inclusiv, că ruptura de comunism nu a fost chiar o falie, ci, mai degrabă, o rigolă, care trebuia să arate că lumile s-au separat. Am înțeles apoi de ce multă lume s-a străduit şi încă se străduieşte să ne demonstreze că rigola este, de fapt, o falie. Este adevărat că depinde cum privim acea adâncitură, ce fel de ochelari şi dioptrii avem sau din ce unghi facem acest lucru şi, mai ales, cine prezintă lucrurile.

Am văzut, astfel, poziționări istoriografice dintre cele mai diverse şi mai interesante față de evenimentele din decembrie 1989. Trei teorii sunt printre cele mai vehiculate. Prima este lansată de politicienii postdecembrişti (unii şi antedecembrişti!), cei implicați direct în evenimente, dar fără antecedente vizibile în politica vechiului regim, militari şi cei care, prin volumele publicate, susțin implacabil teoria revoluției[1]. Este categoria cea mai interesată de menținerea caracterului revoluționar al evenimentelor şi, oricine încearcă să pună sub semnul întrebării acest lucru, este rapid amendat că, în cel mai bun caz, nu înțelege nimic din ceea ce s-a întâmplat şi că nu apreciază faptul că ei, cei implicați, şi-au riscat viața pentru ca noi, cei de astăzi, să avem o viață fericită şi normală, desfăşurată în parametrii democratici. Printre cei care au totuşi aprecieri mai nuanțate este Virgil Măgureanu, care afirmă că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat cu un oarecare „coeficient de spontaneitate”[2].

---

[1] Ion Iliescu, *Revoluția română*, Bucureşti, Editura Presa Națională, 2001; *Idem*, *Revoluție şi reformă*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994; Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie 1989*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 2000; *Idem*, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, Bucureşti, Editura Topaz, 1995; Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994; *Idem*, *Mărturii provocate. Convorbiri cu Elena Ştefoi*, Bucureşti, Editura Paideia, 2002; Claudiu Iordache, *Polul de putere*, Bucureşti, Editura IRINI, 2002; *Idem*, *Clasa nevrednică*, Bucureşti, Editura IRINI, 1997 etc.; Teodor Brateş, *Explozia unei clipe. 22 decembrie 1989. O zi în studioul 4*, Bucureşti, Editura Scripta, 1992.

[2] Vezi interviul lui Virgil Măgureanu cu Octavian Andronic. Disponibil la: https://www.amosnews.ro/arhiva/virgil-magureanu-talpes-dat-americanilor-lista-spionilor-romani-fara-i-fie-ceruta-23-12-2008 (accesat: 23.06.2019); pe larg problematica este discutată în volumul *De la regimul comunist la regimul Iliescu*, *Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Ediția a II-a, Bucureşti, Editura RAO, 2009.

Trebuie ținut cont că Virgil Măgureanu posedă instrumente de lucru specifice ştiinţelor sociale, iar aceasta îl face mai puţin tranşant, ba chiar persuasiv în explicaţii. Tocmai de aceea, utilizându-le cu profesionalism, referitor la ideea de lovitură de stat, acesta a afirmat direct că pentru el momentul loviturii de stat a fost marcat de „secvenţa în care generalul Stănculescu a dat ordine care veneau în contradicţie cu ordinele lui Ceauşescu, atunci a fost o lovitură de stat. Dacă socotim că acest lucru a fost o lovitură de stat, atunci am avut o lovitură de stat”[1].

În opinia lui, ceea ce s-a întâmplat în 1989 a făcut parte dintr-un scenariu mondial, iar „scenariul acestei revoluţii desigur că a fost convenit şi la nivelul celor două mari puteri. Fermenţii săi s-au derulat pe tot parcursul anului 1989. Acest scenariu nu s-a putut conveni şi avea în el şi părţi de spontan, cum se întâmplă în toate marile mişcări de masă. Fără îndoială, spontanul şi-a avut rolul său”[2].

Caracterul revoluţionar al evenimentelor este afirmat şi de Vladimir Tismăneanu. Opiniile lansate şi susţinute de acesta converg spre ideea de cădere a lui Nicolae Ceauşescu ca urmare a unei revoluţii. O privire mai atentă însă, legată de poziţionările politologului Tismăneanu, ne atrag atenţia asupra faptului că în decembrie 1989 ar fi avut loc evenimente ceva mai complexe. Astfel, acesta subliniază direct că „**Iliescu nu a participat la revoluţie decât din momentul în care a putut să-i pună căpăstru**”[3]**. Ori, ce înseamnă asta**? Vladimir Tismăneanu ne spune clar, de fapt, că revoltei împotriva lui Nicolae Ceauşescu i-a fost pus căpăstru de către Ion Iliescu. Cu alte cuvinte, vorbim aici de o deturnare a voinţei celor care participau la eveniment, adică revoluţia şi poporul au fost căpăstruite.

În consecinţă, am putea vorbi, în esenţă, de o lovitură de stat, atâta vreme cât fenomenul revoluţionar a fost controlat, deturnat şi expediat într-un spaţiu de confort al celor care au profitat de utilizarea căpăstrului. Pentru necunoscători, conform Dicţionarului Explicativ al Limbii Române, *căpăstrul* este acea „porţiune de harnaşament, confecţionată din frânghie sau din curea, care se pune pe capul calului, al măgarului etc., pentru a lega animalul respectiv la iesle sau pentru a-l duce undeva”[4].

---

[1] *Virgil Măgureanu despre evenimentele din ’89: A fost lovitură de stat*. Disponibil la: /adevarul.ro/news/eveniment/virgil-magureanu-despre-evenimentele-89-fost-lovitura-stat-1_50bd3ead7c42d5a663c8f8cf/index.html (accesat: 23.06.2019)

[2] *Ibidem*.

[3] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Iliescu*. Disponibil la: http://www.contributors.ro/politica-doctrine/fantoma-lui-iliescu/ (accesat: 29.06.2019).

[4] Vezi DEX online.

Ori, acel undeva, potrivit lui Vladimir Tismăneanu, era exclusiv acolo unde doreau Ion Iliescu şi cei din jurul său, grupați în ceea ce a fost atunci Frontul Salvării Naționale, atât de la nivel central, cât şi județean. Este vorba, în primul rând, de cei din conducere, nicidecum de participanții simpli.

Analiza biografiilor celor implicați spune multe despre cum şi ce a fost din această perspectivă. În susținerea celor afirmate, politologul spune deschis că „în fapt, FSN-ul a fost marea frână a revoluției române. Devenit partid, grație strategiei imaginate de vechiul bolşevic Silviu Brucan, FSN-ul a utilizat toate pârghiile vechii puteri, *pentru a-şi consfinți hegemonia*"[1].

A doua categorie este cea a foştilor ofițeri de securitate sau apropiați de aceste structuri, care văd altfel lucrurile. În opinia lor, ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 în România era, inevitabil, urmare a unor conspirații internaționale, în cadrul cărora marile puteri au decis pentru România. Cei din structurile de securitate ar fi fost printre puținii care ar fi înțeles aceasta şi tocmai de aceea, cu un aer uşor superior şi suficient, ne spun că ceilalți nu pricep mare lucru, spre deosebire de ei, care aveau acces la date confidențiale.

În orice caz, susțin aceştia, ei trebuie să fie crezuți, chiar dacă nu pot dovedi ceea ce spun. În cele mai multe dintre aceste poziționări, Nicolae Ceauşescu este catalogat un patriot care a încercat să-şi salveze țara – atât din mâna sovieticilor, cât şi a occidentalilor hrăpăreți –, iar moartea lui ar fi fost comandată din exterior. După caz, fie de către sovietici, fie de către occidentali, sau de toți aceştia împreună[2].

În fine, a treia categorie este reprezentată de istorici profesionişti, care se apropie de subiect. Trebuie să recunoaştem că nu sunt foarte mulți cei

---

[1] *Ibidem.*

[2] Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timişoara – decembrie 1989*, Bucureşti, Editura Viitorul Românesc, 1992; Radu Tinu, *Timişoara... no comment*, Bucureşti, Editura Paco, 1995; Niculae Mavru, *Revoluția din stradă*, Bucureşti, Editura RAO, 2004; *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiță*, Bucureşti, Editura Ianus Inf SRL, 2001; Alex Mihai Stoenescu, publicate în volumul *România postdecembristă 1. De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Bucureşti, Editura RAO International Publishing Company, 2008; Aurel Rogojan, *Iulian N. Vlad. Confesiuni pentru istorie*, Baia Mare, Editura Proema, 2017 etc.; Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 1996; Alexandru Săucă, *K.G.B-ul şi revoluția română. Intensificarea ofensivei forțelor antiromâneşti*, Bucureşti, Editura Miracol, 1994 etc. Filip Teodor, *Războiul parapsihologic asupra României*, Craiova, Editura Obiectiv, 1997; Vladimir Alexe, *Gorbaciov contra Ceauşescu. culisele secrete ale evenimentelor din decembrie 1989*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2016; *Idem*, *Ion Iliescu, Biografia secretă. Candidatul manciurian*, Bucureşti, Editura Elit Comentator, 2000 etc.

care au aprofundat subiectul[1]. Era şi foarte greu să facă acest lucru, până în prezent, din motive absolut obiective. Aceştia nu s-au pronunțat încă ferm de-o parte sau alta, însă acceptă ideea existenței, în paralel cu revolta populară, a unei lovituri de stat organizate de grupul celor care au preluat puterea din jurul lui Ion Iliescu.

Cu toate acestea, există încă multe rețineri din partea istoricilor. Istoricul profesionist înțelege pe deplin dificultatea acestui demers motivat, pe de o parte, de lipsa perspectivei istorice, iar pe de alta, de dificultățile metodologice, invocate şi la începutul acestor rânduri. În orice caz, aceştia din urmă aşteaptă încă accesul la cele mai multe dintre documentele produse în decembrie 1989. În mod obiectiv, până în anul 2004, era aproape imposibil, de fapt, să se ajungă la altă concluzie decât cea potrivit căreia în decembrie 1989 a avut loc exclusiv o revoluție[2].

Faptul că exista şi există pe rol un proces al revoluției de foarte mulți ani, care a ținut captiv subiectul multă vreme în sfera justiției, l-a făcut de ocolit. Rechizitoriul făcut cunoscut opiniei publice, inițial, în 2019 devoalează un fapt esențial pentru cercetătorul istoric, chiar dacă rechizitoriul a fost retrimis Parchetului, anume faptul că vorbim despre *inculpați*[3] şi *suspecți*[4] în rândurile celor care au condus destinele evenimentelor. Pentru un istoric un document emis de justiție este unul de primă mână în analiza istorică.

Din moment ce rechizitoriul vorbeşte despre „inducerea în eroare.., cauza principală de survenire a unui număr mare de decese, răniri de persoane, suferințe psihice, lipsiri grave de libertate şi distrugeri ale unor bunuri de patrimoniu”[5], a populației României după 22 decembrie 1989 de către cei care au preluat puterea, profitând de protestele de stradă, iar conduita morală a persoanelor ce au avut un rol determinant în desfăşura-

---

[1] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989 – Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene,* Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 2000; Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est*, Bucureşti, Editura Corint, 2002; Stelian Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999; *Idem*, *Revoluția ca eşec*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006; Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, Bucureşti, Editura Enciclopedică şi Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006; Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie 1989 percepută prin documentele vremii*, Bucureşti, Editura Axioma, 2000; *Idem*, *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Bucureşti, Editura Axioma, 2001 etc.

[2] Ultimul mandat de preşedinte al lui Ion Iliescu s-a încheiat la sfârşitul anului 2004.

[3] Ion Iliescu, Gelu Voican Voiculescu, generalul Iosif Rus şi amiralul Emil (Cico) Dumitrescu.

[4] Petre Roman, Tudor Postelnicu, Teodor Brateş, Ioan Toma, Viorel Igreț.

[5] *Extras Rechizitoriu – forma anonimizată – ziua 05 – luna aprilie – anul 2019*, p. 1. Disponibil la: https://cdn.g4media.ro/wp-content/uploads/2019/04/Extras-rechizitoriu-Dosarul-Revolu%C8%9Biei.pdf (accesat: 16.06.2019).

rea evenimentelor soldate cu urmările cunoscute incumbă „responsabilități de natură penală acestor persoane”[1], ne face să acceptăm ipoteza unei deturnări a evenimentelor sau chiar a unei lovituri de stat, dată în folosul unui grup dinainte ansamblat în acest sens.

Rechizitoriul vorbeşte de faptul că pentru preluarea şi consolidarea puterii există suspiciuni, potrivit cărora inculpații şi suspecții „au declanşat un atac generalizat, sistematic – aşadar, planificat – îndreptat împotriva unei populații civile”[2]. Desigur, deocamdată nu avem decât un rechizitoriu, care poate fi infirmat în justiție. Dar dacă va fi confirmat? Pentru cei implicați va fi prea târziu. Util va fi pentru cercetătorul istoric, care va avea, în sfârşit, dovada existenței unui grup dinainte aranjat care, pe fundalul protestelor de stradă, a preluat puterea în mod organizat, fără ca populația României să înțeleagă ceva în acel moment.

În fine, există mai multe poziționări venite dinspre politicieni, cei care nu au fost emanați de evenimente, şi unii jurnalişti, pentru care decembrie 1989 a fost aproape exclusiv o lovitură de stat. Acestea suferă însă la capitolul metodologie de lucru şi de aceea rezultatele cercetării trebuie privite cu oarecare spirit critic. Aceasta nu înseamnă însă că concluziile lor nu pot fi valide total sau parțial, întrucât unele dintre ele sunt rezultatul unor investigații serioase. Instrumentele de lucru sunt însă cele ale jurnalistului, nu ale istoricului, în cele mai multe dintre cazuri, iar rigurozitatea lasă pe alocuri de dorit[3].

Preocupați de evenimentele din decembrie 1989 au fost şi specialiştii străini. Aceşti autori – occidentali sau nu – au o viziune mai aşezată, calmă şi mai detaşată asupra evenimentului. Guibert Gérard Alban[4], Mark Almond[5], Edward Behr[6], Richard Andrew Hall[7] se înscriu în această pa-

---

[1] *Ibidem*, p. 4.

[2] *Ibidem*.

[3] Titus Suciu, Titus, *Reportaj cu sufletul la gură: Traseele revoluției*, Timişoara, Editura de Vest, 1990; Mihai Tatulici, *Revoluția română în direct*, Bucureşti, 1990; Mircea Bunea, *Praf în ochi. Procesul celor 24-1-2*, Timişoara, Editura Scripta, 1994; Constantin Mustață, *Reporter în Revoluția Română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006; Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ziua-Omega Press Investement, 1996 etc.

[4] Guibert Gérard Alban, *Chronique historique de la Révolution Roumaine de décembre 1989 – janvier et fevrier*, Paris, Garamond, 1990.

[5] Mark Almond, *The rise and fall of Nicolae and Elena Ceauşescu*, 1992, Chapmans Press, Londra, Marea Britanie; *Idem*, *The 1989 Romanian Revolution as geopolitical parlor game: Brandstatter's – Checkmate" documentary and the latest wave in a sea of revisionism*, Londra, 2005.

[6] Edward Behr, *Baise la main que tu n'oses mordre. Les Roumains et les Ceauşescu*, Laffont Editions, Paris, 1991; *Idem*, *Kiss the hand you cannot bite. The rise and fall of the Ceauşescus*, Hamish Hamilton Printing, Londra, 1992.

[7] Richard Andrew Hall, *The Securitate roots of a modern Romanian fairy tale: The press, the former Securitate, and the historiography of December 1989*, Londra, 2002.

radigmă prin lucrările pe care le-au scris referitoare la decembrie 1989. O aplecare specială din acest punct de vedere se cuvine a avea asupra cărții lui Peter Siani-Davies, intitulate *Revoluția Română din Decembrie 1989*[1]. Lucrarea este, incontestabil, una dintre cele mai importante studii consacrate istoriei momentului revoluționar. Fără a fi polemic, Peter Siani-Davies este adeptul aproape necondiționat al ideii conform căreia, în decembrie 1989, în România a avut loc o revoluție, şi nu o lovitură de stat. Cartea este extrem de documentată.

Autorul se străduieşte să expună, pas cu pas, evenimentele din România finalului de an 1989, ferindu-se a da verdicte. Astfel, de cele mai multe ori, Peter Siani-Davies propune sintagmele de „se pare" şi „probabil", atunci când lucrurile par nesigure. Întreaga carte este, de aceea, extrem de prudentă. O singură concluzie majoră se conturează din parcursul său: în decembrie 1989, în România a avut loc o veritabilă revoluție.

Există şi între aceştia însă autori, care formulează concluzii, fără a lua în considerare toate datele. Astfel, Radu Portocală este foarte tranşant, considerând momentul decembrie 1989 drept o lovitură de stat[2]. Judecăți de valoare discutabile au fost elaborate şi de voci situate în imediata vecinătate a României. Între aceştia amintim pe József Gazda[3], autor ungur, care priveşte întreaga chestiune prin prisma intereselor maghiare în zonă, sau pe Hans Vastag, György Mandics, Engelmann Manfred, care au publicat lucrarea *Temeswar, Symbol der Freiheit*[4], situată – conceptual şi interpretativ – foarte aproape de prima. Merită semnalată, în egală măsură, şi lucrarea lui Larry Watts, *Oaia albă în turma neagră*[5], unde istoricul american depistează amestecul extern în România, ungar şi sovietic mai ales, cu scopul de a obține beneficii de pe urma prezentării României ca un stat instabil şi greu de controlat. Atât Ungaria, cât şi URSS aveau, în opinia acestuia, propriile socoteli în raport cu România şi ce va urma după eliminarea lui Nicolae Ceauşescu. Catherine Durandin susține, la rândul său, fără ezitare, că evenimentele din decembrie 1989 au fost exclusiv o lovitură de stat[6].

---

[1] Peter Siani-Davies, *Revoluția Română din Decembrie 1989,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2006.
[2] Radu Portocală, *Autopsie du coup d'Etat roumain*, Paris, Calmann-Lévy, 1990.
[3] Jozsef Gazda, *Megvalto karacsony,* Budapesta, Aura Kiado, 1990.
[4] Hans Vastag, György Mandics, Engelmann Manfred, *Temeswar, Symbol der Freiheit*, Viena, 1993.
[5] Larry Watts, *Oaia albă în turma neagră. Lupta pe frontul intern: politica de securitate în perioada Războiului Rece*, Bucureşti, Editura RAO, 2018.
[6] Catherine Durandin, *Moartea Ceauşeştilor. Adevărul despre o lovitura de stat comunistă*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011.

Analizând comparativ căderea regimurilor comuniste, istoricul francez Georges- Henri Soutou consideră că ceea ce s-a întâmplat în România nu a fost o schimbare de regim, ci, mai degrabă, o înlocuire a comunismului cu un „socialism democratic", care a presupus conservarea nomenclaturii şi a relațiilor cu Kremlinul. În opinia sa, scenariul propus pentru Europa Centrală şi de Est „a reuşit, în mare, în România şi, pentru un timp, în Bulgaria şi a eşuat în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi Germania de Est, unde eşaloanele intermediare comuniste, reformiştii, au fost foarte repede măturați în toamna anului 1989"[1]. În opinia acestuia, în România, cei care au preluat puterea în decembrie 1989 nu au ieşit din sistem la modul adevărat, fiind parte a unei scheme de preluare a puterii stabilite dinainte.

Literatura referitoare la subiect nu ne oferă verdicte foarte clare. Nici nu ar avea cum în acest moment. Există însă diferențe majore atunci când analizăm producția istoriografică. Seriozitatea abordării este sesizată, mai ales, în felul în care autorul îşi defineşte laboratorul de lucru (medodologie, surse, contextualizare, literatură etc.).

Fără precizarea foarte clară de la început a acestor dimensiuni, pentru a înțelege modul în care se raportează la temă, orice studiu riscă să fie secundar în raport cu relevanța pentru înțelegerea a ceea ce s-a întâmplat cu adevărat.

Desigur, orice scriere istorică este, la nivel teoretic, un pas înainte în cunoaşterea istorică, însă trebuie să înțelegem că nu tot ceea ce se aşterne pe hârtie este valabil din punct de vedere istoriografic. Pentru ca demersul să fie valid, este nevoie de o foarte bună pregătire prealabilă din punct de vedere metodologic a celui care investighează. Acest lucru nu îl poate face însă decât istoricul de meserie, singurul în măsură să abordeze cu simțul măsurii informația şi, mai ales, cu onestitatea specifică celui care face aceasta cu profesionalism. Şi mai este încă ceva. În abordarea subiectelor pretențioase precum evenimentele din decembrie 1989, este nevoie şi de foarte, foarte multă onestitate.

Suntem încă în etapa în care lucrurile sunt departe de a se fi tranşat, deşi au trecut trei decenii. La nivelul duratei istorice braudelliene, perioada înseamnă, de fapt, foarte puțin şi tocmai de aceea concluziile se lasă aşteptate. Sunt încă multe de văzut, de ascultat şi de cercetat.

---

[1] Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția română din decembrie 1989 şi percepția ei în mentalul colectiv*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 38.

Researching the events of December 1989. A historiographical discussion

The historiography on the subject does not give us very clear verdicts. He wouldn't even be able to at this point. However, there are major differences when we analyze the historiographical production. The seriousness of the approach is noticed especially in the way the author defines his working laboratory (methodology, sources, contextualization, literature, etc.). Without specifying these dimensions very clearly from the beginning, in order to understand how they relate to the theme, any study risks being secondary in relation to the relevance for understanding what really happened. Of course, any historical writing is theoretically a step forward in historical knowledge, but we must understand that not everything that is written down on paper is valid from a historiographic point of view. In order for the approach to be valid, a very good preliminary preparation is needed from the methodological point of view of the one who investigates. This can only be done by the professional historian, the only one in a position to approach the information with a sense of measure and, above all, with the honesty specific to the one who does this professionally. And there is something else. In dealing with demanding subjects such as the events of December 1989, a lot, a lot of honesty is also needed. We are at the stage where things are far from being resolved even though three decades have passed. At the level of the Braudellian historical duration, the period actually means very little and that is precisely why the conclusions are left to be expected. There is still much to see, listen and research.

Keywords: *Historiography, December 1989, revolution, the coup d'état, conspiracy.*

Gabriel MOISA
doctor, profesor universitar,
decanul Facultății de Istorie, Relații Internaționale,
Ştiințe Politice şi Ştiințele Comunicării, Universitatea din Oradea
e-mail: gabimoisa@hotmail.com

Ruslan ŞEVCENCO

CONTROLUL IDEOLOGIC AL VIZIUNILOR „NAȚIONALISTE" LA INSTITUTUL PEDAGOGIC DIN TIRASPOL ŞI INSTITUTUL POLITEHNIC DIN CHIŞINĂU

Până în anul 1967, conducerea partinică a RSS Moldoveneşti nu acorda celor două instituții de învățământ superior atenția cuvenită. Nu a fost nicio decizie a Biroului CC, obligat să examineze situația din cadrul lor, deşi Institutul Pedagogic din Tiraspol exista de câteva decenii, iar Institutul Politehnic din Chişinău se afla la faza inițială de existență. Dar evenimentele anului 1967 au schimbat brusc situația.

Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol

La 24–25 aprilie 1967, pe neaşteptate pentru Biroul CC al PCM, la Tiraspol s-au produs confruntări între muncitorii locali şi 35 de studenți ai Institutului Pedagogic din Tiraspol. În urma altercațiilor, cinci persoane s-au ales cu leziuni corporale[1]. Unul dintre motivele evenimentului a fost conflictul „lingvistic": studenții Institutului Pedagogic vorbeau, în mare parte, în limba română, numită la acel moment limba moldovenească, iar majoritatea covârşitoare a orăşenilor şi a tineretului local – în limba rusă. Acest fapt provoca regulat confruntări şi insultări reciproce între ei[2].

Pentru a clarifica cauzele conflictului, Biroul CC a trimis la Tiraspol o comisie (ex-ministrul învățământului A. Crăciun, ministrul sănătății N. Testemițanu, ministrul deservirii sociale I. Kuskevici, secretarul Consiliului Republican al Sindicatelor V. Cohanschi). Venind la fața locului, membrii comisiei au dezvăluit o atitudine total indiferentă din partea Comitetului orăşenesc de partid față de problemele Institutului. Deşi conducerea partinică a oraşului era la curent în privința relațiilor tensionate dintre studenți şi orăşeni în raport cu problema națională, Comitetul orăşenesc de partid niciodată nu a abordat această chestiune şi, în ultimii ani, nu a examinat deloc problemele legate de atmosfera de la Institutul Pedagogic, deşi, pentru perioada menționată, situația ce s-a creat acolo poate fi caracterizată drept catastrofală, din motiv că printre lectori activau multe persoane care au făcut serviciul militar în armata română, feciori ai foştilor „chiaburi",

[1] *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice* (*infra*: ANA, DGAOSP), F. 51, inv. 28, d. 41, ff. 28, 160.
[2] *Ibidem*, f. 31.

deportați în 1949, diferiți „provocatori". În cămine, lucrul cu studenții se efectua şi mai formal decât în aulele Institutului. Conducerea Tiraspolului cunoştea vag starea de spirit a studenților şi a lectorilor. Comisia a mai tras concluzionat că rectoratul Institutului manifestă atitudine absolut lipsită de principii în ceea ce priveşte selectarea cadrelor sau față de afirmațiile „apolitice" ale studenților. Ministerul Învățământului, deşi, la fel, era la curent cu situația de la Institut, nu a luat măsuri pentru îmbunătățirea ei[1].

Comisia aflase că ciocniri între studenți şi muncitori au avut loc şi înainte, dar autoritățile nu le acordau nicio atenție. Mai mult, o perioadă îndelungată, aceste fapte erau ignorate chiar de procuratura şi miliția orăşenească. Numai după evenimentele din 24–25 aprilie 1967, provocate, printre altele, şi de nedorința tineretului orăşenesc de a-i admite pe studenți în locurile de distracții ale oraşului, Comitetul orăşenesc de partid, pentru a-şi arăta operativitatea, l-a eliberat din funcție, în regim de urgență, pe şeful Secției orăşeneşti de miliție[2].

Obținând toate aceste informații, Biroul CC al PCM, la şedința din 23 mai 1967, a respins opinia şefului Secției de ştiință a instituțiilor de învățământ al CC al PCM, A. Melnic, care cerea păstrarea lui I. Procopeț în funcția de rector al Institutului, deoarece acesta purta răspundere personală pentru situația creată. Comitetul orăşenesc de partid şi organizațiile primare ale acestuia trebuiau să elaboreze măsuri pentru îmbunătățirea educației politico-ideologice, să organizeze discuții cu tineretul, să construiască şi să extindă terenuri de dans şi să țină sub un control riguros selectarea cadrelor la Institut[3].

Deşi autoritățile înțeleseseră *că principalul motiv al conflictului de la Tiraspol* a fost cearta cu tentă națională, provocată de *încercările moldovenilor de a cere ruşilor locali respectul față de limba populației băştinaşe,* aceste fapte erau inacceptabile pentru ele, întrucât incitau la tensionări pe fundal național, ceea ce atrăgea atenția Moscovei. De aceea, conducerea republicană a decis să evite această cale şi să declare populației că la Tiraspol nu s-a întâmplat nimic ieşit din comun. La examinarea repetată în cadrul Biroului CC al PCM a urmărilor evenimentelor de la Tiraspol, care a avut loc la 9 ianuarie 1968, Secretarul CC a PCM pentru ideologie D. Cornovan declara: „Studiind cazul altercațiilor la Institutul Pedagogic din Tiraspol, am ajuns la concluzia că ele s-au produs nu din motivul revoltei cu tentă națională"[4].

---

[1] *Ibidem*, ff. 25, 28-30, 161.
[2] *Ibidem*, ff. 25, 27.
[3] *Ibidem*, ff. 25, 27.
[4] *Ibidem*, inv. 29, d. 31, ff. 13, 25, 27.

Pe de altă parte, autoritățile erau nemulțumite de faptul că tiraspolenii pretindeau la un statut aparte, propriu în republică, încercând să devină, într-o oarecare măsură, concurenți în raport cu Chişinăul. De aceea, cei de la conducere vroiau să pună capăt acestui fenomen. În legătură cu acest fapt, Preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM C. Iliaşenco spunea: „la tiraspoleni este foarte dezvoltat simțul demnității naționale, uneori chiar excesiv. Acesta apare la unele persoane aflate în opoziție: ori noi suntem capitala, ori Chişinăul [...]. Probabil, Tiraspolul trebuie să concureze nu cu Chişinăul, ci cu Bălțiul”[1].

Biroul CC solicita Comitetului orăşenesc de partid Tiraspol şi organizațiilor primare de partid să activizeze lucrul educativ în rândul populației, care lăsa de dorit, pentru a o mobiliza spre lupta cu „fenomenele nesănătoase”, pentru a scoate în evidență „legăturile între popoarele prietene”, pentru a consolida relațiile între ele. Se prevedea, inclusiv la Institut, să se organizeze serate tematice, conferințe teoretice cu privire la legăturile cu alte republici, la studierea istoriei RSSM, la explicarea politicii naționale leniniste şi la rolul colaborării popoarelor URSS în construirea societății comuniste[2].

Comitetul orăşenesc de partid Tiraspol a primit indicație să acorde o atenție deosebită îmbunătățirii procesului de studii, inclusiv în predarea istoriei RSSM, să activizeze atragerea organizației sindicaliste în propaganda internaționalismului, să îmbunătățească calitatea informațiilor politice desfăşurate la întreprinderi şi organizații, punând accent pe propaganda prieteniei popoarelor, menționând, *în acest sens*, rolul ziarului orăşenesc „Dnestrovskaia pravda”. Comitetul orăşenesc al comsomolului din Tiraspol, de asemenea, obținuse partea sa de recomandări: să sporească educația internaționalistă a tineretului, drept reper având prezența în oraş a delegațiilor străine, să organizeze întâlniri cu veteranii de război, să realizeze standuri şi montaje foto pe tema prieteniei popoarelor[3]. Aceste directive erau un argument ferm că autoritățile republicii au înțeles foarte bine ce s-a produs la Tiraspol, dar încercau să reducă tensiunea prin aplicarea diferitor măsuri propagandistice, în special al propagandei „prieteniei popoarelor”, care era considerată atunci o panacee contra conflictelor interetnice.

În vara anului 1969, Biroul CC a revenit la subiect. Motivul a fost scrisoarea scandaloasă, semnată de conferențiarul Catedrei de economie po-

[1] *Ibidem*, f. 19.
[2] *Ibidem*, ff. 40, 42-43.
[3] *Ibidem*, ff. 44-45.

litică a Institutului Pedagogic din Tiraspol, I. Ceban, care atenționa conducerea partinică asupra faptului *că Biroul CC nu a examinat până la capăt trecutul multor funcționari responsabili. Comisia CC (A.* Doroganici, M. Bazin, V. Cohanschi) a verificat afirmațiile lui şi le-a confirmat: decanul B. Mihul a fost voluntar în armata română şi, în cadrul ei, a luptat cu trupele sovietice în 1943–1944: lectorul G. Kozlovski s-a predat benevol germanilor, a participat în bătăliile contra trupelor sovietice, a devenit prizonier sovietic, a fost condamnat la *împuşcare, dar, ulterior, a fost grațiat, după care* a fost condamnat la 10 ani de puşcărie, iar după ispăşirea pedepsei, pe *căi necunoscute, s-a angajat la Institutul Pedagogic din Tiraspol*; chiar fostul rector al Institutului, I. Procopeț, din convingerile proprii, s-a înrolat în armata română şi a făcut serviciul militar[1]. Biroul CC a cerut explicații de la ministrul învățământului E. Postovoi. Justificându-se, acesta scria că, din 1967, Ministerul a majorat semnificativ cheltuielile pentru această instituție, a alocat apartamente colaboratorilor, a obținut atragerea cadrelor calificate şi a organizat în acest institut mai multe conferințe ştiințifice şi ştiințifico-practice. Despre acuzările aduse Postovoi nu a scris nimic[2].

Cu toate acestea, Biroul CC a rămas nesatisfăcut de răspuns şi a decis să analizeze situația la şedința care a avut loc la 22 iulie 1969, în cadrul căreia s-a examinat procesul executării hotărârii Biroului CC din 23 mai 1967. Noul rector al Institutului, A. Novac, a relatat membrilor Biroului CC cum predecesorii lui, câteva decenii la rând, îi selectau la Institut pe diferiți trădători, naționalişti, bețivi, cum profesorii se căsătoreau cu studente, dezvoltau familiarismul ş.a. Dar măsurile luate, în opinia lui Novac, au permis introducerea ordinii, au schimbat atitudinea studenților față de studii şi, drept urmare a crescut reuşita acestora etc. Secretarul organizației de partid al Institutului, Gherasi, l-a susținut pe Novac şi a informat pe membrii Biroului CC cât de tare este presat rectorul de către colaboratorii rămaşi de la predecesorii lui, cum s-a divizat colectivul instituției în „pro" şi „contra" rectorului. Cele relatate de Gherasi l-au impresionat chiar *şi* pe I. Bodiul, care, uimit, a spus: „Eu nu am ştiut că la voi trădătorii ocupă asemenea poziții. Asta nu se uită". Bodiul a adăugat că, după cum s-a aflat, deja după numirea lui Novac, în noiembrie 1967, la aniversarea a 50-a de la proclamarea puterii sovietice, în prezidiu erau prezenți foşti colonei şi locotenent-colonei ai armatei române[3].

[1] *Ibidem*, inv. 30, d. 62, f. 85.
[2] *Ibidem*, ff. 108-113.
[3] *Ibidem*, ff. 32-35.

În decizia sa, Biroul CC a supus unei critici aspre activitatea Ministerului Învățământului, menționând „poziția ambiguă" a ministerului şi a Comitetului orăşenesc de partid Tiraspol, care ignorau semnalele despre înfundarea cadrelor de conducere ale Institutului cu oponenții regimului şi reacționau „incorect", acordând ajutor insuficient cadrelor. Din partea sa, rectoratul şi Comitetul de partid al Institutului, la fel, erau loiali celor care încălcau disciplina. De aceea Biroul CC a cerut Ministerului Învățământului, rectoratului şi Comitetului de partid al Institutului să acorde atenție carențelor serioase în educația cadrelor şi să ia *măsuri hotărâte pentru lichidarea lor, să îmbunătățească educația politico-ideologică, iar Comitetului orăşenesc* de partid Tiraspol – să acorde Institutului „un ajutor mai eficient"[1]. Despre executarea măsurilor înaintate de Biroul CC a informat conducerea republicii rectorul instituției A. Novac, în februarie 1970, care raporta că administrația catedrelor este instituită din nou, că sunt eliberați sau transferați în alte posturi mulți conducători incompetenți sau „bârfitori", că sunt promovate cadrele active, de înaltă calificare. După spusele lui, erau luate măsuri pentru reducerea familiarismului (din 148 de profesori cu relații de rudenie au rămas „doar" 111), însă, deoarece la Tiraspol nu existau alte instituții de învățământ superior, nu puteau fi concediați toți cei aflați în rudenie până la sfârşitul anului de studii 1969/1970[2]. Dar şi măsurile *întreprinse* au fost, din punctul de vedere al autorităților, suficiente. În următoarea hotărâre a Biroului CC cu privire la activitatea Institutului Pedagogic din Tiraspol, adoptată în aprilie 1978, despre pericolul „naționalismului" nu se mai menționa[3].

Institutul Politehnic din Chişinău

După şapte ani de la înființarea Institutului Politehnic din Chişinău (IPC) venise timpul să fie pusă în discuție situația instituției la Biroul CC, fapt desfăşurat în cadrul comisiei CC al PCM (A. Constantinov, I. Iordanov, V. Fomin), care a studiat detaliat activitatea instituției din momentul înființării. Membrii comisiei menționau că la IPC nu se etalează „prietenia popoarelor", „lupta cu ocupanții", problemele de istorie şi cultură, că studenții sunt „purtătorii fenomenelor nesănătoase", ei nu sunt dezmințiți de conducere şi se „obrăznicesc" tot mai tare. În pofida acestor lucruri, membrii comisiei apreciau pozitiv activitatea rectorului Sergiu Rădăuțan, pe care l-au apreciat ca „cinstit" şi „conştiincios" şi care este în stare să îm-

[1] *Ibidem*, ff. 76-78.
[2] *Ibidem*, inv. 31, d. 191, ff. 1-2, 4, 7.
[3] *Ibidem*, inv. 46, d. 22, ff. 2-3.

bunătățească starea lucrurilor, dar nu manifestă acurateța și exactitatea necesară. De aceea, în opinia membrilor comisiei, Rădăuțan și secretarul Comitetului de partid F. Tabunșcic, trebuie, pur și simplu, corectați, ajutați în activitate, fără a-i concedia[1].

Membrii Biroului CC al PCM au examinat această chestiune la ședința din 22 iunie 1971, care avea următoarea ordine de zi: „Cu privire la unele manifestări negative la Institutul Politehnic din Chișinău". Comparativ cu Institutul Pedagogic din Tiraspol, unde accentul era pus, deși voalat, pe componenta „naționalistă", aici, Biroul CC examina activitatea IPC mult mai profund, studiind, practic, toate aspectele vieții instituției. Tonalitatea discuției a fost dată de prim-secretarul CC al PCM I. Bodiul, care l-a acuzat pe rectorul S. Rădăuțan de admiterea la lucru a mai multor „feciori ai chiaburilor". Rădăuțan se justifica, afirmând că „majoritatea din ei deja erau concediați". Bodiul insista, menționând că unii dintre ei promovau „lucrul antisovietic, dușmănos", dar totuși „erau trimiși la doctorat", ceea ce nu era o simplă „denaturare a politicii de cadre", dar chiar o „detașare completă de politica partidului". Drept exemplu, Bodiul l-a adus pe primul disident al Moldovei, M. Moroșanu, pe care Institutul l-a admis pentru continuarea studiilor, deși, anterior, acesta petrecuse doi ani la pușcărie pentru activitate antisovietică. Rădăuțan a fost nevoit să recunoască că „unele cadre", într-adevăr, au fost „studiate insuficient"[2].

Aici Bodiul a trecut la o critică aspră la adresa ministrului învățământului, E. Postovoi, pe care unii istorici îl numesc – incorect – chiar „simbolul dictaturii comuniste", având în vedere perioada aflării lui în funcția de secretar al CC al PCM (1961–1962). Dar de atunci situația s-a schimbat radical. Bodiul l-a acuzat pe Postovoi de selectarea iresponsabilă a cadrelor, de autodistanțarea completă de la acest proces, de *împăcarea cu faptele negative și nedorința de a „curăța" instituțiile de învățământ superior de dușmanii regimului, iar în cazul lui Moroșanu – și* de „lipsă de principialitate". Postovoi, după părerea lui Bodiul, s-a împăcat cu numirea de către Rădăuțan la posturi-cheie a „naționaliștilor" și a „dușmanilor puterii sovietice", care făceau agitație contra puterii sovietice, iar apoi *în continuare îi promova, cu acordul ministerului, și la doctorat*[3]. O critică la fel de dură a activității lui S. Rădăuțan a fost și în discursurile membrilor Biroului CC P. Voronin, P. Pascari, Ch. Iliașenco și a șefului secției organizatorice de partid a CC al PCM G. Dâgai. Doar P. Lucin-

[1] *Ibidem*, inv. 32, d. 64, ff. 80-93.
[2] *Ibidem*, ff. 13-15, 19.
[3] *Ibidem*, ff. 19-21.

schi, recunoscând toate aceste fapte, le-a explicat prin „suprasolicitarea" lui Rădăuțan, iar despre „susținerea naționaliştilor" nu a spus nimic. În încheiere, Bodiul chema la „curățirea IPC de cei care vor să se împace cu elementele negative în activitatea instituției, de „liberali". Pentru asta, după părerea lui Bodiul, trebuia organizat*ă* o „discuție sinceră cu comuniştii" organizației de partid a Institutului, care trebuiau să ajute în acest sens[1]. Dar opinia membrilor comisiei CC, despre care am mai menționat, în cazul dat a jucat un rol decisiv: în pofida criticii aspre, S. Rădăuțan şi-a păstrat funcția de rector al IPC.

*În martie 1972, Secția de ştiință şi instituții de învățământ a CC al PCM a raportat Biroului CC despre măsurile luate în*tru executarea acestei decizii. În document era inclusă o listă lungă de colaboratori concediați în cadrul campaniei de „curățare", promise de I. Bodiul, a instituției de colaboratori, aspiranți şi studenți neloiali regimului, o bună parte a cărora, la fel, era acuzată de „naționalism". Pentru faptul că a permis activitatea acestora, la Institut, Rădăuțan a primit mustrare aspră. Secția cerea de la rectorat şi de la Comitetul de partid al IPC să fie revăzută cardinal componența comisiilor de concurs şi a consiliilor ştiințifice ale Institutului, să înainteze în componența lor pe savanții cei mai principiali şi mai maturi, să adopte măsuri pentru consolidarea educației politico-ideologice a lectorilor şi studenților, punând la baza activității de mai departe a IPC (şi a Ministerului Învățământului) cunoscuta hotărâre a Biroului CC al PCM din 22 iunie 1971. Deşi această hotărâre se considera „executată", rectoratul mai trebuia să organizeze un şir de măsuri pentru îmbunătățirea selectării şi amplasării cadrelor, pentru intensificarea rolului educației politico-ideologice a profesorilor şi studenților[2].

„Liniştea" care se stabilise după această informație a Secției menționate nu mai putea însă dura mult. Acuzările la adresa lui S. Rădăuțan erau prea serioase. Mai târziu, Comitetul Securității Statului a obținut informații precum că Rădăuțan a ascuns provenența sa socială: că este din familia „chiaburilor mari", că a pierdut autoritatea în ochii subalternilor, iar tatăl lui *făcea parte din Frontul Renaşterii Naționale, existent în Basarabia în ultimii ani de administrație românească (1938*–1940). În afar*ă de aceasta*, la Institut continuau să aibă loc, în pofida tuturor „purificărilor", mai multe manifestări naționaliste şi alte forme de promovare a pozițiilor antisovietice. Unii colaboratori, chipurile, concediați pentru încălcări, plecau deseori de

[1] *Ibidem*, ff. 23-28.
[2] *Ibidem*, inv. 33, d. 86, ff. 60-64.

la Institut cu caracteristici pozitive. Pentru toate acestea, S. Rădăuțan, prin hotărârea Biroului CC al PCM din 2 octombrie 1973, a fost eliberat cu mustrare aspră (introdusă în cărticică de evidență), din funcția de rector[1]. De atunci, tematica „naționalistă" la această instituție a dispărut din deciziile Biroului CC al PCM (de exemplu, în cea luată la 17 iulie 1979 sau în informația şefului Secției de ştiință şi instituții de învățământ B. Stratulat (16 decembrie 1987) aceasta nu figura deloc[2]). Hotărârea Biroului CC al PCM din 22 iunie 1971 a rămas în vigoare aproape 20 de ani. Doar la 10 mai 1990 Biroul CC al PCM, condus de P. Lucinschi, a susținut propunerea Secției ideologice a CC al PCM cu privire la anularea acestei hotărâri, ca nefondate, care „a adus după sine deformări serioase de cadre"[3]. Ironia soartei a făcut ca această şedință a Biroului CC să fie ultima. A doua zi, odată cu anularea art. 6 al Constituției, care garanta PCM monopolul asupra puterii, guvernarea comunistă a luat sfârşit.

În loc de concluzie

Biroul CC al PCM a aplicat față de cele două instituții de învățământ superior din republică metodele de contracarare a stărilor de spirit „naționaliste", care, în mare parte, se asemănau între ele: izgonirea din cele două Institute a tuturor lectorilor şi studenților, care susțineau aceste stări de spirit şi înlocuirea lor cu cadre „verificate", care nu avuseseră, în trecut, afirmații de acest gen. În cazul Institutului Politehnic, distrugerea cadrelor „naționaliste" a fost amânată doar datorită respectului membrilor Biroului CC față de rectorul S. Rădăuțan. Când s-au depistat însă unele informații compromițătoare, conducerea republicii a scăpat imediat şi de acesta, realizând „purificarea" amânată în 1971. La Institutul Pedagogic din Tiraspol nu era o persoană atât de importantă şi respectată de conducerea republicii cum era S. Rădăuțan. De aceea acolo autoritățile au procedat mai hotărât şi mai dur, concediindu-i rapid pe toți „duşmanii regimului". Deşi mai mulți pedagogi, care împărtăşeau aceste viziuni, totuşi continuau să lucreze în ambele Institute şi informația despre expresiile lor „naționaliste" continua să circule, autoritățile nu mai reacționau, considerând că problema este, în principiu, soluționată şi afirmațiile antisovietice din partea unor profesori şi studenți nu sunt periculoase.

[1] *Ibidem*, inv. 34, d. 57, ff. 37-39.
[2] *Ibidem*, inv. 49, d. 42, ff. 18-22; inv. 74, d. 30, ff. 78-79.
[3] *Ibidem*, inv. 71, d. 622, f. 3.

Ideological control of „nationalist" visions at the Pedagogical Institute from Tiraspol and the Polytechnic Institute from Chişinău

The Bureau of the Communist Party of Moldova applied similar methods of suppressing „nationalist" sentiments in Moldovan universities: simple expulsion of all teachers and students who supported these sentiments in universities and replacing them with „proven" personnel who did not allow such statements in the past. In the case of the Chişinău Polytechnic Institute, the defeat of the „nationalist"-minded cadres delayed only the personal respect of the members of the Bureau of the Central Committee to the rector, S. Rădăuțan. But when some compromising information was discovered on him as well, the leadership of the republic immediately got rid of him and carried out a „cleanse" postponed for 2 years. There was no such weighty figure in the TGPI for the leadership of the republic, so they acted more simply and decisively there, quickly dismissing all the undesirables. Although a number of teachers who shared the same views still continued to work there and information about their „nationalist" statements continued to come, but now the authorities did not react, believing that the problem was solved and individual anti-Soviet statements from their side would not do.

Keywords: *institution of higher education, nationalists, suppression, struggle, mode, students, teachers.*

Ruslan ŞEVCENCO,
doctor în istorie, Institutul Politici Eficiente
e-mail: rsevcenco@gmail.com
ID ORCID: orcid.org/0000-0001-5203-7858

Georgeta STEPANOV

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM: RECONFIGURAREA CADRULUI RELAȚIONAL STUDENT – PROFESOR ÎN ANII 1980–1990

În şcoala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaționale profesor – student: formal şi informal. Cadrul relațional formal implica, pe de o parte, studenți, iar, pe de altă parte, cadrele didactice titulare şi/sau nomenclaturiştii cooptați pentru a instrui viitorii specialişti din punct de vedere ideologic. Acesta se dezvolta şi se implementa, prioritar, pe dimensiunea curriculară a procesului educațional. Cadrul relațional informal se instituia, de regulă, între studenți şi cadrele didactice netitulare, cooptate pentru predarea unor cursuri practice de specialitate. În cele mai dese cazuri însă, relațiile informale dintre profesori şi studenți se dezvoltau pe dimensiunea extracurriculară, în cadrul unor activități obşteşti, în care erau încadrați atât studenții, cât şi corpul profesoral. Dezvoltarea unui anume tip de interacțiune între profesor şi studenți depindea de diferiți factori, precum: însuşirile personale ale cadrului didactic, forma de angajare a acestuia, statutul lui social, statutul profesional, genul de activități realizate/coordonate etc. Factorii de personalitate însă nu puteau influența substanțial relațiile profesor – student, întrucât acestora le revenea un rol secundar; determinanți pentru construirea şi dezvoltarea unor anumite cadre relaționale în actul instructiv-didactic din perioada totalitaristă erau factorii ideologici.

Introducere

Învățământul jurnalistic din RSS Moldovenească şi-a format identitatea în contextul sistemului educațional totalitar şi a obținut particularitățile sale distincte datorită specificității jurnalisticii ca activitate socială, dar şi ca urmare a politicii statului sovietic în raport cu mijloacele de informare în masă, pe care le considera instrumente de agitație, de propagandă şi de organizare colectivă a maselor; de transpunere în viață a politicii sale oficiale; de creare, menținere şi dezvoltare a imaginii pozitive a brandului de țară; de denigrare a statelor cu alte tipuri de regimuri politice decât cel existent în URSS. Totodată, mass-media era considerată una dintre resursele puterii, fiind pusă, în mod prioritar, în subordonarea şi în serviciul statului sovietic şi PCUS. În acele condiții şi din acele considerente, jurna-

listica şi-a adjudecat un statut dublu: pe de o parte, de activitate de creaţie cu pronunţate valenţe ideologice, iar pe de alta, de activitate ideologică cu anumite însemne de creaţie.

Realităţile în cauză au marcat profund învăţământul jurnalistic, care a fost conceput nu doar ca o modalitate de instruire profesională a viitorilor jurnalişti, ci şi ca una de formare a activiştilor de partid, a propagandiştilor şi a ideologilor. Aceştia urmau să activeze atât în secţiile de propagandă ale redacţiilor publicaţiilor periodice, ale agenţiilor de ştiri, ale posturilor de radio şi TV, cât şi în cadrul structurilor de partid de diferite niveluri. Misiunea lor era să facă agitaţie şi propagandă pentru modul sovietic de viaţă şi să implementeze în mase politica PCUS. Cei mai energici şi mai devotaţi activişti erau promovaţi şi ajungeau să facă parte din eşaloanele de vârf ale aparatului de conducere al PCUS.

Astfel, învăţământului superior de profil jurnalistic i se punea în sarcină atât formarea jurnaliştilor, cât şi pregătirea cadrelor ideologice, a potenţialilor secretari ai comitetelor raionale, orăşeneşti de partid şi comsomoliste, instructori ai Comitetului Central al PCM etc. Anume din aceste considerente, la specialităţile de creaţie, inclusiv la specialitatea *Jurnalistică*, procesul de studii era asigurat de un corp profesoral[1] foarte eterogen. După forma de angajare, cadrele ştiinţifico-didactice antrenate în actul educaţional universitar puteau fi clasificate în două mari categorii: cadre didactice titulare şi cadre didactice netitulare, angajate prin cumul intern sau extern.

Din cauza faptului că în toate instituţiile de învăţământ superior din URSS exista o cultură instituţională puternic ideologizată, axată pe principiile marxist-leniniste, relaţiile între profesor şi studenţi erau extrem de formalizate şi reieşeau din îndatoririle fiecărui actant al actului educaţional: a profesorilor – de a instrui, iar a studenţilor – de a învăţa. De menţionat însă că interacţiunea profesor-student nu era una statică, ea putea varia nesemnificativ, de la caz la caz, în funcţie de diferiţi factori, aşa precum: însuşirile personale ale cadrului didactic – caracter, temperament, calităţi morale, umane, profesionale; forma de angajare a acestuia – de bază sau prin cumul (intern şi extern); statutul lui social – membru al PCUS, membru al organizaţiilor obşteşti, al uniunilor de creaţie etc.; statutul profesi-

[1] Vezi: Georgeta Stepanov, *Politica de personal în domeniul învăţământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească (1966–1980)*. În: *O utopie devenită realitate: învăţământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, vol. 1. Materialele conferinţei ştiinţifice cu participare internaţională, Chişinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chişinău, Lexon-Prim, 2020, pp. 57-71.

onal – titlu ştiinţific (candidat în ştiinţe[1], doctor în ştiinţe[2], academician: membru-corespondent sau membru titular); titlu onorific (artist emerit, artist al poporului), grad ştiinţifico-didactic (lector asistent, lector, lector superior, docent[3], profesor); genul de activităţi realizate – curriculare sau extracurriculare etc. Factorii de personalitate nu puteau însă influenţa substanţial relaţiile profesor – student, întrucât determinanţi pentru construirea şi dezvoltarea unor anumite cadre relaţionale în actul instructiv-didactic erau factorii ideologici. Totuşi, factorii de personalitate şi calităţile umane ale cadrelor didactice au avut un rol important în actul educaţional din perioada totalitaristă, or, anume aceştia au asigurat şi au dezvoltat dimensiunea umană a modelelor şi cadrelor relaţionale profesor – student.

Context

În şcoala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaţionale profesor – student: unul formal, care se aplica, de regulă, pe dimensiunea curriculară a procesului educaţional, iar celălalt – informal, care se manifesta la nivelul dimensiunii extracurriculare a acestuia. De regulă, cadrele formale erau construite de cadrele didactice titulare, iar cele informale – de cadrele didactice netitulare, venite din producţie.

Cadrul relaţional formal folosea pe verticală tipul de relaţii conducător – subordonat, a căror esenţă rezida în controlul absolut din partea profesorilor şi ascultarea totală din partea studenţilor. Aceasta era un soi de dictatură pedagogică ce poziţiona profesorul deasupra actului educaţional şi îi oferea drepturi enorme în raport cu studenţii. Profesorul era considerat atotcunoscător, iar valoarea acestuia – absolutizată. Poziţia lui în procesele educaţionale era hegemonică, el fiind preocupat, prioritar, de realizarea scopurilor didactice şi de îndeplinirea angajamentelor de serviciu. În cadrul instruirii universitare, profesorul adesea utiliza metode de constrângere în raport cu studenţii, pentru a-i determina să-şi îndeplinească sarcinile şi să-şi realizeze obiectivele.

În contrariu, rolul studenţilor în actul educaţional era extrem de minimalizat, iar valoarea acestuia – subestimată. Studenţii întotdeauna erau trataţi cu superioritate, interesele, aşteptările şi necesităţile lor fiind ignorate cu desăvârşire. În interacţiunea cu studenţii, profesorul menţinea o anumită distanţă, adopta un comportament dominant şi impunea un stil de lucru autoritar. „Stilul autoritar se caracterizează prin selectarea şi pro-

[1] Candidat în ştiinţe – echivalentul titlului actual de *doctor în ştiinţe*.
[2] Doctor în ştiinţe – echivalentul titlului actual de *doctor habilitat în ştiinţe*.
[3] Docent – echivalentul titlului actual de *conferenţiar universitar*.

movarea tehnicilor, a procedeelor de învățare, a modalităților de lucru, a etapelor activității dirijate efectiv de către profesor. El structurează timpul, nu încurajează inițiativele, sancționează atitudinile şi rezultatele instruirii elevilor, menține o anumită distanță față de grup. Din punct de vedere pedagogic (stilul autoritar – *n.a.*) dezechilibrează corelația dintre subiectul şi obiectul acțiunii, prin accentuarea rolului educatorului în defavoarea celui educat, ceea ce blochează canalele de conexiune inversă externă"[1].

Cadrul relațional formal, utilizat în procesul de instruire universitară, avea la bază marca magistrocentristă, „axată pe primordialitatea actului de predare, de transpunere a cunoştințelor"[2]. Conform acesteia, misiunea profesorului era să țină prelegeri, să impună puncte de vedere şi să inculce valori, iar cea a studentului – să urmărească, de cele mai multe ori, în mod pasiv, conținuturile expuse, să rețină ideile de bază enunțate, să le reproducă şi să le interpreteze strict din perspectiva politicii PCUS şi prin prisma ideologiei sovietice. Între profesor şi student nu existau relații spirituale speciale, întrucât studentul era considerat un simplu obiect al educației. Interacțiunea profesor –student avea caracter neutru, pur formal, şi, per ansamblu, niciodată nu ieşea din zona indiferenței ambilor actanți; rolul relațiilor umane era mimat în favoarea realizării sarcinilor. „Dictatura pedagogică a marxismului s-a dovedit a fi o falsă soluție la dilemele iluminismului şi modernității, cu consecințe catastrofice. Gânditorul structuralist marxist francez Louis Althusser scria cândva că marxismul nu a fost o formă de umanism, pentru că, în opinia sa, materialismul dialectic a depăşit conceptualizările abstract-antropocentrice. S-a situat dincolo de hotarele altruismului empiric, pentru că a căutat legile fundamentale şi constantele evoluției. Putem detecta aici o conexiune secretă între silogismul sofisticat al şcolii althusseriene şi imperativele conservatoare ale dogmatismului neo-stalinist: umanismul a fost doar o peliculă, o suprafață înşelătoare ascunzând adevăratele priorități ideologice"[3].

Dictatura pedagogică a fost aplicată pe larg în învățământul superior din RSS Moldovenească în primele două decenii după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. Spre anii '70 ai secolului trecut, ca urmare a schimbării accentelor în politicile educaționale sovietice, în procesul di-

---

[1] *Stiluri de predare ale profesorilor* (2010). Disponibil la: https://www.stiucum.com/management/management-educational/Stiluri-de-predare-ale-profeso45695.php (accesat: 30.12.2022).
[2] Viorica Goraş-Postică, *Parteneriatul profesor-elev – abordare psihopedagocgică pragmatică*. În: *Didactica Pro.* Revistă de Teorie şi Practică Educațională, nr. 2-3 (36-37), iunie 2006, p. 5.
[3] Vladimir Tismăneanu, *Exclusivismul etnic este o continuare a hybrisului leninist* (04 ianuarie 2022). Disponibil la: https://moldova.europalibera.org/a/exclusivismul-etnic-este-o-continuare-a-hybrisului-leninist-/31637419.html (accesat: 09.01.2023).

dactic universitar s-au afirmat noi practici pedagogice, care au contribuit la înlocuirea tehnicilor dictatoriale cu cele manipulatorii. „Manipularea constă în a folosi diferite metode şi tactici, de cele mai multe ori abuzive, pentru a-i determina pe ceilalți să facă ceea ce tu doreşti, fără a ține cont sau chiar prejudiciind dorințele, nevoile şi interesele lor. În majoritatea cazurilor, manipulatorii sunt conştienți de ceea ce fac şi vor şti, în orice moment, să-şi explice comportamentul şi acțiunile ca fiind justificate, ba mai mult decât atât, ca fiind în favoarea victimei”[1].

Manipularea pedagogică s-a extins foarte repede şi, în scurt timp, a devenit practica cea mai des folosită în şcoala sovietică, fiind considerată mai puțin ofensivă şi un pic mai umană decât dictatura totală. Esența acesteia rezida în faptul că profesorul se poziționa ca un părinte sever, autoritar, şi se manifesta ca un mentor cu experiență, care ştia exact ce le trebuie studenților, de ce au ei nevoie, ce este bine şi ce este rău pentru cariera sau chiar pentru viața acestora. El realiza inocularea înțelegerii convenabile a ideologiei comuniste şi a realității sovietice cu ajutorul argumentelor falsificate, non-raționale şi, în esență, manipulatorii.

Cadrele didactice, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune foarte subtile, determinau studenții să gândească şi îi convingeau să acționeze în conformitate cu interesele regimului sovietic, adesea în detrimentul propriilor interese. Acțiunea de convingere nu era de tipul celei raționale, ci de tipul celei manipulatorii. Manipularea era atât de iscusită, încât producea senzația libertății de gândire şi de decizie. Se crea, astfel, falsa impresie că studenții sunt liberi în gândire şi în fapte, iar acțiunea lor individuală şi socială sunt rodul propriilor lor decizii.

Cadrul relațional formal se stabilea, de regulă, între studenți şi cadrele didactice titulare, care constituiau partea statică a colectivului profesoral. În atribuțiile de funcție ale titularilor intra formarea profesională teoretică a viitorilor jurnalişti, dar, mai ales, pregătirea ideologică şi patriotică a acestora.

Aşa cum la începuturile învățământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească nu existau cadre titulare cu titluri ştiințifico-didactice în domeniul jurnalismului[2], în procesul de instruire a primelor promoții de jurnalişti erau implicați, prioritar, filologii şi istoricii preocupați de cercetarea unor aspecte legate de jurnalistică, dar şi specialişti din alte domenii apropiate jurnalisticii. „Astfel, pentru a asigura cu resurse umane

[1] Adela Mihalcea, *Manipularea ca mod de relaționare – caracteristici şi riscuri asociate*. În: *Practica farmaceutică*, vol. 7, nr. 2, an 2014, p. 87.

[2] În URSS, jurnalistica nu era considerată domeniu ştiințific autonom, aceasta avea statut de specialitate ştiințifică din cadrul domeniului filologic.

noul domeniu de formare profesională, conducerea Universității a inițiat activități de recrutare, selectare şi cooptare a cadrelor ştiinţifico-didactice, de regulă, de profil filologic sau istoric, capabile să se implice în procesul de organizare a învățământului superior de profil jurnalistic. Ca urmare a acestor acțiuni, în procesul de instruire a viitorilor jurnalişti au fost implicați, direct sau tangențial, filologii I. Mocreac, I. Dumeniuc, V. Marin, V. Pojoga ş.a., dar şi istoricii C. Drahenberg, B. Trubețkoi, N. Laiu ş.a."[1].

Cadrul relațional informal, spre deosebire de cel formal, folosea pe verticală tipul de relații *senior – junior*, a căror esență rezida în controlul relativ din partea profesorilor şi ascultarea constantă din partea studenților. Aceste relații, în pofida faptului că profesorul continua să-şi păstreze statutul de lider şi să aibă o poziție privilegiată în actul educațional, se deosebeau semnificativ de relațiile specifice cadrului relațional formal. În interacțiunea cu studenții, profesorul se poziționa ca un lider autoritar şi se manifesta ca un tovarăş mai mare, care ştia interesele, aşteptările şi nevoile acestora, le oferea sfaturi, îi ajuta şi îi ghida pe calea dreaptă. El nu făcea presiuni vizibile şi nu constrângea studenții să acționeze într-un anumit fel, ci căuta să-i convingă şi să-i determine să procedeze „corect şi cum trebuie". Autoritatea liderului, consecvența acțiunilor acestuia şi angajamentul lui social erau calificare drept exemple demne de urmat, care generau la studenți sentimente de simpatie şi acțiuni de reciprocitate.

Aşadar, relațiile informale dintre profesor şi studenți erau de natură persuasivă şi se bazau pe puterea profesorului de a influența credința şi gândirea studenților şi de a-i convinge să facă un lucru anume, persuasiunea devenind însemnul distinct al acestui tip de relații. „Spre deosebire de manipulare (tot o formă de influențare), care are o conotație negativă, persuasiunea nu presupune metode incorecte şi, în cazul în care suntem persuadați, ne cam prindem de acest lucru – o persoană urmăreşte satisfacerea unor trebuințe personale, însă fără a le nega pe ale interlocutorului. Aşadar, persuasiunea merge mai mult către zona de câştig bilateral"[2].

Cadrul relațional informal avea la bază marca psihocentristă, axată pe procesul de predare, dar, în paralel, şi pe cel de învățare. Într-un anumit fel, această abordare recunoştea rolul studentului în actul educațional, precum şi importanța efortului şi activității individuale a acestuia pentru dezvoltarea personală, pentru realizarea obiectivelor de studiu, pentru progresul şi reuşita academică a lui. Dar, în pofida faptului că studentul

[1] Georgeta Stepanov, *op. cit.*, p. 61.

[2] *Persuasiune: ce înseamnă şi cum te poate ajuta?* (7 august 2020). Disponibil la: https://atlas.app/ro/blog/coaching/persuasiune-ce-inseamna-si-cum-ajuta (accesat: 28.12.2022).

este recunoscut drept subiect al actului educațional, inteligența şi eforturile profesorului în procesul de predare şi transfer al cunoştințelor continuau să fie considerate factori determinanți pentru formarea profesională a studentului. Cunoştințele profesorului nu puteau fi puse la îndoială, la fel precum nici opiniile acestuia, iar autoritatea lui era incontestabilă.

Acest tip de relații se stabilea, de regulă, între studenți şi cadrele didactice netitulare. Cadrele didactice netitulare aveau misiunea să presteze servicii educaționale, de regulă, de natură practică şi/sau de creație, fiind angajate cu cel mult o jumătate de normă didactică, în posturi de lectori sau lectori superiori. Ele formau partea fluctuantă a colectivului profesoral, întrucât erau angajate pentru o perioadă ce nu depăşea un an de zile, cu posibilitatea de a prelungi anual contractul de muncă. Aceste condiții de angajare erau valabile şi pentru specialiştii cu titluri ştiințifice, ce-şi desfăşurau activitatea de bază în cadrul altor facultăți sau chiar instituții de învățământ superior, dar care erau cooptați pentru a preda o anumită disciplină academică, de regulă, de nişă.

La specialitatea *Jurnalistică*, pe post de cadre didactice netitulare, cel mai des, erau antrenați jurnaliştii practicieni, care activau ca reporteri sau corespondenți în diferite instituții de presă (agenție de ştiri, ziar, revistă, post de radio, TV), precum şi reprezentanții unor organizații profesionale, de creație, cum era, de exemplu, Uniunea Jurnaliştilor din Moldova. Din această categorie, de-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chişinău au activat: V.F. Mucerschii, P.T. Cravțov şi V. Martin de la publicația periodică „Moldova Socialistă", A.N. Blanovschii, M.B. Grimberg şi M.S. Guzun de la ziarul „Tinerimea Moldovei", I.C. Diordiev de la revista de satiră şi umor „Chipăruş", V. Patraş şi V. Spinei de la ziarul „Viața Satului"; V. Atamanenco, secretar responsabil al Uniunii Jurnaliştilor din Moldova ş.a.

În afară de jurnaliştii practicieni, antrenați pe post de cadre didactice netitulare, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* mai lucra o seamă de nomenclaturişti, a căror misiune cărora era să asigure pregătirea ideologică a viitorilor jurnalişti. Ei erau antrenați prin cumul extern, întrucât serviciul lor de bază era în cadrul organizațiilor ideologice de masă; aceştia erau fie reprezentanți ai organelor de conducere ale Partidului Comunist al Moldovei, fie exponenți ai organelor de conducere ale Organizației Republicane a Comsomolului din Moldova, fie persoane aflate în fruntea instituțiilor de presă republicane, considerate organe oficiale de presă ale diferitor organizații ideologice. Deşi activau pe post de cadre didactice netitulare, interacțiunile profesorilor din aşa-numita „grupare a lucrători-

lor ideologici" cu studenţii erau, mai degrabă, de natură magistrocentristă decât psihocentristă, ceea ce presupunea proiectarea şi dezvoltarea cadrului relaţional formal între aceşti doi actanţi ai procesului educaţional. În relaţiile cu studenţii, majoritatea cadrelor didactice din rândul nomenclaturiştilor erau de o politeţe rece şi puţin comunicativă; mai întotdeauna ei adoptau o linie comportamentală rigidă şi foarte distantă.

De-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chişinău au fost antrenaţi mai mulţi activişti de partid, printre care: Gheorghe Marin, vicepreşedinte al Comitetului de Stat pentru Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi; Vasile Lanciu, directorul Editurii Comitetului Central al PCM; Mihail Eremia, redactor-şef al ziarului „Moldova Socialistă"; Stepan Lozan, preşedintele Comitetului de Stat pentru Televiziune şi Radiodifuziune; Gheorghe Gorincioi, inspector la Comitetul orăşenesc de partid; Tatiana Ivanova, director al Editurii „Timpul"; Efim Romanciuc, director al Editurii „Lumina", iar ulterior – al studioului „Moldova-film" ş.a.

Pentru cadrele didactice netitulare venite din producţie, interacţiunile formale erau, mai degrabă, o excepţie decât o normă, întrucât cei mai mulţi dintre netitulari preferau să stabilească interacţiuni informale, care să dezvolte cadre relaţionale informale. Interacţiunile informale ale profesorului cu studenţii, în pofida faptului că erau mai lejere decât cele formale, nici pe departe nu puteau fi considerate democratice; nici în interacţiunile informale nu existau relaţii spirituale speciale, deşi, pentru a-şi atinge scopurile, profesorii adesea ieşeau din zona indiferenţei şi se implicau în viaţa colectivelor de studenţi.

Actul educaţional, indiferent de perioada istorică, de sistemul economic şi de regimul politic existente în ţara în care acesta se desfăşoară, se încadrează în sfera relaţiilor interpersonale, ceea ce înseamnă că toate tipurile de cadre relaţionale între participanţi sunt influenţate şi variază nu doar în funcţie de factorii obiectivi, ci şi de cei subiectivi, cum ar fi, de exemplu, factorii de personalitate şi calităţile umane ale actanţilor. În instituţiile superioare de învăţământ din RSS Moldovenească, în pofida paradigmei educaţionale totalitariste existente la acel moment, interacţiunile profesorilor cu studenţii se încadrau în nişte modele relaţionale-tip, care însă, datorită factorilor de personalitate a profesorilor, obţineau anumite caracteristici proprii. Anume factorii de personalitate particularizau cadrele relaţionale-tip, conferind individualitate modelelor relaţionale între actanţi şi umanizând actul educaţional propriu-zis. Tocmai din aceste considerente, cei mai mulţi dintre studenţii care şi-au făcut studiile în institu-

țiile de învățământ superior din RSSM apreciază pozitiv relațiile profesor – student din acea perioadă, calificându-le drept „exigente, dar corecte" sau „severe, dar omeneşti". Această constatare a fost făcută după prelucrarea răspunsurilor interlocutorilor (absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ din RSS Moldovenească), oferite în cadrul interviurilor[1] în profunzime, semideschise, care au abordat problema învățământului superior ca mecanism al ingineriei sociale în perioada totalitaristă. Din totalul de 200 de intervievați, doar doi au afirmat că, în instituțiile de învățământ superior în care au studiat, cadrul relațional era formal, iar profesorii tratau studenții cu indiferență şi superioritate şi nu le ofereau modele de viață; restul – 198 de respondenți – au evaluat pozitiv cadrele relaționale care au existat între ei şi profesorii lor. Cele mai frecvente răspunsuri la întrebarea *„Care erau relațiile dintre profesori şi studenți?"* au fost următoarele:

Irina Caldarari (a.n. 1941), pedagog, Chişinău – „Profesorii se purtau omeneşte. Ne încadrau în diverse activități extraşcolare. Erau foarte loiali şi ne prețuiau mult, iar în pauză adesea intrau în discuții cu studenții pe diverse teme".

Nicolae Olaru (a.n. 1945), muzeolog, s. Sireți, rn. Străşeni – „Profesorii erau binevoitori. Chiar dacă erau severi, severitatea o manifestau în sensul ca să facem carte. La început profesorii ne tratau de sus, de la înălțimea statutului lor, iar noi stăteam cuminți la locurile noastre, în bănci […]. Până ne-am cunoscut. După cursul I, între noi şi profesori s-au stabilit relații foarte colegiale, astfel încât toți erau lejeri şi binevoitori cu noi, pentru că şi noi eram sârguincioşi şi am dat dovadă de maturitate, iar acest lucru i-a făcut să ne respecte şi să se apropie de noi".

Svetlana Costin (a.n. 1955), funcționar public, Chişinău – „Profesorii erau progresişti. Puteam discuta pe diferite teme. Ei ne încurajau şi nu aveau frică de sistem, eram uniți, fiind şi puțini în grup. Pe lângă lecțiile de specialitate, aveam şi lecții de viață din partea profesorilor. Relațiile dintre profesori şi studenți erau prietenoase. Mai ales, când eram trimişi toamna la strâns roşii sau mere".

Ala Zavadschi (a.n. 1956), cercetător, Chişinău – „Relațiile dintre profesor şi studenți erau formale. Ne țineam la distanță. Profesorii au fost diferiți. Ne plăceau cei mai tineri. Nu erau aşa de îndobitociți".

Silvia Grosu (a.n. 1958), cercetător, Chişinău – „Relațiile între studenți şi profesori erau pline de respect şi demnitate. Noi, studenții, nu săream calul niciodată. Nu am tutuit profesorii, nu am încercat să-i discreditām.

[1] Interviurile au fost realizate în cadrul proiectului 20.80009.1606.11 Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea şi valorificarea bunelor practic. Director de proiect: Liliana Rotaru, doctor, conferențiar universitar.

Profesorul era o autoritate. El era expert în domeniu. Noi am avut profesori care chiar au făcut istorie pentru Republica Moldova. Am avut ca profesori şi jurnalişti practicieni care aveau o bogată experienţă de muncă".

Nicolae Popa (a.n. 1959), scriitor, Chişinău – „Profesorii erau înţelegători, oameni şi ei [...]. La prelegeri ei ne predau (materia de studii – *n.a.*), la seminare noi răspundeam. Şi aşa treceau zilele. Altfel era însă când plecam toamna, în colhoz. Acolo eram mai deschişi unii cu alţii, în timpul liber citeam, discutam [...] despre Seneca, Platon. Despre filmele care erau interzise. Nu era ca la Chişinău, să stai drept în faţa profesorului".

Ana Onică (a.n 1960), scriitoare, Chişinău – „Profesorii în etate erau diferiţi, cei mai mulţi erau obosiţi de viaţă, veneau, citeau din «conspecte»[1] şi plecau din auditoriu imediat, odată cu sunetul. Dar erau profesori care nu aveau nevoie de «conspecte». Iată Doina Aldea-Teodorovici era una dintre aceştia. Ea ne preda disciplina academică «Literatura universală». După lecţii discutam cu ea despre orice. De fiecare dată venea îmbrăcată diferit, altfel, cu părul aranjat şi acest lucru cumva a trezit feminitate în noi. Am îndrăgit foarte mult lectorii tineri. Fiecare om trebuie să ştie când să se retragă, iar statul trebuie să le asigure existenţa".

Rodica Terenti (a.n. 1962), pedagog, s. Suruceni, rn. Ialoveni – „În dependenţă de persoană. Şi studenţii, şi profesorii erau diferiţi. Jumătate din studenţi erau de pe băncile şcolii, dar cealaltă jumătate erau băieţi după armată, erau fete deja căsătorite sau, pur şi simplu, mult mai mari decât noi. Astfel, vârsta era foarte diferită. Şi profesorii erau diferiţi, depindea şi de vârsta pe care o aveau ei, unii erau mai serioşi şi ne ţineau mai la distanţă, alţii mai prietenoşi".

Ana Guţu (a.n. 1962), cadru didactic, Chişinău – „Relaţiile dintre profesori şi studenţi erau foarte distante. Nu a existat, din câte îmi amintesc, nici urmă de socializare, de apropiere între studenţi şi profesori în afara orelor de curs. Această distanţă era elementul stresant în studiile noastre universitare. Persista şi o frică faţă de administraţia facultăţii, frica de a fi exmatriculat pentru cine ştie ce acţiune. Profesorii erau însă diferiţi: unii scolastici, alţii liberali […]".

Nadejda Sireţanu (a.n. 1964), medic, s. Hirişeni, rn. Teleneşti – „Am avut profesori foarte buni. Relaţia dintre profesor şi student desigur că nu era ca în zilele de astăzi aşa prietenoasă, ci mai distanţată".

Igor Bercu (a.n. 1966), cadru didactic, Chişinău – „Au fost nişte relaţii corecte. Mereu am simţit sprijinul spiritual al profesorilor, au fost ca nişte relaţii părinteşti, dar acest lucru nu a afectat procesul educaţional. Profe-

[1] Conspect – notiţe.

sorii nu ne priveau ca pe nişte copii străini, ai cuiva, ci investeau în noi ca în propriii lor copii".

Dina Pripa (a.n. 1966), jurnalist, Chişinău – „Relațiile dintre profesori şi studenți erau bune. Noi mereu am fost respectuoşi şi am ştiut că profesorii cunosc mult mai mult decât noi şi trebuia să-i urmăm, pentru că erau un exemplu pentru noi, iar relațiile erau foarte amicale".

Maria Iurcu (a.n. 1966), pedagog, s. Peresecina, rn. Orhei – „Erau relații oficiale, reci; nu erau foarte apropiate, precum sunt în ziua de azi. Profesorii îşi aveau locul lor, iar noi, studenții, ne ştiam locul nostru. Totuşi, cei mai mulți profesori erau buni şi, pe lângă orele de curs, ne ofereau şi lecții de viață. Ei ne dădeau foarte multe sfaturi pentru viață, dar şi pentru viitoarea profesie: cum să fim la serviciu, cum să ne comportăm cu elevii, ce cuvinte să utilizăm în diferite situații. Eu şi până în ziua de azi mă străduiesc să țin cont de aceste sfaturi".

Adela Fiodorov (a.n. 1973), pedagog, s. Gordineşti, rn. Edineți – „Depindea de profesor. Erau profesori care vorbeau cu noi prieteneşte, ne considerau colegi, dar erau unii care ne priveau de sus şi încercau să ne demonstreze incapacitatea noastră, indiferent cât de mult ne străduiam sau munceam".

Analizând răspunsurile interlocutorilor, putem deduce că, în pofida tuturor restricțiilor ideologice, în şcoala superioară sovietică au existat modele de relații spirituale speciale între cadrele didactice şi studenți. Aceste modele au putut să se afirme datorită factorilor de personalitate şi calităților umane ale actanților, îndeosebi ale profesorilor, cei mai mulți dintre care au fost respectați şi s-au bucurat de prestigiu profesional şi moral, de stima şi recunoştința discipolilor.

Concluzii

În instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească predominau două tipuri de cadre relaționale profesor – student: formal şi informal. Apariția şi dezvoltarea unui anume cadru relațional se făcea în funcție de statutul cadrului didactic în ierarhia universitară, de rolul care îi revenea acestuia în actul instructiv-educativ şi de misiunea pe care urma să o realizeze. De regulă, cu cât era mai înaltă poziția profesorului în ierarhia profesională, cu atât mai rigide erau interacțiunile lui cu studenții şi mai formale erau cadrele relaționale pe care le stabilea pe dimensiunea curriculară.

Cadrele ştiințifico-didactice titulare şi exponenții organizațiilor ideologice, antrenați în actul educațional pentru instruirea ideologică a studen-

ţilor, dezvoltau, de regulă, interacţiuni oficiale, care consonau perfect cu stilul instructiv-educativ autoritar. În sistemul educaţional de atunci, rolul profesorului era unul central, iar autoritatea acestuia – incontestabilă; în contrariu, rolul studentului era subestimat, la fel precum şi capacitatea acestuia de a gândi critic, de a analiza şi de a interpreta situaţiile, de a avea opinii proprii asupra lucrurilor.

Cadrele didactice netitulare – jurnaliştii-practicieni, angajaţi prin cumul extern pentru a preda disciplinele academice de specialitate, de natură practică, dimpotrivă, preferau să stabilească relaţii informale cu studenţii lor, apropiate de cele existente în redacţii sau în colectivele artistice. Relaţiile informale erau foarte apreciate de studenţi, pentru că ele umanizau procesul didactic, dezvoltau gândirea critică şi asigurau extrapolarea spiritului de creaţie. În acelaşi timp, factorii de decizie de la facultăţi deloc nu priveau cu ochi buni aceste practici şi monitorizau foarte atent activităţile cadrelor didactice care preferau să dezvolte relaţii informale cu studenţii. De regulă, aceste cadre didactice nu se reţineau prea mult timp în facultăţi, după 2-3 ani de activitate ei nu mai erau reangajaţi.

Aceste două cadre relaţionale profesor – student, formal şi informal, cu multiple variaţii determinate de factorii de personalitate şi de calităţile umane ale actanţilor, îndeosebi ale cadrelor didactice, au dominat în şcoala superioară sovietică până în prima jumătate a anilor ’80 ai secolului trecut, când au apărut circumstanţele favorabile pentru democratizarea procesului didactic şi umanizarea relaţiilor dintre profesori şi studenţi. Starea de spirit în universităţile din URSS şi interacţiunile profesorilor cu studenţii au început să se modifice în a doua jumătate a anilor ’80, când, ca urmare a mişcării de eliberare naţională, s-a format un context favorabil schimbării. Or, până la acel moment, sentimentele de revoltă împotriva opresiunii sovietice, existente în mediul studenţesc şi în cel academic, erau în stare latentă. Mişcările din anii 1985–1988, care au început la Moscova, odată cu *Perestroika* lui M. Gobaciov, au generat perturbaţii cu efecte puternice şi de lungă durată în tot imperiul sovietic; cel mai mult acestea s-au resimţit în Ţările Baltice, Moldova, Georgia şi în Ucraina. În circumstanţele create, au fost proiectate direcţiile programatice ale acţiunii sociale, care era orientată să submineze şi să slăbească regimul sovietic, miza cea mare fiind libertatea şi independenţa. Evenimentele care au avut loc ulterior au condiţionat reformatarea sistemului de învăţământ superior şi, implicit, au determinat reconfigurarea cadrului relaţional student – profesor. Ca urmare, în şcoala superioară sovietică a apărut necesitatea obiectivă de a dezvolta interacţiuni de alt gen între profesori şi studenţi decât cele exis-

tente anterior. Cadrele didactice au început să încurajeze studenții să-şi exprime punctele de vedere în raport cu subiectele abordate în cadrul orelor, să facă schimb de idei cu colegii, dar şi cu profesorii, să-şi argumenteze opiniile etc. Implementarea treptată a principiului umanist în demersul didactic ca act de cooperare între actanții procesului de instruire universitară a determinat reconfigurarea, în anii 1980–1990, a cadrului relațional student – profesor, care a obținut vădite valențe umane.

Higher education in RSSM: the reconfiguration of the student – lecturer relational framework in the 1980s–1990s

In the first half of the 1980s of the last century, higher education institutions in the USSR, including those in the Moldavian SSR, continued to function according to the old Soviet standards. Their activity was focused on training highly qualified specialists, well trained from a moral point of view, in the spirit of Marxist-Leninist principles. The situation began to change in the second half of the 1980s, when, as a result of the national liberation movement, a favorable context for change was formed. Until that moment, the states of revolt against Soviet oppression, existing in the student and academic environment, were in a latent state. The movements of 1985–1988, which began in Moscow with Gobachev's Perestroika, generated disruptions with powerful and long-lasting effects throughout the Soviet empire. They were most felt in the Baltic States, Moldova, Georgia and Ukraine. In those circumstances, the programmatic directions of social action were designed, which was oriented to undermine and weaken the Soviet regime. But the big stake was freedom and independence. The events that took place later conditioned the reformation of the higher education system and, by default, determined the reconfiguration of the student – teacher relational framework. The new configuration of the student – teacher relational framework in the 1980s–1990s represents the object of scientific investigation of this paper, which is to be exploited under the aspect of both formal and informal relations.

***Keywords**: higher education, curricular/extracurricular dimension, relationship framework, totalitarism period, student, teacher, interdependence relationships.*

Georgeta STEPANOV,
doctor habilitat, profesor universitar,
Preşedinte al Consiliului Ştiințific, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: georgeta.stepanov@usm.md
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9002-5743

Liliana ROTARU

STUDENȚII ŞI MIŞCAREA DE RENAŞTERE NAȚIONALĂ DIN RSS MOLDOVENEASCĂ: NOIEMBRIE 1989

Preliminarii

Mişcarea de Renaştere Națională de la sfârşitul anilor ’80 ai secolului trecut a cunoscut episoade care au marcat profund desfăşurarea ulterioară a evenimentelor în RSS Moldovenească. Un astfel de episod este evenimentul din 7 noiembrie 1989 şi cel care i-a urmat firesc la 10 noiembrie al aceluiaşi an. În prezentul studiu, ne propunem să urmărim, în baza documentelor de la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice, starea de spirit a studenților din instituțiile de învățământ superior din Chişinău în anii 1988–1989, pentru a înțelege cum au ajuns aceştia să se implice plenar în cele două manifestări importante, care s-au consumat în luna noiembrie 1989, acțiuni, în timpul cărora au fost contestate autoritățile comuniste şi regimul sovietic. Majoritatea documentelor, pe care le-am invocat în cercetarea noastră, vin dinspre putere – toate notele informative, rapoartele, denunțurile şi alte tipuri de documente au fost elaborate de către diferite categorii de angajați ai CC al PCM, ai Comitetului orăşenesc de partid şi Comitetului executiv Chişinău, de funcționari aflați în serviciul statului sovietic şi de activişti de partid. Aflându-se în agonia pierderii puterii, înaltele autorități de partid şi de stat ale RSS Moldoveneşti îşi delegau emisarii în stradă, în căminele studențeşti şi cele muncitoreşti, îi infiltrau în colectivele de muncă, în organizațiile şi uniunile numite „neformale” – oriunde bănuiau că poate germina sau că deja există „elemente naționaliste” şi nemulțumiți, care le pot eroda autoritatea şi clătina scaunul puterii. Reprezentanții puterii comunicau în scris superiorilor despre starea de spirit în colectivele de muncă şi/sau în mediile studențeşti, în diferitele medii sociale şi grupuri etnice, despre liderii noilor formațiuni „obşteşti”, ale celor catalogate tot de ei „cultural-artistice”, „politice”, „social-politice” şi alte uniuni la care participau locuitorii RSS Moldoveneşti în perioada *perestroikăi*. Documentele conțin detalii factologice cu prisosință despre acțiunile celor urmăriți, despre discuțiile şi faptele lor, despre comunitatea de opinii sau lipsa coeziunii dintre ei şi alte circumstanțe care li se păreau importante pentru crearea opiniei generale despre evoluția mişcării de emancipare națională şi pentru elaborarea strategiilor de supraviețuire a regimului comunist.

Pe de altă parte, acest tip de documente arată foarte clar frica puterii față de necunoscuta mişcare şi presupune existența unor „ape subterane" la care puterea nu avea acces. Această situație de imponderabilitate, dar şi de nelinişte a agitat puterea în măsura în care să nu mai poată acționa organizat şi cumpătat, iar vechile metode de lucru nu mai erau aplicate logic şi cu consecvență. Starea de spirit în rândul conducătorilor de partid şi de stat s-a reflectat şi în conținutul şi caracterul documentelor pe care le primeau de la subalternii lor. De exemplu, sunt foarte puține documente care să se refere punctat doar la studenți sau cadrele didactice din învățământul superior, aşa cum o făceau, tradițional, în perioadele anterioare[1]. Altădată, aceste categorii de persoane erau urmărite meticulos de autoritățile de partid, dar şi de stat, în cadrul CC al PCM funcționând chiar o secție specială, responsabilă de învățământul superior, iar în instituțiile de învățământ superior activând „secții speciale" şi secții ideologice[2]. La sfârşitul anilor 1980, studenții şi profesorii din şcoala superioară erau asociați altor grupuri şi categorii de persoane, fiind caracterizați şi analizați împreună cu cei din urmă, fapt care denotă o ieşire a universitarilor din mediul îngust al instituțiilor şi o coalizare social-politică cu alte grupuri profesionale sau/şi sociale. De exemplu, studenții, împreună cu elevii instituțiilor de învățământ mediu de specialitate, cei din şcolile profesionale şi din cele medii au fost incluşi în categoria „tineretul studios" (учащаяся молодежь), iar cadrele didactice şi cele ştiințifico-didactice din toate tipurile de instituții de învățământ – în grupul „intelectualității". Astfel, schimbarea în abordarea actorilor principali ai învățământului superior indică asupra formării unor solidarități mai largi în societatea moldovenească de la sfârşitul anilor 1980, existența unei coeziuni de idei, opinii şi altele, fapt înțeles şi de „organele competente" şi de cele de partid. Această trăsătură caracteristică a documentelor menționate mai sus ne face dificilă disocierea studenților din masa „tineretului studios" sau a profesorilor universitari din cea a „intelectualității", deşi nu este o întreprindere imposibilă.

Anul 1988: starea moral-psihologică a studenților

Începând cu anul 1988, analiza „stării moral-psihologice" din instituțiile de învățământ devine o preocupare foarte importantă a autorităților de stat şi de partid ale RSS Moldoveneşti, cele din urmă arătându-se extrem de preocupate de implicarea tot mai activă a „tineretului studios" în acti-

[1] Pentru detalii: Liliana Rotaru [ed.], *Crearea şi consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente şi materiale*, vol. I, Chişinău, Lexon-Prim, 2021.

[2] *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice* (*infra*: ANA, DGAOSP), F. 12, inv. 34, d. 69, f. 37.

vitatea uniunilor şi organizațiilor neformale. Contextul creat de evoluția energică a mişcării naționale, pe de o parte, şi a restructurării întârziate a învățământului superior sovietic, pe de alta, au stimulat participativitatea social-politică a şi aşa „uşor inflamabilului colectiv" de studenți. Spre sfârşitul anului 1988, studenții se radicalizează. Informațiile „despre atmosfera morală şi psihologică", redactate de emisarii „organelor competente", dar şi de conducătorii şi secretarii de partid ai instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească denotă un caracter mai timorat şi chiar panicat. Astfel, secretarul de partid al Institutului de Arte din Chişinău susține că „climatul moral-psihologic" în colectivul instituției a devenit unul „instabil", găsind cauzele acestei „instabilități" în condițiile de natură materială şi organizatorică, aşa precum „lipsa unei baze tehnico-materiale adecvate" şi „activitatea inconsecventă a serviciilor didactice şi auxiliare", care, susține activistul de partid, determină nemulțumirea mai multor cadre didactice şi a studenților[1]. Deşi raportează că „Biroul de partid nu are un tablou exhaustiv al stărilor de spirit şi orientărilor tuturor colaboratorilor şi studenților institutului", secretarul de partid este convins că „modernizarea bazei tehnico-materiale, introducerea predării tuturor disciplinelor academice în două limbi şi o activitate ideologică bine formulată, vor permite organizației de partid să controleze pe deplin atmosfera moral-psihologică în colectiv"[2].

Se pare că „starea moral-psihologică din instituțiile de învățământ" evoluase spre sfârşitul anilor '80 într-o direcție diferită, decât credeau autoritățile de partid că i-o conferise intensificarea educației politico-ideologice şi totalitatea de „măsuri" menite să distragă atenția studenților de la problemele naționale şi social-politice. Comitetul de partid al oraşului Chişinău demonstrează un interes special pentru studenții instituțiilor de învățământ din capitală şi îşi atenționează membrii că în cadrul uniunilor/organizațiilor informale ale elevilor şi studenților „se admit judecăți care demonstrează analfabetism politic", iar în unele grupe moldoveneşti ale studenților de la Universitate, institutele pedagogice din Tiraspol şi Bălți, de la Institutul de Arte din Chişinău „se admit discuții politice imature despre identitatea națiunilor moldovenească şi română, judecăți maximaliste despre realitățile sovietice, despre necesitatea luptei pentru puritatea culturii naționale". Situația era mai gravă, considera autoritatea de partid, la facultățile de filologie şi jurnalism ale Universității, unde s-a remarcat tendința de a crea asociații informale literare ale studenților [...] cu conți-

[1] *Ibidem*, d. 70, ff. 1-3.
[2] *Ibidem*, f. 3.

nut naționalist"[1]. Au fost găsiți vinovați pentru cele expuse conducătorii instituțiilor de învățământ, care tolerează în mod excesiv şi fără principialitate anumite comportamente ale studenților, dar şi ale unor cadre didactice. Iar profesorii de ştiințe sociale erau acuzați de „stereotipismul specific stagnării" şi „formalism în educarea tinerilor", atitudini care au dus la răspândirea peste măsură (!) a culturii occidentale în mediul studențesc, aceştia fiind pasionați de *hard-rock*, *break-dance*, de diferite credințe religioase, de misticism[2].

Alerta autorităților de partid nu era lipsită de temei, or amplificarea mişcării naționale în a doua jumătate a anului 1988[3] a radicalizat studenții şi i-a scos din singularitate, transformându-i într-o forță autonomă a luptei naționale. Publicarea cunoscutelor Teze ale CC al PCM, Prezidiului Sovietului Suprem şi Consiliului de Miniştri al RSS Moldoveneşti, intitulate „Să afirmăm Restructurarea prin fapte concrete", în care liderii partidului susțineau „rolul conducător al PCUS", respingeau revendicările privind limba de stat şi grafia latină şi chemau locuitorii RSS Moldoveneşti să „perfecționeze sub toate aspectele bilingvismul în toate domeniile vieții", cereau să se dea o ripostă hotărâtă „proceselor stihinice, «democrației mitingurilor», care îi abat pe oamenii muncii de la rezolvarea sarcinilor arzătoare ale restructurării"[4], a provocat largi proteste, care au catalizat şi studențimea chişinăueană la acțiuni autonome, or, „stările de revoltă împotriva opresiunii sovietice existau în mediul studențesc, în mediul academic, însă erau în stare latentă şi aşteptau o scânteie"[5]. Au urmat evenimentele din noiembrie 1988, care au fost o primă probă a maturității civice a studenților[6].

În calitate de supapă a energiilor studenților, autoritățile au dispus intensificarea trecerii procesului didactic la limba română, introducerea unor discipline care se raportau la anumite aspecte ale istoriei naționale, aşa cum era cursul de „Istorie a presei democratice moldoveneşti în secolele XIX–XX" de la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din

[1] *Ibidem*, d. 69, f. 37.
[2] *Ibidem*, f. 38.
[3] Corneanu Constantin, *De la suveranitate la independență. Cazul Republicii Moldova* (I). În: *Archiva Moldaviae*, vol. VII, 2015, p. 132.
[4] *Moldova Socialistă*, 1988, 11 noiembrie, pp. 1-2.
[5] *30 de ani de la Mişcarea de Eliberare Națională din Basarabia*. Disponibil la: https://www.dw.com/ro/30-de-ani-de-la-mi%C5%9Fcarea-de-eliberare-na%C8%9Bional%C4%83-din-basarabia/a-50238399 (accesat: 11.10.2022).
[6] Pentru detalii: Liliana Rotaru, *„Atmosfera morală şi psihologică" în mediul studențesc în faza de germinare a Mişcării de renaştere națională în RSSM*. În: *Akademos*. Revista de Ştiință, Inovare, Cultură şi Artă, 2022, nr. 4(67), pp. 96-103.

Chişinău[1]. Apoi studenţii instituţiilor de învăţământ superior şi medii de specialitate au fost eliberaţi de obligaţia de a face serviciul militar în Armata Sovietică, iar cei înrolaţi au fost demobilizaţi şi readuşi în aulele universitare[2] ş.a.

Pe de altă parte, Biroul CC al PCM dispune rectorilor instituţiilor de învăţământ, printr-o hotărâre luată la 13 decembrie 1988, să intensifice educaţia politico-ideologică, patriotică şi internaţionalistă a studenţilor şi să-i implice plenar în activităţi extracurriculare[3], care, de fapt, aveau menirea să le ocupe tot timpul şi toate gândurile şi să le distragă atenţia spre alte probleme, pur studenţeşti, cum ar fi condiţiile de trai în căminele studenţeşti sau cuantumul bursei şi modalităţile de acordare a ei. O altă modalitate de pacificare a studenţilor şi îndepărtare a lor de focarul naţionalist era delegarea lor în colhozurile, sovhozurile, întreprinderile din industria conservelor din RSS Moldovenească, pentru a le ajuta la culesul şi prelucrarea fructelor şi legumelor toamna[4] şi organizarea concursurilor republicane pentru cele mai bune rezultate în această activitate, iar vara erau trimişi (fiind stimulaţi cu salarii motivante) în alte republici ale Uniunii RSS, pentru a munci, alături de studenţi din alte oraşe, pe şantiere de construcţie şi altele. De asemenea, pentru a micşora numărul tinerilor în oraşul Chişinău, Ministerul Învăţământului a închis secţiile de pregătire a candidaţilor la studii în instituţiile de învăţământ superior cu forma de organizare a studiilor la zi[5].

Şi responsabilii de educaţia studenţilor din şcolile superioare au pus în funcţiune tot arsenalul de metode şi instrumente de educare şi propagandă, încercând să reorienteze şi să canalizeze energia studenţilor în alte direcţii şi scopuri, decât participarea la acţiunile de protest ale mişcării naţionale. Astfel, studenţii erau tot mai des convocaţi la ore de educaţie politică, iar temele, alese pentru discuţii, nu mai erau în totalitate indicate de organizaţiile de partid, unele dintre ele fiind propuse de către studenţi sau se ţinea cont de interesele studenţilor, după cum informau rectorii şcolilor superioare[6]. Comuniştii şi activiştii comsomolişti din instituţiile de învăţământ superior le citeau lecţii şi rapoarte cu scop educativ, ale căror teme reflectau diferite aspecte ale educaţiei ateiste, patriotice, internaţionaliste,

---

[1] *Agenţia Naţională a Arhivelor, Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale* (*infra*: ANA, DGAN), F. 2991, inv. 14, d. 7, f. 39.
[2] *Ibidem*, d. 4, ff. 248-249.
[3] ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 315, f. 2.
[4] *Ibidem*, F. 2991, inv. 14, d. 153, ff. 82-87.
[5] *Ibidem*, f. 93.
[6] *Ibidem*, F. 12, inv. 34, d. 69, f. 190.

ideologice, aşa precum „Limba rusă – limbă de comunicare interetnică", „Politica națională a PCUS: istorie şi actualitate"[1]. Conform indicațiilor CC, a fost instituită „Ziua informației politice", „Luna contrapropagandei"[2], iar instituțiile de învățământ erau tot mai des vizitate de secretarii CC al PCM şi cei ai organizației comsomoliste republicane[3]. Astfel, activiştii comunişti şi comsomolişti şi-au adaptat instrumentarul propagandistic la noile realități impuse de *perestroika* şi *glasnost*, şi de avântul Mişcării de emancipare națională, orientând studenții spre discuția problemelor şi intereselor tineretului. De exemplu, la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău, studenților le-au fost propuse teme de discuții, precum „Cine poate fi considerat patriot adevărat?", „Care este contribuția disciplinelor sociale la crearea concepției voastre despre lume?", „Despre vigilența politică a tinerilor", „1000 de ani de la creştinarea Rusiei – fapte istorice şi ficțiuni teologice", „Diversiunile ideologice şi religia" ş.a.[4]. Erau siguri că, oferindu-le studenților posibilitatea de a se exprima, de a participa la discuții, vor putea identifica părerile, gândurile şi opiniile lor, „pentru a le putea corecta la timp"[5].

Anul 1989: „tineretul studios" devine o forță

Cu toate acestea, în condițiile în care Mişcarea Națională devenise o prezență numeroasă, vocală şi puternic revendicativă la începutul anului 1989, situația a scăpat de sub controlul autorităților de partid. În Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice se păstrează numeroase dosare în care sunt adunate zeci sau chiar sute de rapoarte, note informative, memorii, scrisori, reclamații etc. despre evenimentele care se consumau zilnic în oraşul Chişinău, dar şi în toată republica, despre situația politică şi climatul moral al cetățenilor, încă sovietici, din RSSM. Bonzii de partid se întrebau direct: „Ce se întâmplă în oraş?", iar emisarii trimişi pe străzile oraşului raportau tot mai multe mitinguri, proteste şi demonstrații, numite „nesancționate", pe Piața Biruinței şi pe bd. Lenin, în parcuri şi în fața clădirilor care adăposteau organele de partid şi de stat ale RSS Moldoveneşti[6], evenimente care arătau că autoritățile republicane nu puteau gestiona situația social-politică.

---

[1] *Ibidem*, ff. 187-188, 193.
[2] *Ibidem*, f. 200.
[3] *Ibidem*, f. 190.
[4] *Ibidem*, ff. 193-194.
[5] *Ibidem*, f. 191.
[6] *Ibidem*, F. 2848, inv. 22, d. 522, f. 194.

După crearea Frontului Popular din Moldova, a urmat un alt val al implicării studenților în Mişcarea de emancipare națională. Dumitru Maxim, reprezentantul Ligii Democratice a Studenților[1], după ce a relatat Congresului de constituire a Frontului Popular din Moldova, la 20 mai 1989, despre activitatea organizației studențeşti în perioada noiembrie 1988 – mai 1989, menționa că „este nevoie să implicăm mai activ tineretul studios în procesele de restructurare”[2].

„Tineretul studios”, conştient sau mai puțin, devenise deja o forță activă a Mişcării naționale, fapt confirmat de cele mai înalte autorități de partid şi de stat. Astfel, în raportul „Cu privire la situația social-politică din republică”, prezentat Plenarei a XIII-a a CC al PCM din 11 mai 1989, prim-secretarul Semion Grossu îşi exprima „îngrijorarea serioasă” şi „adâncul regret” față de faptul că „tineretul studios şi elevii sunt atraşi în mod iresponsabil în demonstrații şi mitinguri nesancționate, care se desfăşoară sub lozinci naționaliste şi extremiste”. La propria întrebare „Care este cauza?”, Semion Grossu găseşte vinovați şi acuză „rectoratele instituțiilor de învățământ superior, direcțiile instituțiilor de învățământ mediu de specialitate, ale şcolilor generale, care şi-au demonstrat incapacitatea de a se restructura, de a renunța la mai multe dogme şi stereotipuri în organizarea procesului didactic şi educativ, de a orienta activitatea de cunoaştere a tinerilor, de a arăta tinerilor direcția maturizării civice” ş.a.[3]. Deşi Plenara punea în sarcina comsomolului „să stabilească relații individuale cu comsomolişti şi tinerii ne-comsomolişti, care au ajuns sub influența speculanților şi demagogilor politici şi să aplice măsurile prevăzute de Statutul ULCTM față de acei comsomolişti, care încalcă ordinea publică, admit manifestări naționaliste şi şoviniste”[4], studenții din Chişinău au participat, organizat şi în mod individual, în toate acțiunile şi manifestările Mişcării Naționale. Euforia plină de optimismul şi crezul posibilității schimbărilor, entuziasmul necesității exploatării momentului şi deschiderii oferite de *perestroika* îi scotea pe studenți în stradă şi îi făcea părtaşi ai tuturor evenimentelor şi proceselor. Aceştia erau instigați, de rând cu ceilalți cetă-

[1] Extras din documentul „Caracteristica şi conținutul activității mişcărilor politice şi politizate”, elaborate pentru CC al PCM în 1989: „Liga Studenților – grupul de inițiativă alcătuit din 16 persoane. Conducător Dumitru Maxim, student din anul V la Facultatea de jurnalism. Congresul de constituire s-a desfăşurat în noiembrie 1988. Proiectul de program presupune crearea unei organizații studențeşti în afara influenței comsomolului, apărarea drepturilor social-politice ale studenților. Este o substructură a FPM. Membrii din grupul de inițiativă sunt activişti ai acțiunilor organizate de Front”. Vezi: ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 122, f. 58.

[2] *Ibidem*, f. 25.

[3] *Ibidem*, inv. 71, d. 389, f. 39.

[4] *Ibidem*, f. 142.

ți, de promisiunile neonorate ale autorităților sovietice şi cele de partid, incapabile de a soluționa problemele arzătoare.

Însuşi Boris Melnic, rectorul Universității, arăta, la Plenara a XII-a a CC al PCM, că liderii de partid au promis „că în ianuarie 1989 va fi convocată o adunare a activului de partid care să examineze rezultatele discutării publice a Tezelor CC al PCM", că „la sfârşitul lunii aprilie 1989 va fi publicat proiectul legii privind grafia limbii moldoveneşti", că „va avea loc o întâlnire a membrilor Biroului CC cu activul studențesc" ş.a.[1], subliniind că tot ei nu şi-au respectat niciuna dintre promisiuni. Iar mişcarea națională a devenit şi mai dinamică, şi mai vocală, mitingul din 12 martie 1989 fiind tocmai o dovadă în acest sens. Presa subordonată puterii a scris despre cel din urmă eveniment că participanții „au încălcat grav ordinea publică, destabilizând, astfel, situația în oraş", mulțimea de oameni încercând să ia cu asalt sediul CC al PCM[2], iar „milițienii [...] s-au văzut nevoiți să recurgă la ajutorul militarilor", pentru a-i „trage la răspundere pe cei mai înrăiți infractori"[3]. De fapt, aşa cum relatau unii participanți la eveniment, instrumentele „paşnice" ale miliției erau „nişte bețe de cauciuc lungi de aproape un metru şi groase de trei centimetri"[4], iar „cei mai înrăiți infractori" erau câțiva activişti ai Mişcării Naționale moldoveneşti, cărora, ulterior, li s-au întocmit dosare penale şi care au fost ținuți timp de peste două luni în închisoare.

La 31 mai 1989, un grup de cinci tineri au declarat greva foamei, cerând eliberarea persoanelor care au fost arestate în timpul mitingurilor şi marşurilor „nesancționate" (neautorizate, de fapt) din ianuarie-martie 1989 şi, în mod special, a celor reținuți la 12 martie al aceluiaşi an[5] – manifestări, care revendicau, mai ales, necesitatea decretării limbii moldoveneşti drept limbă de stat şi revenirea la grafia latină. Revista „Literatura şi Arta" scria că, la 1 iunie, grupul de grevişti număra 13 persoane, iar la 4 iunie – 18[6], dar în nota informativă „Cu privire la starea de lucruri în oraş", elaborată de Secția ideologică a CC al PCM la 12 iunie 1989, raportorul dă o listă de 16 grevişti, deşi într-unul dintre documente se menționează că „la 2 iunie 1989 numărul greviştilor a crescut până la 18 persoane"[7]. „Grupul

[1] *Ibidem*, d. 388, ff. 118-116.
[2] *Tinerimea Moldovei*, 15 martie 1989, p. 2.
[3] *Ibidem*.
[4] *12 martie 1989: la Chişinău mulțimea ia cu asalt sediul CC al Partidului Comunist*. Disponibil la: https://mariusmioc.wordpress.com/2009/03/12/12-martie-1989-la-chisinau-multimea-ia-cu-asalt-sediul-cc-al-partidului-comunist/ (accesat: 12.IX.2022).
[5] ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 125, f. 19.
[6] *Literatura şi Arta*, 8 iunie 1989, pp. 1-3.
[7] ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 125, f. 21.

de tineri" – aşa cum sunt numiţi în document – cereau încetarea anchetei în privinţa persoanelor reţinute de miliţieni şi reîntoarcerea la Moscova a grupului de anchetatori ai Procuraturii URSS. Printre cele 16 nume se regăsesc şi şase ale studenţilor de la instituţiile de învăţământ superior: patru de la Universitatea de Stat din Chişinău (Garry Bacal, Veaceslav Ceremur, Fiodor Rusu şi Serghei Bunea), Ivan Sinizur de la Institutul Politehnic din Chişinău şi Enrike Frumusache, student la Institutul Teatral din Tbilisi, dar şi trei eleve: Tatiana Ţigău, elevă la Şcoala Profesională nr. 87 din Chişinău şi două eleve ale Şcolii Medii nr. 1 din Chişinău (actualmente Liceul Româno-francez „Gheorghe Asachi") – Svetlana Chiriac şi Diana Grinciuc. Ceilalţi şapte greviştі au fost înscrişi în document drept angajaţi în întreprinderi şi instituţii din Chişinău, cei mai mulţi au fost identificaţi drept şomeri sau, în dreptul unora, era scris că „nu s-a stabilit locul de muncă"[1]. Instructorul de partid care a redactat nota informativă se contrazice în mai multe rânduri în textul de mai puţin de o pagină, în care a reflectat, după cum susţine, „cele mai tensionate zile ale primei jumătăţi a anului 1989". Pe de o parte, raportorul îi numeşte în zeflemea pe greviştі „grup de tineri", deşi printre aceştia erau şi persoane mature, inclusiv fostul asistent de la Institutul Agricol din Chişinău – Iurie Ţurcanu, Anastasia Calistru – inginer la Centrul de Calcul al Ministerului Învăţământului Public al RSSM ş.a.[2]. Tototdată, instructorii CC au făcut rapoarte zilnice şi foarte amănunţite despre grevă şi greviştі, despre „măsurile" de convingere a lor să renunţe la acţiune, despre lungile discuţii ale membrilor CC al PCM, ai Comitetul orăşenesc de partid, ale activiştiilor de partid din colectivele lor de muncă sau de la instituţiile de învăţământ cu greviştii (de mute ori, discuţii individuale) şi părinţii acestora etc., acţiuni care demonstrează importanţa pe care o dădeau autorităţile acestei acţiuni, dar şi convingerea greviştilor. Doar după promisiunea deputaţilor Sovietului Suprem al RSSM de a elibera persoanele reţinute în timpul acţiunilor neautorizate ale Mişcării Naţionale şi deţinute în izolatoarele miliţiei, greviştii au încetat acţiunea[3].

Raportând CC depre situaţia în oraş, un instructor al Secţiei ideologice a CC al PCM, susţinea, după încetarea grevei, că, în mare parte, „situaţia în oraş s-a mai stabilizat", dar atenţiona autorităţile că „în instituţiile de învăţământ situaţia rămâne acută şi astăzi", „cadrele didactice şi studenţii cer insistent soluţionarea unor probleme, printre care enumeră: consolida-

[1] *Ibidem*, ff. 17-18.
[2] *Ibidem*, f. 18.
[3] *Ibidem*, f. 14.

rea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de învățământ, trecerea predării disciplinelor în limba moldovenească, lichidarea deficitului de manuale şi suport metodologic în limba moldovenească ş.a."[1].

7 şi 10 noiembrie 1989: „studenții sunt nucleul acestor acțiuni"

Totuşi cele mai rezonante proteste ale anului 1989, la care au participat masiv studenții, au fost cele din 7 şi 10 noiembrie 1989. Primul eveniment s-a consumat la 7 noiembrie 1989 – ziua în care Uniunea Sovietică aniversa revoluția bolşevică din octombrie 1917. Paralel paradei militare şi demonstrației oficiale, în această zi a fost organizată la Chişinău o demonstrație anticomunistă, manifestanții blocând intrarea tehnicii militare pe Piața Biruinței (azi – Piața Marii Adunări Naționale) şi împiedicând – pentru prima dată de la 1944 – desfăşurarea paradei militare la Chişinău.

Pentru că asemenea evenimente nu se mai întâmplaseră la Chişinău, la 9 noiembrie 1989, s-au convocat de urgență atât Biroul Comitetului orăşenesc de partid, cât şi cel al CC al PCM, care au pus în discuție „încălcarea ordinii publice" în timpul paradei militare de la 7 noiembrie 1989. Stenograma şedinței Biroului CC a înregistrat discursul emoționat şi bulversat al lui Vladimir Voronin, atunci ministru de interne al RSS Moldoveneşti, care a relatat cu lux de amănunte despre evoluția evenimentelor. Descriind acțiunile miliției, care trebuia să oprească coloana Frontului Popular din Moldova, şi încercând să demonstreze că acțiunea a fost foarte bine planificată şi organizată de Front, Vladimir Voronin relata că un grup de vreo 500 de purtători de drapele, „foarte bine organizat", a constituit „prima coloană" care şi-a făcut apariția spontan pe piață, s-a infiltrat în şirul demonstranților şi „a atacat miliția în zona Teatrului" (Teatrul de Operă şi Balet). „Aceşti purtători de drapele erau îmbrăcați în scurte roşii şi aveau drapele puse pe bețe, asemenea unor cozi bune de hârleț, lungi de 1,5 metri". Ministrul Voronin se arăta convins că aceştia erau „studenți de la şcolile profesionale", care, la un moment dat, „au scos pânza roşie de pe bețe şi au atacat miliția din spate", iar atunci când miliția le-a dat ripostă, declară ministrul de interne, „ei au pus pe bețe tricolorul (pe care le aveau ascunse sub haină) şi au mers în piață", unde au strigat lozinci cu caracter ofensator pentru putere[2]. Dar când Semion Grossu îl întreabă pe Veaceslav Ciumacenko, secretarul al doilea al Comitetului orăşenesc de partid, dacă ştie cine erau tinerii cu drapelele, cel din urmă susține că „era un grup de studenți de la Universitatea de Stat din Chişinău, care au oprit trecerea

[1] *Ibidem*.
[2] *Ibidem*, inv. 71, d. 480, ff. 20-21, 40-43.

unei coloane de purtători de drapele, fapt ce demonstrează nivelul foarte scăzut al educației în această instituție de învățământ”[1]. Aceşti studenți, susține Semion Grossu, trebuie identificați şi „să examinăm [...] dacă mai pot rămâne studenți sau îi exmatriculăm”[2]. Pentru a-i mai da un argument în plus prim-secretarului CC al PCM, Grigore Eremei, preşedinte al Consiliului Sindicatelor din RSSM şi membru al Biroului CC, anunță membrii Biroului că „în unele instituții de învățământ superior din Chişinău studenții s-au pregătit de sărbătoare, încercând să creeze un fel de «garda tânără» sau altă gardă”. Concluzia pe care o face Biroul CC prin intermediul ministrului de interne este una simbolică şi evocatoare pentru înțelegerea *perestroikăi* şi a *glasnost*-ei de către puterea de la Chişinău, Vladimir Voronin susținând: „Se zice că Iagodin[3] le-a dat studenților frecvență liberă. Este greşit, pentru că, în loc să meargă la ore, aşa cum i-au trimis părinții, stau toata ziua pe la mitinguri şi lângă monument [al lui Stefan cel Mare – *n.a.*]. [...] Trebuie să le cereți directorilor de instituții de învățământ să ia măsuri în privința acestor studenți”[4].

Peste câteva zile de la evenimentul descris, de ziua miliției sovietice, la 10 noiembrie, a avut loc un nou protest la care au participat studenții din Chişinău. Protestatarii, despre care Vladimir Voronin spune în memoriile publicate în 2021 că au fost mai bine de 20 000[5], şi-au exprimat dezaprobarea față de acțiunile miliției din 7 noiembrie, dar reținerea inițiatorilor manifestării a dus la atacarea sediului Ministerului de Interne al RSS Moldoveneşti. Spre deosebire de alte acțiuni similare din Tbilisi, Baku, Vilnus şi Riga, la Chişinău nu s-a tras în manifestanți, aceştia fiind „convinşi” să se retragă cu ajutorul grenadelor lacrimogene *Ceremuha*, deşi Vladimir Voronin, susține că Ministerul de Interne „nu avea mijloace de risipire a mulțimii agresive [...], nici gaze lacrimogene sau grenade asomatoare” şi că a miliția a folosit doar bastoane de cauciuc, numite în popor „democratizatoare”[6].

Evenimentele din 7 şi 10 noiembrie sunt considerate o victorie a Mişcării Naționale, iar unul dintre cele mai mari rezultate este destituirea lui Simion Grossu din postul de prim-secretar al CC al PCM. La şedința din 12

---

[1] *Ibidem*, F. 12, inv. 34, d. 79, f. 16.
[2] *Ibidem*, F. 51, inv. 71, d. 480, f. 49.
[3] *Ghenadi Alekseevici Iagodin* – Ministrul învățământului superior şi mediu de specialitate al URSS (1985–1988) şi Preşedinte al Comitetului de Stat pentru Învățământul Public al URSS (1988–1991).
[4] ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 480, ff. 24-25.
[5] Владимир Воронин, *Видится мне многое с высоты годов..*, Chişinău, S.n. (Tipograf. „Metrompaş”), 2021, p. 101.
[6] *Ibidem*, pp. 99-100.

noiembrie 1989, membrii Biroului CC al PCM au fost obligați să recunoască că studenții sunt nucleul tuturor „acestor acțiuni", susținând, totodată, că dupa 10 noiembrie entuziasmul studenților a fost redus şi ei „nu mai sunt la fel de activi în cadrul acțiunilor Frontului Popular din Moldova". Meritul temperării studenților era pus pe seama „muncii educative", a „convorbirilor cu studenții în grupuri, cămine şi în mod individual", pe care le-au organizat şi desfăşurat conducătorii instituțiilor de învățământ şi secretarii organizațiilor primare de partid[1]. Este dificil să identificăm ce caracter au avut „discuțiile" cu studenții despre care vorbesc liderii de partid şi ce forme au conturat, dar, reieşind din conținutul stenogramei şedinței Biroului CC din 12 noiembrie 1989 şi din repertoriul de „măsuri" care se propunea a fi aplicat celor care au participat la protestele din 7 şi 10 noiembrie, putem presupune că este vorba despre intimidări, amenințări şi şantaj.

După declarațiile lui Simion Grossu că situația din Chişinău este tensionată, pentru că „au fost întreprinse doar măsuri, în mare parte, cu caracter politic"[2] şi că „numai o Comisie extraordinară şi măsuri excepționale ne pot curăța oraşul de astfel de elemente" (puțin mai sus, într-o intervenție, făcută la şedința din 12 noiembrie 1989 a Biroului CC, i-a numit „haimanale, hoți şi infractori")[3], numărul documentelor cu titlul „Cu privire la situația din instituțiile de învățământ din or. Chişinău" a crescut, fapt care induce la concluzia că autoritățile şi-au permis să extindă tipurile şi formele de „măsuri" de pacificare a protestatarilor. Într-una din aceste note informative, elaborate pentru CC al PCM la 15 noiembrie 1989, instructorul Secției ideologice a CC raportează că „în toate instituțiile de învățământ se desfăşoară activități de explicare a situației din republică. Conducătorii instituțiilor de învățământ, cadrele didatice, studenții şi elevii din şcoli, tehnicumuri, şcoli profesionale şi instituții de învățământ superior au fost avertizați despre necesitatea respectării ordinii publice şi a legilor"[4]. Membrii CC al PCM şi cei din ULCTM au fost obligați să se întâlnească cu membrii colectivelor profesorale, cu studenții şi cu elevii, pentru „a discuta problemele cu care se confruntă" şi a le propune soluții. Şi „organele competente" şi-au sporit vigilența. Astfel, aflăm din aceeaşi notă informativă că la câteva şcoli profesionale din Chişinău au fost distribuite foi volante, prin care elevii erau invitați la Adunarea Națională de la 19 noiembrie 1989, dar autorul documentului raportează că „emisarii, care

[1] ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 480, d. 480a, f. 12.
[2] *Ibidem*, inv. 73, d. 125, ff. 73-74.
[3] *Ibidem*, inv. 71, d. 480a, f. 140.
[4] *Ibidem*, inv. 73, d. 125, f. 72.

chemau elevii să participe la diferite activităţi ale organizaţiilor neformale au fost identificaţi şi expulzaţi din şcoală". Pentru că membrii Biroului credeau că „cel mai mare focar sunt căminele studenţeşti. Dacă nu îi vom bloca pe studenţi [...] trebuie aici de lucrat"[1], au fost organizate „controale inopinate" în căminele studenţeşti şi au fost alungate toate persoanele care nu aveau viză de reşedinţă în cămin, iar studenţii, asupra cărora au fost găsite obiecte, considerate de miliţie periculoase, au fost alungaţi din cămin. De asemenea, erau ascultate convorbirile telefonice ale cadrelor didactice şi ale conducătorilor instituţiilor de învăţământ etc.

Înflăcărarea protestatară a studenţilor a fost redusă din intensitate şi datorită unor „măsuri de îmbunătăţire a nivelului de trai şi a condiţiilor sociale ale studentului" şi celor de implicare obligatorie a studenţilor în activităţi care să le distragă atenţia de la „acţiunile străzii", dispuse prin hotărârea Colegiului Ministerului Învăţământului Public al RSSM „Despre participarea studenţilor şi tineretului studios în acţiunile nelegale şi despre măsurile urgente de însănătoşire a situaţiei social-politice în instituţiile de învăţământ", aprobată la 13 noiembrie 1989. După ce condamnă participarea studenţilor din instituţiile de învăţământ superior, mediu de specialitate şi ai şcolilor profesionale „la acţiunilele de încălcare a ordinii publice în timpul sărbătoririi celei de-a 72-a aniversări a Marelui Octombrie, precum şi la pogromul împotriva Ministerului de Interne din 10 noiembrie"[2], Ministerul Învăţământului Public al RSSM obligă pe conducătorii instituţiilor de învăţământ să identifice pe „toţi studenţii participanţi la acţiunile de încălcare a ordinii publice, să afle motivele acţiunilor lor nelegale şi să-i sancţioneze proporţional gradului lor de vinovăţie", „să analizeze sistematic situaţia social-politică şi climatul moral-psihologic în instituţie şi să întreprindă acţiuni de însănătoşire". De asemenea, ministrul Zidu obliga unităţile subordonate să realizeze cerecetări sociologice şi să identifice motivele participării studenţilor „la acţiunile ilegale din 7 şi 10 noiembrie din or. Chişinău", iar concluziile şi recomandările să le prezinte Colegiului Ministerului şi „să consolideze rolul ştiinţelor sociale în procesul de maturizare politico-ideologică şi de formarea poziţiei civice clare a studenţilor"[3].

Ulterior, la 15 noiembrie 1989, Ministerul Învăţământului Public decidea să organizeze, în anul 1990, un concurs pentru „cel mai bun cămin al instituţiilor de învăţîmânt superior şi mediu de specialitate", pentru

[1] *Ibidem*, inv. 71, d. 480a, f. 140.
[2] ANA, DGAN, F. 2991, inv. 14, d. 157, ff. 131-134.
[3] *Ibidem*, f. 134.

„a aduce căminele studenţeşti în ordine, [...] a crea condiţii exemplare de trai şi de odihnă, un climat moral şi psihologic sănătos în mediile studenţeşti”[1], iar la 5 decembrie 1989, Sovietul de Miniştri al RSSM aprobă hotărârea „Cu privire la îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale studenţilor din instituţiile de învăţământ superior din republică”[2]. Autorităţile, îngrijorate de „situaţia extrem de grea în ce priveşte asigurarea studenţilor de la instituţiile de învăţământ superior cu cămin” (doar 68,7% dintre studenţi erau asiguraţi cu locuri de cazare în cămine, şi aceştia cu încălcarea normelor sanitare), decid că „sarcina primordială a Ministerului Învăţământului Public al RSSM, a Ministerului Culturii, a Ministerului Ocrotirii Sănătăţii, a Comitetului de Stat pentru Planificare, a rectoratelor, comitetelor executive ale Sovietelor orăşeneşti de deputaţi” şi a altor instituţii subordonate este „realizarea măsurilor complexe, în vederea îmbunătăţirii condiţiilor locative şi de trai ale studenţilor, satisfacerea deplină, până în anul 1994, a necesităţilor lor în ce priveşte asigurarea cu cămin”[3]. Au urmat şi alte hotărâri de „îmbunătăţire a condiţiilor de trai ale studenţilor” şi de organizare a concursurilor artistice, literare şi sportive, a festivalurilor, spartachiadelor şi a altor activităţi extracurriculare, care să le consume studenţilor timpul şi energia.

Concluzii

Implicarea studenţilor în Mişcarea Naţională din RSS Moldovenească a început pueril în anul 1988 şi a crescut în intensitate până spre sfârşitul anului 1989, după care, până la evenimentele cu caracter mai mult economic din anul 1992, activismul studenţilor a fost mai moderat. Studenţii s-au implicat prin convingere, dar au fost şi implicaţi, prin exploatarea revoluţionarismului tineresc, în Mişcarea de Emancipare Naţională. În primul caz, studenţii şcolilor superioare, dar şi ai celorlalte, au ajuns să iasă la acţiunile de protest şi mitingurile organizate în Chişinău, în urma analizei proceselor care se derulau în societatea sovietică şi în cea moldovenească la sfârşitul anilor ’80. S-au autoorganizat şi au folosit diferite modalităţi, ca să se facă auziţi. Au organizat şi desfăşurat, la început, cenacluri şi alte forme de expresie artistică şi literară a sentimentelor lor naţionale (Cenaclul „Gheorghe Asachi” la Institutul Agricol, Cenaclul „Ovidiu” de la Institutul de Medicină, „La steaua” la Institutul „T. Şevcenko” din Tiraspol, Cenaclurile „Petrea Darienco” (Facultatea de Jur-

[1] *Ibidem*, d. 153, ff. 6-8.
[2] *Ibidem*, F. 2848, inv. 22, d. 526, ff. 249-250.
[3] *Ibidem*, f. 250.

nalism), „B.P. Hasdeu" (Facultatea de Istorie) şi „Mihai Eminescu" la Universitatea de Stat din Chişinău), apoi s-au întrunit în şedințe, încă în cadrul grupurilor, organizațiilor comsomoliste sau sindicale, pentru a aplica instrumentele *glasnost*-ei, şi au discutat documentele de partid care vizau viitorul RSS Moldoveneşti, luând atitudine față de încercările regimului de a se conserva. Au protestat public în noiembrie 1988 şi s-au desprins de comsomol, creând Liga studenților, o organizație de alternativă, care să-i reprezinte. A urmat a doua etapă, mai rezonantă, atunci când studenții au ieşit în piețele oraşului (sau au fost convinşi să iasă) din cadrul universitar, fiind atraşi şi implicați în acțiunile de protest ale Mişcării democratice şi ale Frontului Popular din Moldova. „Studenții străzii" au participat la toate acțiunile de protest cu răsunet cu caracter activ şi revendicativ. Conştienți că studenții „sunt nucleul tuturor acestor acțiuni", partidul şi organele sovietice şi-au orientat întreg arsenalul de instrumente şi metode „de convingere" împotriva lor, reuşind să-i țină mai mult în cămine, în sălile de curs, biblioteci, săli sportive şi sălile caselor de cultură.

Students and the National Revival Movement in the Moldavian SSR: November 1989

The National Revival Movement at the end of the 1980s of the last century experienced episodes that deeply marked the subsequent development of events in the Moldavian SSR. One such episode is the event of November 7, 1989 and the one that naturally followed it on November 10 of the same year. In the present study, the author analyzes, based on unpublished archive documents, the forms, methods and degree of involvement of students in the National Movement of the Moldavian SSR, identifying two stages. The first stage, which chronologically coincides with the year 1988, is characterized by the self-organization of the students and their organized involvement within the institution, rather by the organization of literary-artistic cenacles, discussions on important documents, issued by the state and the party, etc. Towards the end of 1988, the „studious youth" became radicalized through the events of November and broke away from the Komsomol, creating the Student League – an alternative organization to represent them. The second stage is identified with the year 1989 and is more resonant. The students walked out of the universities (or were persuaded to walk out), being attracted and involved in the protest actions of the Democratic Movement and the Popular Front of Moldova. The „street students" participated in all the resounding protest actions with an active and retributive character, the peak of their involvement in the National Movement

protests being those of November 7 and 10, 1989. After the authorities undertook more coercive „measures", directing the entire arsenal of tools and methods of „persuasion" against them, the students were „pacified" and returned to study hall and dormitories.

Keywords: *National Movement, students, educational institutions, November 7, 1989, November 10, 1989, Central Committee of the Communist Party of Moldova.*

Liliana ROTARU
doctor, conferențiar universitar
Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lilianaefrim@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3051-5721

Ion Valer XENOFONTOV

STUDENȚI ŞI PROFESORI DE LA INSTITUTUL DE STAT DE MEDICINĂ DIN CHIŞINĂU (ANII 1980)

Context general

În anul 2022, Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova a fost inclusă în topul celor mai bune 2 500 de universități din lume, potrivit „Global Aggregate Ranking". Este unica instituție de învățământ superior din Republica Moldova prezentă în acest rating, fiind una dintre cele 3 382 de universități evaluate conform criteriilor Agregatorului independent de evaluare a învățământului superior din 124 de state. Universitatea este poziționată printre cele mai bune 50 de şcoli de medicină din Europa din cele 250 existente. Instituția a fost decorată cu Ordinul *Gloria Muncii* (2005) şi cu *Ordinul Republicii* (2015).

Acest succes inegalabil între instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova, evident, are la bază o platformă importantă a resursei umane. Este vorba de cadrele profesionale pregătite în cadrul unicei instituții publice de învățământ superior în domeniul medical şi farmaceutic din Republica Moldova.

O retrospectivă istorică scoate în evidență faptul că Institutul de Stat de Medicină din Chişinău (*infra*: ISMC) şi-a început activitatea la 20 octombrie 1945. Inițial, includea o singură facultate, cea de Medicină Generală. Ulterior, au fost create mai multe facultăți: în 1954 – Pediatrie; în 1959 – Stomatologie; în 1963 – Medicină Preventivă, iar în anul 1964 – Facultatea de Farmacie. În anul 1962 a fost inaugurată Facultatea de Perfecționare a Medicilor, iar pentru desfăşurarea activității ştiințifice, în acelaşi an, a fost creat Laboratorul Central de Cercetări Ştiințifice.

Spre deosebire de alte instituții de învățământ superior create în RSS Moldovenească, cea din domeniul medical avea anumite particularități. Era fondată în baza specialiştilor cu o înaltă experiență pedagogică şi ştiințifică din centre universitare prestigioase, fiind perpetuată tradiția didactico-ştiințifică şi clinică a unor importante şcoli medicale din Rusia. Această experiență a fost consolidată, inclusiv, pe parcursul celei de-a doua conflagrații mondiale. Or, este bine cunoscut faptul că, atunci când este practicată pe câmpul acțiunilor militare, activitatea medicală este considerată ca fiind la cel mai înalt nivel de profesionalism.

Până în anul 1965, entitatea a fost catalogată ca instituție de învățământ superior de categoria a doua. Calificativul de instituție de învățământ superior de categoria a doua, precum şi cauza reorganizării şi transferării acesteia la periferia occidentală a Uniunii Sovietice, în capitala RSSM, în esență, era una de natură punitivă. În urma atestării instituției de către Comitetul Unional al Învățământului Superior, ISMC i-a fost acordată categoria I, obținând astfel dreptul dea asigura pregătirea cadrelor medicale prin subordinatură şi internatură. La ISMC erau pregătite cadre în domeniul medicinei la acelaşi nivel cu alte centre educațional-ştiințifice din RSS Ucraineană sau RSFS Rusă. Astfel, Institutul se poziționează pe locul patru, printre cele 87 de instituții de profil din Uniunea Sovietică, pe primele locuri aflându-se instituții cu vechi tradiții în domeniul învățământului medical superior, cum ar fi Moscova, Leningrad şi Kiev.

În anii 1960, Nicolae Testemițanu, rectorul ISMC (1959–1963), ministrul ocrotirii sănătății al RSSM (1963–1968), a fost acuzat de *manifestări naționaliste*, de promovarea cadrelor naționale, de introducerea limbii române în activitatea didactică, ulterior fiind apoi persecutat ideologic şi nedreptățit de autorități[1]. Ulterior, rolul de supraveghetor al stării de spirit în cadrul instituției i-a revenit Catedrei de istorie a PC a URSS, la şedințele căreia cadrele didactice abordau subiecte referitoare la problema națiunilor şi relațiilor naționale, a educației patriotice şi internaționale[2]. Un nou val de represiuni la Institutul de Medicină începe în perioada în care, la indicația lui V. Smirnov, secretarul al doilea al Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova, s-au organizat comisii care analizau componența națională şi relațiile familiale dintre cadrele didactice din instituțiile de învățământ, după care unele persoane erau supuse represiunilor în diferite instanțe, ba chiar existau propuneri ca unul dintre soți să se concedieze sau să divorțeze. Se considera ca element protecționist faptul că un copil studia în aceeaşi instituție în care activau părinții. Prof. univ. Sofia Sîrbu, decanul Facultății de Stomatologie din acea perioadă (2 iulie 1986 – 1 martie 1993), îşi amintea: „În 1987, au venit directivele lui V. Smirnov, ca în 48 de ore să fie prezentată analiza procentuală a componenței naționale a cadrelor didactice şi a studenților, pe ultimii 13 ani, după funcția exercitată (şef de catedră, conferențiar, secretar de partid, şef de curs, şef de grupă, li-

[1] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Discurs identitar: Problema națională. Cazul Nicolae Testemițanu*. În: *Teme şi metode de cercetare în istorie şi filologie* /Sorin Şipoş, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coordonatori), Milano-Cluj-Napoca, Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 389-407.

[2] *Arhiva Universității de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu"* (*infra*: AUSMF „Nicolae Testemițanu"), F. 1, inv. 1, d. 2650, ff. 8-10.

der sindical, comsomolist, de partid). Unii «binevoitori» îl informau pe tovarăşul secretar prin scrisori anonime că la facultate bursele şi căminul se repartizează numai moldovenilor, cadrele didactice sunt rude între ele şi cu decanul etc. Multe persoane din republică au fost persecutate, ca până la urmă să aflăm că Smirnov a fost un tâlhar care a estorcat milioane de ruble din Uzbekistan şi a fost condamnat"[1].

Univers studențesc

Universul studențesc constituie chintesența activității complexe din cadrul unei instituții de învățământ superior. La primele admiteri la ISMC pentru anii de învățământ 1945/1946 şi 1946/1947, numărul studenților băştinaşi a fost cel mai mic, comparativ cu alte instituții de învățământ superior din RSSM. În faza inițială de activitate a instituției, existau decalaje substanțiale de vârstă între studenți. În promoția anului 1951 cel mai tânăr student era născut în 1929, iar cel mai în vârstă – în 1909.

Din a doua jumătate a anilor 1950 se constată o majorare de 2,5-3,0 ori a numărului de studenți admişi. Această activitate a fost în unison cu politicile de epocă, ce vizau apropierea nivelului de asigurare a asistenței medicale în mediul rural cu cel de nivel urban. În anii 1960, la facultățile ISMC s-a triplat numărul de studenți înmatriculați. S-a majorat şi numărul de studenți absolvenți ai instituției de învățământ. Fiecărui al şaselea absolvent al ISMC i se elibera diplomă cu mențiune[2].

Alături de cursurile fundamentale şi aplicative, studenților li se solicitau şi activități educativ-politice, acțiuni intensificate, în mod special, în legătură cu aniversarea unor evenimente majore din istoria URSS[3] şi a Partidului Comunist[4]. La Catedra de istorie a PC a URSS se abordau subiecte referitoare la „grija partidului pentru sănătatea poporului". Cursurile predate la această catedră nu erau populare în rândul studenților, de aceea la şedințe se vorbea despre faptul că tineretul le frecventează cu mari întârzieri, ceea ce perturbează activitatea didactică[5].

Educația politico-ideologică a studenților era îndreptată, în mod special, spre studierea „ideilor înălțătoare ale comunismului"[6]. Din această perspectivă, se organizau lecții în grupe. Fiecare şef de curs elabora un plan

[1] Sofia Sîrbu, *Catedrele de profil ale Facultății Stomatologie la 50 de ani*. În: *Buletinul Academiei de Ştiințe a Moldovei*. Ştiințe medicale, revistă ştiințifico-practică, 2 (34), 2012, p. 15.
[2] Iulian Grossu, *Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu"* /Red. resp. Ion Ababii, Chişinău, Inconcom, 1995, p. 15.
[3] AUSMF „Nicolae Testemițanu", F. 1, inv. 1, d. 616, f. 11.
[4] *Ibidem*, d. 663, f. 68.
[5] *Ibidem*, d. 2650, ff. 7, 45.
[6] *Ibidem*, d. 1264, f. 22.

de activitate politico-educativ, aprobat în structurile de învățământ, prin care se monitoriza reuşita la învățătură, evenimentele politice de actualitate, analiza problemelor interne şi internaționale, educația internațională, activitățile culturale de masă. La aceste lecții se punea accentul pe superioritatea sistemului socialist şi a medicinei sovietice. În afara orelor, lecțiile de educație ideologică se desfăşurau la căminele studențeşti. Mesajele cu conținut politic erau prezente în orice expoziție sau stand. Se organizau excursii la monumente de istorie, se pleca organizat la cinematograf. Uneori, se organizau întâlniri cu studenții de la alte instituții de învățământ, întâlniri cu veteranii de război, militari implicați în apărarea Moscovei în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale. De asemenea, se organizau lecturi de poezie patriotică. Se studia intens opera lui Leonid Ilici Brejnev, secretarul general al Partidului Comunist al URSS, ocrotirea sănătății în lumina deciziilor de partid, rolul lui V.I. Lenin în procesul de modernizare a ocrotirii sănătății etc.[1]. Obiecte obligatorii cu caracter politico-ideologic erau: *Istoria PCUS*, *Economia politică*, *Materialismul dialectic şi istoric*.

Studenții erau pregătiți şi la Catedra militară. Colonelul Nicanor Mocealov, doctor în ştiințe medicale, a fost şeful activității didactice la Catedra militară în anii 1955–1964, iar între 1964 şi 1970 a fost şeful acestei catedre. În memoria generațiilor de studenți a rămas „colonelul Mobutu" (numele preşedintelui rival din Congo!), de fapt Butov[2]. După anul V, studenții erau încadrați pentru o lună în stagiu militar. Prof. univ. Gh. Baciu relatează că tot cursul său a fost repartizat la o unitate militară din Tiraspol. „Grupa din care făceam parte şi eu, adesea mai profita de ocazie şi dispărea din unitate – în ospeție la Tudor Monul, unde eram serviți cu bucate alese"[3]. În contextul instrucțiunii militare, se emiteau dispoziții speciale referitoare la accesul studenților la documente secretizate şi de uz intern, regulamente etc.[4]. Studenții erau pregătiți pentru a face față situațiilor excepționale, potrivit lozincii „Gata pentru muncă şi apărarea URSS"[5], se simulau situații excepționale[6]. Cadrele didactice implicate în instrucțiunea militară erau monitorizate atent de administrație[7].

Tinerii studenți erau înrolați, în mod obligatoriu, în rândurile Armatei Sovietice pe termen de doi ani. Întorcându-se la carte, ei erau restabiliți,

[1] AUSMF „Nicolae Testemițanu", F. 1, inv. 1, d. 1373, ff. 22-23; *Ibidem*, d. 2650, f. 40.
[2] Gheorghe Baciu, *O viață de zbucium*, Chişinău, Tipografia Centrală, 2009, p. 103.
[3] *Ibidem*, p. 105.
[4] AUSMF „Nicolae Testemițanu", F. 1, inv. 1, d. 2345, ff. 65-90.
[5] *Ibidem*, ff. 132-133.
[6] *Ibidem*, f. 180.
[7] *Ibidem*, ff. 91-92.

însă le venea greu să se încadreze în procesul de studii[1]. De exemplu, Oleg Cotruța, născut la 28 august 1967 în s. Stepi-Soci, rn. Orhei, în 1984 a fost înmatriculat la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău, la Facultatea de Medicină Generală, iar în anul III de studii a fost înrolat în cadrul Armatei Sovietice. Petrecerea la cătănie a fost realizată cu tot alaiul şi ritualul studențesc: „Am făcut petrecerea în armată în noiembrie 1987 şi colegii mei aşa s-au veselit şi îmbătat că n-au mai aşteptat să se strângă masa să ia produse la cămin, dar au luat totul de pe masă cu tot cu peliculă […]. Era veselie! A doua zi, țin minte mă scoală mama şi-mi zice să mă duc la Chişinău că «farfuriile sunt ale nantei celea, ale nantei celea!». M-am dus, care s-au mai stricat din ele […]"[2]. Activitatea în armată a urmat într-un fel o oarecare continuitate practică cu studiile de la facultate, facilitând şi o anumită poziție ierarhică: „În armată am lucrat felcer şi am avut ocazia să fiu plutonier, *praporşcik* – cum ziceam noi, care era grad de subofițer. Pe timpul cela în armată primeam 36 de ruble, care, pentru acele vremuri, era cel mai mare salariu, soldații de rând primeau 12 ruble. Armata am făcut-o în Zaporojie şi cunosc foarte bine locurile acelea. Stația atomică despre care se vorbeşte astăzi nu este în Zaporojie, ci în Energodar, cu un baraj mult mai mare decât acesta de la Kahovka […]. În armată făceam tratament, eu am fost la *tocikă*[3], se are în vedere izolat de oraş. Noi n-am fost mulți, eram 25 de soldați, cinci ofițeri şi trei *praporşcici* (plutonieri – *n.n.*). Totodată, la noi de două ori pe an veneau, cum se zicea, *molodoe popolnenie*[4]. Veneau până la 1 000 de soldați şi stăteau la noi trei luni, ş-apoi treceau *priseaga*[5] […]. Erau şi şoferi care transportau rachete pentru instrucțiuni speciale şi de asta eu eram în funcția de subofițer şi lucram felcer. Mai aveam noroc că la Spitalul Militar din Zaporojie erau doi şefi de secție moldoveni, unul – în terapie, Balan, şi altul – în chirurgie, Ceruță, ambii după stagiul militar în Afghanistan […][6]. Şi multe am învățat de la ei, mă consultam cu ei"[7].

O categorie aparte o formau studenții care au realizat stagiul militar în „țara munților", în contextul războiului sovieto-afghan (1979–1989), cel

[1] Sofia Sîrbu, *op. cit.*, p. 14.
[2] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*
[3] *Punct medical* (rus.).
[4] *Recruții* (rus.).
[5] *Jurământul militar* (rus.).
[6] Este vorba de războiul sovieto-afghan (1979–1989 la care au participat 12 500 de combatanți din RSS Moldovenească. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută şi adăugită, Iaşi, Lumen, 2020, 532 p.; *Idem*, *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută şi adăugită, Iaşi, Lumen, 2020, 512 p.
[7] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

mai extins conflict militar dus de URSS. Aceşti combatanți aveau anumite privilegii în procesul de înmatriculare la instituțiile de învățământ superior: „În grupă la noi nu am avut, dar, în general, erau câțiva. Am avut o fată care a fost acolo ca soră medicală, era *trecuțică*, eu deja după ce am venit de la armată, am nimerit în grupa lor, era un pic stranie, avea vreo 30 şi ceva de ani, era în anul IV. Dar băieți am avut câțiva. Cei din Afghan, cei mai mulți se duceau la juridică şi la politehnică, la medicină erau puțini, doi sau trei la curs. Dar cred că ei n-au fost în punctele fierbinți, erau după şcoala medicală şi lucrau prin *lazaret*-uri, adică în puncte medicale. Iată băieții de la juridică au fost în locurile fierbinți, au fost implicați în acțiuni militare, dar niciodată nu i-am auzit să povestească […]”[1].

Fotografiile grupelor studențeşti cu cele mai bune rezultate la învățătură din cadrul Institutului erau afişate pe panoul de informații[2].

Viitorii medici frecventau conştient cercurile ştiințifice studențeşti organizate la toate catedrele. Deprinderile practice şi metodele de investigație însuşite sub conducerea lectorilor au servit drept şcoală ştiințifică incipientă pentru tinerii cercetători[3]. Participarea studenților la conferințele ştiințifice era considerată o formă de consolidare a cunoştințelor teoretice şi practice[4]. Pentru a anima activitatea ştiințifică, se organizau concursuri în cadrul Institutului, şi în afara instituției[5]. Activitatea ştiințifică în perioada studiilor a devenit una esențială în pregătirea viitorilor specialişti consacrați. De exemplu, acad. Gheorghe Ghidirim a avut o experiență ştiințifică dinamică în anii studenției, animată de subiecte ce țin de istoria ştiinței medicale, dar şi de abordări ştiințifico-aplicative, participări la manifestări ştiințifice: „Pe parcursul studiilor la Institut, am frecventat cercurile ştiințifice din cadrul catedrelor de chirurgie (prof. univ. N. Anestiadi), chirurgie pediatrică (prof. univ. Natalia Gheorghiu), anatomie topografică şi chirurgie operatorie (prof. univ. V. Parfentieva), farmacologie (prof. univ. V. Cernov). În această perioadă, am participat cu rapoarte la conferințele ştiințifice studențeşti: *N.V. Sclifosofschi – savant, chirurg, pedagog*; *Metodele farmacologice de reanimare a nou-născuților în stare de hipoxie*; *Anestezia locală – priorități şi dificultăți*”[6]. Studenții cu rezultate înalte erau apreciați. De

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*
[2] Gheorghe Baciu, *O viață de zbucium*.., p. 105.
[3] *Idem*, *Istoricul medicinei şi al învățământului medical pe plaiul basarabean*, Chişinău, Combinatul Poligrafic, 2016, p. 128.
[4] AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 1104, f. 145.
[5] *Ibidem*, f. 163.
[6] Gheorghe Ghidirim, *O viață consacrată chirurgiei*. În: *Membrii Secției de Ştiințe Medicale. Activitatea ştiințifică şi managerială: 60 de ani de la fondarea Academiei de Ştiințe a Moldovei* /Red. resp.: Gheorghe Țâbârnă; col. red. Ion Ababii, Chişinău, Tipografia AŞM, 2006, p. 12.

exemplu, studenta E. Gluşco, participantă la concursuri unionale în anii 1982–1983, a fost distinsă cu *Diploma de Onoare* a Ministerului Învățământului Superior din URSS şi a Uniunii Leniniste a Comsomolului din Moldova pentru cea mai bună lucrare.

Viața studențească includea şi intrigi amoroase, unele centrate în „templul culturii" – Casa de Cultură a ISMC (actualmente, Biserica cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae*), locul de întâlnire a studențimei din urbe. Revista „Moldova", nr. 9, din 1980, la rubrica „Mărturisiri de la Romeo", a publicat confesiunea lui V.M., student la Institutul Politehnic din Chşinău, aflat în căutarea „Julietei" sale: „Vreo câteva luni în urmă am fost la clubul Institutului de Medicină, la dansuri, şi am văzut acolo o fată. Dac´ați şti, măi băieți, ce fată!.. N-am să v-o descriu, am să vă spun numai că alta ca dânsa nu există pe acest glob. Când s-o invit la dans, se apropie alt tânăr de ea. Şi fata se duce cu dânsul. Ei, să nu mori de ciudă?! Pe urmă am prins eu momentul şi am dansat nu numai o dată, ci de mai multe ori. Îmi pusesem chiar de gând s-o conduc până acasă, însă ea a dispărut, fără să observ. Iar eu de atunci numai la dânsa mă gândesc. Iau cartea să învăț, dar credeți că-mi intră ceva în cap? Nu văd nicio literă – văd ochii ei. Iar când merg pe stradă, în autobuz, în troleibuz o caut în mulțimea de oameni. Zadarnic – n-o găsesc nicăieri! Atâta ştiu despre dânsa: o cheamă Anişoara şi e de origine din satul Pituşca. Şi încă mai ştiu ceva, ştiu cu siguranță: că mi-i dragă această fată. Dar unde s-o găsesc, ca să-i spun dorul inimii mele? Anişoară, mai vino la dansuri"[1].

Absolvenții anilor 1975 – mijlocul anilor 1980, deşi educați în ideea socialismului dezvoltat, în comparație cu promoțiile anterioare, analizau mai critic specificul vieții cotidiene, iar evadarea din rutină au realizat-o prin intermediul culturii generale. „Am urmat studile la ISMC, fiindcă consideram medicina un domeniu elitar. Nu numai legat de medicină. Am cunoscut în acest domeniu şi un număr mare de oameni cu o vastă cultură generală. Nu mi-a fost usor. Eram un *artist* şi un boem în suflet. Am căzut, m-am ridicat şi, în final, am învins"[2].

Odată cu criza economică din a doua jumătate a anilor 1980, o parte din absolvenții ISMC, măcinați de rutina cotidiană, au fost nevoiți să plece în afara republicii[3]. „Am colegi în Canada, în Irlanda […], s-au dus medici"[4].

---

[1] *Mărturisiri de la Romeo*. În: *Moldova*, nr. 9, 1980, p. 19.
[2] Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu Ivan Borcea, absolvent în anul 1987 al Facultății de Stomatologie, la 12 aprilie 2020. *Arhivă privată.*
[3] Gheorghe Baciu, *Istoricul medicinei*.., pp. 128-129.
[4] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

Atmosfera variată şi complexă a vieții studenţeşti din anii 1980, legată de accesul spre blocurile de studii din cartierul periferic chişinăuian *Mălina Mică*, este descrisă în felul următor de un fost student la medicină în acele timpuri: „*Malina* – în jargonul hoțesc însemna *ascunziş*. Datele atestă că aici se ascundeau pe vremuri tâlharii Ursul şi Tobultoc, care au fost omorâți în bătăi. Pentru noi, studenții de la Medicină, *Mălina Mică* era totul – studii şi odihnă, bucurii şi tristeți, era însăşi viața noastră. Studiile se desfăşurau în centrul oraşului, în blocul central, acolo erau situate unele catedre teoretice. Învățam de la 8:30 până la 17:00. După studii, ne îmbulzeam în autobuzul nr. 9, care lega or. Durleşti cu *Mălina Mică*. Acest autobuz era «extraordinar de încăpător». Era incredibil, dar aşa era. Cum încăpeau aşa de mulți studenți în el, nu ştiu. La momentul când ne apropiam de *Mălina Mică*, simțeam mirosul de „lapte cu cacao", la fel şi când era ziua de joi – «ziua cu peşte» […]"[1].

Atmosfera studențească a fost puternic marcată de spiritul de epocă, de aplicarea în practică a renumitei *legi sec*. Raidurile inopinate din căminele studenţeşti se raliau cerințelor de epocă[2]. „Cel mai interesant moment a fost în anul 1986–1987, de Anul Nou. Era legea aceasta cu băutura şi am venit noi de la țară pe data de 1 ianuarie cu borcanul de 3 l de vin, fiecare cu ce avea, pe 2 ianuarie deja învățam. Eram în sesiune, ca atare. Şi mă întâlnesc eu cu *starostele*[3], eram anul III, cu starostele de la anul I, *comsorgul*[4] de la anul I, încă o colegă de a noastră şi un coleg. Am intrat în cămin să servim câte un păharel de vin. Şi taman, cum zice rusul – *oblava*[5]! Eu eram cel mai mare după cursuri. Venise Goncear, care era directorul orăşelului studențesc, Dubrovschi, responsabil pe partea educativă, Emil Cioban – pe sindicate, şi mai era cineva de la comsomol, unul Varan, şi mai era unul de la direcția orăşelului studențesc. Şi ne-au prins! Dar ne ştiam foarte bine cu Goncear, el fiind prieten cu fratele lui tata, cu care ne mai întâlneam la Stepi-Soci […]. Şi el îmi zice: *du-te şi-l varsă*! Da eu zic: *cum să-l* vărs?! *Du-te şi-l varsă*! Da sfoară prin cămin deja era dată! Cel mai interesant e că în bucătărie deja mă aşteptau alți colegi cu borcanul gol […]. Vin eu, aduc borcanul şi văd că Goncear râde, pe urmă el mi-a zis: *Cum te-ai dus tu şi l-ai vărsat, dacă ai adus borcanul uscat*!?"[6].

---

[1] Ion Mereuță, Ion Cuvşinov, Ion Arteni, Mihai Țurcanu, *Prin tumultul anilor ne făurim istoria... Cronica întâlnirii jubiliare a absolvenților Facultății Curative a Institutului de Stat de Medicină din Chişinău, promoția 1982*, Chişinău, 2007, p. 57.

[2] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Gorbaciov precum Burebista*. În: *Magazin istoric*, Bucureşti, nr. 11, noiembrie, 2016, pp. 86-88.

[3] *Şeful grupei* (rus.).

[4] *Preşedintele Organizației Comsomoliste* (rus.).

[5] *Raid* (rus.).

[6] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

Percepția foştilor studenți, actualmente cadre didactice consacrate, privind noile realități ale vieții şi conexiunea studenților din zilele noastre cu aceste inovații nu este una echivocă, dar merită toată atenția […]. Potrivit conf. univ. Filip Ambros, modernizarea generează şi dezavantaje, în mod special, cele ce țin de relațiile interumane, de esență cognitivă: „Câştigăm una şi pierdem alta. Legea vieții […]. Noi am pierdut din cauza tehnologiilor, am îndepărtat cartea de om, în special de studenți. Acum, ei deschid Internetul – citesc, se informează, însă puțin se întipăreşte. Îmi amintesc că eu deschideam aceeaşi pagină de carte peste 10-15 ani şi găseam mereu ceva nou, pentru că atunci avea un sens, acum, după atâta experiență – altul. Medicii din ziua de azi s-au apropiat de progresele tehnicii, dar s-au îndepărtat de pacient”[1].

Cadre ştiințifico-didactice

În cercetările recente referitoare la instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească s-a constatat faptul că pregătirea profesională a cadrelor didactico-ştiințifice de la ISMC era net superioară celorlalte instituții. „Cu unele excepții, cum a fost, de exemplu, cazul corpului profesoral al ISMC, creat exclusiv în baza Institutului de Medicină din Leningrad, de cele mai multe ori, persoanele delegate la Chişinău, Tiraspol sau Bălți nu aveau calificarea necesară postului sau funcției pentru care veneau, nu dețineau titluri ştiințifice şi deseori erau oportunişti, căci îşi câştigaseră numirea prin activități în organele de partid, armată sau serviciile secrete sovietice”[2]. Într-o etapă incipientă de activitate a ISMC, se considera că dimensiunea pregătirii cadrelor era una „tenebră, multiproblematică”[3]. În contextul în care noua instituție nu reuşea să acopere numărul necesar de cadre medicale pentru RSS Moldovenească, s-a mizat pe atragerea specialiştilor din afara republicii: Moscova, Odesa, Donețk, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Samarkand ş.a. Multe dintre aceste cadre de specialişti invitați au fost promovați în funcții ierarhice, în calitate de şefi de catedre, de subdiviziuni etc.[4]. Începând cu anii 1950, se întreprind primii paşi în instruirea cadrelor didactice şi ştiințifice din componența absolvenților ISMC, în special dintre reprezentanții populației locale. Din primele trei promoții

[1] Galina Munteanu, *70 de ani de învățământ superior medical*. În: *Ziarul Național*, 24 iulie, 2015, p. 9.
[2] Liliana Rotaru, *Leme şi dileme ale construcției şcolii superioare din RSS Moldovenească*. În: *Identități etno-confesionale şi reprezentări ale celuilalt în spațiul est-european: între stereotip şi voința de cunoaştere* /Coord.: Cristina Preutu, George Enache, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 297.
[3] *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice*, F. 51, inv. 13, d. 255, f. 163.
[4] Gheorghe Baciu, *Istoricul medicinei*.., p. 88.

(1950, 1951, 1952) au fost recomandați şi promovați 85 de tineri, care, ulterior, au devenit şefi de catedre, doctori habilitați în medicină, profesori universitari, membri ai AŞM.

Grație nivelului intelectual înalt al profesorilor, mulți cu studii din perioada anterioară instaurării regimului sovietic, la Institut se instalase o atmosferă de creație, „plăcută, de înaltă cultură. Primul lucru care se observa era stima profesorilor față de studenți, stimă care genera dragostea, chiar venerarea profesorilor de către studenți […], fiecare se întreba: cu ce cunoştințe voi veni eu în fața profesorilor?”[1].

Aceşti profesori au rămas în memoria studenților ca maeştri ai artei oratorice şi pedagogice, prin argumentarea tezelor enunțate, prin gradul înalt de pregătire profesională şi de cultură generală, al cunoaşterii culturii limbii, al activismului civic, stimei şi respectului față de studenți. Tineretul studios era convins prin dovezi şi argumente. Despre prelegerile lui A.P. Lavrentiev la disciplina *Anatomia Omului* se vorbea că „ştiința moartă” era presărată cu glume de bun gust, care înviorau publicul. Profesorul Savelie M. Rubaşov era ascultat şi de studenți de la alte instituții de învățământ. Prelegerea sa cu tema *Greşelile mele de chirurg* a avut un larg răsunet printre studenții impresionați de curajul profesorului. Nicolae A. Harauzov cucerea publicul prin experimentarea medicamentelor pe animale. La cursurile de *Psihiatrie*, susținute de A.N. Molohov, veneau şi studenți de la psihologie, istorie ş.a.[2].

Unii profesori se remarcau prin gesturi captivante: „Dintre profesori, m-a impresionat un docent evreu, om simpatic, înalt, frumos, cu o barbă lungă neagră. Mergea cu un băț lung prin auditoriu, unde noi, cei 250 de studenți, îl ascultam cu nesaț şi ne făceam notițe. Făcea multe scamatorii cu noi – arunca bisturiul în sus şi când îl prindea făcea o tăietură perfectă”[3].

Despre măiestria pedagogică a lui A. Zubkov circulau legende. Aulele unde îşi ținea prelegerile erau arhipline nu doar de studenți, ci şi de conferențiari universitari, asistenți. Se zicea că pe drumul spre aulele unde conferența A. Zubkov „nu creştea niciodată iarba”[4]. Uneori apărea în emisiuni televizate, în care prezenta lecții de popularizare a ştiinței.

Acad. Mihail Popovici îşi aminteşte de lecțiile, desprinse parcă din scenarii de film, ale profesorului Nicolae Starostenko: „El ne ținea lecții la cursul de terapie facultativă şi îşi prezenta prelegerile în mod deosebit.

---

[1] Constantin Matcovschi, *Alma materstudiorum medicorum Moldaviae*. În: *Curierul medical*, nr. 2 (287), 2005, p. 19.
[2] *Ibidem*, pp. 19-20.
[3] Victor Jița, *Răsfoind amintiri*. În: *Medicus*, nr. 1-3 (878-880), 2015, p. 3.
[4] Teodor Furdui, *Profesorul universitar Anatolie Zubkov – savant, cetățean şi patriot*. În: *BAŞM. Ştiințe Biologice, Chimice şi Agricole*, nr. 1 (286), 2001, p. 154.

Eram captivat de acest mod de expunere, îl ascultam şi aveam senzaţia că vizionez filmul Семнадцать мгновений весны[1]. Impresionat de acest fel de expunere, mă gândeam: « *Doamne, cum aş putea şi eu analiza aşa şi să am talentul acesta de a cerceta!*»"[2]. Principiile didactico-metodologice utilizate de N. Starostenko au fost următoarele: pacientul este principalul obiect de studiu la lecţiile practice; respectarea ordinii şi a metodelor de examinare a pacientului; cunoaşterea şi înţelegerea etiologiei, patogeniei, a semnificaţiei pentru diagnostic a simptomelor, a semnelor şi sindroamelor, şi nu doar memorarea mecanică a acestora; dezvoltarea raţionamentului clinic (elaborarea tuturor argumentelor de procedee de diagnostic şi tratament individual); susţinerea lucrului individual al studentului şi includerea acestuia în cercetare; exigenţa faţă de activitatea studentului şi respectarea demnităţii acestuia[3].

Profesorul Aron Kocerghinski, şeful Catedrei de obstetrică şi ginecologie, nu obliga pe studenţii chiulangii să-i conspecteze prelegerile. Frecventarea orelor de curs era lăsată la discreţia fiecărui student. În opinia lui A. Kocerghinski, scopul celui care conferenţiază constă în îmbunătăţirea calităţii orelor de curs, iar prin aceasta se putea asigura lejer şi atractivitatea disciplinei predate. De profesor depinde ce materiale didactice va prezenta la ore. Prelegerile sale erau mai atractive şi prin exemplele din activitatea clinică[4].

Prof. univ. Natalia Gheorghiu, unicul membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Medicale din URSS, originară din Moldova[5], a modelat parcursul profesional al mai multor discipoli, inclusiv pe cel al viitoarei acad. Eva Gudumac[6]. Cuvintele Nataliei Gheorghiu de la prima prelegere sunt aplicate de generaţii de chirurgi pediatri: „Copiii sunt expresia valorii biologice a unui popor, starea sănătăţii lor şi indicele mortalităţii infantile

---

[1] Filmul artistic sovietic „Şaptesprezece clipe ale primăverii" a fost regizat între 1971 şi 1973 şi are 12 epizoade. A fost ecranizat după romanul omonim al lui I. Semionov. Abordează subiectul agenţilor sovietici infiltraţi în cele mai înalte structuri ale Germaniei naziste.

[2] Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu acad. Mihail Popovici la 4 ianuarie 2018. *Arhivă privată.*

[3] Marc Ştemberg, *O pleiadă de glorie: Rectorii Universităţii de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţanu" (Schiţe biografice)/Славная плеяда: Ректоры Государственного университета медицины и фармации им. Николае Тестемицану: (Биографические очерки*), Chişinău, 2009, p. 38.

[4] Марк Штемберг, *Минувших лет воспоминания.* Издание второе, Кишинев, Reclama, 2005, p. 36.

[5] Lidia Prisac, *Istoria medicinei la feminin: profesor universitar Natalia Gheorghiu (1914–2001)*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naţionalism*. Conferinţă naţională cu participare internaţională. Ediţia a 2-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chişinău, Lexon-Prim, 2023, p. 151.

[6] Ion Ababii, *Eva Gudumac, 70 de ani*. În: *Curierul medical*, nr. 2 (320), 2011, p. 76.

constituie unul din factorii ce caracterizează gradul de evoluție şi civilizație. Pediatria nu este o specialitate limitată la o parte a corpului, la o funcție organică, la o tehnică, la o boală sau la un grup de boli, ci o aplicare a medicinei generale la o întreagă perioadă a dezvoltării omului, deoarece copilul nu este nici pe departe un adult în miniatură”[1].

Despre dedicația şi profesionalismul cadrelor didactice ne vorbeşte şi cazul profesorului Petru Areşev, şeful Catedrei de medicină legală (1949–1966) a ISMC, ulterior – al Catedrei de medicină legală a Institutului de Medicină din Crimeea (1966–1981), care a decedat la domiciliu, „şezând în fotoliu cu lampa aprinsă, lucrând asupra redactării unui curs în probleme de deontologie medico-legală, prelegere care trebuia să fie susținută a doua zi medicilor dermo-venerologi din Crimeea”[2].

Izvorul probității profesionale a lui Nicolae Testemițanu se explică prin setea de cunoaştere şi prin responsabilitate: „El se pregătea pentru fiecare lecție, conferință publică atât de serios şi scrupulos, cu toate că era unul dintre cei mai de vază specialişti din țară în disciplina sa; îşi prezenta ideile exact, laconic şi clar, era sever şi nepărtinitor. Studenții îl iubeau şi îl răsplăteau cu ataşament sincer şi respectuos”[3].

Talentul nativ al pedagogilor de la ISMC a fost considerat o resursă compensatorie în condițiile de penurie în care se aflau unii studenți. Un exemplu extras din biografia lui Gheorghe Țâbârnă, viitorul membru titular al AŞM, vine în confirmarea acestei idei: „Nu a avut niciodată mulți bani, haine frumoase, ba nici mâncare pe săturate (în afară de zilele când mergea acasă, la părinți), dar a avut parte de profesori, dascăli şi îndrumători din cei mai buni, personalități de valoare ale medicinei autohtone: N. Testemițanu, N. Anestiadi, N. Gheorghiu, N. Fetisov, V. Titarev, C. Țâbârnă, E. Maloman, Gh. Ghidirim, A. Guțan, V. Melehov, I. Postolache, S. Sârbu, A. Robu şi mulți alții, care erau oameni de o rară cultură şi frumusețe sufletească”[4].

---

[1] *Membru coresponent Eva Gudumac*. În: *Membrii Secției de Ştiințe Medicale. Activitatea ştiințifică şi managerială: 60 de ani de la fondarea Academiei de Ştiințe a Moldovei* /Red. resp.: Gheorghe Țâbârnă; col. red. Ion Ababii, Chişinău, Tipografia AŞM, 2006, pp. 116-117.

[2] Grigore Blubştein, *Medicii legişti – elevii profesorului Petru Areşev*. În: *Etiopagenia infracțiunilor comise împotriva omului. Materialele 1-i Conferințe internaționale consecrate aniverărsrii a 75 de ani de la naşterea profesorului Petru Gheorghe Areşev (4–5 septembrie 1997)* /Coord.: Gheorghe Baciu, Chişinău, 1997, p. 9.

[3] E. Popuşoi, I. Grosu, *Profesorul Nicolae Testemițanu – medic-umanist, cetățean şi patriot (65 de ani de la naştere)*. În: *Medicul*, nr. 10-11 (832-833), 28 august 1992, p. 3.

[4] Raisa Țâbârnă, *Destinul şi harul (schiță biografică)*. În: *Academicianul Gheorghe Țâbârnă. Biobibliografie* /Red. şt.: C. Manolache, Chişinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2014, p. 18.

Lecțiile profesorului Gherghe Ghidirim erau elaborate la un nivel ştiințific foarte înalt: „Ca specialist era bun, când îți citea o lecție, nici nu-ți trebuia să ai caiet, totul se memoriza”[1].

Ca forme pedagogice de transmitere a cunoştințelor (conținuturilor) se utilizau activități teoretice şi practice (fiecare student avea o fişă de evidență a fiecărui pacient), alături de metodele practice de transmitere a cunoştințelor se utilizau metodele audio-vizuale (înregistrare la casetofon, filme, aparate de proiectat imagini cu diapozitive color). În vederea evaluării studenților, se prevedea simularea unor situații tipice/netipice, acțiuni prezentate şi la examene, în afara tradiționalelor bilete, chestionări-expres etc. Pentru formarea componentelor instructiv-didactice ale studenților, se prevedea instruirea lor la Catedra de oftalmologie. Pe parcursul anilor, numărul abilităților pe care studenții urmau să le asimileze s-a mărit de la 17 la 25. De asemenea, era prevăzută pregătirea colectivă şi individuală a studenților[2]. Angajații catedrelor recomandau literatură ştiințifică suplimentară[3]. Pentru a asigura activitatea în afara programului de studii la catedre, profesorii făceau de serviciu, potrivit unui grafic bine stabilit[4].

În vederea perfecționării profesionale a cadrelor didactice, membrii catedrelor realizau cursuri în institutele de profil ale Uniunii Sovietice, numite „de bază”, care implementau dispozițiile conducerii supreme de stat şi de partid în sistemul de cercetare[5].

Spre finalul epocii sovietice se schimbă componența națională a cadrelor didactice. Pe 1 ianuarie 1991, corpul didactico-ştiințific era constituit din 768 de angajați, inclusiv 251 de femei. În instituție activau 62 de doctori habilitați (nouă femei) şi 404 doctori în ştiințe (dintre care 131 de femei). În cadrul instituției activau 600 de moldoveni (români), dintre care 52 erau doctori habilitați şi 329 de doctori în ştiințe; 91 de ruşi, dintre care doi erau doctori habilitați şi 42 – doctori în ştiințe; 47 de ucraineni, dintre care doi erau doctori habilitați şi 19 – doctori în ştiințe; nouă români, dintre care doi erau doctori în ştiințe; şase evrei, dintre care cinci erau doctori în ştiințe; cinci bulgari, dintre care unul era doctor habilitat şi doi doctori în ştiințe; patru găgăuzi, dintre care doi erau doctori în ştiințe; trei belaruşi, dintre care unul era doctor în ştiințe; un bulgar, doctor în ştiințe; un grec, doctor în ştiințe; un polonez.

---

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*
[2] AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 1591, f. 141.
[3] *Ibidem*, d. 1104, f. 169.
[4] *Ibidem*, d. 1180, f. 64.
[5] *Ibidem*, f. 77.

Considerații finale

Atmosfera creată în anii 1960 în cadrul Institutului de Stat de Medicină din Chişinău a răbufnit la sfârşitul anilor 1980. În contextul Mişcării de Eliberare Națională, studenții şi profesorii din instituțiile de învățământ superior[1], inclusiv cei de la ISMC, au fost printre cei mai mari susținători ai revenirii la valorile naționale, ai recunoaşterii limbii române în calitate de limbă oficială. Având la bază o experiență militantă în viața social-politică, cadrele didactice de la medicină, în mod special cei de la catedra unde a activat N. Testemițanu, au participat activ la evenimentele majore de formare a statului independent Republica Moldova. Din componența primului Parlament al Republicii Moldova (1990–1994), de exemplu, au făcut parte şase profesori universitari, cadre didactice la singura instituție de învățământ superior din domeniul medicinii de la Chişinău[2].

[1] Vezi: Elena Negru, Gheorghe Negru, *„Perestroika"şi misiunea specială a PCM (1986–1989)*. În: *Destin românesc*. Revistă de istorie şi cultură, serie nouă, nr. 1 (95), 2016, pp. 50-63.

[2] *Declarația de Independență a Republicii Moldova [inclusiv lista deputaților care au semnat documentul]*. În: *Sfatul Țării.* Cotidian al Parlamentului Republicii Moldova, nr. 151-152, 28 august 1991, pp. 3-4; *Enciclopedia „Oamenii Moldovei"*. Vol. I. *Preşedinți, prim-miniştri, preşedinții Parlamentului, miniştri, deputați (1991–2017)*, Chişinău, Tipografia Centrală, 2017, p. 161; Ion Valer Xenofontov. *Profesori de la Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu" în Parlamentul Independenței*. În: *Republica Moldova în căutarea identității.* Materialele Conferinței Ştiințifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova /Concepție şi coord.: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chişinău, Cartdidact, 2022, pp. 382-390.

SURSE ICONOGRAFICE[1]

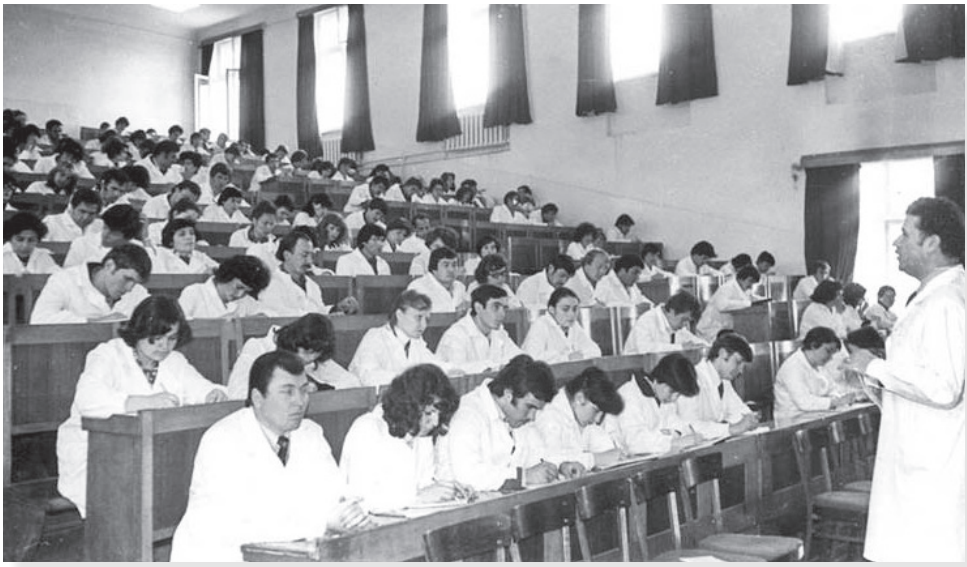

Prof. univ. Nicolae Testemițanu la o prelegere

Reprezentanții promoției a XVIII-a (1963) în drum spre mormântul lui Nicolae Testemițanu, 2008

[1] *Arhiva curentă a Universității de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova; Arhiva privată Gheorghe Baciu.*

Profesori şi studenți la Catedra de fiziologie normală, în anul de studii 1983–1984

Colectivul Catedrei de epidemiologie, 1986

Curs de endoscopie şi ultrasonografie al FPM, examen la prima promoție, 1989
De la stânga la dreapta: Mihail Eftodi, Vladimir Maloghin, şeful Cursului, Vasile Guțu, Nicolae Curlat, Dumitru Ursachi

Catedra de farmacologie, 3 februarie 1990

Students and teachers from the State Institute of Medicine in Chişinău (1980's)

The study presents the varied and complex atmosphere of daily student and teacher-didactic life within the State Institute of Medicine in Chişinău during the last decade of the existence of the USSR. The students from this higher education institution, although educated in the idea of developed socialism, compared to the previous graduations, analysed the specifics of everyday life more critically, and they achieved the escape from routine through general culture. Future doctors consciously attended the student scientific circles organized at all departments. The practical skills and investigative methods learned under the guidance of the lecturers served as a scientific early school for the young researchers. With the economic crisis of the second half of the 1980s, some of the State Institute of Medicine in Chisinau graduates, tired of the daily routine, had to retire outside the republic. The perception of former students, currently established teaching staff, about the new realities of life and the connection of today's students to these innovations is not an equivocal one. The departments were occupied by university professors directly involved in the political and ideological activity. They were obliged to perfect their knowledge by attending thematic lessons and conferences held at the Institute, some of them were graduates of the Institute of Marxism-Leninism. In order to improve the professional development of teaching staff, the members of the departments conducted courses in the profile institutes of the Soviet Union, called "basic" ("golovnâe"), which implemented the provisions of the supreme state and party leadership in the research system. As pedagogical forms of knowledge (content) transmission, theoretical and practical activities were used (each student had a record sheet of each patient), along with the practical methods of knowledge transmission, audio-visual methods were used (tape recording, films, projectors with color slides).

Keywords: *the State Institute of Medicine in Chisinau, students, teachers, national events, 1980.*

Ion Valer XENOFONTOV
doctor în istorie, conferențiar universitar
Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova,
e-mail: ion.xenofontov@usm.md
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Fiodor TONU

POZIȚIA CIVICĂ A TINERETULUI CREŞTIN PROTESTANT DIN RSSM LA FINELE ANILOR 1980

ГРАЖДАНСКАЯ ПОЗИЦИЯ ХРИСТИАНСКО ПРОТЕСТАНТСКОЙ МОЛОДЁЖИ В МССР В КОНЦЕ 1980-х ГОДОВ

В марте 1985 г. во главе ЦК КПСС, становится Михаил Горбачев, лидер, объявивший ряд реформ, известных под общим названием «Перестройка». Одним из основных столпов перестройки стала политика «гласности», которая заключалась в установлении новых отношений между государством и обществом, между партией и обществом, а также между религиозными культами и государством.

Процесс был сложным, так как, несмотря на лозунги, государство/партия, в широком смысле, оставалось на позициях религиозной непримиримости вплоть до 1988–1989 гг. Переломным становится 1988 год, когда публичные демонстрации набирают обороты, создаются общественные организации в поддержку Перестройки, которые через короткое время подвергают серьезным испытаниям авторитет партии. Таким образом, обновление духовной жизни советского общества, развитие демократии и гласности оказали заметное влияние на процессы, происходящие в среде религиозных людей и особенно протестантов.

Уже в период 1988–1989 гг., атеистическая работа в МССР, на местах, нередко была пущена на самотек. В местных газетах и журналах зачастую можно было увидеть публикации о религии, церкви и деятельности духовенства. Публицисты предпринимают первые попытки отыскать связь атеизма с произволом в годы культа личности, волюнтаризма и застоя[1]. Впервые религиозность советского человека не является препятствием для его морального и материального поощрения, продвижения по службе, избрания на выборные должности.

Как отмечал Директор киевского филиала Института научного атеизма Академии общественных наук при ЦК КПСС, член-корреспондент АН УССР, А.С. Онищенко в своей аналитической записке, направленной ЦК Коммунистической партии МССР, «наиболее ре-

[1] *Аналитическая записка «Об изменениях в религиозной обстановке и новых подходах в атеистической работе»*. În: *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века*, Гуменый И. [и др], Кишинёв, Cartdidact, 2019, с. 329-332.

лигиозными в МССР являлись представители художественной и научно-технической интеллигенции»[1].

По данным социологических исследований, проведенных в 1988 г. среди молодежи в Кишиневе и Бельцах, количество положительно оценивающих роль религии в жизни человека составило 17,8%. Почти четверть (23,4%) опрошенной молодежи допускала существование «чего-то сверхъестественного», а 30% опрошенных считало, что атеистическая пропаганда не нужна, что говорит о высоком уровне либеральных идей в молодежной среде[2].

В этом контексте, партийными органами, ответственными за идейно-воспитательную работу с протестантами, на передний план впервые ставится задача «развития у них чувств гражданственности, интернационалистских убеждений, повышение политической и правовой культуры», «активизации их трудовой и общественной деятельности», главное – «обеспечить единство верующих[3] и неверующих в решении задач перестройки».

Документальная база

Тезисы, изложенные в данной статье, основываются на архивных документах ЦК Компартии Молдавии, которые касаются религиозной обстановки в МССР конца 80-х гг. XX века, опубликованные в сборнике документов «Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века»[4].

В статье подробно анализируется документ из Архива Общественно-политических организаций Республики Молдова[5], где изложен комплекс статистических данных, полученных в ходе социологического исследования, проведенного среди протестантской молодежи МССР, для выявления гражданской позиции, мировоззрения, нравственности и культуры[6].

Материалы публикации, в дальнейшем могут стать подспорьем как для специалистов в области истории и социологии, так и для

---

[1] *Там же*.

[2] *О результатах опроса верующей молодежи в Молдавской ССР по вопросам их гражданской позиции, мировоззрения, нравственности, культуры.* În: *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века*, Гуменый И. [и др.], Кишинёв, Cartdidact, 2019, pp. 332-340.

[3] Термин «верующие» в советской литературе и пропаганде в основном относился к представителям протестантских конфессий.

[4] *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века..*, с. 332-340.

[5] *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivei Organizațiilor Social-Politice*, F. 51, inv. 73, d. 118, ff. 24-37.

[6] *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века..*, с. 332-340.

представителей широкой общественности, желающих лучше понять характер и особенности коммунистического режима в МССР сквозь призму политики, которую проводило советское государство в отношении протестантов в последние годы своего существования.

Социально-демографические данные

В документе мы можем ознакомиться с ответами 332 молодых представителей (169 мужчин и 163 женщины) самых больших протестантских общин МССР (180 баптистов, 95 адвентистов и 57 пятидесятников) на различные социально-политические вопросы, с целью изучения их мировоззрения и гражданской позиции.

Распределение по конфесиям

По роду занятий, опрошенные молодые люди были разделены на: промышленные рабочие – 57,2%; колхозники, рабочие совхозов – 7,5%; инженерно-технические работники, специалисты сельского хозяйства – 3,3%; служащие – 10,8%; студенты вузов, учащиеся техникумов – 4,8%; школьники, учащиеся ПТУ – 9%; художники, медработники – 1,5%; домашние хозяйки – 1,8%; другие – 6,9%[1].

Род занятий опрошенных

По возрастному определению опрошенные были разделены следующим образом: 18-20 лет – 33%, 21-25 лет – 31,3%, 26-30 лет – 35,7%[2].

По образованию: неполное среднее имели 14,8% опрошенных, среднее общее – 48,8%, среднее специальное – 35,5%, незаконченное высшее и высшее – 0,9% опрошенных.

Как можно заметить, среди протестантов отмечается высокий уровень профессионального образования и низкий уровень высшего образования, что связанно

[1] *Там же.*
[2] *Там же.*

Возрастная структура

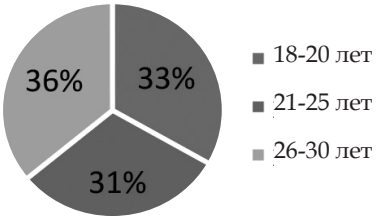

Структура по уровню образования

как с позицией протестантов, которые по большей части отрицали фундаментальные науки, так и со сложностями с которыми сталкивались молодые люди при поступлении в высшие учебные заведения, ввиду своих религиозных взглядов.

Анализируя предоставленные цифры, можно сделать вывод, что социально демографическая характеристика опрошенных протестантов (до 30 лет) в основном совпадает или же приближена к аналогичным показателям, характеризующим неверующую молодежь.

Также следует отметить высокий профессиональный уровень молодых людей и факт их активного включения в структуру социально занятого населения, что стало возможным благодаря начавшемуся в 60-х гг. XX века процессу омоложения протестантских общин[1].

Авторы исследования констатируют, что в условиях перестройки и демократизации общественной жизни, процесс омоложения протестантских общин и их социальной инклюзивности будет продолжаться, и в дальнейшем приведет к росту количества протестантов среди инженерно-технических работников, служащих, профессий гуманитарного профиля, студентов вузов, учащихся техникумов. «Это будет результатом процессов, отражающих равенство верующих и неверующих, полноту их социально-экономических, полити-

Отношение молодых протестантов к перестройке

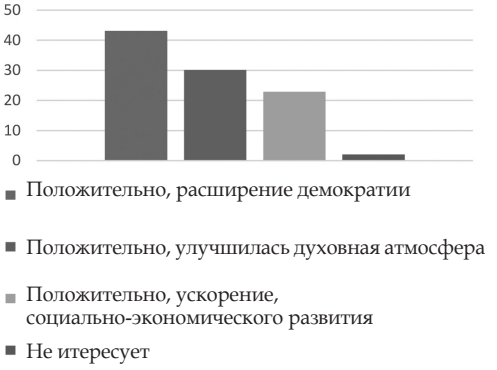

[1] Nicolae Fuştei, *Comunitățile religioase ale creştinilor evanghelişti-baptişti în RSSM (1944–1965)*. În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2019, nr. 2(28), pp. 235-246.

ческих, личных прав и свобод, провозглашенных и гарантированных Конституцией СССР» – заключают исследователи[1].

Несмотря на достаточную консервативность протестантского учения, и традиционную абстракцию от политических процессов, большинство молодых христиан-протестантов положительно оценивали результаты перестройки советского общества. Так, 43,1% опрошенных отметили расширение демократии, гласности; 30,1% опрошенных оценили улучшение духовной атмосферы в обществе, а 22,9% опрошенных отметили ускорение социально-экономического развития страны и повышение уровня материальной и культурной жизни людей. Только 2,1% респондентов заявили об отсутствии интереса к политическим процессам[2].

Также незначительное количество молодых людей высказали мнение о том, что «сложно во всем этом разобраться», «принципы социальной справедливости медленно входят в жизнь», «в Молдавии большой разрыв между словом и делом», «перестройка требует обращения, прежде всего к Спасителю», «верующие нуждаются в духовной литературе» и другое.

Значительная часть опрошенных молодых верующих протестантских конфессий (18,3% баптистов, 23,2% адвентистов и 22,8% пятидесятников) заявили, что интересовались публикациями о ходе перестройки в различных отраслях народного хозяйства и сферах государственной, партийной, общественной жизни.

Такое разнообразие мнений, как и в целом, отношение к процессу перестройки, свидетельствует о том, что молодые христиане протестанты активно участвовали в общественной жизни и интересовались социально-политическими процессами, с которыми сталкивались непосредственно в быту или на рабочих местах.

Выявленный спектр мнений отражает также и соотношение религиозного и нерелигиозного в сознании различных конфессиональных и возрастных групп протестантов. Ответы опрошенных в какой-то мере отражают и уровень идеологической, идейно-воспитательной работы партийных комитетов, общественных организаций, характер и степень ее воздействия на людей с глубокими религиозными взглядами.

Из приведенных ответов, безусловно, можно сделать четкий вывод, что большинство молодых людей из протестантских конфессий к концу 80-х гг. XX века выступало за перестройку. Особенно важные

[1] *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века..*, с. 332-340.
[2] *Там же.*

процессы для них заключались в расширении демократии, гласности, улучшении духовной атмосферы в обществе, в усилении борьбы с недостатками жизни советского общества и негативными явлениями атеистического воспитания.

Оценка правовых и реальных условий для удовлетворения религиозных потребностей

Данный блок анализируемого нами социологического исследования показывает, что на фоне перестроечных процессов у молодых протестантов вырос интерес в области реализации своих конституционных прав на свободу совести и правовых гарантий удовлетворения религиозных потребностей. Это, в свою очередь контрастирует с ситуацией 60-х гг., когда протестанты в основном жили на нелегальном положении, стараясь не демонстрировать свои религиозные предпочтения.

В этом контексте, 27,6% опрошенных высказали мнение о том, что протестанты ещё не полностью обеспечены условиями для удовлетворения своих религиозных потребностей, 8,7% опрошенных отметили, что протестанты в основном имеют все возможности для удовлетворения религиозных потребностей, и 7,2% опрошенных высказали мнение о том, что у них имеются все возможности для удовлетворения религиозных потребностей[1].

При этом, молодые протестанты не склонялись к противопоставлению гражданских обязанностей и религиозных убеждений. Значительная часть опрошенных молодых людей (39,1%) указали, что принимают участие в обсуждении вопросов совершенствования организации производства, улучшении условий труда с товарищами по работе, на собраниях, совещаниях в трудовых коллективах. 12,3% опрошенных отмечали, что выполнение гражданского долга, обязанностей перед коллективом и обществом полностью согласуется с их религиозными убеждениями. 10,8% отмечали, что выполнение гражданского долга, обязанностей перед коллективом и обществом в основном согласуется с их религиозными убеждениями, но иногда может возникнуть и несогласованность. О выполнении общественных поручений по месту работы, учебы заявили 15,1% опрошенных, а о том, что общественные поручения противоречат религиозным убеждениям заявили 5,4% молодых людей. Остальные воздержались от ответа на эти вопросы[2].

[1] *Там же.*
[2] *Там же.*

Некоторые молодые протестанты отмечали, что на работе или в коллективе на постоянной основе выполняют разнообразные общественные поручения: профсоюзный актив (14 человек), члены редколлегий стенгазет (10 человек), трудовая комиссия учкома (2 человека), совет воинов-интернационалистов (2 человека), члены комитета ДОСААФ (3 человека), секретари товарищеских судов (3 человека), политинформаторы (2 человека), старосты студенческих и учащихся в техникуме групп (4 человека), члены советов трудовых коллективов и бригад (7 человек).

Стоит отметить, что центральные или местные власти сами с неохотой привлекали протестантов к общественным занятиям. Так, 37% опрошенных рассказали, что с ними никто не говорил о каких-либо общественных поручениях, а 24,7% опрошенных рассказали о том, что не получают общественных поручений, поскольку являются «верующими».

В этом контексте, авторы приводят несколько цитат молодых людей: «Я – верующий и не комсомолец, поэтому общественные дела в трудовом коллективе делаются без нашего участия, а это оскорбляет нас, верующих, как граждан СССР»; «чиновники из-за страха перед вышестоящими органами не доверяют верующим общественной работы»; «создалось впечатление в вышестоящих партийных кругах, что верующим нельзя доверять никаких общественных поручений, даже закрепили за каждым верующим своего человека»[1].

Исходя из полученных ответов и реакций, авторы исследования приходят к выводу: «для создания прочной политико-правовой основы консолидации протестантов и остального советского общества (атеистов), которая будет способствовать разрядке напряженности между протестантами и местной властью, преодолению религиозного экстремизма – важно не подменять идейно-воспитательную работу с верующими администрированием, унижением их человеческого достоинства, нарушением гражданских прав. Для этого необходимо проводить аргументированную правовую работу среди верующих, убедительно объяснять им их права и обязанности, строже спрашивать с должностных лиц, отвечающих за полное и неукоснительное выполнение советских законов о свободе совести, удовлетворении религиозных потребностей верующих»[2].

---

[1] *Там же.*
[2] *Там же.*

По мнению социологов, значительная часть проблем, вызывающих беспокойство и двусмысленное толкование у протестантов, могли быть сняты после принятия нового Закона о свободе совести.

Каналы информации, источники пополнения знаний молодых протестантов. Виды пропаганды

Как уже отмечалось во вводной части статьи, к концу 80-х гг. XX века атеистическая пропаганда в МССР велась поверхностно и зачастую исключительно для статистики.

В социологических анкетах, около 60% опрошенных молодых протестантов указали, что были бы не против принять участие в устных формах пропаганды (лекции, вечера вопросов и ответов), но при этом отмечали: «Очень редко выступают интересные, компетентные лекторы атеисты, с которыми можно вступать в диалог», «Интересуюсь всем, если нет халтуры и есть высокая культура лектора», «Верующих не приглашают для обмена мнениями в духе демократизации, гласности, уважения их религиозных чувств» и т.п. Только 37,7% опрошенных заявило, что они не посещают такие мероприятия[1].

В то же время, на первом месте по интересу у молодых протестантов была международная тематика. Интерес к ней проявляли 29,5% опрошенных, а большой популярностью пользовались лекции про вопросы ядерного разоружения и сохранения мира.

Лекции о перестройке, расширении демократии, гласности, укреплении правовых основ социалистического государства, свободе совести, правах и обязанностях граждан привлекали четверть от представителей всех протестантских конфессий, а лекции о воспитании детей, молодежи, о проблемах молодой семьи – 24,3% опрошенных.

Авторы исследования отмечают, что молодых людей не привлекает лобовая, примитивная, вульгарная атеистическая пропаганда в виде лекций типа «Реакционная сущность сектантства», «Религия – опиум для народа» и т.п.

При этом абсолютное большинство молодых представителей протестантских конфессий выписывали и читали газеты и журналы, слушали радио (как советское, так и зарубежное религиозное), а также были приобщены к различным формам устной пропаганды.

В этом плане, интересы опрошенных молодых протестантов были разнообразны, однако 65,3% из них предпочитали публикации на темы нравственного воспитания, в том числе молодежи. 34,6% мо-

[1] *Там же.*

лодых людей изучали критические материалы в газетах и журналах, в которых вскрывались недостатки в воспитании детей и молодежи, а 16,6% опрошенных проявляли интерес к материалам, в которых описывались различные общественные деформации, недостатки в хозяйствовании, в различных сферах управления[1].

Около половины из опрошенных молодых протестантов интересовались вопросами международной жизни и публикациями на эту тему (41,1% баптистов, 43,1% адвентистов, 33,3% пятидесятников). Другая часть молодых людей (18,3% баптистов, 15,8% адвентистов и 7% пятидесятников) отдавала предпочтение прессе, где освещались проблемы культуры, литературы и искусства.

Почти половина опрошенных систематически прослушивала зарубежные религиозные передачи, среди которых наибольшим интересом пользовались трансляции богослужений, проповеди и беседы о Библии из зарубежных протестантских общин. Их слушали 60% баптистов, 29,5% адвентистов, 77% пятидесятников. Передачи зарубежных радиоцентров о положении религии, церкви и протестантах в СССР привлекали 20,5% баптистов, 15,8%, адвентистов, 24,6% пятидесятников.

Менее привлекательная для протестантской молодежи была телевизионная пропаганда, что можно объяснить общим скептицизмом со стороны протестантов к телевидению. Так, 35,2% молодых людей заявляли: «не смотрю телепередач», «нет телевизора». У тех, кто всё-таки уделял внимание телевидению, наибольший интерес вызывали программы: «Время», «Новости», «В мире животных», «Клуб путешественников», «Очевидное – невероятное». Больше всех эти программы просматривали адвентисты. Меньше всех – пятидесятники.

Художественные, документальные фильмы, эстрадно-развлекательные программы смотрело незначительное число опрошенных молодых протестантов, преимущественно адвентисты и баптисты. Среди опрошенных молодых пятидесятников таких оказалось, буквально, единицы.

Притом, что большинство опрошенных молодых протестантов указали, что интересуются современными научными достижениями и открытиями, определенная их часть не доверяла науке, особенно в вопросах о биологическом происхождении человека, и нигилистически относилась к научным достижениям и открытиям. Главное противоречие, которое они стремились разрешить, это гармонизировать религиозную веру и материалистические выводы науки.

---

[1] *Там же.*

Несмотря на достаточное разнообразие и количество источников информации, которые были доступны молодежи к концу 80-х гг. XX века, основным каналом получения информации, удовлетворения религиозных потребностей и эмоционального общения оставались собрания единоверцев. Их посещали 3-4 и более раз в неделю 83,3% баптистов, 44,2% адвентистов, 84,2% пятидесятников. Такие цифры свидетельствуют о том, что, несмотря на расширение свободы совести и вероисповедания в МССР, протестанты по-прежнему оставались консервативной религиозной группой, доверяющей только своим единоверцам.

Выводы

Анализируя социологические показатели, можно прийти к выводу, что на рубеже тысячелетий и на фоне разрушения советской империи, молодые протестанты в МССР проходили через сложный процесс становления частью гражданского общества, способной активно защищать свои права и без страха распространять свои религиозные убеждения.

Молодые христиане-протестанты больше не замыкались в сугубо религиозном мироощущении, а искали своё место в тогдашнем советском обществе, переживающем глубокие социально-политические и экономические изменения. На этом фоне социальная ориентированность, жизненная и гражданская позиция молодых людей, а также понимание ими смысла и цели жизни была неоднозначна, а иногда и противоречива.

Советское государство к концу 80-х гг. уже не воспринимало протестантов как фанатиков или экстремистов, однако у него уже не было сил и ресурсов поддерживать эти тенденции, чтобы интегрировать протестантов в социальную структуру советского общества.

К концу ’80-х гг., все попытки советского государства навязать протестантам атеистическую пропаганду не увенчались успехом. Прямые темы атеистических материалов, выступлений, лекций и других форм устной пропаганды не привлекали молодых людей из-за своей примитивности и поверхностного отношения лекторов.

Молодые протестанты все больше проявляли интерес к нравственной тематике, к социально-экономическим, политическим, правовым проблемам общества, к вопросам перестройки, демократизации, гласности, реализации конституционного права свободы совести.

Их интересовали глобальные проблемы времени, прежде всего, вопросы войны и мира, ядерного разоружения, выживания человечества в условиях экологического кризиса, накопившихся демографических проблем. Также молодежь привлекали трактовки мировоззренческих выводов из научных открытий, достижений, в целом естественнонаучная тематика, раскрытие роли религии в истории, культуре, духовной жизни человечества и отдельных народов, соотношение религии и культуры, религии и нравственности, религии и науки.

Такой широкий спектр противоречивых суждений молодых христиан-протестантов свидетельствует о том, что, оставаясь глубоко религиозными людьми, молодые люди стремились одновременно чувствовать себя полноправными гражданами, принадлежать к религиозной общине, но при этом выполнять трудовые и гражданские обязанности, быть полезными обществу. Молодые протестанты стремились примирить светское, гражданское, патриотическое, социалистическое, наконец, жизненно практическое с религиозными, общинными, эсхатологическими принципами.

The civic position of Christian youth in the RSSM at the end of the 1980s

The end of the 1980s becomes a turning point in the relations between the Soviet state and the Protestant confessional minorities. Against the backdrop of the „glasnost" policy, the position of Protestant cults and currents, which were traditionally pursued by the Soviet state, is highlighted and strengthened. In the USSR, located on the periphery of the Soviet empire, these changes are especially noticeable. In these conditions, for the assessment of the state of society by the Soviet authorities of the MSSR, a complex sociological study devoted to studying the views of young Christians is carried out. The author of the article analyzes the sociological data obtained from the archive through the prism of the evaluation of civil views of the youth of Protestant communities.

Keywords: *religion, protestantism, perestroika, glasnosti, sociology, citizenship, atheism, propaganda.*

Fiodor TONU
doctorand, Şcoala Doctorală de Istorie, Arheologie şi Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova.
e-mail: tonufiodor@gmail.com

István BANDI

ISTORIA DEZVOLTĂRII MIŞCĂRILOR STUDENŢEŞTI DIN UNGARIA ÎN ANII 1980

Preliminarii

După cel de-al Doilea Război Mondial, în vara anului 1945, comunităţile studenţeşti din universităţile şi institutele de învăţământ superior, în principal confesionale, care mai funcţionau liber, adică cele care nu au fost interzise, au creat Uniunea Asociaţilor Studenţeşti din Universităţi şi Institutele de Învăţământ Superior din Ungaria (MEFESZ).

Organizaţia se definea ca fiind una de top pentru învăţământul superior, independentă de partidele politice, dar este de menţionat că preşedinţia ei la nivel naţional era formată din persoane legate de partidele din coaliţie. Simptomatic este faptul că Uniunea Studenţilor Catolici, care era numeric cea mai mare organizaţie studenţească din Ungaria, nu a fost acceptată ca membră, iar liderul său între anii 1945–1948 a fost opoziţionistul de stânga Pál Jónás[1].

Până în vara anului 1948, controlul Partidului Comunist s-a extins şi în domeniul managementului educaţional. De atunci încolo, pregătirea deciziilor privind politica de învăţământ superior a fost realizată de către Comitetul pentru Învăţământul Public al Partidului Comunist şi de către departamentele relevante ale aparatului de partid, în timp ce deciziile au fost luate de către Comitetul de Agitaţie şi Propagandă şi de către Secretariat. În martie 1948, sub influenţa centralizării comuniste, mai multe organizaţii de tineret au format Uniunea Populară a Tineretului din Ungaria, precursoarea Uniunii Tineretului Muncitor de mai târziu.

În 1948, MEFESZ-ul şi-a schimbat numele în Organizaţia Unificată a Studenţilor din Universităţi şi Institutele de învăţământ superior din Ungaria şi a continuat să funcţioneze până la formarea Uniunii Tineretului Muncitor, organizaţie de tineret a Partidului Comunist, în 1950.

---

[1] Pál Jónás (1922–1998), a studiat, din 1940, economia la Universitatea „Pázmány Péter". În decembrie 1944 a fost arestat de crucile cu săgeţi, fiind predat Gestapo-ului. După ce a evadat, în ianuarie 1945, a participat la fondarea MADISZ-ului (Organizaţia Tineretului Democrat Maghiar – o organizaţie de stânga înfiinţată în 1945). Între 1945 şi 1947 a fost preşedinte al MEFESZ-ului, în 1948 a obţinut un doctorat în economie, a fost arestat în acelaşi an, iar în 1953 a fost eliberat, lucrând ca muncitor. În 1956 a participat la revoluţie şi, după înfrângerea ei, a părăsit Ungaria. A devenit cadru universitar activ, obţinând mai întâi un doctorat la Universitatea Yale, iar apoi a predat la universităţile din New York şi New Mexico. A participat la activitatea Comitetului Maghiar din Exil şi a Federaţiei Naţiunilor Înrobite.

Datorită condițiilor create de revoluția din 1956, s-a reînființat Uniunea Asociațiilor Studențești din Universități şi Institutele de Învățământ Superior din Ungaria. Privind aspectele reînființării acesteia, trebuie accentuat rolul seriei de dezbateri inițiate de Cercul Petőfi, în luna mai 1956, în cadrul Universității din Szeged, ceea ce a constituit baza ideologico-identitară a organizării activității anti-dictatoriale a tineretului universitar[1].

Reînființarea organizației a avut loc la Szeged, la 16 octombrie 1956, iar în cele câteva zile până la izbucnirea revoluției, în toată țara s-au format organizațiile MEFESZ; după aceea, organizația, extinsă la scară națională, a funcționat liber până la sfârşitul luptelor pentru libertate. Până în primăvara anului 1957, activitățile organizației MEFESZ au fost sistate, iar viața publică a tineretului universitar a fost dominată de Uniunea Tineretului Comunist de atunci (KISZ)[2], care, cu privilegiile acordate de partidul de stat, a devenit organul reprezentativ hegemonic al tineretului maghiar până în 1985 – intrat după aceea în declin, golit complet de semnificație –, fiind organul reprezentativ al tineretului din universități şi institutele de învățământ superior.

Revenind la sistemul instituțional al învățământului superior din Ungaria din anii 1960, se poate afirma că următoarea etapă de dezvoltare de după cel de-al Doilea Război Mondial a început în 1959, iar fundamentul său juridic a fost asigurat de Legea nr. 3 din anul 1961. Rezultatele acesteia pot fi evaluate doar în cifre, deoarece în trei ani – până în 1962 – atât numărul elevilor din învățământul public, cât şi cel al studenților din învățământul superior a crescut cu 150%, dar, din cauza temerilor şi a ineficienței în fața greutăților economico-financiare şi economice ale țării, conducerea partidului-stat a oprit în 1965 acest proces de dezvoltare[3]. Încercarea de reformă a fost, astfel, un semnal de alarmă pentru conducerea profesională comunistă în cadrul partidului, ceea ce a dus la faptul că în domeniul educației nu s-a înregistrat nicio reformă sau vreo încercare privind dezvoltarea semnificativă a sistemului de învățământ până la sfârşitul regimului socialist.

De la mijlocul anilor 1970, din 1976 până în 1986, numărul total de studenți din Ungaria a scăzut cu 11%, invocându-se, în principal, motivele

---

[1] Despre dezbaterile si activitățile anti-dictatoriale ale tineretului universitar vezi: Hegedüs B. András (Redactor şef), *Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján* (*Dezbaterile în cadrul Cercului Petőfi în lumina proceselor verbale autentice*), vol. I-VII, Budapesta, Editura Kelenföld Kiadó, 1989–1994.

[2] Székelyhídi Ágoston, *A MEFESZ és a KISZ 1956-57-ben* (*Organizațiile MEFESZ şi KISZ în 1956–1957*). În: *Hitel*, mai 2007, pp. 35-38.

[3] Polónyi István – Tímár János, *Tudásgyár vagy papírgyár* (*Fabrică de cunoştințe sau de hârtie*), Budapesta, Új Mandátum Kiadó, 2001, p. 56.

economice existente[1]. Lipsa totală de autonomie a sistemului de învățământ superior şi reglementarea centralizată a numărului de studenți au însemnat că învățământul superior din Ungaria a fost izolat de structurile secundare ale societății, iar formarea cadrelor a servit unor obiective economice pe termen scurt[2].

Pentru a înțelege apariția reprezentării studenților în anii 1980, merită o scurtă trecere în revistă apariția şi dezvoltarea fenomenului de rezistență socială în anii 1970.

În Ungaria, opoziția față de partidul de stat a fost, în multe privințe, înrădăcinată în revoluția din 1956 şi în gândirea reformatoare din 1968, dar a apărut ca grup şi subcultură independentă abia în a doua jumătate a anilor 1970. Unii erau mai dedicați idealului unui comunism idealizat de tip acționalist, bazat pe conceptul de acțiune; în schimb, alții vedeau principala lor sarcină în reînnoirea teoriei marxiste.

De la începutul anilor 1960, Facultatea de Ştiințe Umaniste a Universității din Budapesta (ELTE) a fost marcată de o efervescență intelectuală deosebită. În 1961, la filosofie şi-a început studiile generația care a jucat, ulterior, un rol decisiv în apariția tinerei mişcări lukácsiene[3]. Disidența

[1] Jancsák Csaba, *Fejezetek a magyarországi hallgatói mozgalmak történetéből* (*Capitole din istoricul miscărilor studenţeşti din Ungaria*), Szeged, Belvedere Meridionale, 2019, p. 136.

[2] Setényi János, *Felsőoktatás politika* (*Politica privind învățământul superior*). În: *Educatio*, nr. 1, 1994 pp. 34-49.

[3] György Lukács (1885–1971), filosof, comisar al poporului comunist, profesor universitar, ministru. A fost influențat de lucrările lui Max Weber şi Rosa Luxemburg, în timp ce studia la Berlin, înainte de Primul Război Mondial. În 1919, a fost unul dintre liderii dictaturii comuniste, care a venit la putere în Ungaria, în calitate de Comisar al Poporului pentru Învățământ Public. După căderea dictaturii, s-a refugiat la Viena şi apoi şi-a continuat cariera comunistă la Moscova, ca membru de frunte al Partidului Comunist din Ungaria. Din 1930, a fost membru al Institutului Marx-Engels-Lenin, iar din 1935 până în 193? a fost membru al Institutului de Filosofie al Academiei de Ştiințe a Uniunii Sovietice. La întoarcerea în Ungaria, a fost profesor la catedra de estetică şi la cea de filosofie ale Facultății de Filologie a Universității Pázmány Péter din Budapesta. În 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Maghiare de Ştiințe. A fost unul dintre executanții restructurării după model sovietic a Academiei de Ştiințe Maghiare în 1949, iar mai târziu a devenit membru al Consiliului de conducere al Academiei. A fost unul dintre promotorii mişcării internaționale pentru pace şi, în calitate de reprezentant maghiar al Consiliului Mondial al Păcii, înființat în 1949, a participat la primul congres internațional al organizației, care a avut loc la Wrocław. A participat la guvernul lui Imre Nagy în octombrie 1956, apoi s-a refugiat la ambasada iugoslavă, pentru a scăpa de invazia sovietică şi, în cele din urmă, a fost trimis la Snagov ca membru al grupului lui Imre Nagy. În aprilie 1957, el şi soția sa au primit permisiunea de a se întoarce acasă. În mai 1957, i s-a retras mandatul de parlamentar, care fusese neîntrerupt din decembrie 1951, şi s-a pensionat în 1958. În anii 1960, o apropiere reciprocă i-a permis să revină în viața intelectuală maghiară şi a fost readmis în partid în 1967. În jurul său s-a format un cerc de tineri filosofi şi oameni de ştiințe sociale, mulți dintre ei devenind ulterior critici şi chiar negaționişti ai regimului.

spirituală[1] a tinerilor filosofi, prima generație de discipoli ai lui Lukács, a reuşit, până la mijlocul sau sfârşitul anilor 1970, să acumuleze, prin studii tenace, premisele care erau deja disponibile într-o societate occidentală, dezvoltată în anii 1960. Una din premise a fost o schimbare de poziționare ideologică, pe care tinerii disidenți o adoptă în 1975, datorită Conferinței de la Helsinki, iar de atunci drepturile omului devin unul dintre pilonii lor conceptuali de bază, care conferă un nou conținut gândirii lor şi îi ajută să devină primii reprezentanți ai „drepturilor omului" la noi[2].

Consolidarea şi „reconcilierea" sub regimul Kádár, concretizate în creşterea constantă a consumului casnic, au creat supapele de eliberare a tensiunii sociale, prin care energiile critice la adresa sistemului puteau fi transformate în căi de scăpare individuală, prin acumularea individuală de bunuri şi prin micile compromisuri în cadrul sistemului. Acest lucru a împiedicat inițiativele critice să se bucure de un sprijin de masă. Societatea a devenit imună la ideile de opoziție, astfel încât mişcările de opoziție critice la adresa sistemului au avut o sferă de acțiune destul de restrânsă. Istoria opoziției/disidenței democratice maghiare ca mişcare politico-intelectuală datează din 1968, când un mic grup de filosofi (Ágnes Heller, Mária Márkus, György Márkus, Vilmos Sós şi Zádor Tordai) a protestat împotriva ocupației Cehoslovaciei (Declarația de la Korčula)[3]. Înfrângerea „Primăverii de la Praga" a dus la conştientizarea ideii că sistemul comunist nu poate fi reformat şi că nici ideologia, nici practica nu vor genera o societate bazată pe egalitate şi libertate, ceea ce a avut un efect semnificativ asupra unei anumite părți a intelectualității maghiare.

Concluzia care se impunea din evenimentele de la Praga era că epoca reformelor de sus în jos se încheiase şi că „socialismul cu față umană" nu avea nicio şansă de a fi realizat. Din acel moment, comuniştii reformatori au fost văzuți şi ei altfel: nu ca o alternativă, ci ca un fenomen de tranziție între două perioade represive. Era necesară o schimbare de strategie. Astfel, ei au trecut de la o critică a alienării şi birocratizării sistemului la

[1] Csizmadia Ervin, *A reformmarxizmustól az ellenelméletig és az ellenhatalomig. A magyar demokratikus ellenzék* (*De la marxismul reformator la contrateorie şi contraputere. Opoziția democratică din Ungaria*). În: *Szabó Máté (szerk.) 1968 tiltakozási hulláma fél évszázad visszfényében* (*Valul de proteste în lumina unui jumătate de secol*), Budapesta, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2021, 253 p.

[2] Csizmadia Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988)* (*Opoziția democratică din Ungaria* [*1968–1988*]), T-Twins Kiadó, 1995, pp. 84-87.

[3] În august 1968 a avut loc o universitate de vară în oraşul iugoslav Korčula (pe insula cu acelaşi nume), aşa cum a fost pe parcursul a câtorva ani, cu sute de participanți. Printre cei aproape şaptezeci de participanți s-au numărat iugoslavi, americani şi europeni de vest şi de est, inclusiv, de exemplu, Ernst Bloch, Lucien Goldman, Jürgen Habermas şi Herbert Marcuse. La ştirea intervenției sovietice, întâlnirea a fost întreruptă, iar participanții au întocmit o declarație comună de protest.

revendicări pornite de jos în sus, în vederea democratizării politice şi a respectării drepturilor omului. Această nouă „ideologie" a constituit, de asemenea, o punte de legătură între diferitele tendințe marxiste, nemarxiste, independentiste şi naționaliste.

În dezvoltarea opoziției stângii maghiare față de regimul lui Kádár, trei manuscrise importante au jucat un rol decisiv. În 1972, György Bence, János Kis şi György Márkus au elaborat o lucrare intitulată „Există oare o ştiință economică critică?", în care cei trei filosofi, inițial marxişti (discipoli ai lui Lukács), puneau sub semnul întrebării teoria plusvalorii a lui Marx şi concluzionau că o societate funcțională nu poate fi construită pe baza principiilor lui Marx. Autorii au fost supuşi unor măsuri administrative şi au fost concediați din posturile lor. În acest fel, autoritățile i-au constrâns să formeze o opoziție. În 1973, a fost publicată lucrarea intitulată *Salariu la bucată* (Darabbér), în care Miklós Haraszti a rezumat experiențele sale la Fabrica de Tractoare Vörös Csillag din Kispest. Manuscrisul volumului a fost confiscat de poliția politică, iar el a fost condamnat la opt luni de închisoare cu suspendare, sub acuzația de incitare la răzvrătire împotriva statului[1].

Este de remarcat lucrarea lui György Konrád şi Iván Szelényi, cu titlul *Calea intelectualilor către puterea de clasă*, care descrie sistemul socialist de stat ca fiind guvernarea unei clase exploatatoare. Szelényi a fost forțat să emigreze, în timp ce Konrád a ales o viață de opoziție/disidență internă. În general, până la mijlocul anilor 1970, devenise clar că sistemul nu numai că nu era reformabil, dar era şi intolerant față de opiniile, analizele şi tendințele care nu erau în concordanță cu cele ale autorităților. Această conjunctură a fost agravată de alți doi factori care au schimbat situația de până atunci. Pe de o parte, criza economică mondială care se manifesta încă de la începutul anilor 1970 a început, treptat, să aibă impact în Ungaria. Pe de altă parte, în 1975, țările din blocul sovietic au semnat Actul Final de la Helsinki, care includea obligații de respectare a drepturilor omului şi a drepturilor civile. Noua situație a deschis, de asemenea, perspective mai bune pentru opoziție/disidență. La începutul anului 1977, opozanții cehoslovaci au publicat o declarație numită *Carta'77,* la care s-au alăturat, câteva zile mai târziu, 34 de intelectuali maghiari.

Grupurile de opoziție/disidență maghiare au urmat strategia opoziției poloneze, fără a beneficia de sprijinul social extins al acesteia. În Ungaria, nu a existat un impact social similar celui din Polonia, cu conflicte sistemi-

[1] ÁBTL (*Arhivele istorice ale Serviciilor Securității de Stat*) 3.1.9. V 159604 Haraszti Miklós és társa.

ce permanente. Cu sistemul său specific de negociere, societatea maghiară nu numai că a tolerat, dar a şi acceptat dictatura blândă care a prevalat. Apariţia mişcării „Solidaritatea", care a urmat strategia poloneză, a dat un impuls răspândirii „universităţilor volante" şi a literaturii Samizdat, deşi aceasta din urmă a fost întotdeauna mai limitată, monocentrică şi în număr redus[1].

Adevăratul apogeu al opoziţiei a avut loc în perioada 1980–1988, pentru că, dacă înainte de aceasta era vorba mai mult de acţiuni individuale ale disidenţilor, slab legate între ele, în perioada analizată disidenţii s-au definit ca o opoziţie democratică, acţionând din ce în ce mai strâns împreună.

În epoca care poartă numele lui János Kádár, primul secretar al Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar, au fost urmate modelele intelectualilor critici faţă de regim din anii 1970, dar tinerii universitari au trecut, încet-încet, de la a fi adepţi ai modelelor de disidenţă la modele de dăruire, exemple pentru societate. Procesele sociale au arătat clar că această transformare nu poate avea loc fără o schimbare fundamentală a rolurilor şi valorilor. Iniţial, ei au înfiinţat o „universitate secundară", independentă de stat, fiind autodidactă şi autosuficientă, adică grupuri de studiu la domiciliu, reviste semiclandestine, cursuri la universitatea volantă, în încercarea de a dobândi cunoştinţe istorice, sociale, artistice şi economice pe care nu le puteau dobândi la „prima" universitate oficială.

Lupta pentru reprezentare a tineretului universitar în Ungaria, în anii 1980, de la mişcare la instituţionalizare.

Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov a creat oportunitatea unei schimbări sociale rapide în cadrul blocului socialist. La începutul anilor 1980, în Ungaria nu exista o reprezentare studenţească conştientă, independentă de conducerea comunistă.

În cadrul mişcărilor tematice, au fost organizate grupări alternative, dar şi aceste iniţiative au fost rapid desfiinţate de inerţia, de măsurile consacrate ale puterii.

O astfel de încercare alternativă a fost mişcarea „Dialog" („Dialogus"), aşa cum indică simbolic numele mişcării, care dorea să se angajeze în dialog în cadrul mişcării oficiale pentru pace. Pe de o parte, acest lucru a fost conceput ca o modalitate de a se angaja într-un discurs cu reprezentanţi ai mişcărilor pacifiste din Occident cu privire la eliminarea barierelor ideologice dintre Est şi Vest, în interesul unei Europe comune fără arme nucleare.

[1] Csizmadia Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988)* (*Opoziţia democratică din Ungaria* [*1968–1988*]), T-Twins Kiadó, 1995, p. 182.

În afară de occidentali, dialogul urma să fie inițiat şi cu mişcări similare din alte țări socialiste, cum ar fi mişcarea Schwerter zu Pflugscharen („Din săbii să facem brăzdare") din RDG[1]. Un al treilea nivel de dialog era prevăzut şi între membrii mişcării pacifiste maghiare din țară: în primul rând, între reprezentanții mişcării pacifiste oficiale (Consiliul Național pentru Pace) şi cei ai mişcării alternative („Dialog"). În Ungaria, naşterea acestei inițiative alternative a tineretului universitar este legată de „parlamentul studențesc" al Facultății de Filologie a Universității Eötvös Loránd din noiembrie 1981. Această inițiativă studențească dorea, pe de o parte, să se angajeze într-un dialog legal cu autoritățile pe tema păcii şi, pe de altă parte, să protesteze împotriva încarcerării tinerilor care refuzau să servească în forțele armate, să organizeze demonstrații pentru pace şi să înființeze cluburi pentru pace[2]. Grupurile din provincie ale mişcării pentru pace au fost organizate până în primăvara anului 1983.

Grupurile au fost desființate, chiar dacă membrii lor încercau să respecte legile dictaturii maghiare şi se ocupau exclusiv de pace, dar autoritățile nu au fost deloc încântate de faptul că organizația a refuzat orice încercare de centralizare şi au vrut să le readucă în Consiliul Național pentru Pace, prin organizația oficială a Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar şi a tineretului comunist, KISZ[3].

Grupurile de „Dialog", cu sute de membri la nivel național, au continuat să aleagă calea acțiunii independente. Prin intermediul agenților, poliția politică s-a infiltrat în grupuri din oraşe universitare, precum Pécs[4], Szombathely[5], Budapesta. În oraşul Szombathely, investigația confidenția-

---

[1] *Dialógus* – a független magyar békemozgalom lapjában (Dialog – în revista mişcării maghiare pentru pace), anul I, nr. 5, 1983, citează Tóth Eszter Zsófia, *„Én fiókos szekrény voltam, és a teásbögrével táncoltam egész este" A szombathelyi Dialógus békemozgalom az ügynökjelentésekben és az emlékezetben,* in Betekintő 2009 nr. 1. p. 1. Disponibil la: https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_1_toth.pdf (accesat 07.06.2023).

[2] Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor, *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon. Corvina – 1956-os Intézet* (*Un trecut sub tăcere. Statul de partid şi internele. Funcționarea poliției politice în Ungaria. Corvina – 1956-os Intézet*), Budapesta, 2008, p. 398; Haraszti Miklós, *Dialógus. Két éves a független békemozgalom* (*Dialog. Mişcarea pacifistă a împlinit doi ani*). În: *Beszélő*, 9 februarie 1984. nr. 9, pp. ?; *Beszélő*. În: *Beszélő. Ediție completă*, vol. I. 1981–1984. Pegătirea materialelor pentru tipar: Havas Fanny, Budapesta, AB-Beszélő Kiadó, 1992, pp. 512–518.

[3] Országos Béketanács. A avut loc în Ungaria, la 18 iunie 1949, în cadrul campaniei Vom apăra Pacea!, iar la 4 noiembrie 1950, consiliul național al acesteia s-a transformat în Consiliul Național pentru Pace. Mişcarea maghiară pentru pace a fost organizată de comitetele locale ale Frontului Popular Patriotic şi de sindicate, pe baza deciziilor Consiliului Național pentru Pace. În anii 1980 şi-a pierdut importanța politică.

[4] ÁBTL 3.1.5. O-18631 Benkő Zsuzsanna.

[5] ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller". Dosarul de la Arhivele istorice ale Serviciilor Securității de Stat a fost întocmit pentru organizatorii Grupului Dialog, înființat la Institutul Pedagogic Berzsenyi Dániel din Szombathely, care au avut relații cu grupurile înființate la Budapesta şi în alte oraşe universitare din Ungaria.

lă/adică secretă a folosit[1] o varietate de forțe operaționale (de informații), instrumente şi metode – persoane (agenți) din rețea (de exemplu, „Kolos", „Gerencsér"), percheziții secrete la domiciliu, studii de vecinătate, interviuri sub acoperire, interviuri cu caracter educativ, contacte oficiale[2] şi sociale[3]. Ca urmare a activității poliției politice, acțiunile studenților în cauză în interesul „Dialogului" au fost reduse treptat sau au încetat începând cu martie 1984[4]. Serviciile de securitate ale statului au acționat în mod similar la Pécs. Şi în acest caz, agenții[5] erau integrați în grup, iar activitatea lor era susținută de contacte sociale şi oficiale[6]. Grupul „Dialog" a fost desființat şi aici.

Până în 1986, relațiile dintre statele membre ale Pactului de la Varşovia erau mai puțin intense datorită *perestroikăi* de la Moscova, iar acest lucru a avut impact asupra creării unor structuri noi de către partidul de stat maghiar, astfel încât Legea nr. 1 privind educația națională, adoptată în 1985, a creat posibilitatea înființării unor organizații locale alternative de învățământ superior, în paralel cu organizațiile instituționale ale Uniunii Tineretului Comunist (KISZ) din universități şi institute. Ca urmare a legislației amintite, organizarea autoguvernărilor studenţeşti a început să ia formă din 1986, în multe cazuri pornind de la/sau cu sprijinul organizației KISZ, din unitățile respective de învățământ. Ideea de autoguvernare, adică de autonomie în învățământul superior maghiar, a fost exprimată pentru prima dată într-o formă organizată de către studenții care participau la sistemul de învățământ înainte de schimbarea de regim, în comunități, în esență, independente, însă, izolate, la nivel național.

Paralel cu pierderea continuă a rolului şi semnificației organizațiilor locale KISZ, procesele din perioada 1986–1988, demonstrațiile autoguver-

[1] ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller", p. 279.

[2] Contact oficial – definiția se bazează pe manualul de uz intern privind securitatea statului, elaborat pe baza Regulamentului de procedură al Ministerului de Interne, intrat în vigoare pe baza Ordinului nr. 1 al Ministrului de Interne al Republicii Populare Maghiare: un contact oficial este o persoană care, în virtutea poziției sale de conducere într-un anumit domeniu, linie sau obiect, sprijină activitatea organelor de securitate ale statului. ÁBTL 4.1 A-3036 Glosar de termeni privind securitatea statului 84.

[3] Un contact social este o persoană loială socialismului care, la cerere sau în mod voluntar, asistă şi informează în permanență serviciile de securitate ale statului. ÁBTL 4.1. A-3036 Glosar de termeni de securitate a statului 183.

[4] ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller", p. 285.

[5] Mester", „Gelencsér", „Soós", „Arató" hálózati személyeken (ügynökök) keresztül vonták ellenőrzés alá a Dialógus csoport szervezőit („Mester", „Gelencsér", „Soós", „Arató" persoane din rețea (agenți) au fost folosite pentru a controla organizatorii grupului Dialog). ÁBTL 3.1.5. O-18631 Bennkő Zsuzsanna, p. 76.

[6] Secretarul organizației KISZ al facultății, Ferenc Gyurcsány, considerat un contact oficial datorită funcției sale de partid, a eliminat apelurile grupului Dialog în urma unei consultări cu poliția politică. ÁBTL O-18631 Zsuzsanna Benkő, 16 p.

nărilor studenţeşti instituţionale /facultative, care au avut impact local, dar şi național, au dus la formarea Asociației Naționale de Reprezentare a Intereselor din Învățământul Superior (OFÉSZ). Inițial, OFÉSZ a fost o organizație care a recrutat nu numai membri studenți, ci şi membri din personalul didactic şi din învățământul superior, astfel Asociația a devenit, ulterior, o organizație studențească şi de tineret cu drepturi depline[1].

La Budapesta, câțiva tineri entuziaşti, printre care şi György Fábri, ulterior preşedintele fondator al OFÉSZ, au început să organizeze, în toamna anului 1986, la Facultatea de Ştiințe Umaniste a ELTE un sistem de autoguvernare studențească – HÖK –, pornind de la organizația KISZ a facultății şi profitând de Legea nr. 1 privind educația națională din 1985 şi de Decretul ministrului culturii nr. 24/1986 (VIII. 31.) menționat mai sus, care au oferit posibilitatea de a forma organizații studenţeşti locale alternative în învățământul superior, în paralel cu organizațiile instituționale ale KISZ din universități şi institute[2]. În prima perioadă de după înființarea sistemului de reprezentare a studenților, inițiativele de reprezentare a facultăților şi universităților nu au reuşit încă să dea dovadă de o activitate spectaculoasă, deoarece noii reprezentanți delegați în Consiliul Universității, nu înțelegeau nici măcar limbajul profesional al acestuia şi nu cunoşteau structurile interne ascunse, legăturile personale şi nici nu-şi găseau rostul.

Cu toate acestea, ei nu au rămas în cadrul stabilit de KISZ, care era în vigoare de zeci de ani, ci au urmărit să creeze o organizație reprezentativă națională independentă. Una dintre primele etape spectaculoase ale acestui demers a avut loc în aprilie 1988, când la Universitatea din Veszprém[3] a avut loc un Parlament Național al Tinerilor din Învățământul Superior, în cadrul căruia nevoia de reprezentare a intereselor studenților din învățământul superior în afară de KISZ a fost mai acută ca niciodată. Ulterior, în vara anului 1988, liderii autoguvernărilor studenţeşti din cadrul Facultății de Ştiințe Umaniste de la ELTE împreună cu reprezentanții autoguvernărilor studenţeşti din alte câteva universități din Budapesta, care fuseseră

[1] Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea, *A magyarországi főiskolai-egyetemi hallgatói mozgalom története – 1988–2006* (Istoria mişcării studenţeşti din institutele şi universitățile maghiare – 1988–2006), Budapesta, HÖOK a Hallgatókért Alapítvány, 2006, p. 24.

[2] Kucsera Tamás Gergely, *Az országos felsőoktatási hallgatói képviselet és a magyarországi hallgatói önkormányzati modell fejlődéstörténete 1988–2008*, phd dolgozat (*Dezvoltarea reprezentării pe țară a tineretului universitar şi a modelului autoguvernării studenţeşti din Ungaria 1988–2008*, teză de doctorat). Disponibil la: kucseratamasgergelyphd 1988-tól.pdf (accesat: 6.09.2022).

[3] Parlamentul Național Studențesc menționat mai sus, care funcționa sub auspiciile organizației KISZ şi se întrunea o dată la doi sau trei ani, unde tinerii îşi puteau exprima opiniile într-o formă filtrată, nu mai corespundea nevoilor protejării intereselor tineretului universitar. Apariția unor „lideri ai studenților" la universități, aleşi în mod democratic în primăvara anului 1988, ca alternativă la candidații KISZ, a produs o răsturnare de situație.

de asemenea formate până atunci au decis să lanseze o mişcare naţională şi au considerat că o demonstraţie la nivel de ţară ar fi „antreul" potrivit pentru aceasta. Cei doi organizatori proeminenţi ai acestor manifestaţii[1] au fost András Pikó şi László Szilasi, doi studenţi ai Facultăţii de Ştiinţe Umaniste de la Universitatea „Attila József" din Szeged, care au fost înregistraţi de poliţia politică[2], dar nu au mai fost implicaţi în niciun fel.

Evenimentele care au transformat societatea şi, în acelaşi timp, lumea învăţământului superior au accelerat. Unele dintre revendicările studenţilor au fost încorporate în reforme, şi astfel instituţionalizate. La 1 ianuarie 1989, a intrat în vigoare un nou regulament de admitere, care prevedea ca toţi cei care îndeplineau criteriile de admitere să fie admişi în instituţia respectivă şi a eliminat luarea în considerare a meritelor părinţilor în deciziile de admitere. În primăvara anului 1989, pentru prima dată, a fost posibil să se depună o cerere de admitere, fără a fi nevoie să se includă o caracterizare sau o recomandare din partea organizaţiei KISZ a liceului. La 21 aprilie 1989, la cel de-al XII-lea Congres al său, KISZ a fost dizolvat. La 6 mai 1989, Asociaţia Naţională pentru Protecţia Intereselor în Învăţământul Superior, OFÉSZ a fost înfiinţată cu studenţi şi tineri universitari, devenind un susţinător important al reformei învăţământului superior maghiar şi al schimbărilor sistemice.

Concluzii

În baza celor expuse, putem conchide faptul că, între cele două războaie mondiale, se înfiinţau deja organizaţii de protecţie a studenţilor şi anumite organizaţii studenţeşti pentru schimburi internaţionale de studenţi. Reprezentarea studenţilor din Ungaria nu a fost monopolizată, începând cu sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial până la preluarea puterii de către comunişti în 1948. Posibilitatea unei reprezentări pluraliste începe după 1985 şi a fost, de fapt, stabilită în timpul schimbării de regim, moment în care poziţia hegemonică a organizaţiei de tineret a Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar a fost spulberată. Se poate afirma, de asemenea, că până în 1988, reprezentarea studenţilor din învăţământul superior din Ungaria nu a fost lipsită de ideologie, deoarece după Primul Război Mondial, principalele organizaţii reprezentative au fost înfiinţate în funcţie de concepţiile religioase şi de scopurile politice; începând cu 1945, a existat o prezenţă şi o determinare politică directă, astfel chiar şi în timpul revoluţiei din 1956 a existat un caracter de protest (politic), timp de mai bine de patru decenii.

[1] Pentru detalii despre greva de la Universitatea József Attila din Szeged, vezi: Csaba Jancsák, *Capitole din istoria mişcărilor studenţeşti din Ungaria*, Szeged, Belvedere Meridionale, 2019, pp. 143-148.

[2] Pikó András ÁBTL 2.7.1. NOIJ névmutató karton.

The history of the development of student movements in Hungary in the 1980s

Until the mid-1980s, higher education in Hungary was, on the one hand, isolated from other social subsystems due to the total lack of autonomy and central regulation of the number of students, and on the other hand, university education was subordinated to the objectives economic in the short term. The need for reforms in the 1980s also reached the field of higher education. Recognizing the crisis, ideas regarding the need to transform higher education emerged in various political (party) and professional workshops, and later at the state level, since the late seventies. Parallel to all this, the student world became spectacularly active in the early eighties (similar to the generation of the sixties). In the first wave of self-organizations, peace movements (the „Dialóg" Peace Movement), „free" universities, professional colleges, dissident colleges and university clubs began their activities. One of the questions of our analysis, to what extent were these independent initiatives and to what extent were the „organic development" of the transition period of the UTM – Communist Youth Union (Kommunista Ifjak Szövetsége- KISZ). In 1985, a new higher education law was voted. In addition to the UTC (KISZ), the law opened the way for alternative self-organization of students in the university student representation system. New student movements were created many times by the former satellite organizations of the state party – Association of Pioneers, Association of Young Communists (KISZ), etc. –, in some cases these organizations partially provided the material-infrastructural and not least personal basis of the developing social organization, they were partially transformed and functioned as student movements. In addition to the continuous loss of role and the emptying of local UTC organizations (KISZ), the characteristic processes of the period 1986–1988 were the local but also national demonstrations of student organizations, all these processes led to the establishment of the National Association of Interests of Higher Education (OFÉSZ). In the spring of 1990, the already formalized national student representative, two events took place that ensured the organization's external legitimacy and marked a new era in the history of student representation in Hungary.

***Keywords**: Higher education, students, organizations, movements, UTM, UTC, Hungary.*

István BANDI
doctorand, cercetător științific
Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria, Budapesta, Ungaria,
e-mail: istvanbandi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4301-3755

Sorin ŞCLEARUC

FENOMENUL MUZICII DE DANS A ANILOR 1980, ÎN BAZA MĂRTURIILOR STUDENȚILOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Indiferent de țară sau perioada istorică, dansul ocupă un rol central în viața tinerilor, fiind nu doar o modalitate de distracție, ci şi o formă de comunicare şi exprimare socială. În acest articol, vom analiza impactul muzicii de dans din anii 1980 asupra culturii de tineret şi a societății, în general, în baza relatărilor studenților din RSS Moldovenească, mai exact, ale celor de la Institutul Pedagogic (Universitatea Pedagogică) de Stat „Ion Creangă" şi Tehnicumul de Medicină din Bălți.

Mărturiile studenților din RSS Moldovenească dezvăluie modul în care muzica de dans şi discotecile au influențat moda, atitudinile şi stilul de viață al tinerilor din perioada respectivă. Fenomenul muzicii de dans din anii 1980 a avut un impact semnificativ în RSS Moldovenească, reprezentând o tranziție spre o cultură a libertății şi individualității. Prin intermediul mărturiilor studenților, studiul oferă o perspectivă asupra unui moment important din istoria culturală şi socială a republicii.

De la „dansuri" la „discotecă"

Studenții anilor 1980 au fost martorii unor procese culturale curioase, în care muzica de dans a devenit un element central al vieții lor. În ciuda faptului că muzica de dans era considerată de autorități drept o amenințare la adresa valorilor de partid, tinerii au continuat s-o asculte, s-o răspândească şi s-o danseze, împărtăşind, astfel un sentiment de comunitate şi libertate.

Muzica de dans a anilor 1980 reprezintă un fenomen deosebit în viața cotidiană şi de divertisment din spațiul sovietic. Dansurile, numite mai nou şi *discoteci*, nu reprezentau nimic altceva decât nişte evenimente publice, la care oamenii dansau sub o anumită muzică. O perioadă, aceste dansuri erau socotite marginale, fiind o scuză pentru cei care nu-şi puteau permite să meargă la dansurile cu muzică vie, care aveau loc pe terenurile de dans special amenajate. Unul dintre factorii-cheie care a contribuit la această expansiune a muzicii de dans a fost tranziția de la muzica vie către cea pusă la discoteci de pe casetofoane. Tinerii deja puteau asculta muzică şi dansa în intimitatea propriei locuințe sau propriului cămin, fără a mai fi nevoie să se deplaseze la terenurile de dans sau în alte spații de acest gen.

Acest lucru a permis o accesibilitate şi o libertate mai mare în alegerea muzicii preferate şi în exprimarea prin dans.

Comparativ cu dansurile anterioare, discotecile nu mai presupuneau o coregrafie anumită. Fiecare dansa cum vroia, cum simțea. Ceea ce numim noi, acum, discotecă, se consideră că a apărut în Uniunea Sovietică la începutul şi mijlocul anilor 1980. Principala deosebire între discoteci şi dansuri era că, în locul muzicii vii, de muzică răspundeau unul sau doi băieți, numiți „disk jokey", care, de obicei, stăteau la o măsuță aparte şi puneau muzică la un casetofon cu bobine, ulterior, cu casete audio.

Spațiul RSS Moldoveneşti, la fel, a fost parte a acestor fenomene culturale, iar în cele ce urmează, în baza mărturiilor orale ale studenților perioadei vizate, vom încerca să pătrundem în esența lucrurilor perindate acum mai bine de 40 de ani.

Spațiul

Din interviurile cu studenții anilor 1980, aflăm că, cel mai des, discotecile se desfăşurau în coridorul de la etajul I al căminelor studențeşti sau în subsolurile acestora, iar la ele participau doar locatarii căminului. Doamna de la recepție, supranumită în popor „vahtă", nu permitea, în mod categoric, străinilor să intre. De obicei, discotecile aveau loc duminica, fiindcă vinerea şi sâmbăta mulți plecau acasă, pe când duminica studențimea revenea.., „iar a doua zi era jale cu dusul la prima pereche"[1].

Discoteci se mai făceau uneori la universitate, în sala de festivități. Deja aici, exista şi practica de a invita studenți şi din alte instituții de învățământ superior. „Discotecile de la universitate niciodată nu se făceau doar între noi, mereu erau invitați şi cineva dinafară"[2].

„Acolo, de obicei, erau invitați şi studenți de la alte universități, ca să socializăm şi să facem cunoştință între noi. [Acolo] se stabileau prietenii, iar unele fete s-au măritat chiar în urma acestor cunoştințe. Discotecile de la universitate se făceau în zilele de weekend, sâmbătă sau duminică"[3].

În practica de a invita studenți de la alte universități observăm, de asemenea, o selectivitate specifică, astfel încât „[...] niciodată n-a fost aşa ca, de exemplu, cei de la „Pedinstitut" [Institutul de Stat „Alecu Russo" din Bălți] să-i cheme pe cei de la „Ucilişce" [Tehnicumul de Medicină din Bălți]"[4]. „Ei se socoteau de rang mai înalt. Dar nici noi tare nu ne supăram"[5].

[1] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Natalia Popovici* la 29.09.2022. *Arhivă privată.*
[2] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Galina Mîrzac* la 29.09.2022. *Arhivă privată.*
[3] *Ibidem.*
[4] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*
[5] *Ibidem.*

Comparativ cu studenții anilor 1970, cei din anii 1980 spun că de terenurile de dans nu ştiau şi nu prea se duceau. În opinia lor, terenurile de dans încep să poarte o reputație rea. „Posibil, de asta şi ne dădeau voie să facem discoteci în cămin, ca să nu mergem încolo. La terenurile de dans din centru [la Bălți] se duceau cele mai destrăbălate fete. Noi le întrebam: şi nu te temi? Iar ele răspundeau: ei, da ce-o să ne fie?”[1].

Muzică la modă

Ținând cont de impedimentele pe care le întâmpinau studenții anilor 1970, dispozitivele cu muzică se cumpărau deja mai liber, cu toate că unele trupe şi interpreți, în opinia conducerii de partid, erau considerate/ți nefavorabili. În baza interviurilor luate, putem sublinia că la magazine se comercializa preponderent muzica interpreților de limbă rusă, însă repertoriul discotecilor din RSS Moldovenească avea specificul său. Aici surprindem cum tineretul moldovenesc s-a aflat la intersecția a diverse valuri de muzică, pe care, convențional, în ordinea popularității, le putem împărți în: cea occidentală (în limba engleză şi italiană), cea sovietică (în limba rusă) şi cea locală (în limba română). La discoteci, povestesc studenții, de obicei se puneau 3-4 cântece mai active, care mai apoi culminau cu renumitele „medleacuri”[2].

Anii 1980 au adus o schimbare semnificativă în preferințele muzicale ale publicului. Muzica academică şi de estradă au fost înlocuite, treptat, de interpreți energici şi carismatici.

Se bucura de o popularitate imensă trupe cum ar fi ABBA, Modern Talking, Boney M, Baccara, iar italo disco[3], în general, a devenit un curent aparte în muzica de dans. Nu era discotecă fără vreun cântec în italiană. Cei mai populari erau Al Bano şi Romina Power, Adriano Celentano, Toto Cutugno, Ricchi e Poveri ş.a. În pofida faptului că piesele lor erau într-o limbă complet străină, refrenurile acestora erau fredonate pe derost. Din sovietici, la modă erau Valerii Leontiev, Vladimir Kuzmin şi Alla Pugaciova[4].

Din interpreții locali, la discoteci, disk jokey-ii puneau compozițiile Sofiei Rotaru, Anastasiei Lazariuc, iar uneori şi cele ale lui Ion Suruceanu – însă nu toate cântecele, şi mai rar[5].

---

[1] *Ibidem*.

[2] Medleac – argou, prin care se subînțelege o compoziție muzicală liniştită, lentă.

[3] Italo disco – gen muzical care a apărut în Italia la sfârşitul anilor 1970 şi a fost produs, în mare parte, la începutul anilor 1980. Italo disco a evoluat din muzica underground de atunci, pop şi electronică, atât locală, cât şi străină.

[4] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*

[5] *Ibidem*.

În ceea ce priveşte muzica occidentală, în anii 1980 se face observată o sexualizare a muzicii pop şi a celei de dans, dar şi o abordare mai deschisă şi mai provocatoare a versurilor cântecelor interpretate de către cele mai celebre cântărețe, devenite şi sex-simboluri ale vremii. Ele reprezintă un fenomen distinct pentru anii 1980, fapt care a dat naştere unei noi estetici în industria muzicală.

Samantha Fox a fost una dintre cele mai cunoscute sex-simboluri ale anilor 1980, datorită hiturilor sale, precum „Touch Me (I Want Your Body)" (1986) sau „I Surrender" (1987). Versurile cântecelor ei nu mai păstrau inocența caracteristică interpreților din deceniile anterioare, ci erau mai directe şi mai provocatoare.

La fel, în acest context, o putem menționa pe interpreta Sabrina, al cărei hit „Boys" (1987) nu lipsea de la nicio discotecă şi avea o popularitate enormă, mai ales în rândurile părții masculine a tinerilor.

Această tendință a fost observată şi în cazul altor artiste renumite, care au contribuit la redefinirea conceptului de feminitate în industria muzicală. Printre principalele interprete se regăsesc C.C. Catch, Kim Wilde, Sandra, care au reuşit să devină populare nu numai datorită talentului vocal, dar şi prin modul în care şi-au exploatat sexualitatea în promovarea muzicii lor.

E important de menționat că această tendință de sexualizare a muzicii pop şi de dans a fost rezultatul unor schimbări culturale şi sociale de epocă. Anii 1980 s-au caracterizat printr-o mai mare deschidere față de subiectele de sexualitate şi de o revoluție în modul în care societatea percepea şi discuta acest aspect.

Față de acest subiect, unul din respondenții noştri afirmă faptul precum că „(...) mai în glumă, mai în serios, fetele doreau miri ca Adriano Celentano sau ca cei din Modern Talking, iar băieții – mirese ca Samantha Fox sau blonda[1] din ABBA". „Din jurnale, erau anumite pagini duble pe care le puteai atent scoate şi pune pe perete în cameră. Măcar că părinții nu prea dădeau voie, noi, oricum, aninam vreo două"[2].

Sălile discotecilor

Foştii studenți povestesc că în ceea ce priveşte sălile unde se făceau discotecile, acestea erau, în general, simple şi neîmpodobite, cu excepția unor sărbători, când sala era decorată. Principalul accent era pus pe muzi-

[1] Este vorba despre celebra Agnetha Fältskog (n. 05.04.1950), interpretă care a devenit vestită în calitate de membră a trupei ABBA.
[2] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*

că şi pe prezența tinerilor. În cazul în care se desfăşurau evenimente în săli de festivități sau cantine, băieții erau responsabili să mute scaunele în jurul pereților, eliberând, astfel, pentru dans centrul sălii.

„Apăruse pe atunci chestia cu *svetomuzica*[1] şi discobolurile. Se stingeau luminile şi sclipeau doar ele. Era frumos. Iar când cineva din adulți brusc aprindea lumina, mai ales la *medleacuri*, când băieții mai cuprindeau fetele [...], toți se ascundeau ca *taracanii*[2] şi strigau s-o stingă înapoi”[3].

Vestimentația

Muzica de dans a anilor 1980 a avut un impact puternic asupra vestimentației tinerilor. Discotecile au devenit locuri de socializare şi de exprimare a individualității, iar aspectul fizic constituia un element important. Tinerii se străduiau să arate cât mai frumos şi să se remarce în mulțime. Copiind vestimentația interpreților celebri, îmbrăcămintea tinerilor devine mai liberă şi nonconformistă, iar la discoteci nu erau impuse anumite dress-coduri. „La discoteci nu erau interdicții la îmbrăcăminte. Era moda de pulovere şi bluze cu inscripția „Boys”, pantaloni „piramide” şi „banane”, la fete fuste-blugi şi ştrampi cu „setocika”, care erau şi practice, fiindcă puteau fi uşor legate, dacă se rupeau”[4].

În ceea ce priveşte părul, fetele foloseau *bigudiuri* şi făceau coafuri care acum par extravagante. Încălțămintea populară era reprezentată de renumitele „mâlinițe” şi „kolodki”. Toate aceste elemente vestimentare reflectau dorința tinerilor de a se diferenția şi de a-şi exprima personalitatea într-un mod unic.

Părerea părinților

Ca în relațiile părinți – copii din toate timpurile, generațiile mai în vârstă priveau sceptic noile tendințe şi gusturi muzicale ale copiilor lor. „Părinții se uitau rău la gusturile noastre. Ei spuneau: ce, acestea-s cântece? Din muzica de pe atunci ei agreau doar interpreți cum ar fi ca Sofia Rotaru şi Alla Pugaciova, spuneau că nu înțeleg despre ce se cântă şi că vă duceți şi «vă zghihuiți după muzica ceea străină». Lor le plăceau concertele, unde să te aşezi frumos, liniştit şi să asculți liniştit muzica”[5].

---

[1] Se are în vedere un utilaj special, care în funcție de sunet, emitea lumini multicolore în sală.
[2] Gândacii de bucătărie (rus.).
[3] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*
[4] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Natalia Popovici* la 29.09.2022. *Arhivă privată.*
[5] Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*

Concluzii

Muzica de dans din anii 1980 reprezintă un fenomen unic, care a ieşit în evidență în cotidianul tineretului vremii, individualizând această decadă față de anii 1960 sau 1970. Această perioadă a fost marcată de tranziții interesante în industria muzicală. Pe de o parte, a avut loc trecerea de la muzica vie către cea de casetofon, oferind oamenilor posibilitatea de a audia şi dansa după muzica preferată, practic, oriunde. Pe de altă parte, s-a produs o schimbare în preferințele muzicale, de la muzica de estradă la cea pop, cu interpreți energici şi carismatici. Acest lucru a adus un specific aparte şi o estetică unică muzicii pop a anilor 1980. Totodată, această decadă a fost marcată de o evidentă sexualizare a interpreților şi a industriei muzicale, în general, care au reuşit să-şi capitalizeze imaginea şi să devină foarte populari în rândul tinerilor. Un ultim aspect interesant al muzicii de dans din anii 1980 este faptul că aceasta a devenit un instrument universal de comunicare. Diferențele dintre oraşele-capitale, cele periferice şi sate nu mai erau atât de evidente în ceea ce priveşte muzica dezirabilă la discoteci. Muzica de dans a fost un factor de unificare, aducând oamenii împreună şi creând o comunitate în care distracția şi comunicarea prin dans depăşea anumite bariere.

Lista martorilor (a persoanelor intervievate):

Natalia Popovici, studentă la Facultatea de Istorie şi Etnopedagogie, Institutul Pedagogic (Universitatea Pedagogică) de Stat „Ion Creangă" în perioada 1987–1992.

Galina Mîrzac, studentă la Facultatea de Istorie şi Etnopedagogie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" în perioada 1989–1994.

Respondent anonim, studentă la Tehnicumul de Medicină din Bălți în perioada 1984–1987.

SURSE ICONOGRAFICE

Disk jokey la o discotecă sovietică (poză simbol). Sursă: https://dubikvit.livejournal.com/305517.html?page=1 (accesat: 15.05.2023)

Tinerii în timpul unui „medleac" (poză simbol). Sursă: https://dubikvit.livejournal.com/305517.html?page=1 (accesat: 15.05.2023)

Renumitul duet german Modern Talking. Sursă: https://www.pinterest.com/pin/1101763496312706884/ (accesat: 15.05.2023)

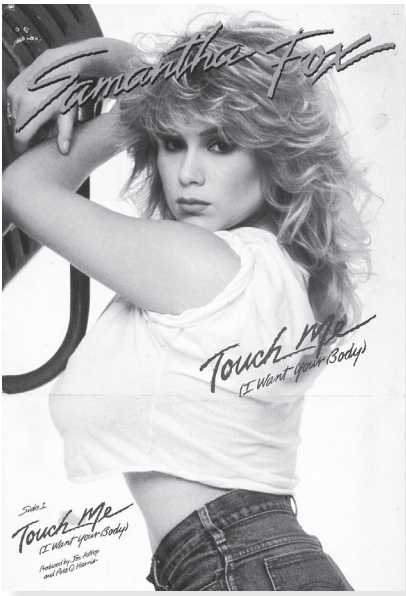

Interpreta Samantha Fox pe coperta albumului său de debut „Touch Me I Want Your Body)". Sursă: https://www.amazon.com/Samantha-Touch-record-picture-sleeve/dp/B00ILYYTC2 (accesat: 15.05.2023)

Interpreta Sabrina pe coperta albumului „Boys (Summertime Love)". Sursă: https://www.amazon.co.uk/Boys-Summertime-Love-Vinyl-Single/dp/B07WFQSD5W (accesat: 15.05.2023)

Legendara trupă suedeză ABBA. Sursă: https://www.pinterest.com/pin/1009791547677829437/ (accesat: 15.05.2023)

The dance music phenomenon of the 1980s based on the testimonies of students from the Moldavan SSR

Regardless of the country or historical period, dance occupies a central place in the lives of young people, this being not only a way to have fun but also a form of communication and social manifestation. In this article, is examined the impact of dance music from the 1980s on youth culture and society in general, based on the testimonies of students of the period from the Moldovan SSR, namely from the Moldova State University, State Pedagogical University „Ion Creangă " and the College of Medicine from Bălți. The testimonies of the students of the Moldovan SSR reveal how dance music and discotheques influenced the fashion, attitudes and lifestyle of the youth of that time. The dance music phenomenon of the 1980s had a significant impact in the Moldovan SSR, marking a shift from traditional to modern values, to a culture of freedom and individuality Through the testimonies of the students, this article offers a perspective on an important moment in the cultural history of the Moldovan SSR.

***Keywords**: music, pop, dance, discotheque, Moldovan SSR, culture, students, 1980*

Sorin ŞCLEARUC
doctorand, cercetător ştiinţific
Centrul de Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir",
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: sorin.sclearuc@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8693-3770

Lidia PRISAC

NUNȚILE STUDENȚIEI ANILOR 1980 ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

Preliminarii

Nunțile sunt cele mai spectaculoase evenimente care marchează mentalul colectiv al oricărei comunități. Desigur, de la o generație la alta, ceremonialul nupțial, inclusiv în mediul studențesc comportă schimbări modernizatoare, înregistrând caracteristici diferite, condiționate de anumite circumstanțe istorice, politice, ideologice, culturale şi/sau sociale[1]. Din această perspectivă, nunțile predecesorilor noştri, în special cele efectuate cu participarea studenților, pe parcursul anilor ' 80 ai secolului trecut, cu toate elementele definitorii, nu au fost neapărat identice. După cum arată titlul, scopul studiului de față este analiza nunților realizate cu implicarea şi participarea studenților de la instituțiile de învățământ superior din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Cadrul cronologic al studiului cuprinde anii 1980 – începutul anilor 1990, derularea nunților fiind ancorată la schimbările din ultimul deceniu de existență al URSS şi apariția statelor suverane pe fundalul decăderii conglomeratului sovietic. Considerate evenimente majore, nunțile la care participau studenții erau organizate, de obicei, „în localitatea de unde era fie băiatul, fie fata"[2]. O particularitate totuşi a desfăşurării nunților în perioada vizată rezidă în faptul că se atestă o intercalare a mediilor – din cel rural în cel urban, crescând tendințele de transferare a derulării nunților de la sat la oraş, acestea fiind sărbătorite în localuri de alimentație publică sau în restaurante. Noua tendință era caracteristică, în special, nomenclaturii sau elitei rurale, formate din preşedinții de colhoz, care îşi doreau pentru propriii copii evenimente mult mai speciale decât cele încadrate în cotidianul sărbătoresc rural.

---

[1] Vezi: Lidia Prisac, *The Soviet Moldavian Kolkhoz Weddings in the Vintage Photos. Oral History Study*. În: *DROBETA XXV*, Seria Etnografie, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, c. 211-232; Lidia Prisac, *„...Frumoase-s nunțile-n colhoz..." sau despre mariaj în mediul rural sovietic (1960–1980)*. În: *Dupa 25 de ani. Evaluări şi reevaluări istoriografice privind comunismul* /Cosmin Budeanca, Florentin Olteanu (coord.), Iaşi, Polirom, 2017, pp. 181-200.

[2] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Învățământul superior în RSS Moldovenească: o abordare din interior*. În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol. 1 /ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov [et al.], Chişinău, Lexon-Prim, 2022, p. 26.

Suportul informaţional de bază, utilizat în abordarea subiectului, îl constituie fragmentele extrase din interviurile semistructurate, colectate în corespundere cu metodologia de cercetare specifică istoriei orale. Dimensiunea originală de aplicare a istoriei orale în rândul studenţilor de altădată ne-a permis valorificarea „experienţei trăite" în perioada studenţiei, inclusiv la capitolul participării la nunţi (proprii sau ale colegilor).

Un alt material important care acumulează valoare de document şi se regăseşte cu prisosinţă în studiul de faţă, îl constituie sursele iconografice, adică fotografiile de epocă.

Context istoric

Pornind de la premisa manifestării unor tendinţe de valorizare a trecutului, trebuie să semnalăm faptul că Marea Istorie din limitele temporale cercetate a înserat o serie de evenimente care au avut un impact major asupra societăţii. Astfel, în intervalul enunţat, se desprind câteva evenimente definitorii, care au marcat pregătirea şi desfăşurarea nunţilor în RSS Moldovenească, inclusiv participarea la acestea a studenţilor din mediul şcolilor superioare de învăţământ. În acest sens, studenţii anilor 1980 au resimţit din plin era gorbaciovistă cu efectele *transparenţei* şi *restructurării*, însoţite de fenomenul *legii seci (сухой закон)*[1], a *deficitului*, *speculei* generate de criza mărfurilor, a produselor alimentare şi de inflaţie.

Căsătoriile în rândul studenţilor

De obicei, legăturile de mariaj printre studenţi (aşa cum arată relatările celor intervievaţi) se înfiripau odată cu generarea procesului de studii în cadrul instituţiilor superioare de învăţământ. Soţii Miron, ambii foşti studenţi la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău îşi amintesc următoarele: „Ne-am întâlnit în 1985, când eram studenţi la medicină, eu în anul I, el – în anul II. Atunci, nu doar toamna, ci şi vara, după ce terminam sesiunea, ne duceau la lucru […]. Prima dată ne-au trimis la Tiraspol, la fabrica *Detskogo Pitania*[2], aşa se numea întreprinderea. Lucram în ture, [fetele] la linia de ambalare […], băieţii duceau [borcănelele] în depozit […]. Lucram şi noaptea. Câteodată linia de ambalare se mai strica. Atunci stăteam la vorbă, jucam volei. Cât eram la fabrică mai ieşeam în oraş la câte o cafenea sau mergeam la vreun film […]"[3].

---

[1] Vezi: Ion Xenofontov, *Consumul de alcool din RSS Moldovenească. Tradiţie şi imixtiune politică în anii '80*. În: Simpozionul internaţional *Stat şi viaţă privată în regimurile comuniste*. Făgăraş-Sâmbăta de Sus, 3–5 iulie 2008, Iaşi, Polirom, 2009, pp. 422-429.

[2] *Fabrica de preparare a produselor alimentare pentru bebeluşi/copii* (rus.).

[3] Din amintirile soţilor Elena şi Aurel Miron despre căsătoria şi nunta acestora, organizată la Chişinău, la 14 februarie 1987. Vezi: Lidia Prisac, *„...Frumoase-s nunţile-n colhoz..." sau despre mariaj in mediul rural sovietic…*

Un alt reprezentant al Institutului de Stat Medicină din Chişinău, Oleg Cotruța, memorează: „De obicei, băieții după armată puneau mâna pe fetele după 10 clase, la anul II, III. Deja la anul IV se căsătoreau cei de aceeaşi vârstă. La anul I şi II mergea selecția fetelor tinerele cu aceştia de după armată, care erau cu vreo doi-trei ani mai mari decât noi şi se considerau mai copți. Nebuneau fetele după 10 clase […]. Se căsătoreau şi fetele care erau după şcoala medicală, care aveau 23-24 de ani”[1].

O altă părere ține de faptul că nunțile printre studenți în mare parte aveau loc în anii terminali ai studiilor „Majoritatea au jucat nunta exact în ultimul an de studii. Dacă ai bani, atunci poți chefui, de exemplu, poți să sărbătoreşti într-o cafenea. Dar din rândurile noastre s-au căsătorit relativ puțini, am apucat doar trei nunți. Restul s-au căsătorit mai târziu”[2].

Drumul studenților spre nunțile de la sate

Desfăşurarea nunților cu participarea studenților era un eveniment irepetabil. Activarea memoriei episodice a martorilor, legată de acest fapt, denotă întâmplări unice, uneori de mare încărcătură emoțională. „Am fost la nunți la colegi de-ai mei, care s-au căsătorit imediat după facultate, am fost la nunți moldoveneşti, în sate, frumos”[3]. „Toți colegii de grupă urcau într-un autobuz şi se duceau la nuntă, apoi, organizat, veneau înapoi. Acolo erau aşteptați, stăteau câteva ore şi apoi se întorceau înapoi”[4]. „Erau nişte nunți frumoase. Ne organizam toată grupa cu autobuzul. Ne duceam prin satele de baştină de unde erau colegii, colegele şi toți eram cu buchețele de nuntaşi, de tineret. Băsmăluțele ne scoteau în evidență din toți nuntaşii. Eram primiți de părinți în mod special. Studenții veneau flămânzi de la facultate, ne cinsteau, nu era fără asta. Nu aveam dreptul să cinstim nimic. Trebuia numai apă să luăm, dar cu noi totuşi nu mergea conducătorul de grupă. Ne străduiam să fim toți grămăjoară, să nu se întâmple, Doamne fereşte (!) ceva, dar ne duceam foarte frumos înapoi la Chişinău. Erau studenți chişinăuieni. Era foarte veselă studenția şi aveam o vârstă foarte fericită”[5].

---

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

[2] *„Mi-a fost foarte greu să trăiesc din bursă”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Stanislav Macarciuc]. În: *Recurs la memorie..*, p. 359.

[3] *„Nu se permitea să gândeşti liber”* [Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu Alexandru Ciuvaga]. În: *Recurs la memorie..*, p. 189.

[4] *„A venit cineva de la KGB, am fost toți interogați”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Ion Ghilaşcu]. În: *Recurs la memorie..*, p. 280.

[5] *„Grupele moldoveneşti eram cu o treaptă mai jos decât grupele ruseşti”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Olga Soroceanu Petrenco]. În: *Recurs la memorie..*, p. 712.

Aşa cum majoritatea nunților erau organziate la sate, studenții nuntaşi, colegii mirilor, se deplasau pentru consemnarea evenimentului cu autocarul sau cu trenul. „La nunți ne duceam cu autobusele de rută şi cu trenul. Unde era tren, cu trenul ne duceam. Dacă unii părinți puteau să-şi permită, aduceau studenții cu maşina. La petrecerea mea în armată, tata a organizat un autobuz cu *butkă*, închisă toată, se chema *gruzo-taxi*[1] […]. Ne duceam, era entuziasm, nu era invidie, cei de la oraş se considerau un pic altfel, dar până la urmă pe la nunți îi dădeam cu capul de pământ, îi îmbătam […]. Era vesel. Nu mergeau toți din grupă […]"[2].

La nunți ca la „alinierea sub drapel"

Specific nunților din anii 1980, în raport cu nunțile de astăzi, este faptul că prezența studenților era una covârşitoare. Nadia Cristea, care a abolvit două facultăți la Univeristatea de Stat din Chişinău (de Bibilioteconomie şi, alta, de Istorie) îşi aminteşte că prezența era „ca la drapel". „Nu ştiu dacă lipsea unul-doi. Nu exista să lipsească. De aia era sigur, când se închiria un autobuz, era sigur că era plin şi, dacă erau fetele de la noi şi nu se umplea, veneau băieții de la alte facultăți sau colegi […]. Tot timpul noi ne duceam cu autobuze pline […][3].

Nunțile rurale cutumiare

Desfăşurarea nunților la sate presupunea încadrarea tuturor nuntaşilor în tiparele tradiționale, cu diferite obiceiuri şi datini. În anii 1980 se atestă o perpetuare a acestor datini, în special, în mediul rural. „La noi erau nunțile tradiționale; când s-a început povestea cu restaurantele, nunțile s-au stricat […]. Toți făceau nunțile acasă, cu neamurile în casa cea mare. În cort au început să le facă hăt încoace […]. Nunta mergea prin sat, se duceau la mireasă, veneau […]! La nunta mea am invitat colegii de la institut, dar taman erau în vacanță! De la Marusea au fost!"[4].

Aşa cum locul de întâlnire a tinerilor era la Chişinău, unele nunți erau organizate atât în localitatea de baştină a mirelului, cât şi în cea a miresei „Nunțile [se organizau] în corturi. Noi am făcut două nunți: una la Țarigrad şi una la Cuşmirca. Cu un cort mare şi cu multă lume, era obiceiul ca fiecare nuntaş să aibă prosop"[5].

---

[1] *Taxi de mărfuri* (rus.).

[2] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

[3] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Nadia Cristea la 26 iunie şi 1 iulie 2023. *Arhivă privată.*

[4] *„Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane!"* [Interviu realizat de Lidia Prisac şi Ion Valer Xenofontov cu Ştefan Prisac]. În: *Recurs la memorie..*, pp. 536-537.

[5] *„Sistemul şi-a îndeplinit obiectivul prin cărțile, manualele, prin ziarele celea mincinoase"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Nina Cîrstea]. În: *Recurs la memorie..*, p. 211.

Unele nunți din mediul rural puteau dura şi câteva zile: „Nunta studențească este o nuntă pentru tineri. Erau nunți ca la moldoveni, în cort, cu muzicanți, cu neamuri, cu nănăşei. Nunta se organiza, de obicei, în localitatea de unde erau [mirii]; mergeam şi noi [studenții – *n.a.*] ca invitați la această nuntă, dansam, stăteam la masă, veneam cu daruri. Se făceau nunți exact cum se fac acum”[1]. „[…] Îmi plăceau nunțile din sat. […] Te duceai la nuntă, descopereai dansurile acestea naționale, strigături […]. La noi toate nunțile se făceau aşa cum era obiceiul în trecut. Nu se făceau sâmbăta […], ci duminica. Tinerii se cununau şi după masă era nunta. Nunta dura câteva ore până la ora zece. Nu era toată noaptea. A doua zi, nunta se prelungea acasă la mire. În prima zi, când erau la mireasă, veneau oaspeții [...]”[2].

Studenți la nunțile între tradiție şi modernitate

O particularitate a nunților organizate în mediul studențesc în anii 1980, potrivit relatărilor celor intervievați, se caracterizează prin faptul că acestea începeau să depăşească tiparele cutumiare de altădată, fapt condiționat, în special, de desfăşurarea nunților în mediul urban. „Nunțile studențeşti erau făcute chiar la cantina universității, […] doar cu studenți. Personal, am avut nuntă din studenți doar. A venit grupa mea şi grupa lui, atât, şi n-am avut niciun fel de [...] tradiții, cum se fac la noi. La mine a fost foarte, foarte lejer. Bine, şi tradițiile îşi au locul lor, nu trebuie să le negăm”[3].

Din cauza condițiilor impuse de restaurante, numărul nuntaşilor era restricționat. „N-am făcut înțelegerea în sensul tradițional al cuvântului. În 1987, când am făcut nunta, părinții din ambele părți s-au întâlnit la Chişinău, unde învățam şi s-au înțeles când, unde şi câte persoane vor fi la nuntă. Atât! […] „Nunta noastră a fost fără legături, cum se obişnuia, au fost doar nişte cadouri pentru socrii mari şi socrii mici”[4].

---

[1] *„Viața mea de elev şi apoi student a fost cu mult mai interesantă, decât cea a generațiilor contemporane”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Svetlana Buruian]. În: *Recurs la memorie..*, p. 155.

[2] *„Dupa '89 m-am simțit profesor fără diplomă”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Tatiana Găină]. În: *Recurs la memorie..*, p. 269.

[3] *„M-am dus primul an şi erau 15 pe un loc”* [Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu Maria Bantea]. În: *Recurs la memorie..*, p. 99.

[4] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron…

Nunți comsomoliste (?)

Deşi cercetările denotă faptul că nunțile comsomoliste, denumite şi „roşii", nu au avut priză în mediul dintre Prut şi Nistru[1], unii martori relatează şi despre desfăşurarea unor asemenea nunți în rândul studenților. „Nunți se făceau, dar numai nu erau comsomoliste [...], poate s-a încercat, dar nu a prins în rândul oamenilor […]"[2]!

„În perioada studenției am fost la foarte multe nunți. Nu erau nunți comsomoliste – erau nunți frumoase, cu tradiții. Am fost la Țaul, la Edineț, la Străşeni, la Chişinău şi la Pănăşeşti. Cred că am fost invitată la vreo 15 nunți"[3].

Rarele nunți comsomoliste le aparțineau administrației organizațiilor de partid. „Îmi amintesc o singură nuntă comsomolistă, cea a şefului organizației de tineret comunist a facultății cu o activistă comsomolistă din cadrul altei facultăți, care s-a petrecut în anul 1984. Atunci se vorbea foarte mult despre evenimentul dat, însă ni s-a părut anormal acest subiect. Alte nunți nu au mai fost. Această nuntă comsomolistă mi s-a întipărit în minte printr-o abordare ideologizantă a întregii ceremonii de înregistrare şi a însăşi nunții, a interpretării cântecelor patriotice sovietice, a lipsei totale de dansuri şi a lipsei de alcool. În opinia mea, semăna mult mai mult cu un tradițional miting comunist, decât cu o petrecere moldovenească"[4].

Mariaje studenţeşti organizate în oraş – la cantine, cafenele şi restaurante

Deşi nu erau frecvente, nunțile desfăşurate în oraş, în localurile cu alimentație publică, nu erau o noutate printre studenți. Potrivit mărturiilor, acestea aveau loc în cantinele stundenţeşti, în cafenele şi restaurante. „Am

---

[1] Vezi: *Археология, этнография и искусствоведение Молдавии. Материалы и исследования*, Кишинев, 1968, с. 8-9, 25; Миронец Н. И., *Песня в комсомольском строю*, М., 1985, с. 259; Лебина Н., *Мужчина и женщина: Тело, мода, культура. СССР – оттепель*, М., 2015, с. 52-53; Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc*. În: *Educație şi viață spirituală în Basarabia: Tradiții şi perspective*, conferință ştiințifică cu participare internațională (1–3 otombrie 2015, Chişinău), Chişinău, CEP USM, 2015, pp. 300-306.

[2] *„Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane!"* [Interviu realizat de Lidia Prisac şi Ion Valer Xenofontov cu Ştefan Prisac]. În: *Recurs la memorie*.., p. 536.

[3] *„Nu ştiu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Silvia Matei (Ciobanu)]. În: *Recurs la memorie*.., pp. 447-448.

[4] *„Profesorii de origine evreiască lucrau numai cu elevii care într-adevăr doreau să însuşească materialul"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Marian Romaniuc]. În: *Recurs la memorie*.., p. 628.

participat la o colegă de a mea, au făcut nunta în ospătăria instituției. Ei erau doi studenți orfani, ambii erau în anul IV şi nunta a fost simplă de tot [...]"[1].

O particularitate a nunților din localurile urbane era orarul fix de desfăşurare. „Majoritatea, sau multe [dintre nunți – *n.a.*], erau [desfăşurate – *n.a.*] în cantina universității, se începeau la 7 seara şi se terminau la 12:00, noaptea, gata. Asta era toată nunta"[2]. Soții Miron, la fel, îşi amintesc că la nuntă au avut vreo 70 de perechi de oameni. „A fost destul de mare. [...] Nunta la restaurant a fost strict de la 19:00 la 24:00. Mai mult nu aveai voie"[3].

„Nunțile la restaurant nu erau foarte frecvente, dar erau. La nuntă la restaurant am fost, chiar în perioada ceea, în anul 1991. Se mai făceau nunți şi la restaurant, pentru că nu era ruptura ceea, destrămarea, lumea mai avea rezerve. Oricum majoritatea făceau nunțile în corturi, cam până în 2000"[4].

Moda şi vestimentația mirilor

În ceea ce privesc atributele vestimentare ale mirilor, spre exemplu, la începutul anilor ' 80, pălăria de mireasă lua locul coroniței de pe cap. Ulterior, spre mijlocul anilor '80, o adevărată invenție sovietică – devine aşa zisa *julietka*[5], visul oricărei mirese din RSSM.

La capitolul costumelor destinate mirilor se înregistrează o deschidere mai puțin conservatoare în ceea ce priveşte paleta de culori, făcându-şi apariția costumele de culoare albă[6].

De remarcat, potrivit fotografiilor de epocă, finețea şi sobrietatea rochiilor de mireasă, în special prin acoperirea gâtului şi a brațelor. Cu referire la rochia de mireasă, Elena Miron îşi aminteşte că a ei a fost cumpărată cu 400 de ruble de la un magazin din Chişinău. „Pe timpul acela [era – *n.a.*] destul de scump. Atunci intrau în modă rochiile cu multe fuste sau volane. Eu vroiam însă ceva finuț şi găsisem"[7].

---

[1] *„Conspect, conspect şi încă o dată conspect, şi atât!"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Natalia Tomşa]. În: *Recurs la memorie..*, p. 730.

[2] *„Nu se permitea să gândeşti liber"* [Interviu realizat de Sorin Şclearuc cu Alexandru Ciuvaga]. În: *Recurs la memorie..*, p. 189.

[3] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron...

[4] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

[5] *Goriko! Hroniki moskovskogo bita*. Disponibil la: https://www.youtube.com/watch?v=QpR-8F4iHcsU (accesat: 22.06.2015).

[6] Lidia Prisac, *Vestimentația mirilor din RSS Moldovenească (anii 1950–1980): între tradiție şi modernizare*. În: *Portul popular – expresie a istoriei şi culturii neamului*, Programul şi rezumatele conferinței. Ediția I, Chişinău, 2021, p. 36.

[7] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron…

În perioada anilor ’80, la mare căutare era încălțămintea, care era destul de greu de procurat. „După înscriere, pe care o făcusem în sat, cu certificatul de căsătorie, am putut să ne cumpărăm pantofi de mire şi mireasă la *Univermag*[1] în Chişinău”[2].

La cumpărarea inelelor de către miri statul sovietic se implica prin contribuția materială, gestul, probabil, fiind dictat de politica demografică din URSS. „Când ne-am căsătorit, în 1987, era o lege prin care statul oferea 140 de ruble pentru verighete tinerilor care se căsătoreau. Noi am intrat pe ultima sută de metri, pentru că nu mult după aceasta legea a fost abolită. Din cele 140 de ruble ne-am luat inele de 108 ruble şi ne-au mai rămas încă 32 de ruble”[3].

Cununii religioase printre studenți

Parte componentă a ceremonialului de întemeiere a familiei, cununia religioasă continua să joace un rol important în rândul populației. Practic, de-a lungul perioadei sovietice, cununiile religioase erau realizate „în mare taină” sau „pe ascuns”, „în satele îndepărtate, unde era biserică, sau în Ucraina [...]”[4].

Unii soți care s-au căsătorit în perioada studenției nu riscau să încheie legământul divin, întrucât puteau fi penalizați până la exmatriculare. „Ne-am cununat abia pe 21 septembrie 1995 la Biserica *Sf. Dumitru* din Chişinău, când eram deja naşi şi urma să cununăm alți doi tineri [...], în timpul sovietic nici nu putea fi vorba să ne cununăm, ne-ar fi dat afară de la universitate [...]”[5].

Pe la monumentul ostaşilor căzuți

În anii 1980 în obiceiurile tradiționale de nuntă îşi fac loc cele „noi”, în stil sovietic. Astfel, apare „ritualul” depunerii de flori şi al fotografierii tinerilor căsătoriți la monumentul lui V.I. Lenin sau al ostaşilor căzuți în „Războiul pentru Apărarea Patriei”. Adoptarea obiceiului era în strânsă corelare cu ridicarea, în aceeaşi perioadă, a monumentelor propriu-zise, în special în mediul rural[6]. „Dacă o fată sau un băiat dintre studenții noştri

[1] *Magazin Universal* (rus).
[2] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron...
[3] *Ibidem*.
[4] Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc..*, p. 305.
[5] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron..; Vezi şi: Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc..*, p. 305.
[6] Vezi: Lidia Prisac, Natalia Gradinaru, *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSS Moldovenească*. În: *Panorama comunismului in Moldova sovietica. Context, surse, interpretari* / Liliana Corobca (ed.), Iaşi, Polirom, 2019, p. 717.

se căsătoreau, mergeam la nuntă cu toată grupa împreună. Am avut două nunți în timpul studenției. Ne duceam la oficiul stării civile cu muzică, ne legam cu panglică, aveam în piept sau pe braț buchete. După căsătoria oficială era obligatoriu ca tinerii căsătoriți să depună flori la monumentul lui Lenin sau la monumentul ostașilor căzuți pentru patrie [...]"[1].

Potrivit mărturiilor, „noile cutume" sovietice erau de-a dreptul impuse. „Am învățat la facultate în ultimii cinci ani [de existență – *n.a.*] a Uniunii Sovietice. Eu tot m-am căsătorit în studenție, dar nu s-a discutat nimic de comsomol. Totuşi, existau elemente sovietice care erau impuse. Eu am fost prima în istoria satului soțului meu, pe lângă obligații şi tradiții moldoveneşti cu naşi, trebuia să te duci la naşi să-i iei de acasă cu muzică, era o condiție civilă să depui în acea zi flori la monumentul lui Lenin (râde). Ce fel de monument al lui Lenin? Eu nu depun flori la acest monument. Toată nunta e în spatele tău, toți aşteaptă, dar am zis că nu pun flori la acest monument, nu mă reprezintă, nu-l înțeleg şi asta a fost un şoc. Nu ştiu cine a reuşit să încetățenească tradiția, înțeleg că în 70 de ani oamenii s-au deprins să depună flori şi la nunți, şi la cumetrii, toți la Lenin. Am acceptat să depun […] la Monumentul Eroului căzut în război. Nu am nimic şi sunt de acord că au murit milioane de oameni în război, dar eram deja conştientă şi cunoşteam de la bunicii mei că ostaşii armatei României au fost respinşi. Ei nu sunt recunoscuți, n-au niciun monument nicăieri, şi atunci de ce trebuie să ridicăm în slăvi doar ostaşul sovietic şi să-l denigrăm pe cel din armata română. Aşa am privit cu scârț la treaba asta, dar era singurul moment ideologic în nunțile pe care le-am prins eu"[2].

Muzică şi dans

Tradițional pentru nunțile studenției anilor 1980 devine dansul mirilor, în rândul tinerilor fiind în vogă, în special, melodiile ruseşti. „Țin minte că am dansat după cântecul rusesc «Obrucialinoe koliţo»[3]. La sat mai mult cântau muzică populară. Noi dacă am făcut în oraş, la restaurant, muzica era toată rusească. Au fost doar şlagărele anilor 1980 – cântecele

[1] *„A venit cineva de la KGB, am fost toți interogați"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Ion Ghilaşcu]. În: *Recurs la memorie..*, p. 299.

[2] *„Şcoala sovietică era foarte rigidă, îți bloca foarte multe inițiative, ascundea unele adevăruri şi eu am înțeles şi am învățat de atunci cum să lupt şi cum să rezist"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Alina Radu]. În: *Recurs la memorie..*, pp. 566-577.

[3] Piesa „Obrucialinoe koliţo". Disponibil la: https://www.youtube.com/watch?v=6voEXzVh-NtU (accesat: 13.07.2023).

Sofiei Rotaru[1], ale lui Iurii Antonov[2], ale Allei Pugaciova[3] şi ale lui Veaceslav Dobrînin[4]"[5].

Daruri din partea studenților

Potrivit relatărilor celor intervievați, studenții nu aveau obligația de-a pune bani pe masa mirilor, asemeni celorlalți nuntaşi, însă totuşi aceştia veneau cu anumite daruri pentru cei căsătoriți. „Am participat la o colegă de a mea [la nuntă – *n.a.*], erau doi studenți orfani, [...] cu colegii am pus mână de la mână şi le-am luat cadouri. Am cumpărat, țin minte, un pat de fier, o masă şi două scaune, ca să aibă unde dormi şi pe ce mânca. Mai târziu, instituția le-a dat o cameră separată în cămin"[6].

„Când am făcut noi nunta, la restaurant nuntaşii simpli puneau pe masă câte 100 de ruble (cam echivalentul la 100 de dolari). Părinții mei neau pus 2 000 de ruble, a Lenei tot 2 000 de ruble şi naşii 1 000 de ruble. Era destul de mult, dacă echivalentul unui dolar era 80 de copeici"[7].

Oleg Cotruța îşi aminteşte că studenții nu puneau bani pe masă, dar „strângeam câte 5 ruble pentru cadou şi luam, de obicei, o oglindă formată din trei părți (*triumo*) sau o masă. Eu şi acum am oglinda ceea de la nuntă, e la mama – aşa era moda. Atunci nu erai dependent de anumite lucruri ca acum, că trebuie să iei doar de la magazinul acela – *Bergoff* etc. Lumea o primea aşa cum era […], nu dădea din nas […]"[8].

---

[1] Sofia Rotaru – interpretă sovietică de muzică uşoară de origine română, născută pe 7 august 1947 în regiunea Cernăuți, Ucraina. Locuieşte în Ialta. Repertoriul ei include peste 500 de cântece în limbile română, ucraineană, rusă. Artistă emerită a RSS Ucrainene (1973), Artistă a poporului Ucrainei (1976), Artistă a poporului RSS Moldoveneşti (1983), Artistă a poporului URSS (1988) etc. În 2000 a fost numită cântăreața secolului XX.

[2] Iurii Antonov – compozitor, poet şi interpret sovietic de muzică uşoară, născut pe 19 februarie 1945 la Taşchent, în RSS Uzbecă. Artist al poporului Federației Ruse (1997). În anii '80 era cel mai popular interpret de muzică uşoară din URSS. Cântecele lui devin şlagăre şi sunt solicitate până în prezent.

[3] Alla Pugaciova – interpretă sovietică de muzică uşoară, născută pe 15 aprilie 1949 la Moscova. Artistă a poporului URSS (1991), Laureată a Premiului de Stat al Federației Ruse (1995). Repertoriul ei include peste 500 de cântece, în special în limba rusă. Începând cu 1976 devine cea mai celebră cântăreață a URSS.

[4] Veaceslav Dobrînin – compozitor şi interpret sovietic de muzică uşoară, născut pe 25 ianuarie 1946 la Moscova. Artist al poporului Federației Ruse (1996).

[5] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron...

[6] *„Conspect, conspect şi încă o dată conspect, şi atât!"* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic", redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Natalia Tomşa]. În: *Recurs la memorie..*, p. 730.

[7] Din amintirile soților Elena şi Aurel Miron...

[8] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

Sub incidența „Legii seci”

Restricționarea consumului de alcool prin legea instituită pe fundalul restructurării gorbacioviste a marcat, într-un fel, memoria mentalului colectiv, inclusiv în rândurile studenților de altădată. Astfel, Igor Iovu îşi aminteşte că, în fapt, campania gorbaciovistă era subiect de glume în satele Moldovei, fiind exclus orice consum de alcool[1].

Silvia Matei (Ciobanu) îşi aminteşte că şi nunta ei a fost sub incidența *legii seci*, doar că nu a fost organizată în anii studenției. „Nunta noastră a fost în ’ 87, când era сухой закон – acea lege strictă, când nu se permitea să ai pe masă nici şampanie, nici vin – nimic. Cu toate acestea, toți nuntaşii erau beți, fiindcă socrul meu a adus într-o maşină un butoi cu vin, acoperit cu fân deasupra şi ducea nuntaşii tot câte doi, câte trei la butoi. Toți erau veseli şi dansau, dar pe masă nu era băutură defel”[2].

Vera Conovali (Pîrlii) memorează faptul că nunțile din perioada legii cu pricina nu erau lipsite de aşa-zişii observatori printre nuntaşi. „La 3 septembrie 1988, m-am căsătorit. Nunțile pe atunci se făceau la casa părintească, în cort. Când pregătirile erau în toi, a venit la noi acasă un reprezentant de la sovietul sătesc şi l-a obligat pe tata să semneze o hârtie. Umbla tata prin ogradă necăjit. Ne-a spus că a fost avertizat că, în cazul în care va servi nuntaşii cu băuturi alcoolice, va suferi rău. Unii săteni l-au sfătuit să nu dea atenție şi să facă nunta aşa cum este obiceiul la moldoveni. Dar, în aceeaşi zi, a venit un alt vecin şi i-a spus că printre cei invitați vor fi şi observatori, care imediat îl vor turna”[3].

Nunțile studenției în perioada devalorizării banilor

Un aspect dur, trăit de studenții perioadei imediate restructurării a fost devalorizarea banilor, care făceau organizarea modului de trai şi mai dificil. „M-am căsătorit la anul V, era în 1993, ea era studentă la Pediatrie. Am făcut nunta cu două săptămâni înainte de a se schimba banii. Am luat televizor, maşină de spălat „Zoluşka” şi nu ştiu mai ce şi, când ne-am uitat, nu mai aveam bani […]. După un an a apărut băiatul […], s-a născut în noiembrie 1994. Nunta a fost pe 13 noiembrie 1993, iar el s-a născut pe 22 noiembrie 1994”[4].

---

[1] Interviu realizat de Adrian Roşca cu Igor Iovu la 5 iunie 2022. *Arhivă privată.*

[2] *„Nu ştiu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic”* [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Silvia Matei (Ciobanu)]. În: *Recurs la memorie..*, pp. 447-448.

[3] Interviul realizat de către Ion Xenofontov cu Vera Conovali (Pîrlii) în perioada februarie–aprilie 2023. *Arhivă privată.*

[4] Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 şi 11 iunie 2023. *Arhivă privată.*

Concluzii

Făcând o analiză a nunţilor studenţiei anilor ’80 ai secolului trecut, putem spune că acestea au fost marcate de efectele reformelor gorbacioviste, care au atras cu sine fenomenele de genul deficitului, al speculei, al *legii seci* şi al devalorizării banilor.

Trebuie să semnalăm faptul că nunţile din perioada vizată au îmbinat elementele tradiţionale cutumiare (păstrate, în special, în mediul rural) cu cele oficiale, instituite de regimul sovietic. Printre „noile” obiceiuri înrădăcinate în ceremonialul nupţial al anilor 1980 se înscrie procedura de depunere de flori şi a fotografierii tinerilor la monumentul lui V.I. Lenin sau la cel al ostaşilor căzuţi.

Din relatările de istorie orală a celor intervievaţi se despinde participarea *in corpore* a studenţilor la nunţile anilor ’80, totodată, este consemnat şi aportul studenţilor cu anumite daruri la temelia familiei celor căsătoriţi.

Dacă este să comparăm nunţile cu participarea studenţilor la sate şi la oraşe, atunci putem spune că în mediul urban avea loc o simplificare vădită şi o modernizare nu doar a ceremonialului civil, ci şi a banchetelor. În mediul studenţesc de la oraşe se înregistrează o solicitare vădită a derulării nunţilor în localurile cu alimentaţie publică, de genul cantinelor stundenţeşti, în cafenelele şi în restaurante. Deşi nunţile în restaurante erau mai rare, totuşi acestea devin o realitate. Punerea în circuit a acestor tendinţe este caracteristică, în special, pentru elita nomenclaturistă de stat şi de partid, care prinde contur la sate. În Moldova sovietică asemenea nunţi, de regulă, erau organizate pentru copiii preşedinţilor de colhoz sau de sovhoz.

O interdicţie surprinsă a perioadei vizate în contextul întemeierii famililor printre studenţi a fost inadmisibilitatea practicilor religioase, cum ar fi încheierea legământului sacral – al cununiei. Cei care nu se subordonau regulilor riscau să fie exmatriculaţi din cadrul instituţiei de învăţământ. Puţini tineri se încumetau să se cunune, legământul fiind efectuat într-un mod tainic[1] prin deplasarea în alte localităţi din republică sau chiar în cele din afara ei.

[1] Vezi: Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupţial sovietic..*, pp. 300-302.

SURSE ICONOGRAFICE

Nunta soților Elena şi Aurel Miron, restaurantul Hotelului „Struguraş”, 14 februarie 1987. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Daruri pentru tinerii însurăței. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

„Amar, la nunii mari!”.
Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Masa de sărbătoare a părinților. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Secvențe de la căsătoria şi cununia soților Conovali la Biserica Sfântul *Ierarh Nicolae* din s. Vădeni, rn. Soroca, 3 septembrie 1988.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Conovali*

Nunta soților Iovu în s. Recea, rn. Străşeni, 15 mai 1988.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Iovu*

Nunta mirilor Alina Radu şi Oleg Mazureac, s. Trebisăuţi, rn. Briceni, 13 august 1989. Sursă: *Arhiva privată a familiei Radu-Mazureac*

Nunta soţilor Lucia şi Nicolae Juravschi, s. Chircăieşti, rn. Căuşeni, toamna 1990. Sursă: *Arhiva privată a familiei Juravschi*

Student weddings of the 1980s in the Moldavian SSR

Weddings are the most spectacular events that mark the collective mind of any community. Of course, from one generation to another, the wedding ceremony, including in the student environment, involves modernizing changes, registering different characteristics, conditioned by certain historical, political, ideological, cultural and/or social circumstances. From this perspective, the weddings of our predecessors, especially those performed in the student environment of the 80s of the last century, with all the defining elements, were not necessarily identical. As the title indicates, the purpose of the article is the analysis of weddings performed among students in the Moldavian Soviet Socialist Republic in the second half of the 1980s. The basic informational tool used in approaching the subject is iconographic sources (vintage photography), which accumulate document value, including information extracted from semi-structured interviews collected in accordance with oral history methodology.

***Keywords**: student weddings, 1980s, Moldavian Soviet Socialist Republic, vintage photography, oral history.*

Lidia PRISAC
doctor în istorie, cercetător științific coordonator,
șefa Arhivei Științifice Centrale a AȘM,
Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lidiaprisac@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3406-3670

Ionuț ENACHE

LAICIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI RELIGIOS ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ (1944–1989)

Preliminarii

Religia, disciplină din cadrul trunchiului comun al sistemului de învățământ, are rolul de a forma şi modela caracterul şi spiritualitatea omului. În esență, omul este o ființă religioasă şi, din această cauză, religia reprezintă legătura liberă, conştientă şi personală a omului cu Dumnezeu. Or, în cadrul sistemului de învățământ, religia reprezintă o disciplină care se bazează pe revelația divină şi are drept scop conducerea tuturor învățăceilor, fără constrângere, spre cunoaşterea lui Dumnezeu, întrucât numai în El şi prin El omul poate să ajungă la desăvârşire, scopul final al existenței umane. Datorită faptului că învățământul a pornit în tinda mănăstirilor şi a bisericilor, se poate spune că această disciplină ocupă un loc de cinste în sistemul tradițional de învățământ românesc. Or, acest parcurs firesc al societății româneşti a fost abuziv întrerupt după cea de-a doua conflagrație mondială şi după includerea României în sfera de influență sovietică.

Educația religioasă a intrat sub supravegherea atentă a politicii încă din anul 1945, fiind atent monitorizată de către regimul comunist. Un departament de culte religioase, un organism guvernamental care se ocupa de chestiunile religioase exista din perioada pre-comunistă, acesta continuând să activeze intens, fiind, totodată, transformat într-o structură de stat care se ocupa de un control strict al afacerilor religioase din țară.

După preluarea puterii de către regimul comunist, noua conducere politică şi-a instaurat controlul deplin la Bucureşti, la 30 decembrie 1947, sub umbrela Moscovei. Printre primele măsuri adoptate a fost instituirea unui control total asupra statului şi populației, considerent reflectat şi în domeniul spiritual. Drept urmare, religia nu mai era o disciplină obligatorie în cadrul învățământului românesc. Prin Decretul nr. 175, emis de Ministrul Învățământului Public, privind Reforma Învățământului şi Decretul nr. 1383 din 2 august 1948, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 177 din 3 august 1948, învățământul a fost laicizat. Religia a fost scoasă din rândul obiectelor de studiu[1]. Aceste schimbări legislative au rămas în vigoare, cu

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. III, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,1994, p. 109.

unele modificări ulterioare, până în anul 1968[1]. Astfel, a fost creat un suport legislativ ce a format bazele sistemului de învățământ liniar, sistem rupt în totalitate de tradițiile învățământului românesc: şcoala elementară cu două cicluri (I şi II), şcoala medie (licee, şcoli tehnice şi pedagogice) şi ciclul superior, constituit din universitate, politehnici şi institute de învățământ superior. Cele două legi care urmau în ordine cronologică (1968 şi 1978) încearcă să revină la structurile tradiționale[2], însă nu şi în privința religiei, care rămânea în continuare una interzisă nu doar ca disciplină de studiu, ci şi ca menționare a conceptului religios în cadrul altor discipline de studiu[3].

La începutul Revoluției din anul 1989, care a pus capăt regimului comunist din România, existau 18 culte religioase recunoscute, culte care au avut şansa de a recâştiga bunurile pierdute după anul 1945, anul în care Petru Groza, din cadrul Partidului Frontul Plugarilor, membru foarte apropiat al Partidului Comunist, a devenit prim-ministru, funcție în care a fost puternic sprijinit de către Kremlin.

Potrivit ultimelor cercetări, Securitatea avea inclus în fiecare departament special câte un colaborator care se ocupa de supravegherea vieții religioase. Acesta avea rolul de a monitoriza problemele ce se iveau în cadrul cultelor, în mod special ale grupurilor religioase şi ale persoanelor ostile regimului.

Învățământul religios în timpul regimului comunist

Imixtiunea comunismului în sistemul de învățământ teologic din România a devenit tot mai acerbă după cel de-al Doilea Război Mondial. Au existat şi tendințe de a identifica căi de mijloc. De exemplu, la 13 octombrie 1947 a avut loc o întrunire cu profesorii de la Academia Teologică de la Arad, sub preşedinția Episcopului Andrei Magieru, care a avut drept subiect de abordare marxismul, politica şi viața religioasă. În final, s-a trasat concluzia că „teoretic nu putem colabora, practic – da". În contextul deschiderii festive a cursurilor la Academia Teologică din Arad, din 14 octombrie 1947, Episcopul Andrei a vorbit despre noua etapă a instituției, „ca un al treilea templu în care intră Hristos"[4].

---

[1] Ştefan Bârsănescu ş.a., *Dicționar cronologic. Educația, Învățământul, Gândirea Pedagogică din România*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978, p. 146.
[2] Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, Bucureşti, Editura Nemira, p. 541.
[3] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 69-70.
[4] Cristinel Ioja, *Ilarion V. Felea (1903–1961), preotul, teologul, mărturisitorul*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", 2022, p. 113.

Includerea României în orbita politico-ideologică a URSS, adoptarea legislației învățământului în anul 1948 a generat o restructurare, o re-orientare şi, în cea mai mare parte, a dus la desființarea învățământului teologic. Astfel, la 12 august 1948 la Arad s-a întrunit dr. Vasile Lăzărescu, Mitropolitul Banatului, dr. Andrei Magieru, Episcopul Aradului, şi Veniamin Nistor, Episcopul Caransebeşului. Prelații au decis să mențină pentru Mitropolia Banatului, Academia Teologică de la Arad, prin transformarea acesteia în Institut Teologic. Această prevedere era în contradicție cu art. 49 din Legea Cultelor care fixa că cultul ortodox putea avea doar două institute teologice de gradație universitară, menite să contribuie la pregătirea clerului[1]. Patriarhia Română a dispus ca în anul de studii 1948–1949 să fie activat Institutul Teologic Ortodox pentru cele trei eparhii din Mitropolia Banatului. O decizie a Sfântului Sinod din octombrie 1948 prevedea instituirea a patru institute teologice – la Bucureşti, Iaşi, Sibiu şi Arad. Din păcate, această decizie nu a fost pusă în aplicare, din cauza impactului factorului politico-ideologic. S-a mers împotriva unei tradiții a istoriei învățământului teologic din aceste centre, dar şi a susținerii financiare din partea autorităților ecleziastice. Sibiul şi Cluj-Napoca au fost transformate în Institute de Teologie Ortodoxă, cea din Cluj-Napoca funcționând doar până în anul 1952[2]. În acelaşi context, menționăm faptul că la Arad, până în anul 1952, au fost organizate nişte cursuri preoțeşti. Acestea aveau menirea de a pregăti clerul, fiind îndrumați de către profesorul Petru Deleanu. Cursurile erau ținute de către profesori de teologie consacrați. Aceştia erau cadre didactice la cele două Institute Teologice cu grad universitar din România: Bucureşti şi Sibiu[3].

La Congresul intelectualilor români, ținut în capitala României în zilele de 29–31 martie 1949, Iosif Chişinevschi a prezentat în culori sumbre învățământul interbelic, afirmând că este „antiştiințific, antipatriotic şi antisocial, o armă în mâinile claselor explotatoare, şcoală de misticism şi de ură şovinistă, caracterizată de falsificări grosolane ale istoriei în interesul clasei dominante”[4]. Cu alte cuvinte, se anunța o nouă etapă, aflată în dihotomie cu perioada anterioară şi de unificare cu tendințele generale, importate cu forța din URSS.

Structurile de partid s-au implicat intens în procesul educațional prin crearea de organizații în interiorul şcolilor (pionierii, Uniunea de Muncă pentru Tineret, UTC). Cu toate acestea, au existat unele realizări, unul tipic

[1] *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Arad, 2022, p. 37.
[2] *Ibidem*, pp. 39-40.
[3] *Ibidem*, p. 56.
[4] Francesco Guida, *România în secolul XX* / Traducere din italiană de Dragoş Cojocaru, Chişinău, Cartier, 2019, p. 244.

pentru regimurile totalitare, alfabetizarea în masă, fiind realizate campanii de educație pentru adulți (alfabetizarea cunoscând un procent foarte ridicat), precum şi apariția sau, mai bine spus, reintroducerea educației în limbile minorităților[1]. Această tendință ascendentă, de altfel, a fost inițiată încă în perioada interbelciă. Astfel, evoluția numerică a populației înscrise la nivelul de şcolarizare a avut o creştere considerabilă, începând cu anul 1938 şi până în anul 1971[2].

În ceea ce priveşte rapoartele pe ramuri ale economiei naționale şi totalul forței de muncă ocupate în economia națională, în perioada 1959–1989, s-a remarcat o creştere numerică, în schimb, evoluția ascendentă în efective şi procente a populației ocupate în ramura învățământului, a culturii şi artei, a fost menținută[3].

O problemă majoră a funcționării sistemului de învățământ în țara carpato-danubiană au reprezentat-o disfuncțiile care au fost înregistrate în aplicarea în practică a unora dintre prevederile legii învățământului din 1968; fluctuațiile cifrei de şcolarizare, nerespectarea calendarului prevăzut pentru generalizarea deplină a şcolii de cultură generală de 10 ani, creşterea procentului de abandon şcolar după clasa a VIII-a, existând o intenție declarată a conducerii statului de a proceda la o majorare a controlului politico-ideologic asupra şcolii româneşti, alterându-i, astfel, misiunile tradiționale formativ-educative, determinând o serie de perturbări şi dificultăți în funcționarea unităților şcolare, în anii 1970. Această realitate s-a agravat ulterior pe fundalul crizei economice, survenite în ultimii ani ai „epocii ceauşiste" (1980–1989)[4].

România a trecut printr-o perioadă foarte dificilă în ceea ce priveşte învățământul, deoarece, din inițiativa cuplului Ceauşescu, a fost emisă o nouă lege a învățământului, în anul 1978, prin care se instituia un control riguros al instituțiilor şcolare de către autorități.

Trebuie de specificat faptul că, din dorința de a lichida datoriile țării şi, totodată, de a strânge bani la stat, în ciuda crizei economice şi a dificultăților cu care s-a confruntat după anul 1980, şcoala românească a fost capabilă să păstreze cadența şi coerența în funcționare şi să înregistreze chiar unele rezultate surprinzătoare în privința accesibilizării procesului

---

[1] Ioan Bojureanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi şi noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870,* Bucureşti, 1973, pp. 875-880.

[2] Dan Constantin Rădulescu, *Învățământul Românesc 1948–1989. Între derivă şi recuperare instituțional-funcțională*. În: *Calitatea Vieții*, an. XVII, nr. 3-4, 2006, p. 312.

[3] *Ibidem*, p. 314.

[4] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *România în „Epoca Nicolae Ceauşescu" (1965–1989)*. În: *Revista Militară*. Studii de securitate şi apărare, 2019, nr. 1 (21), pp. 119-122.

educativ în rândul populației, dacă se ține seama de condițiile grele în care erau obținute. Un exemplu foarte important în susținerea celor spuse mai sus este că, în anul şcolar 1983–1984, situația şcolară a României arăta că unul din patru copii urma o formă a învățământului.

În timpul regimului comunist, cu precădere după anul 1980, conducerea politică, dornică de a implementa ateismul, a fost drastică în ceea ce privea înscrierea la şcolile teologice.

Viața cultelor din România comunistă era atent monitorizată de „ochiul de veghe" al împuternicitului, funcție creată după modelul sovietic[1]. Era vorba de o persoană specială, implicată în sustragerea şi obținerea de informații, considerent ce a semnalat prima fisură cu trecutul şi instaurarea noului regim în raportul său cu Biserica. Şocul a fost atenuat, într-o perioadă inițială, de lipsa cadrelor comuniste, ceea ce a dus la folosirea în cadrul aparatului împuternicților a unor personaje aflate în legătură directă cu cultele, foşti preoți, studenți de la teologie, preoți caterisiți. Acest lucru a îngăduit cultelor religioase să-şi formeze un mecanism de negociere şi de control asupra reprezentantului statului. După o perioadă inițială, când autoritățile s-au folosit de funcționarii pe care îi moşteniseră de la vechiul regim, s-a produs schimbarea acestora cu cadre comuniste. Se face, astfel, trecerea de la un funcționar care administra autoritatea ministerială la unul care exercita autoritatea, care era înzestrat cu ea. Mecanismele dezvoltate de cultele religioase până la acel moment fac ca această trecere să-i găsească pregătiți în a folosi negocierea, pentru a ocoli directivele ce loveau direct în activitatea lor. Partidul Comunist Român nu a fost niciodată deschis negocierilor, iar din această cauză, reprezentanții Bisericii s-au confruntat cu ideile ateiste ale acestui regim.

De menționat faptul că tinerii români care locuiau peste hotare şi doreau să-şi urmeze studiile în România aveau să se confrunte cu o gamă mare de dificultăți. Astfel, pe lângă diferențele generate de sistemele de învățământ, aceştia erau urmăriți de Securitate. Relevantă, în acest sens, este cercetarea realizată de István Bandi. Autorul a expus modalitățile de supraveghere operativă, executată de sistemul represiv asupra unor tineri ortodocşi din cadrul comunității româneşti din Ungaria[2].

---

[1] *Idem, Activitatea împuternicților în problemele Bisericii Ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniştri al U.R.S.S. pentru R.S.S. Moldovenească*. În: Lucrări prezentate la Simpozionul Internațional *Stalinizare şi destalinizare. Evoluții instituționale şi impact social*. Făgăraş-Sâmbăta de Sus, 22–25 iulie 2013, Iaşi, Polirom, 2014, pp. 311-322.

[2] István Bandi, *Studenți ortodocşi români din Ungaria „în atenția" securității ceauşiste*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism*. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chişinău, Lexon-Prim, 2023, p. 271.

O caracteristică a Bisericii Ortodoxe Române a constituit-o practicarea *ecumenismului local*, începând cu anul 1964. Este vorba de o cooperare inițiată de Patriarhul Justinian, ce îngloba organizarea unor conferințe comune ale profesorilor din cadrul institutelor teologice ortodoxe şi protestante. Astfel, se organizau întruniri ecumenice interconfesionale în instituțiile universitare din România: la Institutul Teologic Ortodox din Bucureşti, la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu şi la Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca. Aceste manifestări aveau un conținut religios, dar şi politic, urmând să consolideze politica ceauşistă în plan extern[1].

Din partea Bisericii Ortodoxe Române exista toată deschiderea spre înscrierea tinerilor pentru a fi păstori de suflete, doar că partidul, prin intermediul Securității, încerca să diminueze numărul acestora şi, totodată, să stârpească dăinuirea Bisericii. Deoarece unii dintre reprezentanții Bisericii nu au fost simpatizanți ai regimului, au avut foarte mult de suferit, fiindu-le barat parcursul profesional şi susținerea învățământului teologic. Mulți preoți profesori au fost arestați şi condamnați la muncă silnică datorită credinței în Hristos[2]. Securitatea a făcut presiuni asupra unor duhovnici, tinzând să-i coopteze de partea sa. De exemplu, o încercare eşuată a fost în cazul Părintelui Cleopa Ilie, abandonat de Securitate „pentru deconspirare". Cercetătorul Adrian Nicolae Petcu a demonstrat, în baza documentelor de arhivă, că Părintele nu a furnizat nicio notă informativă structurilor represive din România, inclusiv Departamentului Cultelor[3].

Un alt episod controversat ce ține de ingerința comunismului în viața învățământului teologic este cel al profesorului preot Ilarion V. Felea, ultimul rector al Academiei Teologice din Arad. Potrivit cercetărilor recente, realizate de preotul profesor Cristinel Ioja, Ilarion V. Felea a fost un antibolşevic convins, vorbind despre evenimentele din 22 iunie 1941 ca despre un „război sfânt împotriva boşevismului". A semnat – prin şantaj şi presiune – un angajamanet cu Securitatea, obținând şi numele conspirativ „Horia". Era descris de serviciile de securtate drept un „adept al concepțiilor filosofice, mistico-religioase" şi că „nu colaborase cinstit cu organele

[1] *Ibidem*, p. 278.

[2] *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raportul final* /Preşedinte: Vladimir Tismăneanu, Bucureşti, 2006, pp. 446-487; Ion Enache, *Preoți închişi în anii regimului comunsit în județul Olt şi Romanați*. În: *Latinitate, Romanitate, Românitate,* conferință ştiințifică internațională (6; 2022; Chişinău), Ediția a 6-a, 3–5 noiembrie 2022, Chişinău: Programul şi rezumatele comunicărilor /comitetul ştiințific: Liliana Rotaru [et al.]; comitetul de organizare: Igor Şarov (preşedinte) [et al.], Chişinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 428-438.

[3] Adrian Nicolae, Petcu, *Părintele Cleopa Ilie în documentele Securității*. În: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1, 2011, pp. 238-266.

noastre", de aceea se soicita „reanchetarea". A fost arestat şi întemnițat la Aiud, unde la 18 septembrie 1961 a murit ca martir[1].

Referitor la cele relatate mai sus, completăm că multe lăcaşe de cult au fost demolate, deoarece incomodau sau blocau procesul de dezvoltare materială, subminând astfel, dezvoltarea educației religioase.

Considerații finale

Odată cu schimbarea regimului politico-ideologic are loc o ingerință tot mai intensă a factorului decizional politic în activitatea internă a Bisericii Ortodoxe Române. Pregătirea clerului în spiritul vechilor tradiții creştine era în contradicție cu noul curs politic. De aceea, se constată o marginalizare tot mai evidentă a învățământului teologic. În paralel, structurile represive au atacat şi clerul român, care nu se conforma noilor cerințe socio-politice.

SURSE ICONOGRAFICE

Profesorul, preotul Ilarion Felea în grădina Academiei Teologice, 22 septembrie, 1948. Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 407.

[1] Cristinel Ioja, *op. cit.*, pp. 32, 317-338.

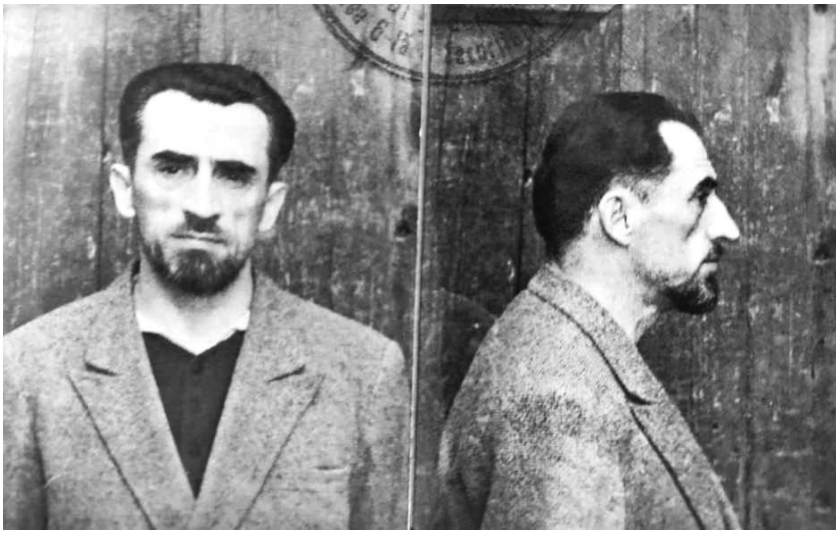

Profesorul, preotul Ilarion Felea, poză din detenție, 1948.
Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 409.

Secularisation of religious education in communist Romania (1944–1989)

Theological education in Romania experienced a period of great limitation during the communist period. After the establishment of this party at the helm of the country, religious education came under the careful supervision of this party. Ever since coming to power, a Security man was infiltrated within the Department of Cults to divulge all the movements that were made within the Church. After 1980, due to the strong onset of the economic crisis, religious education came to a standstill and at the same time the teaching staff were persecuted and punished because of their love for Christ, and the neglect of atheism.

Keywords: *Communist Party, ideology, priests, theology, education.*

Ionuț ENACHE
doctorand, Şcoala Doctorală de Ştiințe Umanistice
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: enache_ionut90@yahoo.com

VARIA

Alexandru MALACENCO
Politica de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB a RSS Moldoveneşti în primii ani postbelici

Natalia MOROI
Problema identitară şi lingvistică în istoria ştiinţei din RSS Moldovenească (1980–1990)

Sergiu GURIN
Repere istoriografice ale culturii fizice şi sportului în RSS Moldovenească

Alexandru MALACENCO

POLITICA DE CADRE A URSS ÎN FORMAREA EFECTIVULUI NKGB-MGB A RSS MOLDOVENEŞTI ÎN PRIMII ANI POSTBELICI*

Războiul pe *frontul invizibil* are o natură specifică, este permanent şi nu cunoaşte pacea, comparativ cu războaiele clasice, care presupun confruntarea forțelor militare între tabere (state) inamice. Personalul implicat în această confruntare perpetuă cu elementele adverse regimului, în funcție de prioritățile trasate de conducerea politică, utilizează diverse mijloace şi metode specifice, pentru a-şi îndeplini scopul. Despre aceste categorii de persoane şi activitatea lor „nevăzută" se vorbeşte şi se scrie rar. În această cheie, cercetătorul american Michael Parrish, în una din lucrările sale, menționează cu relevanță că „serviciile de informații şi securitate, chiar şi cele din statele democratice, sunt extrem de timide când vine vorba despre dezvăluirea operațiunilor şi a personalului acestora"[1], însă sunt şi anumite excepții, în speță, atunci când aducem în discuție trecutul unui regim totalitar, aşa cum a fost cel sovietic. De cele mai multe ori, umbra anonimatului domină activitatea desfăşurată de cadrele organelor de securitate şi informații, a căror muncă fie a rămas păstrată în arhive, fie nu.

Astfel, politica de cadre aplicată de URSS în procesul constituirii efectivului NKGB-MGB[2] al RSS Moldoveneşti reprezintă o componentă inerentă a restabilirii şi consolidării puterii sovietice în teritoriul încor-

---

* Studiul a fost publicat într-o formă mai restrânsă în Revista ştiințifico-practică Studii naționale de securitate, nr. 1(5), 2022, pp. 28-37.

[1] Michael Parrish, *Soviet security and intelligence organizations, 1917–1990: a biographical dictionary and review of literature in English.* 88 Post Road West, Westport, Greenwood Publishing Group, 1992, p. 12.

[2] NKGB (НКГБ – Народный Комиссариат Государственной Безопасности СССР) – Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului al URSS. Acronimul provine de la denumirea oficială a poliției politice secrete a URSS între anii 1941 (februarie – iulie), 1943–1946. Ulterior, din martie 1946, NKGB a fost transformat în Ministerul Securității Statului, cunoscut cu abrevierea MGB, care se descifrează în rusă ca Министерство Государственной Безопасности СССР (МГБ СССР). Pentru detalii a se vedea: Н.В. Петров, А.И. Кокурин, *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917–1991. Справочник*, Москва, Издание МФД, 2003, с. 7, 634.

porat, în cazul de față al Basarabiei /RSS Moldovenească[1] în primii ani postbelici. Prin urmare, în acest demers ştiinţific ne vom concentra asupra analizării specificului politicii de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti, în vederea descifrării unor tendinţe ale acestei politici. De asemenea, pentru a explica obiectivele urmărite de Moscova în politica completării cu personal a organelor securităţii sovietice ale RSS Moldoveneşti, ne vom focusa şi pe analiza componenţei etnice a efectivului NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti din primii ani postbelici. Totodată, vom examina cine anume, din perspectiva regimului sovietic, erau cadrele cele mai capabile, delegate de URSS să realizeze din culise, în cel mai eficient şi loial mod, sarcinile aferente indigenizării şi consolidării puterii sovietice în RSS Moldovenească în perioada de referinţă. Abordarea acestor aspecte inedite ne va permite să înţelegem cine erau ostaşii invizibili din prima linie a *frontului din umbră*, precum şi rolul lor în procesul restabilirii, înrădăcinării şi consolidării regimului sovietic în RSS Moldovenească, începând cu anul 1944.

În acest sens, în cercetarea materialelor de arhivă au fost identificate un şir de documente relevante[2] pentru studierea politicii de cadre a URSS în procesul formării efectivului NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti. Astfel, în contextul restabilirii NKGB al RSS Moldoveneşti pe teritoriul Basarabiei reocupate de sovietici, începând cu primăvara anului 1944, în data de 25 mai, comisarul securităţii Iosif Mordoveţ a semnat Ordinul nr. 002 privind statele de personal, parafat cu „strict secret”[3]. Conform documentului, se anunţa „repartizarea cadrelor conform statelor de funcţii ale Comisariatului Poporului pentru Securitatea Statului al RSS Moldoveneşti, ordinul urmând să fie implementat începând cu 1 mai 1944”[4]. Documentul structurează într-un tabel funcţia, numărul de poziţii, numele şi prenumele se-

[1] Atât la 28 iunie 1940, cât şi în perioada martie–august 1944, Uniunea Sovietică a (re)anexat Basarabia, din teritoriul căreia a format abuziv, contrar drepturilor suverane ale populaţiei băştinaşe, aşa numita RSS Moldovenească în componenţa Uniunii Sovietice, la 2 august 1940. Astfel, conform hotărârilor de la Moscova, care a luat în consideraţie şi punctele de vedere ale conducerii sovietice de la Kiev, nordul Bucovinei, ţinutul Herţa, părţile de nord şi de sud ale Basarabiei au fost încorporate în RSS Ucraineană (RSSU), iar restul teritoriului Basarabiei a fost comasat cu o parte a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti (RASSM) – (republică autonomă din componenţa RSSU între anii 1924–1940). Drept urmare, la 2 august 1940 a fost proclamată RSS Moldovenească, fără ieşirea la Marea Neagră, care reprezenta doar ¾ din Basarabia. Vezi: *Седьмая сессия Верховного Совета СССР [1-го созыва] (1 – 7 августа 1940 г.): стенографический отчет*, Издание Верховного Совета СССР, 1940, с. 38-61, 183-185.

[2] *Arhiva Serviciului de Informaţii şi Securitate al Republicii Moldova* (*infra*: ASISRM), F. a (administrativ), inv. 8, d. 27, ff. 1-4, 8-10.

[3] *Ibidem*, f. 2.

[4] *Ibidem*.

curiştilor, gradul şi funcția ocupată anterior[1]. Analizând datele prezentate în documentul menționat, observăm că la etapa reinstalării NKGB-ului sovietic în nordul Basarabiei, în primăvara anului 1944, multiple funcții nu erau acoperite cu cadre.

Este important de menționat că numărul statelor de funcții a fost aprobat la etapa inițială de restabilire a securității sovietice în RSS Moldovenească, atunci când doar partea de nord a Basarabiei era sub controlul sovietic, stare, de fapt, valabilă până la 24 august 1944, după care întreg spațiul dintre Prut şi Nistru a fost (re)ocupat de Armata Roşie. De asemenea, apreciem că, odată cu restabilirea RSS Moldoveneşti şi transferul autorităților sovietice din reşedința temporară (Soroca) la Chişinău, la sfârşitul lunii august 1944, statele de funcții ale comisariatului securității republicii au fost mărite pe parcurs. În acest sens, istoricul Valeriu Pasat, în baza documentelor de arhivă cercetate, menționează că, la 1 ianuarie 1945, schema de state a aparatului NKGB al RSS Moldoveneşti prevedea 1 127 de funcții, dintre care doar 912 erau ocupate[2].

Confruntarea datelor prezentate de acad. Valeriu Pasat în una din lucrările sale[3] cu informațiile noi, identificate în materialele de arhivă, care vizează starea de fapt a efectivului NKGB al RSS Moldoveneşti, chiar din prima etapă a restabilirii securității sovietice în republică, ne permite să deducem că statele de personal ale securității sovietice au fost mărite considerabil, după ce teritoriul basarabean a fost „eliberat" în totalitate de trupele Armatei Roşii şi aparatul central al NKGB al RSS Moldoveneşti a fost mutat cu sediul de la Soroca la Chişinău. Dacă în mai 1944 organele sovietice de securitate, aflate în proces de restabilire în RSS Moldovenească, aveau 288 de funcții, dintre care doar 164 erau ocupate[4], atunci, în urma unor calcule, deducem că la începutul lui 1945, statele de personal ale NKGB al RSSM s-au majorat cu 25,6% după numărul de funcții şi cu cca 18% după numărul cadrelor angajate *de facto*, față de luna mai 1944, atunci când puterea sovietică deținea controlul doar asupra nordului Basarabiei şi a raioanelor din stânga Nistrului. Creşterea numărului de cadre ale NKGB al RSSM în acest interval relativ scurt relevă că în ianuarie 1945 organele securității sovietice erau deja bine ancorate structural în teritoriul RSS Moldoveneşti, având cu circa 18% mai multe cadre decât în anul 1944, care lucrau pentru instituționalizarea şi consolidarea regimului sovietic în republică.

[1] *Ibidem*, f. 3.
[2] Valeriu Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă, 1940–1953*, Chişinău, Cartier, 2011, p. 185.
[3] *Ibidem*, pp. 185, 186.
[4] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 27, ff. 2-19.

De asemenea, din tabelul din Ordinul nr. 002 din 25 mai 1944, menționat anterior, aflăm informații valoroase despre componența etnică/națională a efectivului organelor securității sovietice ale RSSM. Astfel, analizând numele de familie ale cekiştilor aparatului central al NKGB al RSS Moldoveneşti, incluse în tabelul la care ne referim, constatăm că majoritatea cadrelor securității sovietice recent reinstaurate în nordul Basarabiei erau de origine slavă, precum şi unele de origini evreieşti[1]. Caracterul alogen al efectivului NKGB al RSSM, desprins din sursele de arhivă studiate, ne conturează tendința metropolei sovietice de a completa statele de personal ale aparatului comisariatului securității republicii cu cadre străine, aduse din interiorul URSS.

Tot la subiectul respectiv, Valeriu Pasat, în una din lucrările sale[2], prezintă un şir de date factologice despre componența etnică a aparatului NKGB-MGB al RSSM, însă fără a accentua accesul vădit limitat al moldovenilor – exponenți ai populației majoritare a republicii, în calitate de angajați ai aparatului de securitate al RSS Moldoveneşti. Cu toate acestea, Valeriu Pasat menționează, în lucrarea sa, că majoritatea cadrelor NKGB al RSSM erau venite din alte regiuni ale URSS, dintre care „695 de angajați (76%) erau ruşi, 92 de persoane (10%) erau ucraineni, 47 (5%) erau evrei şi doar 40 (4,4,%) erau moldoveni”[3].

Astfel, în baza informațiilor prezentate de istoricul Valeriu Pasat[4], coroborate cu noile materiale de arhivă, identificăm desprindem tendința clară a puterii sovietice de a angaja în NKGB al RSSM, preponderent, cadre străine, aduse din interiorul Uniunii Sovietice, limitând la maximum prezența angajaților din rândul moldovenilor în această instituție. Politica de cadre orientată spre aducerea personalului pentru completarea statelor de funcții ale organelor securității sovietice ale RSS Moldoveneşti a rămas neschimbată de-a lungul anilor, dovadă a acestui fapt fiind raportul cu privire la munca cu cadrele a MGB al RSSM din primul semestru al anului 1947, menționat de istoricul Valeriu Pasat în lucrarea sa, în care se constată că de selectarea şi pregătirea „cadrelor naționale de cekişti” în perioada de referință Secția cadre nu s-a ocupat deloc[5].

Totodată, constatăm că puținele cadre ale organelor securității sovietice ale RSS Moldoveneşti, cu nume de familie de origine locală, identificate în sursele de arhivă, au fost totuşi angajate, dar în funcții inferioare

[1] *Ibidem*, ff. 2, 3-19.
[2] Valeriu Pasat, *op. cit.*, pp. 186-187.
[3] *Ibidem*, p. 186.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 187.

din punct de vedere ierarhic în cadrul comisariatului securității republicii. Astfel, conform Ordinului nr. 16 din 13 iunie 1944, semnat de către comisarul adjunct al NKGB al RSS Moldoveneşti, V. Ivanov, responsabil de cadre, în pozițiile de personal auxiliar de deservire a Direcției administrative de logistică, finanțe a NKGB al RSSM sunt numite persoane ale căror nume de familie sunt vădit de origine locală: Ana Pantelei Ştirbu, Vera Ivan Bordeian, Valentin Feodor Răilean[1]. De asemenea, în documentele de arhivă studiate pentru primii ani postbelici (1945 – 1947) au fost identificate mai multe cadre NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti cu numele de familie de origine locală, dar care ocupau diverse funcții de ierarhie inferioară în aparatul comisariatului securității republicii, cum ar fi: gardieni ai penitenciarului al NKGB RSSM[2], translatori[3], şoferi, dactilografi şi portari[4], personal auxiliar[5].

Astfel, deducem că materialele de arhivă[6] şi sursele istoriografice[7] analizate nu au oferit date absolut complete despre efectivul NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti. Cu toate acestea, informațiile identificate în sursele documentare (in)edite ne permit să descifrăm tendințele dominante referitoare la politica de cadre a URSS în formarea statelor de personal ale NKGB-MGB al RSSM în primii ani postbelici[8]. Deşi numărul de cadre stabilite nu este exhaustiv, faptul că majoritatea erau de origine slavă ne evidențiază conturarea unei tendințe clare privind formarea efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească, în primii ani postbelici, preponderent din cadre alogene, aduse din Uniunea Sovietică, precum şi limitarea la maximum a numărului de cadre din rândul populației autohtone – români-moldoveni[9].

Putem prezuma că acest fapt se explică prin necesitatea regimului sovietic de a avea în cadrul aparatului său de securitate din RSS Moldovenească persoane loiale, libere de afinități național-culturale cu populația

[1] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 27, f. 132.
[2] *Ibidem*, d. 2, f. 102; d. 1, f. 192; d. 3, ff. 131, 156, 180, 247; d. 4, ff. 65, 117, 120; d. 8, ff. 20, 79, 173; d. 9, ff. 41, 144.
[3] *Ibidem*, d. 1, f. 161; d. 27, f. 141.
[4] *Ibidem*, d. 2, ff. 19, 20, 40; d. 3, ff. 96, 179v; d. 8, f. 108; d. 4, ff. 2, 5, 46, 64, 172, 192; d. 9, ff. 28, 35, 97; d. 10, ff. 64, 88, 162.
[5] *Ibidem*, d. 3, f. 223; d. 8, f. 79; d. 10, f. 220.
[6] *Ibidem*, inv. 6 (vol. 18), d. 1, 3, 4, 9, 10; (vol. 30), d. 15; inv. 8, d. 27, ff. 1- 4, 8-10.
[7] Н.В. Петров, А.И. Кокурин, *op. cit.*, с. 249-300; Н.В. Петров, *Справочник. Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954*, Москва, Звенья, 2010, с. 133-960.
[8] Alexandru Malacenco, *Poliția secretă a RSS Moldoveneşti – efectiv şi sarcini în primii ani postbelici. În: Studia Universitatis Moldaviae.* Revistă ştiințifică, seria ştiințe umanistice (Chişinău), nr. 10 (130), 2019, p. 177.
[9] *Ibidem*, pp. 180-181.

autohtonă a republicii, pentru a putea realiza fără constrângeri morale sarcinile NKGB-MGB al RSSM, în vederea indigenizării şi consolidării puterii sovietice în acest ţinut.

Complementar, în susţinerea concluziei formulate şi în lumina noilor surse identificate, în continuare ne propunem să analizăm structura etnică a efectivului în primii ani postbelici a uneia dintre cele mai conspirate subunităţi a Comisariatului Poporului Securităţii Statului al RSS Moldoveneşti – Direcţia 1 – Direcţia de informaţii externe (spionaj). Astfel, la 2 martie 1945 a fost emis Ordinul nr. 108, denumit „Completarea statelor de personal titular al Direcţiei 1 a NKGB RSS Moldoveneşti", care prezintă datele de identitate ale cadrelor care ocupau funcţiile respective[1].

Analiza numelor de familie din punct de vedere al specificului onomastic al celor 17 cadre ale structurii de spionaj a RSSM ne permite să conchidem că aceştia erau de origine străină, adică aduşi din URSS. Evidenţiem următoarele naţionalităţi: ruşi – Breanţev, Colesnikova, Petrov etc., ucraineni – Mordoveţ etc., evreu – Vainberg, armean – Madakian[2]. Astfel, constatăm că numele de familie ale cadrelor cekiste ale Direcţiei 1 a NKGB al RSSM, în majoritatea covârşitoare a cazurilor erau de origine rusă, ucraineană, evreiească, caucaziană etc., deci cu onomastică evident străină spaţiului autohton[3].

Remarcăm o singură posibilă excepţie, mai exact Andrei Efimovici Muntean, împuternicit operativ superior al Secţiei 3[4], care, după nume, putea fi băştinaş. Dar, având în vedere că toate celelalte cadre ale Direcţiei 1 erau de origine străină, admitem cu un grad înalt de probabilitate că A. Muntean era fie originar din stânga Nistrului din fosta RASSM, fie din RSS Ucraineană.

Având în vedere că în perioada 1944–1953 tendinţa politicii de cadre a URSS era de a completa efectivul NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti cu personal loial adus din interiorul Uniunii Sovietice[5], nu este surprinzător faptul că şi efectivul uneia dintre cele mai secrete subunităţi – Direcţia 1 a NKGB al RSSM – era formată din alogeni.

În acelaşi context, atestăm că statele de personal ale Secretariatului Direcţiei 1 includea şi funcţia de traducător. Deşi nu este stipulat expres, este logic să admitem că rolul traducătorului în direcţie era de a intermedia

[1] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 1, ff. 140-141, 139.
[2] *Ibidem*, ff. 139-140.
[3] Vladimir Zagaevschi, *Nume de familie româneşti arhaice şi derivatele lor în zone periferice şi insulare*. În: *Limba Română*, nr. 4(226), 2014, pp. 135-142.
[4] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 1, f. 139.
[5] Alexandru Malacenco, *op. cit.*, pp. 180-181.

comunicarea dintre ceilalți 16 „spioni moldoveni" şi populația băştinaşă a republicii.

Un alt document care prezintă interes vizând subiectul componenței etnice a efectivului securității sovietice în RSSM este Directiva nr. 24 din 21 noiembrie 1944 a comisarului Iosif Mordoveț, care stipula că tot efectivul operativ al NKGB al RSS Moldoveneşti era obligat să studieze „limba moldovenească" conform graficului săptămânal prestabilit[1]. Conform documentului, erau formate şase grupe pentru studierea „limbii moldoveneşti", dintre care primele includeau efectivul subdiviziunilor operative, iar ultimele două grupe erau formate din personalul secretariatului NKGB-ului „moldovenesc", direcția cadre, secția „A" etc. Totodată, frecventarea orelor de studiu era obligatorie, fiind controlată de însuşi comisarul Iosif Mordoveț[2].

Prin extensie, având în vedere că, potrivit indicației din 21 noiembrie 1944 a lui Iosif Mordoveț, tot efectivul operativ era obligat să frecventeze cursurile de studiere a „limbii moldoveneşti", putem deduce că personalul operativ al NKGB al RSSM *in corpore* era adus din interiorul Uniunii Sovietice, cel puțin pentru anii 1944–1945. În acelaşi timp, bazându-ne pe sursele documentare cercetate, considerăm că pentru perioada primilor ani postbelici, din rândurile personalului operativ al NKGB-MGB al RSSM nu făcea parte niciun moldovean, iar categoria acestor cadre era formată exclusiv din alogeni veniți din Uniunea Sovietică. Totodată, în baza documentelor de arhivă studiate, observăm că şi în anul 1946 politica de cadre a NKGB al URSS privind completarea efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească cu personal străin adus din interiorul Uniunii a rămas neschimbată. În acest sens, sunt relevante un şir de ordine de numire în funcție, semnate de Iosif Mordoveț, prin care cadrele din diverse subdiviziuni ale organelor securității sovietice şi din structurile de contrainformații ale SMERŞ erau desemnate să suplinească diferite poziții în MGB al RSS Moldoveneşti[3]. Menționăm următoarele exemple de astfel de transferuri:

- „Căpitanul Buligak Iosif Karpovici – împuternicit operativ superior al direcției raionale Braviceni a MGB a direcției județene Orhei, venit din Direcția Contrainformații (abreviatura în limba rusă: УКР)[4] SMERŞ a Districtului Militar Moscova, din 30 martie 1946;

[1] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 7, f. 25.
[2] *Ibidem*, ff. 25, 25v.
[3] *Ibidem*, d. 3, ff. 112, 120, 126, 133, 139, 141, 148, 154, 179, 186, 204, 214, 243; d. 8, f. 1, 3, 6, 13, 19, 91, 238.
[4] Din rusă „УКР" (Управление Контрразведки) – Direcția de Contrainformații.

- Locotenent-major Smirnov Pavel Ivanovici – împuternicit operativ al Direcţiei judeţene Soroca, venit din Direcţia Generală Contrainformaţii SMERŞ, din 4 aprilie 1946;

- Venit din Direcţia Contrainformaţii SMERŞ a Districtului Militar Moscova, căpitanul Klimenko David Israelovici – şef adjunct al Secţiei 1 a Direcţiei 2 a MGB al RSSM, din 20 martie 1946"[1].

- „Venit din Direcţia Cadre a MGB al URSS, maior Nagornîi Trofim Ivanovici, numit împuternicit operativ superior al Secţiei 1 al Direcţiei 2 a MGB al RSSM pe oraşul Chişinău, din 30 iulie 1946.

- Venit din Direcţia Contrainformaţii a MGB al Districtului Militar din Dalniy Vostok, locotenent-major Kariukina Alexandra Semionovna, numită împuternicit operativ superior al Secţiei 1 a Direcţiei 2 a MGB al RSSM pe oraşul Chişinău, din 20 iulie 1946.

- Sergentul Bales – Kogan Sofia Iosifovna în rezerva de cadre după funcţia de supraveghetor superior în penitenciarul intern al direcţiei Cahul, venită din Direcţia cadre a MGB al URSS, din 2 decembrie 1946"[2].

Aşadar, conchidem că, la doi ani de la „eliberarea" Basarabiei şi reinstaurarea puterii sovietice şi a aparatului NKGB-MGB în RSS Moldovenească, securitatea regimului în această regiune continua să fie pusă pe seama cadrelor aduse din exteriorul republicii, din URSS, care erau considerate ca fiind cele mai de încredere şi mai loiale regimului sovietic.

Referitor la calitatea şi profesionalismul cadrelor aduse din URSS pentru completarea statelor de personal ale NKGB-MGB al RSS Moldoveneşti în primii ani postbelici, din sursele de arhivă extragem un şir de ordine şi directive, prin care şeful securităţii republicii Iosif Mordoveţ remarcă lipsa de disciplină şi nemulţumirea sa faţă de executarea sarcinilor, indicaţiilor şi respectarea cadrului legal din partea cekiştilor. Prin urmare, pe lângă multiple nemulţumiri exprimate de comisarul Iosif Mordoveţ faţă de conducătorii subdiviziunilor instituţiei privind modul incompetent prin care erau executate indicaţiile sale şi directivele NKGB al URSS şi RSSM, şeful NKGB semnalează un **nivel modest** al activităţii de investigaţie a organelor periferice, abuzurile şi încălcările comise. Documentul nr. 2/0117 din 10 iunie 1944, semnat de Iosif Mordoveţ, demonstrează că „inspectarea stării activităţii de investigaţie şi analiza dosarelor de investigaţie transmise către NKGB al RSSM din direcţiile judeţene şi secţiile raionale relevă că organele periferice ale NKGB încă nu au atins nivelul cuvenit în activitatea investigativă. Direcţiile judeţene ale NKGB al RSSM gestionează ineficient

[1] ASISRM, F. a., inv. 8, d. 3, ff. 112, 120, 126.
[2] *Ibidem*, d. 8, f. 3, 13, 238.

activitatea investigativă în raioane, nu oferă suficient suport practic, şi, prin urmare, continuă să existe persoane arestate fără temei, în baza materialelor neverificate, anumiți lucrători operativi ai subdiviziunilor județene şi raionale ale NKGB nu respectă regulile elementare în activitatea de investigație, admit încălcări ale prevederilor Codului procesual-penal. De regulă, activitatea de investigație pentru multe cazuri se realizează superficial şi nesistematic, protocoalele de interogare se întocmesc incompetent şi fără acuratețe, în protocoale nu sunt indicate corectările, lipseşte timpul începerii şi încheierii interogării, traducătorii nu sunt informați despre responsabilitatea privind corectitudinea traducerii, conform art. 89 al Codului penal al RSS Ucrainene”[1].

Ținem să menționăm că în RSS Moldovenească se aplicau, cu titlul provizoriu, codurile RSS Ucrainene, inclusiv Codul penal şi Codul de procedură penală, începând cu 14 decembrie 1940, urmare a Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS[2]. Deci aplicarea bazei legislației penale a RSSU pe teritoriul RSSM s-a prelungit până în 1961, după care la Chişinău a fost finalizat şi a intrat în vigoare Codul penal şi de procedură penală al republicii unionale[3].

Revenind la şeful securității RSS Moldoveneşti – Iosif Mordoveț – şi la efectivul NKGB, identificăm în sursele consultate pentru anul 1944 o multitudine de ordine şi directive prin care comisarul reiterează necesitatea şi importanța îndeplinirii acestora, exprimându-şi, totodată, nemulțumiri repetate şi avertizări ale subalternilor cu sancțiuni, inclusiv pentru abuzurile comise[4]. Spre exemplu, în Directiva nr. 2/049 din 26 mai 1944, se menționează că „raportarea operațională a structurilor periferice ale NKGB față de comisariatul central se află exclusiv la un nivel foarte scăzut. Rapoartele de activitate, mesajele speciale despre cele întâmplate, investigațiile de interes sporit şi alte date, care neîntârziat trebuie să fie anunțate către NKGB de organele periferice, nu sunt prezentate sau sunt prezentate cu mare întârziere, motiv din care NKGB nu poate transmite la timp indicațiile corespunzătoare pe dosarele de investigații, nu poate să informeze NKGB al URSS şi CC al PCM(b). Prezentarea cu întârziere a documentelor indicate organele NKGB o explică prin existența deficiențelor la comunicații, în timp ce comunicațiile speciale ale Comisariatului Poporului pentru

[1] *Ibidem*, inv. 6, d. 1, f. 38.
[2] Алексей В. Сурилов, *История государства и права Молдавской ССР (1917–1959)*, Кишинев, Картеа Молдовенеаскэ, 1963, с. 193.
[3] Ion Guceac, *Legislația în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*. În: *Panorama Comunismului în Moldova sovietică: context, surse, interpretări* /Ed. Liliana Corobca, Iaşi, Polirom, 2019, p. 293.
[4] ASISRM, F. a. inv. 6, d. 1, ff. 11, 38, 45, 51, 56, 60, 61, 75, 102.

Comunicații deservesc neîntrerupt toate raioanele eliberate regulat, peste o zi”[1]. În contextul aceleiaşi directive, Iosif Mordoveț, în mod imperativ, intervine cu indicații către şefii secțiilor județene şi ai grupurilor operative ale NKGB al RSSM, care sunt atenționați ca „raporturile operaționale să fie prezentate exact în termenele indicate […], iar pentru tergiversarea acestora cei vinovați vor primi sancțiuni”[2].

Pentru anii 1945 şi 1946, din materialele de arhivă autorul au fost analizate numeroase rapoarte şi note, în care sunt reflectate abuzurile, fărădelegile în activitate față de populația locală, „încălcarea legislației revoluționare”, „pierderea documentelor de serviciu”, „încălcarea conspirației în lucrul cu documentele”, „falsificarea actelor” „încălcarea disciplinei de muncă”, aflarea „în stare de ebrietate la serviciu”, „şantajarea deținuților şi luarea de mită”, „confiscarea ilegală a bunurilor”, „arestări fără temei”, „încălcările legilor sovietice în raport cu poporul moldovenesc”, „calitatea nesatisfăcătoare a investigațiilor” etc., – toate comise de către ofițerii NKGB-MGB al RSSM[3].

Spre exemplu, Iosif Mordoveț, comisarul NKGB al RSS Moldoveneşti, prin Circulara 1/2/0061 din 7 decembrie 1945, adresată conducătorilor organelor periferice, menționează că „într-un şir de raioane şi județe au fost înregistrate cazuri de încălcări grave ale legislației sovietice față de populația moldovenească. Sunt admise insultări dure ale cetățenilor, aplicarea constrângerilor fizice, sustragerea ilegală a bunurilor, iar în cazuri particulare, sunt reținuți şi arestați țăranii pentru un termen scurt, fără a avea vreun temei şi vreun drept pentru aceasta”[4].

De asemenea, descoperim date concludente dintr-o circulară semnată de Iosif Mordoveț la 29 ianuarie 1945 şi, adresată întregului efectiv de conducere al NKGB al RSSM, precum şi şefilor subunităților teritoriale, în care informează despre mai multe cazuri de degradare morală şi profesională a mai multor ofițeri NKGB, manifestate prin abuzurile şi nelegiuirile admise în activitate[5]. Spre exemplu, ofițerul P.P. Ivanov al secției raionale NKGB Răspopeni, „în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu, pierzând vigilența politică şi fiind în stare de ebrietate, în compania unor persoane necunoscute, a pierdut dosarul de anchetă”[6]. Un alt exemplu de lipsă a

[1] *Ibidem*, f. 11.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, inv. 6, d. 3, ff. 31-33, 36, 73, 77, 86, 95, 105, 137; inv. 8, d. 1, f. 176; d. 3, f. 117; d. 8. f. 14, 21, 23, 24, 30, 35, 193, 198, 205, 218.
[4] *Ibidem*, inv. 6, d. 3, f. 137.
[5] *Ibidem*, ff. 31-33.
[6] *Ibidem*, f. 32.

disciplinei de muncă şi abuz în serviciu se referă la şeful Secției raionale NKGB Rezina, locotenent-major al Securității Statului, Matveev, care a deturnat munca operativă, inducându-i în eroare pe superiorii săi[1]. Ofițerul NKGB Matveev, „în adresarea către persoanele din mediul intelectualității, se comporta netacticos, se exprima necenzurat, fără vreun temei, amenința cu arestarea şi efectua trageri cu foc de armă în gol"[2]. Ulterior, ofițerul Matveev a fost sancționat cu eliberarea din serviciu şi retrogradarea în funcție[3].

În concluzie, menționăm că politica de cadre implementată de URSS prin aducerea de personal străin (ruşi, ucraineni, evrei, armeni ş.a.), în detrimentul promovării moldovenilor, pentru formarea efectivului NKGB-MGB a RSS Moldoveneşti în primii ani postbelici, a avut un rol semnificativ în procesul sovietizării forțate şi deznaționalizării agresive a populației băştinaşe a republicii, aspecte care merită a fi elucidate mai aprofundat într-un studiu separat. Informațiile decupate din sursele documentare (in) edite ne-au permis să identificăm multiple cadre ale NKGB-MGB al RSSM, al căror număr nu pretinde a fi unul exhaustiv. Totuşi, faptul că majoritatea celor identificați erau de origine slavă ne conturează tendința de formare a efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească, în primii ani postbelici, preponderent, din cadre alogene (ruşi, ucraineni, bieloruşi, evrei ş.a.), aduse din Uniunea Sovietică, precum şi limitarea la maximum a numărului de cadre din rândul populației autohtone, români-moldoveni. Documentele recent declasificate din arhiva SIS ne demonstrează clar că puținele persoane din rândul populației băştinaşe din RSSM, care erau angajate în NKGB-MGB, ocupau exclusiv funcții ierarhic inferioare: gardieni în penitenciarul securității, portari, şoferi, personal auxiliar, dactilografi şi translatori.

De asemenea, considerăm că prezentul studiu, fundamentat prioritar pe materiale de arhivă, recent introduse în circuitul ştiințific, constituie un punct important de pornire în elucidarea ştiințifică a subiectului privind *specificul politicii de cadre a URSS în formarea efectivului organelor sovietice NKGB-MGB în RSS Moldovenească*, care este foarte puțin investigat în istoriografia noastră şi poate fi aprofundat ulterior prin noi cercetări. Totodată, urmare a cercetării efectuate, am stabilit că întreg *efectivul uneia dintre cele mai conspirate subunități ale NKGB al RSS Moldoveneşti* – Direcția 1, responsabilă de activitatea de spionaj peste hotarele unionale, care între anii

[1] *Ibidem*, f. 31.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.

1944–1945 avea 17 state, – *era format doar din alogeni*: ruşi, ucraineni, evrei ş.a. Aşadar, dovada faptului că structura etnică a efectivului operativ, atât al Direcției 1, cât şi al celorlalte subunități operaționale ale NKGB-MGB republican, formate din cadre aduse din URSS, ne permite să afirmăm, fără echivoc, că rolul organelor sovietice de securitate nu era de a proteja drepturile suverane ale populației locale din acest spațiu, ci doar de a înrădăcina, de a consolida şi de a menține regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească în interesul expansionist al Moscovei.

The personnel policy of the USSR in the formation of the NKGB-MGB staff of Moldavian RSS in the first post-war years

The present study is focused on elucidating the peculiarities of the USSR personnel policy in building the staff of the Moldavian SSR NKGB-MGB sovietic bodies in the first post-war years, which will broaden the understanding of the Moscow sovietization policy hidden resorts implemented in our territory. Also, the research was made mostly based on declassified materials from the former archive of the KGB of the Moldavian SSR, currently the Archive of the Security and Intelligence Service of the Republic of Moldova (ASISRM). Despite the fact that the USSR personnel policy in building the staff of the Moldavian SSR rises scientific interest in the academic environment and not only in the Republic of Moldova, it remains a subject that was not in the research scope of the historians up to this moment. The personnel policy applied by the USSR in the process of establishing the effective NKGB-MGB of the Moldavian SSR represents an inherent component of the restoration and consolidation of Soviet power in the incorporated territory, in the present case, of Bessarabia /Moldavian SSR in the first post-war years. Also, in order to explain the trends pursued by Moscow in the policy of staffing the Soviet security organs of the Moldavian SSR, we will also focus on the analysis of the ethnic composition of the NKGB-MGB of the Moldavian SSR during the reference period.

Keywords: *sovietic security bodies, NKGB-MGB staff, ethnic structure, Moldavian SSR, USSR.*

Alexandru MALACENCO
doctor în istorie, cercetător ştiințific
Centrul de Studii Interdisciplinare, Universitatea de Stat din Moldova,
e-mail: malacencoalexandru@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2782-4849

Natalia MOROI

PROBLEMA IDENTITARĂ ŞI LINGVISTICĂ ÎN ISTORIA ŞTIINȚEI DIN RSS MOLDOVENEASCĂ (1980–1990)

În anul 1985 s-a produs o schimbare radicală în viața politică a URSS prin alegerea lui Mihail Gorbaciov în fruntea CC al PCUS, care a proclamat un nou curs politic al restructurării tuturor domeniilor vieții din Uniunea Sovietică, fapt care a deschis noi posibilități de afirmare şi de evoluție a ştiinței în domeniul etno-național, dar care a scos la iveală şi toate problemele şi dificultățile cu care se confruntau instituțiile de cercetare, inclusiv numeroasele teme ideologizate, ce necesitau o revizuire radicală sau trebuiau abandonate. Dar restructurarea acestora nu a început imediat. Spre exemplu, anul 1985 a decurs la Academia de Ştiințe a RSSM sub stindardul „întâmpinării şi marcării destoinice a aniversării a 40-a de la victoria URSS în Marele Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941–1945" şi a 80-a de la prima revoluție burghezo-democratică din Rusia din anii 1905–1907[1].

Rămâneau în continuare prioritare teme precum *Formarea națiunii socialiste moldoveneşti*, al căror concep era ajustat uşor la tezele Congresului al XXVII-lea al PCUS (25 februarie – 6 martie 1986), precizându-se doar limitele cronologice ale lucrării şi completându-se planul-prospect cu precizarea „caracterului interdisciplinar" al acelei lucrări[2]. În anul 1985, şeful Secției de Etnografie şi Studiul Artelor V.S. Zelenciuc a efectuat o deplasare de documentare de 30 de zile în Italia (Roma, Veneția, Milano, Genova), dar aceasta nici pe departe nu semnifica o dovadă a relaxării condițiilor vieții şi cercetării ştiințifice în RSSM. În argumentarea prezentată Secției de ştiințe sociale, scopul deplasării consta în „acumularea de documente şi materiale, în vederea demascării istoriografiei burgheze, care neagă în continuare caracterul independent al istoriei şi culturii poporului moldovenesc"[3].

De subliniat că tonul discuțiilor în republicile unionale era dat de evenimentele din capitala URSS. Între 24–28 iunie 1986, la Moscova a avut loc Congresul al VIII-lea al Scriitorilor din URSS, la care a participat şi o delegație de 11 persoane din RSSM. Una dintre cele mai radicale cu-

[1] *Arhiva Centrală a Academiei de Ştiințe a Moldovei* (*infra*: ACAŞM), F.1, inv. 1, d. 110, ff. 1-6.
[2] *Ibidem*, d. 114, ff. 55-57.
[3] *Ibidem*, d. 143, ff. 100-101. Vezi şi: Ion Xenofontov, *Politica şi etnografia la Academia de Ştiințe a RSS Moldoveneşti (1961–1990)*. În: *Drobeta XXV*. Seria Etnografie, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, pp. 41-48.

vântări a fost cea a scriitorului bielorus Nil Ghilevici (1931–2016), care, la afirmația poetului Iakov Kozlovski (1921–2001) precum că scriitorul Vasili Bâkov (1924–2003) scrie în limba rusă, i-a replicat că Bâkov scrie în limba bielorusă, dar el este nevoit să-şi traducă singur operele sale în limba rusă. În continuare, vorbitorul s-a oprit la problema degradării limbii bieloruse din cauza restrângerii drastice a sferei de întrebuințare a limbii materne în republică în rândul maselor populației şi, mai ales, în şcoli – nu doar în mediul urban, ci şi în cel rural. N. Ghilevici menționa că această nelinişte a fost exprimată şi de scriitorii din Ucraina şi opina că „a sosit momentul în care examinarea acestei probleme la cel mai înalt nivel nu poate fi amânată în continuare”[1].

Dar problema pusă de scriitorul bielorus aşa şi nu a mai fost discutată, precum spera acesta, „la cel mai înalt nivel”. Peste doi ani, pe 1–2 martie 1988, Nil Ghilevici participa la Plenara Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS, care a formulat sarcina prioritară de a promova implementarea cât mai eficientă a „politicii naționale leniniste” prin intermediul literaturii. De data aceasta, scriitorul bielorus a fost destul de categoric, atât de categoric, încât fraza cea mai importantă din cuvântarea lui nici nu a fost publicată aşa cum a fost rostită, ci în interpretarea redacției care a publicat-o: „Potrivit vorbitorului, semnificația şi rolul limbii poporului care a dat numele republicii ar trebui să fie determinate de o lege corespunzătoare”[2]. Cu alte cuvinte, era vorba despre legiferarea limbii vorbite de cetățenii majoritari ai republicii în calitate de limbă de stat.

În acest context social-politic şi cultural, în aprilie 1988 revista *Nistru* publica articolul lui Valentin Mândâcanu cu titlul *Veşmântul ființei noastre*, în care supunea unei critici dure opinia exprimată de acad. N. Corlăteanu[3] referitor la etapele dezvoltării „limbii moldoveneşti” şi sublinia importanța tipăriturilor lui Coresi (sec. XVI), care au stat „la baza formării, unificării şi consolidării limbii române literare”[4]. În continuare, autorul sublinia destul de clar că aşa-numita „limbă moldovenească”, în realitate este limba română şi trebuie lărgit rolul ei „în toate sferele activității umane, ca limbă

---

[1] *Восьмой съезд писателей СССР. 24 июня – 28 июня 1986. Стенографический отчет*, Москва, Советский писатель, 1988, с. 211-213.

[2] *Литературная газета*, № 10, 9 марта 1988,с. 4.

[3] Despe activitatea lui Nicolae Corlăteanu a se vedea: Iulia Malcoci, Ion Valer Xenofontov, *Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005)*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism*. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chişinău, Lexon-Prim, 2023, pp. 133-149.

[4] Valentin Mândâcanu, *Veşmântul ființei noastre*. În: *Nistru*, nr. 4, 1988, p. 131 (în grafie chirilică).

a culturii în general, de aceea suntem datori să sporim cu mult coeficientul de folosire a limbii materne în viața socială"[1]. „Limba poporului trebuie privită prin prisma intereselor de stat", sublinia autorul, ceea ce poate fi interpretat ca o solicitare de recunoaştere a limbii române (moldoveneşti) în calitate de limbă de stat pe teritoriul RSSM.

Articolul lui V. Mândâcanu a pus pe jar, în primul rând, redacția revistei *Nistru*, care, consemnând că „adevărurile ştiințifice sunt întotdeauna relative", menționa că „sunt relative [...] şi adevărurile expuse în eseul semnat de V. Mândâcanu". Iar fraza următoare, cred, redacția putea s-o omită total: „Combătând teza existenței a două limbi (moldovenească şi română), teză pe care o susțin oamenii noştri de ştiință, autorul (V. Mândâcanu – *n.a.*) enunță o părere personală, credem noi (adică redacția – *n.a.*), insuficient sprijinită prin argumente"[2]. La toate acestea, în *Nota redacției* se mai adaugă şi considerente extrem de subiective, cum ar fi: felul „moldovenilor de a fi", tonalitatea prea virulentă a expunerii materialului de către V. Mândâcanu, dar şi faptul că N. Corlăteanu „multora dintre noi ne-a fost profesor la facultate" şi „am avut ce învăța de la el"[3].

În perioada restructurării, institutele AŞ a RSSM erau ținute strict sub control din partea organelor de partid[4]. Este remarcabil dosarul de la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice cu titlul *Informații de la instituțiile care activează în domeniul ştiințelor sociale, despre restructurarea activității ştiințifice şi despre influența cercetărilor asupra vieții ideologice a republicii*, care conține materiale depozitate la comitetul orăşenesc de partid Chişinău din anul 1988. Este vorba de informații parvenite de la Institutul de Istorie, Secția de Etnografie şi Studiul Artelor, Institutul de Economie, Institutul de Limbă şi Literatură Moldovenească, care raportau activitățile lor din prima jumătate a anului 1988 referitoare la propaganda realizată în republică, desigur, în lumina sarcinilor trasate de congresul al XXVII-lea al PCUS, congresul al XVI-lea al PC din Moldova (23–25 ianuarie 1986), de plenarele CC al PCUS şi al PCM. Informațiile Secției de Etnografie şi Studiul Artelor a AŞ din RSSM subliniau că etnografii, împreună cu arheologii, istoricii şi lingviştii, elaborează conceptul general de etnogeneză a „poporului moldovenesc" şi rezultatele acestor cercetări au fost reflectate în lucrările *Moldovenii* şi *Schițe din isto-*

[1] *Ibidem*, pp. 145-146.
[2] *Ibidem*, p. 146.
[3] *Ibidem*.
[4] Vezi: Constantin Manolache, Ion Xenofontov, *Academia de Ştiințe a RSS Moldoveneşti în perioada 1961–1990. Studiu retrospectiv*. În: *Akademos*. Revistă de Ştiință, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 2 (41), 2016, pp 7-17.

ria formării poporului moldovenesc. Organele de partid erau asigurate că se încheie lucrul asupra culegerii tematice *Probleme privind formarea poporului moldovenesc.* De asemenea, se menționa că investigațiile ce țin de procesele etnice au condus la elaborarea studiilor privind formarea „națiunii burgheze moldoveneşti" etc.[1]. Totul este foarte corect, numai că toate aceste studii aveau deja o vechime de cca 10 ani, ceea ce demonstrează că sectorul respectiv, cel puțin, în ultimul deceniu, a bătut pasul pe loc în ceea ce priveşte investigarea problemelor ce țin de etnogeneza „poporului moldovenesc".

Dar erau şi unele elemente pozitive în acest timp. Nicolai A. Demcenco, directorul Secției de Etnografie şi Studiul Artelor în informația din 12 august 1988 regreta că ziarele din republică, inclusiv *Moldova Socialistă* şi *Советская Молдавия*, de-a lungul unor luni întregi nu publică articolele lui Vasile N. Stati şi A.M. Dârul[2].

La mijlocul anului 1988, Institutul de Istorie era văzut încă într-o dublă ipostază: în aprecierea lui V.I. Mocreac, secretarul Biroului de partid al Institutului, pe de o parte, acesta era una din subdiviziunile ideologice importante, activitatea căreia, sublinia el, influențează semnificativ viața ideologică şi activitatea ideinico-educativă în republică, pe de altă parte, el era apreciat ca instituție ştiințifică de frunte în domeniul istoriei RSSM[3].

Institutul de Limbă şi Literatură al AŞ al Moldovei venea şi el cu recomandări pentru îmbunătățirea activității printre populația republicii şi propunea să fie organizate emisiuni cu expuneri ale savanților de la Institut pe problemele de cultură a vorbirii moldoveneşti, ale normelor „limbii moldoveneşti" contemporane, pe probleme de bilingvism şi multilingvism în RSSM, de literatură moldovenească etc., dar şi să publice în presa periodică materiale privind aceste probleme[4].

La şedința Biroului Politic al CC al PCM din 5 septembrie 1988, au fost luate în dezbatere mai multe subiecte, specificându-se că în societate se aborda problema alfabetului latin şi că „limbile moldovenească şi română sunt identice". În urma dezbaterilor, s-a propus să fie organizată o „masă rotundă" cu cercetătorii ştiințifici şi S.C. Grossu, prim-secretar al Partidului Comunist din RSS Moldovenească, care a făcut următoarea apreciere: „savanții dau dovadă de laşitate"[5].

---

[1] *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice* (*infra*: ANA, DGAOSP), F.12, inv. 34, d. 68, ff. 1-6.
[2] *Ibidem*, f. 6.
[3] *Ibidem*, ff. 11-17.
[4] *Ibidem*, f. 10.
[5] E. Negru, Gh. Negru, *„Cursul deosebit" al României şi supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română şi campaniile propagandistice antiromâneşti din RSSM (1965–1989). Studiu şi documente*, vol. II (1976–1989), Chişinău, Tehnica-Info, 2016, p. 596.

Iată aşa pe arena politică destul de incertă a RSSM apar „curajoşii" în Biroul Politic al CC al PCM. Ocrotiți de baionetele sovietice, de KGB, miliție, justiție etc., acest individ, care susținea „limba moldovenească" şi alfabetul chirilic şi care era atunci prim-secretar al PC din RSS Moldovenească, în realitate, s-a dovedit a fi un hoț ordinar[1], aruncând murdărie asupra savanților oneşti, care nu şi-au putut expune deschis opiniile, iar atunci când şi le-au spus, şi ele nu conveneau, în primul rând, anume politicii promovate de PCM, aceştia au fost persecutați, represați, înlăturați din procesul de cercetare. Cazul Ion Hâncu este mai mult decât elocvent în acest sens.

Dar evenimentele evoluau cu o repeziciune nemaipomenită. La 17 septembrie 1988, ziarul *Învățământul Public* publica un document memorabil – *Scrisoarea celor 66*, adresată Comisiei Interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti pentru Studierea Istoriei şi Problemelor Dezvoltării Limbii Moldoveneşti, în care savanți şi scriitori din RSSM solicitau recunoaşterea oficială a identității limbii moldoveneşti şi limbii române, revenirea la alfabetul latin, „[…] repunerea limbii populației de bază în funcțiile necesare pentru dezvoltarea ei"[2].

Şedința Biroului CC al PCM din 2 decembrie 1988, la care a participat, printre alții, şi Vasili N. Kosteți, lucrător responsabil în Secția propagandă şi agitație a aparatului CC al PCUS relatând în cadrul şedinței, că „savanții din Moldova nu au o poziție consolidată în ceea ce priveşte alfabetul şi denumirea limbii (moldovenească sau română)". El mai face referință la o dezbatere în cadrul căreia un savant (nu i se dă numele – *n.a.*) a fost întrebat, în cazul în care „limba va fi numită română, ce urmează? Răspunsul a fost: urmează proclamarea Republicii Democratice Române"[3].

În virtutea acestor schimbări, s-a activat lucrul şi în centrele universitare din RSSM. Problema democratizării învățământului a fost legată de cea națională. La 19 octombrie 1988, profesorul universitar de la Catedra Istoria PCUS a Universității de Stat din Chişinău Ion Buga a publicat în ziarul Învățământul Public articolul intitulat *O limbă maternă – un alfabet*, în care erau iarăşi abordate problemele etno-naționale ale românilor moldoveni. Articolul era adresat Comisiei Interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem pentru Studierea Istoriei şi Problemelor Dezvoltării Limbii Moldoveneşti, dar şi locuitorilor republicii. Autorul invoca argumente de

[1] *Daca era om de rând, l-ar fi mâncat puşcăria*. În: *Ziarul de Gardă*, nr. 123, 29 martie 2007.
[2] Viorel Pâslaru, *„Scrisoarea celor 66" şi contribuția filologilor la democratizarea RSS Moldoveneşti*. În: *Filologia modernă: realizări şi perspective în context european. Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu": 65 de ani de la fondare*, Chişinău, Pro Libra, 2022, pp. 350-360.
[3] E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 631.

ordin istoric, literar şi lingvistic şi concluziona că „[…] limba maternă, orală şi literară, pe care o vorbeşte populaţia autohtonă din RSSM şi RSR este o singură limbă. Clasicii noştri au numit această limbă de origine latină – limba română şi au folosit alfabetul latin. Această limbă se numeşte în RSR limba română şi se scrie cu alfabetul latin, iar în RSSM este numită «limbă moldovenească» şi se scrie cu alfabet rusesc". Mai mult chiar, Ion Buga solicita Comisiei „de a unifica denumirea limbii noastre materne, dându-i denumirea precum o numeau clasicii, limba română. Şi să revenim la alfabetul latin pe care l-au folosit clasicii la scrierea operelor lor […]"[1].

Pe 24 octombrie 1988, la iniţiativa şefului Catedrei universitare, evident, sub ochiul vigilent al organelor de partid, era convocată o şedinţă extraordinară a Catedrei de istorie a PCUS de la Universitatea de Stat din Chişinău. Motivul convocării era destul de limpede: publicarea articolului semnat de prof. univ. Ion Buga, în care se afirma destul de convingător că moldovenii sunt români, iar limba este unică – limba română. Se argumenta necesitatea introducerii grafiei latine şi a limbii române în calitate de limbă de stat etc. La şedinţa respectivă au participat rectorul USM, acad. Boris Melnic, locţiitorul şefului Secţiei de ştiinţă şi instituţii de învăţământ al CC al PC al Moldovei, reprezentanţii a cinci organe de presă din republică. Membrii catedrei s-au pronunţat deschis asupra articolului în cauză, unii l-au acceptat în întregime, alţii nu au fost de acord cu anumite poziţii, cum ar fi: necesitatea introducerii grafiei latine, moldovenii sunt români, limba este unică – limba română. Un singur reprezentant al catedrei a vorbit, cum s-a exprimat el, în „limba maternă", adică în limba română, fiindcă pentru unii reprezentanţi ai catedrei „limba maternă" era rusa. Vorbitorul şi-a exprimat nedumerirea că „tovarăşii" care au venit la noi de decenii şi pe care îi numim băştinaşi, nu-şi dau interesul să cunoască măcar 100 de cuvinte din limba băştinaşilor. Reprezentantul Secţiei ştiinţă şi instituţii de învăţământ al CC al PC al Moldovei declară că sunt necesare argumente ştiinţifice referitoare la trei probleme importante: identitatea limbii române şi a celei moldoveneşti, necesitatea introducerii limbii moldoveneşti ca limbă de stat, necesitatea trecerii la grafia latină. Boris Melnic, rectorul Universităţii, afirma că articolul ar fi trebuit să fie discutat la catedră înainte de a fi publicat, prin aceasta s-ar fi evitat discuţia respectivă. În atare situaţie, şeful catedrei a propus ca în decizie să fie înscris că articolul se aprobă, dar să fie indicate şi problemele cu care unii membri nu sunt de acord. Însă mai mulţi membri ai catedrei s-au opus acestei propuneri şi în Hotărârea definitivă a catedrei s-a subliniat că articolul lui I. Buga *O limbă*

[1] *Învăţămîntul public*, 19 octombrie 1989.

maternă – un alfabet este scris pe o temă actuală, în spiritul restructurării şi problemele enunțate merită să fie examinate în Comisia Interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM privind studierea istoriei şi problemele dezvoltării limbii moldoveneşti[1].

Ulterior, pe 31 octombrie – 1 noiembrie 1988, la Chişinău a avut loc Consfătuirea de lucru a savanților romanişti din URSS, care a recomandat Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei şi a problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti decretarea limbii naționale din RSSM drept limbă de stat în republică; recunoaşterea unității limbilor care funcționează în RSSM şi în România; revenirea la grafia latină. Ulterior, în Hotărârea Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti din 28 decembrie 1988 se sublinia necesitatea renunțării la concepția existenței a două limbi est-romanice, recunoscându-se identitatea lingvistică moldo-română, se recomanda ca „limba moldovenească" să fie decretată drept limbă de stat pe teritoriul RSSM şi să fie înaintat către Prezidiul Sovietului Suprem demersul privind trecerea la grafia latină[2].

Persoana lui Ion Buga a constituit şi obiectul discuției la şedința Biroului al CC al PCM din 13 decembrie 1988. Ion Borşevici, rectorul Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chişinău, l-a caracterizat drept „un om excelent", atunci când a lucrat la institutul pedagogic[3]. Gheorghe Rusnac, secretarul Comitetului de Partid al USM, declara la această şedință a Biroului CC al PCM că tovarăşul Buga „este un om cu pregătire profesională înaltă, mi-a spus că şi părinții lui, şi copiii au vorbit şi vorbesc limba moldovenească"[4]. Singur Ion Buga se pronunța pentru alfabetul latin, afirmând că şi savanții de la Moscova se pronunță pentru ca să se treacă la alfabetul latin[5].

Este important de subliniat şi faptul că savanții romanişti din centrele universitare din URSS R.A. Budagov şi S.B. Bernştein recunoşteau unitatea lingvistică româno-moldovenească. În nr. 11 al revistei *Nistru* din anul 1988 era publicat studiul lingviştilor moscoviți R.A. Budagov şi S.B. Bernştein cu titlul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*, în care autorii se pronunțau destul de răspicat că „moldovenească trebuie

[1] *Istoria Universității de Stat din Moldova* /Coord. Ion Eremia, Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et.al.], red. şt. Ion Niculiță, Chişinău, CEP USM, 2016, pp. 247-249, 275-276.
[2] *Ibidem*, p. 276.
[3] E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 652.
[4] *Ibidem*, p. 670.
[5] *Ibidem*, p. 688.

recunoscută ca fiind aidoma cu româna”[1]. Articolul fusese prezentat încă în anul 1956 revistei Institutului de Lingvistică al AŞ al URSS Вопросы языкознания[2] pentru a fi publicat, lucru care nu s-a întâmplat însă. În schimb, în numita revistă, în anul 1956, au apărut studiile a doi autori de la Chişinău – al lui M.A. Gabinschi privitor la elementele autohtone în „limba moldovenească”[3], şi, respectiv, al lui N. Corlăteanu, consacrat „limbii moldoveneşti” contemporane[4].

Pentru a înțelege mai bine natura transformărilor în ştiința din RSSM pe calea explicării obiective a problemelor etno-naționale, ne adresăm şi unui studiu de lingvistică, semnat de N.D. Raevschi[5]. Cu toate că este o publicație bazată pe fapte lingvistice din diferite epoci, pe care le investighează, autorul preîntâmpină cititorul că el „va judeca după anumite evenimente politice cruciale ş.a., ce privesc istoria romanicilor”[6], oprindu-se şi la unele probleme ce țin de problematica pur istorică, cum ar fi orânduirea social-economică şi politică etc. Cu alte cuvinte, autorul a folosit şi a interpretat şi sursele istorice cunoscute.

Lucrarea respectivă a avut undă verde pentru tipar pe 21 martie 1988 şi, cum ne informează autorul, a fost citită „cu atenție şi solicitudine” de S.G. Berejan, D.M. Dragnev, V.S. Zelenciuc, N.G. Matcaş, V.C. Pavel şi L.L. Polevoi. Redactor responsabil al lucrării a fost R.If. Udler[7]. În primul paragraf din *Introducere*, intitulat *Privire de ansamblu asupra elementelor slave din limba moldovenească*[8], autorul asigură cititorul că „elementele de proveniență slavă conferă limbii moldoveneşti o trăsătură particulară”[9]. Lucrarea, în aprecierea autorului, este consacrată „contactelor romanității răsăritene, ale poporului moldovenesc cu slavii”[10] şi partea întâi tratează „istoria etnolingvistică a poporului moldovenesc”[11]. În continuare, N. Raevschi scrie

[1] S.B. Bernştein, R.A. Budagov, *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*. În: *Nistru*, nr. 1, 1988, p. 136 (în grafie chirilică).
[2] Este de remarcat că această revistă după anul 1956 nu a mai publicat articole în care să se fi încercat să se demonstreze că „limba moldovenească” este o altă limbă decât limba română.
[3] M.A. Габинский, *Автохтонные элементы в молдавском языке*. În: *Вопросы языкознания,* № 1, 1956, с. 85-93.
[4] Н.Г. Корлэтяну, *Конверсия в современном молдавском языке*. În: *Вопросы языкознания*, № 3, 1956, с. 84-93.
[5] N.D. Raevschii, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe baze de date lingvistice*, Chişinău, Ştiința, 1988 (în grafie chirilică).
[6] *Ibidem*, p. 43.
[7] *Ibidem*, p. 20.
[8] *Ibidem*, p. 3.
[9] *Ibidem*, p. 16.
[10] *Ibidem*, p. 18.
[11] *Ibidem*, p. 18.

despre romanicii est-carpatici, care sunt viitorii moldoveni şi, din deceniile 6–7 ale secolului al XII-lea, „încep să contacteze cu slavii răsăriteni", care sunt rusino-ucrainenii şi velicoruşii[1].

Autorul deosebeşte patru epoci *etnolingvistice*, sau *etnice*, în istoria „poporului nostru", care, cum am văzut, în concepția sa, este „poporul moldovenesc"[2]. Este vorba de epoca romanizării (anii 30 ai sec. I î.e.n. – sec. V e.n.), epoca romanică răsăriteană comună (secolele V–X), în acest timp „romanicii nord-dunăreni vor constitui un grup aparte"[3]. Epoca următoare, nord-dunăreană, cum o defineşte autorul, ar cuprinde segmentul cronologic din sec. XI până la formarea statului Țara Moldovei. Acum, în sânul populației romanizate „se fac observate tot mai vădit deosebiri locale", care, în opinia sa, „reprezentau tendințe mai vechi de dezvoltare divergentă"[4]. Ultima epocă este cea moldovenească – „de la descălecat până astăzi"[5].

Referindu-se la a doua epocă etnică (secolele V–X), autorul concretiza că aceasta este situată după epoca romanizării şi „până la divizarea romanității de est în grupurile pe care le cunoaştem şi în prezent"[6]. Aşadar, după sec. al X-lea ar fi fost o etapă a divizării romanități în grupuri care există şi în prezent.

Examinând teoria autohtonă, autorul formula concluzia că, deşi această teorie este „conformă cu realitatea în sensul că romanicii răsăriteni la epoca de comunitate au avut ca loc de trai un spațiu ce se extindea atât la nord, cât şi la sud de Dunăre, până în prezent numai unele dovezi invocate în sprijinul ei, pot fi socotite convingătoare"[7]. Cu toate acestea, conform autorului, anume această teorie este „acceptabilă" pentru el[8]. Mai mult chiar, el aduce dovezi lingvistice, care, în opinia sa, atestă prezența populației romanice în această perioadă la nord de Dunăre, unde pătrunde şi populația slavă[9]. Foarte interesantă este viziunea autorului referitoare la termenul *vlach*, pe care dânsul îl consideră etnonim. Conform lui N. Raevschi, anume în a doua perioadă etnică, „când slavii se aflau pe teritoriul vechii Dacii, adică încă nu ajunseseră în peninsula Balcanică, în limba lor (a slavilor – *n.a.*) capătă răspândire etnonimul *valch*, adus la Dunărea Mijlocie şi

[1] *Ibidem*, p. 19.
[2] *Ibidem*, p. 22.
[3] *Ibidem*, p. 27.
[4] *Ibidem*, p. 27.
[5] *Ibidem*, pp. 27-28.
[6] *Ibidem*, p. 43.
[7] *Ibidem*, p. 49.
[8] *Ibidem*, p. 53.
[9] *Ibidem*, pp. 70-75.

Inferioară de germanici"[1], mai precis, de către goți, ulterior, termenul s-ar fi răspândit datorită gepizilor şi longobarzilor[2]. Da, dar dacă lucrurile s-au întâmplat anume aşa, atunci termenul *vlach* nicidecum nu poate fi apreciat drept *etnonim*, el este un termen dat de străini, germanici şi slavi.

Examinând teoria savantului român Alexandru Philipide (1859–1933), N.D. Raevschi consideră că opiniile acestuia referitoare la „cele două grupuri de romanici nord-dunăreni", la „direcțiile de mişcare a elementelor etnice romanice, care s-au statornicit la est de Carpați ş.a." „rămân actuale, nu şi-au pierdut însemnătatea"[3]. Desigur, apare întrebarea: de ce anume acestea sunt considerate demne de încredere? Răspunsul este foarte simplu – anume acestea erau invocate de autorii sovietici pentru „demonstrarea" existenței a două popoare romanice de răsărit – moldovenii şi românii. Tot în virtutea opiniei emise de A. Philipide, autorul insistă asupra a două arii lingvistice la nord de Dunăre – aria sudică şi cea nordică[4]. Aria nordică, mai ales începând cu sec. al XII-lea, se va lărgi considerabil spre Nistru, „creându-se, astfel, noi premise de dezvoltare a viitorului idiom moldovenesc"[5]. Ceva mai jos, N. Raevschi face unele concluzii, reieşind din „trăsăturile fonetice şi morfologice ale limbii moldoveneşti"[6], semn că vedea în „limba moldovenească" o limbă deosebită de limba română.

Referindu-se la arealul locuit de romanici în această a doua etapă, N. Raevschi scrie că la „teritoriul primar", unde locuia populația romanizată (Moezia Superioară şi Inferioară de Vest, Dacia Traiană – *n.a.*), s-au adăugat unele regiuni noi, printre care şi „regiunile de la răsărit de Dacia Traiană, populată până atunci de descendenți ai triburilor autohtone, eventual, de alte seminții". Spre sfârşitul acestei epoci, încheie autorul, „romanicii au venit în contact intens cu slavii bulgari"[7], contact care s-a prelungit în perioada secolelor IX–XIII[8]. La sfârşitul acestei epoci, mai concluziona autorul, „limba romanică va apare «parcelată» în câteva dialecte: aromân, meglenit, istriot şi nord-dunărean", aceste diferențieri lingvistice fiind apreciate în sensul că „populația romanică încetează de a mai forma o unitate compactă, că ea se divizează în grupuri aparte"[9].

---

[1] *Ibidem*, p. 74.
[2] *Ibidem*, pp. 160-161.
[3] *Ibidem*, p. 52.
[4] *Ibidem*, p. 137.
[5] *Ibidem*, p. 138.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 75.
[8] *Ibidem*, p. 177.
[9] *Ibidem*, p. 80.

Aşadar, conform autorului, menținerea dialectului nord-dunărean unic atestă la sfârşitul acestei epoci şi unitatea compactă etno-națională a poporului.

Examinând cea de-a treia epocă (sec. XI – mijlocul sec. XIV), N. Raevschi face referință la sursa bizantină a lui Niketas Choniates (1155–1215/1216) din anul 1164, care îi aminteşte pe vlahi pe teritoriile de la est de Carpați şi conchide că „această dată poate fi considerată ca limită de început a perioadei colonizării în masă pe teritoriul Statului vechi Moldovenesc”[1], admițând însă, în altă parte, că această limită „coboară mai jos, până spre sec. X”[2]. „Romanicii de la răsărit de Carpați, continuă autorul, viitorii moldoveni, în masa lor principală, sunt veniți din diferite regiuni ale Platoului Carpatic”[3]. Conform unor estimări, numărul satelor din Ardeal în perioada 1251–1350 s-a micşorat cu 32,4% şi, credea Raevschi, „multe dintre aceste sate, eventual, părți ale lor, se vor stabili la est de Carpați”[4]. Însă, mai adaugă Raevschi, pe teritoriul de la est de Carpați se stabilesc şi slavi răsăriteni (rusini), dar şi mici grupe de populație de alte origini etnice[5]. În acest cadru geografic nou, „ramura aceasta de romanici – viitorii moldoveni – va veni în contact cu slavii răsăriteni, ceea ce va avea consecințe profunde asupra istoriei ei ulterioare”[6].

Problema cu moldoveni este însă destul de confuz prezentată de autor. Spre exemplu, el scrie că, „începând cu mijlocul sec. XIV, romanicii de la răsărit de Carpați parcurg o nouă epocă etnică în istoria lor – cea moldovenească”[7], pomeneşte despre extinderea „ariei etnice moldoveneşti spre est şi asupra raporturilor ei cu grupurile de alte origini”[8], afirmă că „populația moldovenească a sporit, mai ales, prin migrări din exterior”[9]. Cum să înțelegem, au venit moldovenii din exteriorul statului moldovenesc? În opinia sa, populația est-slavă „constitue o parte integrantă a etnosului romanic, moldovenesc” în care „s-au «vărsat» şi unele grupuri de bulgari, sârbi, turanici ş.a.”[10].

Unul din paragrafele lucrării examinate se numeşte *Particularități ale limbii moldoveneşti*, în care autorul scrie despre „graiurile moldoveneşti” actuale, de „limba literară actuală” etc.[11].

---

[1] *Ibidem*, p. 118.
[2] *Ibidem*, p. 127.
[3] *Ibidem*, p. 119.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 120.
[6] *Ibidem*, p. 127.
[7] *Ibidem*, p. 139.
[8] *Ibidem*, pp. 139-140.
[9] *Ibidem*, p. 140.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*, pp. 141-144.

În numele demonstrării existenţei „limbii moldoveneşti”, Raevschi nu ezita să falsifice şi *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Miron Costin. „Din *Letopisețul* lui Miron Costin, scrie Raevschi, aflăm că marele vornic Bucioc traducea în moldoveneşte, ceea ce spunea Gaşpar-vodă în „sârbeşte”[1]. În realitate, din *Letopisețul* lui Miron Costin aflăm cu totul altceva. „Le talmăcia apoi aceste cuvinte pre *rumânie* Bucioc vornicul de Tara de Gios”[2], scria Miron Costin. Cu alte cuvinte, este vorba de limba română, nu de limba moldovenească.

În această perioadă, o atenție sporită era acordată şi culturii balcano-dunărene, autorii locali sau din alte republici căutau să nege cu înverşunare prezența elementului romanic. Într-un studiu publicat de N.P. Telnov la Kiev se afirma că noile materiale arheologice ar confirma punctul de vedere conform căruia cultura materială a monumentelor slave din secolele VIII–IX, situate mai sus de râul Răut, treptat, se dezvoltă în cultura rusă veche. Referindu-se la relația dintre cultura Luka-Raikoveţkaia (sec. VII–X) cu aşa-numita cultură balcano-dunăreană şi, în acelaşi timp, la cercetarea problemei genezei culturii balcano-dunărene, autorul scrie că este foarte probabil ca siturile de tip Luka-Raikoveţkaia, apreciate drept cultură medievală timpurie slavă, să constituie baza pe care se dezvoltă cultura balcano-dunăreană[3].

Cultura balcano-dunăreană a constituit obiectul interesului şi pentru doi cercetători ucraineni. Autorii invocau opiniile lui G.B. Fedorov, V.M. Negruşa şi G.F. Cebotarenco, ce „au semnalat poziţiile eronate ale arheologilor români, care determinau cultura balcano-dunăreană ca protoromână”[4]. În prima jumătate a sec. X, considerau cercetătorii ucraineni, aceste teritorii erau locuite de triburile slave ale ulicilor şi tiverţilor şi au intrat în componența statului rus vechi[5]. Concomitent, ei resping opiniile savanților români, care văd în cultura materială din secolele VIII–X elemente ale culturii locale geto-dace, provincial romane şi slave, iar cultura materială Dridu din sec. X–XII o consideră protoromână, că, chipurile, „o asemenea interpretare nu se confirmă de materialul arheologic”[6]. Ei consideră că tră-

[1] *Ibidem*, p. 230.
[2] M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, Chişinău, 1972, p. 101.
[3] Н.П. Тельнов, *Изучение славянской культуры в Молдавии в конце 70-х – в 80-е годы. Днестро-Дунайское междуречье в I – начале II тыс. н.э.* În: *Сборник научных трудов*, Киев, Наукова Думка, 1987, с. 66.
[4] А.Т. Смиленко, А.А. Козловский, *Средневековые поселения в приморской части Днестро-Дунайского междуречья, Днестро-Дунайское междуречье в I – начале II тыс. н.э.* În: *Сборник научных трудов*, Киев, Наукова Думка, 1987, с. 70.
[5] *Ibidem*, с. 82.
[6] *Ibidem*.

săturile caracteristice monumentelor din sec. X–XII de la Prut, Nistru şi Dunărea de Jos, după caracterul lor, sunt slave, totuşi sunt nevoiți să recunoască şi existența unor elemente locale, dar, afirmă ei, „unele elemente locale în monumentele de tipul Dridu nu sunt de bază”[1].

În anul 1988 apărea primul volum al preconizatei în şase volume *Istorii a Moldovei*, în care era un compartiment special, intitulat *Formarea populației*[2] *moldoveneşti*, populație care s-a format, conform opiniei lui V.S. Zelenciuc, autorul compartimentului respectiv, „concomitent cu apariția societății moldoveneşti feudale”. Baza etnică a populației moldoveneşti ar fi constituit-o „ramura carpato-nistreană a volohilor şi slavii de est”, rolul hotărâtor fiind al volohilor, care au „determinat individualitatea etnică a poporului moldovenesc şi a limbii lui”[3].

Conform autorului, la hotarul mileniilor I şi II ar fi avut loc nişte „mutații considerabile”, care, ulterior, au condus la divizarea volohilor în două grupe – de nord-est şi de sud-vest, divizare care începe în virtutea diferitor condiții geografice, dar şi a diferitor „orientări politice”, care la nord ar fi fost ungară, iar la sud – bulgară. Această încadrare a volohilor în formații politice diferite – ar trebui să înțelegem: ale bulgarilor şi ungurilor – şi-ar fi „pus pecetea asupra caracterului dezvoltării lor sociale şi culturale ulterioare”. Dar, în continuare, autorul uită de unguri şi scrie de anturajul etnic în care au locuit volohii în cele două grupuri de slavi – slavii meridionali, în sud-vest, şi slavii de est în nord-est, încheind cu grupa, apreciată favorabil „pentru integrarea volohă, est-slavă, care a constituit baza etnică a populației moldoveneşti”. Este vorba de aşa-numita de către V. Zelenciuc, „încorporare” a regiunii carpato-nistrene „în sfera de influență a Cnezatului Halici”[4].

Conform opiniei deformate a lui V. Zelenciuc, denumirea *moldovan* apare pentru prima dată în actul regelui maghiar Ludovic I de Anjou (1342–1382) din anul 1360[5], dar actul respectiv, redactat în limba latină, aminteşte de țara noastră a Moldovei (*terre nostre Moldauane*), locuitorii

[1] *Ibidem*.
[2] Nu cunoaştem ce a fost în mintea autorului când a folosit termenul *populație*. Termenul respectiv înseamnă şi popor. A.D. Xenopol, referindu-se la Bucureştii de la mijlocul secolului al XIX-lea scrie că „Bucureştii cuprind o populație compact românească” (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. XII, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1925, p. 56). De asemenea, el scria că „Românii din Basarabia, Transilvania, Banat şi Bucovina, care alcătuiesc o populație de aproape patru milioane” (*Ibidem*, p. 222). Al. Xenopol invoca şi opinia exprimată de cotidianul *Viitorul* în anul 1861, care vedea în populație altceva decât nația (*Ibidem*, p. 112).
[3] *Istoria Moldovei*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1988, p. 342 (în grafie chirilică).
[4] *Ibidem*, p. 342.
[5] *Ibidem*, p. 350.

fiind desemnaţi cu termenul *Olachos*, termen cu care erau desemnaţi şi românii din Transilvania[1].

Potrivit lui V. Zelenciuc, în sec. XII – începutul sec XIV au avut loc contactele volohilor cu slavii de est şi, drept consecinţă, s-a determinat individualitatea etnică a moldovenilor, iar luptelea cu tătarii şi cu maghiarii „au creat baza pentru formarea conştiinţei de sine a moldovenilor"[2]. Autorul mai deosebea câteva etape în procesul de formare a „poporaţiei moldoveneşti". Prima ar fi avut loc în sec. XII–XIII, când s-a produs separarea ramurii carpato-nistrene a volohilor, care trecea din Transilvania, şi contactele acesteia cu populaţia rusă veche, ceea ce a condus la constituirea „limbii moldoveneşti", limba populară formându-se în sec. XIII–XIV, iar „limba literară moldovenească" s-ar fi format în sec. XVI–XVII[3]. A doua etapă ar fi inclus sec. XIV, când s-a format societatea feudală şi a avut loc organizarea statală, „teritorială şi de limbă, de apariţie a conştiinţei etnice a poporaţiei moldave". Ultima etapă ar fi inclus sec. XV–XVIII şi s-ar fi caracterizat prin „consolidarea şi dezvoltarea poporaţiei moldoveneşti"[4].

Publicaţiile realizate la Moscova susţineau în continuare ideea existenţei „limbii moldoveneşti", alta decât limba română[5], dar B.A. Serebrenikov, autorul lucrării la care facem referinţă aici, de rând cu sintagma „limbile română şi moldovenească", foloseşte şi sintagma „graiurile moldoveneşti", „dialectul moldovenesc"[6].

Pe 20–21 februarie 1989, redacţia revistei *Вопросы истории* a organizat o „masă rotundă" pe tema *Problema naţională şi relaţiile interetnice din URSS: istorie şi contemporaneitate*, la care au participat şi specialişti din republicile unionale. Din partea RSSM a fost V. Zelenciuc. În nr. 5 al revistei numite era publicată opinia lui V. Zelenciuc referitoare la „stereotipurile etnice false". Autorul invoca stereotipul anterior, când se considera că „alipirea" Basarabiei la Rusia în anul 1812 a fost un fenomen progresist, astăzi însă, afirma V. Zelenciuc, unii scriitori şi savanţi locali afirmă că la 1812 a fost o „anexare", şi acest stereotip fals se seamănă în conştiinţa oamenilor prin intermediul presei, radioului, televiziunii, ei susţin că moldovenii au fost „trădaţi", că

---

[1] *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relaţii între Ţările Române*, vol. I (1222–1456), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977, p. 76.

[2] *Istoria Moldovei..*, p. 342. Câteva pagini mai jos, V. Zelenciuc scrie că „formarea conştiinţei de sine a moldovenilor în secolele XIII–XIV s-a desfăşurat în condiţii de statornicire a relaţiilor feudale, de apariţie a claselor, de creare a statului", *Ibidem*, p. 349.

[3] *Ibidem*, p. 345.

[4] *Ibidem*, p. 343.

[5] Б.А. Серебренников, *Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление*, Москва, Наука, 1988, с. 18, 50.

[6] *Ibidem*, с. 103.

nu au întrebat şi opinia moldovenilor. Zelenciuc considera că pentru înțelegerea corectă a acestui fenomen, trebuie să se țină cont de mai mulți factori, cum ar fi faptul că încă din sec. XVI (sic! – *n.a.*) în Rusia veneau zeci de rugăminți din partea domnilor, mitropoliților şi boierilor despre primirea Țării Moldovei în componența Rusiei. De asemenea, Zelenciuc considera că nivelul social-economic şi politic al Rusiei era mai înalt decât nivelul Turciei şi trecerea Basarabiei sub puterea Rusiei a avut o influență binefăcătoare asupra dezvoltării moldovenilor[1]. Cu alte cuvinte, V. Zelenciuc nicidecum nu se putea debarasa de vechile stereotipuri sovietice. Dar, în interviul acordat ziaristei Rodica Iuncu şi publicat în *Literatura şi Arta* în ianuarie 1990, V. Zelenciuc accepta stereotipul apreciat de dânsul ca fals în februarie 1989 şi vorbea de „anexarea Basarabiei la Rusia în 1812"[2]. Or, constatăm un oportunism al acestui cercetător, cum, de altfel, se constată şi în cazul multora.

La 13 iulie 1989, CC al PCM şi Consiliul de Miniştri al RSSM a adoptat Hotărârea prin care obliga AŞ a RSSM şi Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PC al Moldovei să formeze un grup de cercetători, care să studieze şi să pregătească materialele „legate de principalele repere istorice din viața poporului moldovenesc după 1812"[3]. Problemele etno-naționale intraseră în impas după numeroasele declarații de identitate a poporului român şi „poporului moldovenesc", a limbii române şi „limbii moldoveneşti". Totuşi, S.C. Grossu, la şedința Biroului CC al PC al Moldovei din 27 iulie 1989 cerea cu insistență ca din proiectul de lege cu privire la grafia latină „să se omită referințele la identitatea dintre limbile moldovenească şi română", preferând formula „trecerea limbii moldoveneşti [...] la grafia latină"[4]. Un tovarăş, al cărui nume nu este indicat în sursă, s-a pronunțat şi mai interesant: „nici acum, nici în viitor, în niciun caz nu poate fi scris «identitatea limbilor moldovenească şi română». La modul practic, recunoaştem acest lucru, deoarece aşa şi este, însă în lege nicăieri, niciodată nu trebuie să fie scris"[5]. În continuare, opiniile acestui anonim „tovarăş" sunt şi mai interesante. Continuând discuția asupra proiectului de Lege cu privire la grafia latină, „tovarăşul" afirma că „nu avem dreptul să ne referim la «poporul moldovenesc»", „fiindcă în această noțiune se includ şi ucrainenii, şi ruşii, şi toți cei care locuiesc aici […]". La aceasta S. Grossu afirma: „Înțeleg.

[1] В.С. Зеленчук, *Преодолеть ложные этнические стереотипы*. În: *Вопросы истории*, № 5, 1989, с. 27.
[2] Valentin Zelenciuc, *Năzuințele nu se formează la dorința unor grupuri de activişti*. În: *Literatura şi Arta*, nr. 2, 1990, p. 7.
[3] E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 770.
[4] *Ibidem*, pp. 792, 794.
[5] *Ibidem*, p. 793.

Atunci, continua el, de folosit fraza „la propunerea naţiunii moldoveneşti" sau ceva de felul acesta". „Tovarăşul" anonim a venit cu precizarea: „poate mai potrivit ar fi «la propunerea naţionalităţii moldoveneşti». Deşi totuşi nu aş vrea să se evidenţieze". La rândul său, S. Grossu propunea să se scrie „la propunerea oamenilor muncii de naţionalitate moldovenească", dar „tovarăşul" anonim recomanda că „pur şi simplu, trebuie să evităm acest aspect". În opinia lui S. Grossu, termenul „cetăţeni", în contextul respectiv, „nu sună deloc bine"[1].

În continuare, S. Grossu şi „tovarăşul" anonim discută problema introducerii alfabetului latin pentru „limba moldovenească", ultimul precizând că situaţia încă nu este recunoscută univoc de ştiinţă, „de fapt, la nivel ştiinţific, discuţiile privind introducerea sau neintroducerea grafiei latine mai continuă"[2]. În realitate, savanţii nu discutau aceasta – ei abordau problema corespunderii mai bune pentru „limba moldovenească" a grafiei latine, moldoveniştii de tot soiul negând cu înverşunare acest lucru.

Deosebit de sugestivă este Hotărârea Biroului CC al PCM din 12 septembrie 1989 *Cu privire la aprofundarea cercetărilor ştiinţifice, ameliorarea predării şi propagandei istoriei RSS Moldoveneşti în condiţiile restructurării*. Hotărârea constata destul de exact că procesul de cercetare istorică în această perioadă se reducea la identificarea şi explicarea „spaţiilor albe" prin „seminare cu participarea istoricilor"; la dezbateri în cadrul diferitor „mese rotunde"; la publicarea materialelor pe teme istorice în presa periodică; emisiuni la radio şi la televiziune. Aceste „spaţii albe" însă „merită a fi cercetate în mod special", constata Hotărârea dată[3], fiindcă „în istoriografia moldovenească se observă o deviere de la adevărul istoric", că „sunt cercetate insuficient etnogeneza moldovenilor, formarea naţiunii moldoveneşti burgheze şi socialiste"[4]. Cu alte cuvinte, membrii CC al PCM, contaminaţi total de istoriografia sovietică, nu puteau depăşi conceptul sovietic, moldovenist, de cercetare a problemelor etno-naţionale. Hotărârea propunea ca AŞ a RSSM şi alte instituţii de cercetare să studieze aprofundat legăturile „reciproce de fraternitate dintre poporul moldovenesc şi alte popoare ale URSS", să fie accelerată şi dinamizată „activitatea secţiilor de relaţii interetnice, de găgăuzologie şi de bulgaristică", iar Secţia de Etnografie şi Studiul Artelor „să intensifice activitatea de cercetare în domeniul etnogenezei popoarelor Moldovei, formării popoarelor şi a naţiunilor"[5].

---

[1] *Ibidem*, p. 795.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 815.
[4] *Ibidem*, p. 816.
[5] *Ibidem*, p. 818.

Dar, în *Programul activităților de cercetare, predare şi propagandă a istoriei RSS Moldoveneşti*, practic, aceste probleme nu au fost planificate, prevăzându-se doar studiul monografic al autoarei N.A. Ceaplâghina, *Romanii la Dunăre (primele secole ale erei noastre)* (1990), lucrarea lui L. Polevoi, *De atunci a început Țara Moldovei (formarea şi afirmarea Statului Moldovenesc Medieval)* şi monografia colectivă *Aspecte ale formării poporului moldovenesc* (1994). Evident, nu erau ignorați nici slavii, arheologul P.P. Telnov urma să realizeze studiul *Antichități slave de est între Nistru şi Prut (sec. VIII–IX)* (1993)[1].

Comparativ cu anii precedenți, membrii Institutului de Etnografie şi Studiul Artelor încep a elabora texte şi informații privitor la situația etno-națională din RSSM. Astfel, la o solicitare a Consiliului de Miniştri al RSS Moldova din anul 1990, institutul a prezentat o serie de hărți, scheme şi tabele privind repartizarea etniilor în mediul rural şi în cel urban al RSS Moldova[2]. La o altă solicitare, tot din anul 1990, V.S. Zelenciuc, A.T. Furtună şi S.S. Ciubotaru au pregătit pentru Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldova informații despre categoriile „națiune", „populație", „grup etnic", „minoritate etnică, lingvistică şi religioasă"[3].

În lucrarea tipărită în anul 1990, L.L. Polevoi folosea ediția trunchiată de la Chişinău din anul 1971 a cronicii lui Grigore Ureche referitor la trecerea legendarului Dragoş la est de Carpați, evitând informația că din Maramureş la est de Carpați au trecut românii[4]. Autorul admitea că Dragoş a venit în mediul unei populații locale est-romanice, în Codri exista o populație băştinaşă, fără să precizeze caracterul ei etnic, iar atunci când aminteşte de volohii pomeniți de Ian Dlugoş la 1325, L. Polevoi îi asociază cu „moldovenii". Dar autorul recunoştea şi existența, la 1340, a unei Valahii cu centrul de reşedință la Siret[5].

Cu toate acestea, chiar dacă la sfârşitul lui 1990 angajații Institutului de Etnografie şi Studiul Artelor continuau să elaboreze în cadrul unor direcții generale, precum *Etnogeneza şi istoria etno-demografică a moldovenilor* sau *Istoria etnică şi procesele naționale în lumea contemporană*, temele individuale pe care le elaborau acum cercetătorii erau doar într-o anumită măsură adaptate rigorilor cerute de restructurarea gorbaciovistă. Între compartimentele elaborate în cadrul institutului pot fi evidențiate probleme de

[1] *Ibidem*, pp. 823-825.
[2] ACAŞM, F. 24, inv. 1, d. 219, f. 9.
[3] *Ibidem*.
[4] Л.Л. Полевой, «*… и с того времени началась Земля Молдавская*», Кишинев, Штиинца, 1990, с. 10.
[5] *Ibidem*, с. 11, 14, 18.

demografie istorică a URSS şi a Europei Occidentale (perioada feudalismului şi capitalismului, V.S. Zelenciuc, I.V. Tabac); schiţe privind formarea poporaţiei moldoveneşti (V.S. Zelenciuc); populaţia rusă din Moldova (număr, amplasare geografică, relaţii interetnice, I.V. Tabac); studierea istorico-etnografică a culturii popoarelor din URSS (inclusiv din RSSM); locuinţele rurale ale moldovenilor (S.S. Ciubotaru); alimentaţia tradiţională a moldovenilor (V.A. Iarovoi); ştiinţa etnografică în Moldova (O.S. Luchianeţ); probleme de etnografie şi demografie a Moldovei (V.S. Zelenciuc, E.A. Postolachi); găgăuzii (M.V. Marunevici, S.S. Kuroglo); obiceiuri de nuntă la ţigani (V.S. Zelenciuc, L.D. Loskutov) etc.[1].

În acest context, un interes deosebit prezintă şi interviul lui V. Zelenciuc, acordat ziaristei Rodica Iuncu şi publicat în ianuarie 1990. Problema principală abordată era cea a găgăuzilor, care pretindeau la autonomie politică. V. Zelenciuc se pronunţa destul de categoric pe problema populaţiei băştinaşe din RSSM, care, considera el, sunt numai moldovenii „etnogeneza cărora a decurs pe aceste pâmânturi". Celelalte comunităţi etnice (ucrainenii, bulgarii, evreii, ţiganii), inclusiv găgăuzii nu sunt băştinaşi, ei au apărut pe aceste teritorii abia pe la sfârşitul sec. XVIII, iar în masă numai după anul 1807 şi, cel mult, la ce pot aspira găgăuzii, considera V. Zelenciuc, este „autonomia naţional-culturală"[2].

V. Zelenciuc recunoştea că „sudul arealului dintre Prut şi Nistru a fost o zonă a romanizării geto-dacilor, aceste teritorii au intrat în componenţa provinciei romane Moesia Inferioară". V. Zelenciuc era convins că în timpul migraţiilor, cu toate că au fost mari distrugeri, „cultura poporului n-a pierit. Ea se păstra din generaţie în generaţie, renăscând în sec. IX–XI, odată cu răspândirea dinspre Dunărea de jos a culturii balcano-dunărene". Toate acestea însă, nici pe departe, nu înseamnă că V. Zelenciuc şi-a modificat opiniile în ce priveşte existenţa „poporului moldovenesc"[3].

Pe de altă parte, se intensifică şi cercetările moldoveniştilor. În anul 1990 apărea studiul, apreciat de autor ca „popular-ştiinţific", al lui N. Babilunga. Autorul îşi propunea aceleaşi scopuri false de a arăta cum s-a format – în sec. XIX, în Basarabia şi în raioanele din stânga Nistrului, – „naţiunea burgheză moldovenească". De asemenea, el îşi propunea să supună criticii pe acei „ne specialişti", cum îi apreciază el, care neagă existenţa „naţiunii socialiste moldoveneşti" şi scriu despre unitatea a două naţiuni,

[1] ACAŞM, F. 24, inv. 1, d. 219, ff. 1-34, 142-163, 238-245. Documentul citat conţine temele de cercetare a 14 angajaţi ai Institutului, la data de 30 noiembrie 1990.
[2] Valentin Zelenciuc, *op. cit.*, p. 7.
[3] *Ibidem*, p. 7.

română şi moldovenească, nu înțeleg că există două națiuni diferite, națiunea română şi moldovenească, şi chiar îi va supune criticii pe cei care au îndrăznit să-i reproşeze împăratului Alexandru I (1777–1825) că a luat o decizie greşită de a coloniza Basarabia de sud cu colonişti străini, după expulzarea, de fapt, el scrie „plecarea", de aici a tătarilor etc.[1]. Autorul afirmă că, în condițiile specifice evoluției oraşelor din Basarabia sec. XIX, diminuarea greutății specifice a populației moldoveneşti şi creşterea populației evreieşti în oraşele guberniei au determinat următoarea particularitate a formării națiunii burgheze moldoveneşti: națiunea moldovenească s-a consolidat, într-o mare măsură ca o națiune țărănească, principalele clase antagoniste fiind, pe de o parte, burghezia agrară şi moşierii proprietari de pământ, pe de altă parte, proletariatul agricol. Proletariatul orăşenesc şi burghezia industrială orăşenească nu aveau, în sec. XIX, destule forțe de formare națională a națiunii moldoveneşti care se constituia[2].

O altă teză a autorului era că procesul de asimilare reciprocă în oraşe şi însuşirea de către orăşenii de naționalitate moldovenească a limbii ruse a contribuit la consolidarea moldovenilor într-o națiune unică[3]. Autorul împărtăşeşte opinia sovietică precum că moldovenii şi românii sunt două națiuni diferite, au rădăcini comune, nu au pierdut până acum apropierea dintre ele, au strămoşi comuni, tradiții culturale şi spirituale comune, clasicii literaturii şi artei sunt comuni, este şi comunitatea limbii, dar, cu atât mai mult, acestea sunt două națiuni diferite[4].

Neli A. Ceaplâghina[5] admitea romanizarea populației locale din nordul Dunării doar în Oltenia şi Transilvania, unde a fost organizată provincia romană Dacia. În sec. VI–VII, opina autoarea în continuare, aceste teritorii au fost valorificate de slavi, care locuiau împreună cu populația romanizată, excluzând însă regiunea Carpați–Nistru, unde, potrivit cercetătoarei, până în sec. X sunt doar monumente care au aparținut slavilor şi nomazilor. În urma vieții comune a slavilor şi a populației romanizate de pe ambele maluri ale Dunării, s-a format comunitatea etnică est-romanică a vlahilor, sau volohilor. La nord de Dunăre, contactele vlahilor cu diferite ramuri ale slavilor – de sud şi de est – au condus la formarea a două po-

---

[1] Н.В. Бабилунга, *Население Молдавии в прошлом веке: миграция? ассимиляция? русификация? Научно-популярное издание,* Кишинев, Издательство «Штиинца», 1990, с. 13, 16.

[2] «Достаточно сильных национальных формирований складывавшейся молдавской нации». *Ibidem*, с. 67.

[3] *Ibidem*, с. 90.

[4] *Ibidem*, с. 96.

[5] În 1987 susținuse la Moscova teza de candidat (doctor) în ştiințe istorice (Н.А. Чаплыгина, *Население Днестровско-Карпатских земель и Рим в I-начале III вв. н.э.* Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук, Москва, 1987).

poare diferite – valah şi moldovenesc, a căror dezvoltare istorică a avut loc în limitele unor state diferite: cnezatele Valahia şi Moldova[1]. Era ultimul cuvânt al istoriografiei oficiale sovietice, spus de o cercetătoare sovietică, într-o culegere de studii, semnată pentru tipar pe 25 martie 1991 şi apărută în acelaşi an la Chişinău.

În concluzie la cele relatate de mai sus, putem afirma că, dincolo de numeroasele probleme, dificultăți şi neajunsuri datorate caracterului de tranziție a perioadei anilor 1985–1991 de la o societate închisă şi dominată de ideologia marxist-leninistă oficială spre o societate deschisă, importanța acestei perioade constă în modificarea treptată a discursului ştiințific pe problema etno-națională. Totuşi, restructurarea societății declarată de Mihail Gorbaciov nu a condus la schimbarea imediată a discursului identitar şi lingvistic în RSSM. Organele locale şi centrale ale Partidului Comunist țineau sub un control strict această direcție de cercetare, se implicau direct în procesul de planificare a cercetărilor şi urmăreau atent evoluția evenimentelor. Anul 1988 a fost decisiv în modificarea discursului pe problema etno-națională în RSSM, cu atât mai mult că şi la unele foruri unionale, cum a fost Plenara Uniunii scriitorilor din martie 1988 de la Moscova, s-a atenționat categoric asupra problemelor existente în societatea sovietică. Articolele semnate de Valentin Mândâcanu şi Ion Buga, *Scrisoarea celor 66* etc. au formulat clar problemele existente şi modul de soluționare a acestora: „limba moldovenească" este identică cu limba română, trecerea „limbii moldoveneşti" la grafia latină, moldovenii sunt români, limba națiunii titulare – limbă de stat. Cercetarea istorică pe problemele etno-naționale se reducea la dispute pe paginile presei periodice, emisiuni la radio şi televiziune, diferite mese rotunde etc. Examinarea investigațiilor academice atestă că ele rămâneau în urmă față de cerințele stridente ale societății, unele studii, apărute pe parcursul anului 1988–1990, mai continuau să „argumenteze" existența „limbii moldoveneşti", mergând până la prezentarea falsificată a surselor istorice documentare şi narative. La acestea se mai alăturau o parte din autori, aşa-numiții „moldovenişti", care, examinând problemele etno-naționale, au rămas consecvent pe pozițiile istoriografiei sovietice.

[1] Н.А. Чаплыгина, *Население Днестровско-Карпатских земель и Рим в I – начале III в. н.э.* Отв. ред. Ю.К. Колосовская, Кишинев, Штиинца, 1990; Н.А. Чаплыгина, *Ареал романизации и проблема античного наследия в истории Молдавии*. În: *Молдавский феодализм, Общее и особенное (История и культура)*, Кишинев, Штиинца, 1991, с. 35-36.

On the balance of decades: significance of years 1980s–1990s in the history of science in the RSSM related to the identity and linguistic problem

The reforms initiated in the USSR by Mikhail Gorbachev and his contradictory statements regarding the national situation in the USSR led to the awakening of national consciousness in most of the Union Republics. On one hand, Gorbachev stated that the national problem in the USSR is resolved, the peoples of the USSR deeply respect and thank the great Russian people for their disinterestedness, genuine internationalism and invaluable contribution to the creation, development and consolidation of free and equal republics, on the other hand, he affirmed that the national relations in the USSR represent a vital life problem. Here, this „vital life problem" was accentuated to maximum since 1988. The scientists from the Moldavian SSR, historians and linguists, took a decisive step in the history of science in the SSR, they returned to objective, authentic research, leaving away the utopian field of Marxism-Leninism, declared by the Soviets as the only doctrine capable of answering all the vital questions, and promptly raised the issue of national identity of Moldovans from the SSR with the Romanians in Romania and the issue of the identity of the «Moldovan language» with the Romanian language. At an initial stage, this desire was expressed in the article «A mother tongue» – an alphabet signed by university professor Ion Buga. In the following years, numerous historians and linguists demonstrated with certainty the identity and linguistic unity of the Moldovans from the SSR and the Romanians across the Prut. However, during this period of time, there were also those who continued to intensively propagate the speculations of pseudoscientific historiography from the Soviet period regarding the existence of two nations, Moldovans and Romanians, and two different languages, Moldavian and Romanian.

Keywords: *Romanians, Moldavians, Romanian language, Moldavian language, Slavs, Volochs.*

Natalia MOROI
doctorandă
Şcoala Doctorală de Ştiințe Umanistice,
Universitatea de Stat din Moldova,
specialist principal la Direcția Generală a Arhivelor Naționale,
Agenția Națională a Arhivelor

Sergiu GURIN

REPERE ISTORIOGRAFICE ALE CULTURII FIZICE ŞI SPORTULUI ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

După cel de-al Doilea Război Mondial, în Uniunea Sovietică a început un amplu proces de refacere a activităților de masă, în domeniul social, inclusiv al culturii fizice şi al sportului. Domeniul sportului, asemenea altor componente sociale, includea o serie de funcții de esență social-politică şi ideologică[1]. În art. 41 al Constituției Uniunii Sovietice din 1977, erau prevăzute drepturile cetățenilor la practicarea sportului de masă, a culturii fizice şi a turismului[2]. În spirit propagandistic, spațiul public abunda în slogane de genul: „Fiți puternici şi abili!", „O minte sănătoasă într-un corp sănătos!", „Tinerii merg pe stadioane!", „Vârsta nu este un obstacol pentru practicarea sportului".

Potrivit lui Mike O'Mahony, sportul sovietic a constituit o parte componentă a ideologiei, politicii, culturii, iar prin reprezentările culturii fizice şi sportului se poate urmări întreaga istorie a URSS, se poate înțelege mai bine care au fost atât atitudinile statului, cât şi aspirațiile societății. A existat o conexiune complexă între sport ca practică socială aprobată oficial şi sport ca produs cultural. Instituind o cultură a cotidianului, paradele culturii fizice şi gimnasticii, olimpiadele şi spartachiadele trebuiau să demonstreze măreția statului sovietic[3].

Aplicarea sportului era estimată şi drept o pârghie economică de ridicare a productivității muncii oamenilor sovietici. Cultura fizică şi sportul erau puternic marcate de acțiuni politico-ideologice şi militare. În cadrul pregătirii tineretului, a viitorilor militari se avea în vedere că aceştia urmau să fie încorporați în mod obligatoriu în cadrul Armatei Sovietice. Participarea tinerilor în acțiunile militare desfăşurate de URSS a scos în evidență necesitatea nu doar a unei bune pregătiri teoretice (ideologice), ci şi a celei fizice, inerente condițiilor precare reclamate de desfăşurarea acțiunilor militare, în mod special a celor desfăşurate în afara statului sovietic[4].

---

[1] В.А. Голов, *Функции и социально-политическая деятельность государства в сфере физической культуры и спорта*. În: *Фундаментальные исследования*, № 3, 2007, с. 41-43.

[2] *Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик* /Закон СССР от 7 октября 1977 г., № 6367-IX.

[3] Майк О'Махоуни, *Спорт в СССР: физическая культура – визуальная культура* /Пер. с англ. Е. Ляминой, А. Фишман, Москва, Новое литературное обозрение, 2010, 293 с.

[4] Vezi: Ion Xenofontov, *Pregătirea ideologică a recruților pentru Armata Sovietică. Cazul RSS Moldoveneşti (anii '80 ai sec. XX)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Revistă ştiințifică, Seria ştiințe umanistice, nr. 4 (34), Chişinău, 2010, pp. 24-27; *Idem*, *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută şi adăugită /Resp. de ed.: Liliana Rotaru, Larisa Noroc, Iaşi, Lumen, 2020, pp. 85-125, 283-284.

Istoria culturii fizicii şi a sportului a fost estimată ca un domeniu aparte al cercetării, fiind predat în instituțiile de învățământ de profil[1]. Din perspectiva aceasta, un instrument util pentru a analiza lucrările de specialitate din domeniul vizat îl constituie îndrumarul bibliografic în două volume, editat în anul 1983[2].

Amploarea sportului în epoca sovietică deseori a fost interpretată de cercetătorii occidentali drept un factor al totalitarismului, o presiune asupra populației, care se eschiva să participe la acțiunile sportive de masă, fiind mai mult o presiune venită „de sus"[3].

Parte componentă a Uniunii Sovietice, RSS Moldovenească a fost inclusă în sistemul general al culturii fizice şi al sportului. O caracteristică generală a sportului din Moldova sovietică rezidă în faptul că s-a încercat o radiere din memoria colectivă a sportului interbelic basarabean ajuns pe anumite segmente la performanțe[4].

În continuare, vom face o succintă prezentare de ansamblu a literaturii de specialitate, ce are în vizor domeniul culturii fizice şi al sportului în Moldova sovietică. Din perspectiva abordării, puternic influențate de marcajele timpului şi rigorile solicitate de societate, demersul istoriografic îl divizăm în *sovietic* şi cel *postsovietic*.

O caracteristică generală a literaturii sovietice este în amprenta profundă a ideologiei, scoaterea în evidență a rolului jucat de Partidul Comunist, antagonismul dintre statul sovietic (socialist) şi lumea occidentală (burgheză) în domeniul vizat.

---

[1] Vezi: Б.Р. Голощапов, *История физической культуры и спорта*, Москва, Издательский центр «Академия», 2001, 312 с.; В.В. Столбов, Л.А. Финогенова, Н.Ю. Мельникова, *История физической культуры и спорта*, Москва, 2003; Б.Р. Голощапов, *История физической культуры и спорта: учеб, пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений*, Москва, Издательский центр «Академия», 2004, 312 с.; Б.Р. Голощапов, *История отечественных и зарубежных систем физического воспитания и спорта: учеб. пособие*, Москва, 2005; В.И. Жолдак, В.Г. Камалетдинов, *Очерки истории физической культуры и спорта,* Челябинск: Урал ГАФК, 2005; Е.М. Нахаева, *История физической культуры и спорта: КУРС лекций*, Витебск, Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2005, 88 с.; *Хрестоматия по истории физической культуры и спорта* /сост.: В.И. Столяров, Н.Н. Чесноков, Е.В. Стопникова, Москва, Физическая культура, 2005. Ч.1-2; Н.Н. Визитей, *Курс лекций по истории спорта: учеб. пособие*, Москва, Физическая культура, 2006, 328 с.; В.В. Столбов, Л.А. Финогенова, Н.Ю. Мельникова, *История физической культуры и спорта*, Москва, Физкультура и спорт, 2008, 424 с.

[2] *Физкультура и спорт. Библиографический указатель: В 2 т. Т. 1. (1923–1972 гг.)*, Москва, Издательство «Физкультура и спорт», 1983, 384 с.

[3] Майк О'Махоуни, *ук. соч.*, с. 12.

[4] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Viața sportivă în Chişinăul interbelic*. În: *Akademos*. Revistă de Ştiință, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 4 (67), 2022, pp. 89-95.

În anii 1940–1960, activitatea sportivă era în vizorul jurnaliştilor, care menţineau în presa timpului rubrici şi pagini consacrate sportului, creionând cronici ale dinamicii culturii fizice şi a celei sportive. Domeniul sportiv este diseminat în spaţiul public prin intermediul culturii şi artei[1].

Un jalon semnificativ în istoria culturii fizice şi sportive din Moldova sovietică îl constituie teza de doctor în ştiinţe istorice, elaborată de A.V. Safonov. Autorul a făcut o retrospectivă a sportului în intervalul anilor 1920–1967. Se vorbeşte dihotomic – din perspectiva ideologică a spaţiilor din dreapta şi stânga fluviului Nistru[2].

În anii 1970, la Chişinău constatăm o „explozie informaţională" în domeniul editorial. S-au elaborat lucrări de sinteză, prezentându-se o panoramă complexă a domeniilor sportive. S-au întocmit schiţe de portret ale sportivilor de performanţă. Este valoros faptul că aceste materiale includ date statistice, indicatori de performanţă, dar şi diferite instantanee de la cursele sportive. În acest context, menţionăm lucrarea sintetică a triadei A. Safonov, S. Crasotchin şi A. Maslovschi[3]. Activitatea sportivă a fost racordată la prezentarea unor momente jubiliare, cum a fost anul 1974, atunci când s-au marcat 50 de ani de la formarea RSS Moldoveneşti[4]. În acest sens, s-a negat activitatea sportivă din Basarabia, chiar dacă la Chişinău s-a manifestat campionul mondial la lupte greco-romane Ivan Zaikin (1880–1948). Din vizor n-a fost exclusă nici lovitura de stat bolşevică din anul 1917 ca jalon al sportului din RSS Moldovenească[5].

În literatura de epocă se punea accentul, în mod deosebit, mai mult pe sportivii formaţi în perimetrul Moldovei sovietice, cu performanţe atinse la nivel internaţional[6]. Totodată, au fost scoase în evidenţă colective de cultură fizică cu rezultate deosebite, sportivi şi antrenori emeriţi[7]. Avân-

---

[1] *Expoziţia republicană „Cultura fizică şi sportul în arta plastică" = Республиканская выставка «Физическая культура и спорт в изобразительном искусстве»: Mai–iunie 1971. Pictură, sculptură, grafică, artă decorativă. Catalog; Май–июнь 1971 г. Живопись, скульптура, графика, декоративное искусство. Каталог*, Chişinău, 1972, 38 p.

[2] А.В. Сафонов, *Развитие физической культуры и спорта в Молдавии (1920–1967 гг.)*. Диссертация кандидата исторических наук, Кишинёв, 1969, 343 с.

[3] А. Сафонов, С. Красоткин, А. Масловский, *Физкультура и спорт в Молдавии*, Кишинёв, 1971.

[4] *Спортивная поступь Молдавии: Физическая культура и спорт Молдавии за 50 лет* [Текст] /сост. Е. Кучер, Кишинёв, [б. и.], 1974, 246 с.

[5] Е.И. Кучер, *Физическая культура и спорт Молдавской ССР накануне 60-летия Великого Октября*, Кишинёв, 1977.

[6] Г.Л. Гринберг, В.А. Одинец, *Спортсмены Молдавии на международной арене*, Кишинёв, Cartea moldovenească, 1972, 109 с.

[7] *Правофланговые. Очерки о лучших коллективах физкультуры, ведущих спортсменах и тренерах*, Кишинёв, 1971.

du-se în vedere că majoritatea populației era concentrată în mediul rural, se scotea în evidență acest spațiu, zonă de recrutare a multor sportivi de performanță[1].

Din vizor nu au lipsit nici probele sportive individuale. Astfel, Grigori Grinberg (1929–2013), multiplu campion al URSS la tenis de masă, primul maestru în sport din Moldova, a scris lucrări metodice referitoare la proba în care s-a remarcat[2].

În volumul enciclopedic consacrat RSS Moldoveneşti (1979), s-a abordat şi domeniul culturii fizice şi sportului[3]. Menționăm faptul că, spre deosebire de alte compartimente, domeniului, vizat de noi i s-a acordat un spațiu infim (doar trei pagini!), ceea ce – în interpretarea cercetărilor enciclopedice – semnifică faptul că este un domeniu mai puțin relevant în economia lucrării[4]. Autorii au descris în evidență istoricul domeniului în autonomia moldovenească şi au trecut-o sub tăcere pe cea din Basarabia românească. Au prezentat dinamica sportului prin prisma realizărilor socialiste, au fost remarcați sportivi şi antrenori. Autorii atenționează asupra faptului că în anul 1979 în Moldova sovietică se practicau 40 de genuri de sport şi în permanență se organizau întreceri sportive[5]. Un merit al autorilor rezidă în faptul că au prezentat un tablou al recordurilor sportive din republică pe genuri la probele de atletică uşoară şi de natație.

Menționăm şi lucrări ce aveau drept scop popularizarea sportului din Moldova sovietică în plan internațional[6]. Un capitol aparte îl constituie actele ce prevedeau reglementările genurilor de sport[7].

Pe fundalul euforiei Olimpiadei de la Moscova din anul 1980, la care Larisa Popova, originară din RSS Moldovenească, împreună cu belarusa Elena Hlopțeva, cuceresc aurul la canotaj academic pe canalul Krîlatskoe, s-au publicat materiale consacrate acestui fenomen sportiv. Astfel, V. Rogozen-

---

[1] Д.С. Марков А.Н. Мухин, Н.А. Раду, *Организация работы в сельском коллективе физкультуры*, Кишинёв, 1970.

[2] Г.Л. Гринберг, *Настольный теннис: техника, тактика, методика обучения* /под редакцией заслуженного тренера МССР И.С. Московича, Кишинёв, Лумина, 1973, 95 с.; *Idem*, *Настольный теннис в школе: Пособие для учителей*. Кишинёв, Лумина, 1988, 120 с.; *Idem Tenisul de masă în şcoală*, Кишинёв, Лумина, 1988, 122 с.

[3] К.Г. Згерая, Д.С. Марков, А.В. Сафонов, *Физическая культура и спорт*. În: *Молдавская Советская Социалистическая Республика*, Кишинёв, Главная Редакция Молдавской Советской Энциклпедии,1979, с. 296-298.

[4] Didina Țăruş, Ion Xenofontov, Asea Timuş ş.a., *Recomandări metodice pentru autorii şi redactorii „Enciclopediei Moldovei"*. Chişinău, „Enciclopedia Moldovei", 2009, p. 24.

[5] К.Г. Згерая, Д.С. Марков, А.В. Сафонов, *ук. соч.*, с. 297.

[6] *Moldova sportivă*, Chişinău, 1979, 40 p.

[7] V. Rogozenco, *Caiak-Canoe. Regulamentul competițiilor*, Chişinău, Cartea moldovenească, 1974, 87 p.

co ne prezintă o schiță de portret al „echipajului de aur" Larisa Popova şi Elena Hlopțeva. Canotoarele sovietice au dominat net cursa[1]. V. Rogozenco conchide că „Larisa Popova, prima campioană olimpică din Moldova, campioană mondială, a devenit în prezent cunoscută unui cerc mare de amatori ai sportului atât din țară, cât şi de peste hotare. Ea ocupă un loc binemeritat printre vedetele stadioanelor, ale bazinelor de înot şi canotaj, ale sălilor sportive […]"[2].

Un aport substanțial în istoriografia sportului din Moldova sovietică îi aparține publicistului Dumitru Coval[3], „primul ziarist moldovean acreditat la olimpiadă".

La sfârşitul anilor 1980 se conturează o nouă abordare în cercetarea istoriei culturii fizice şi a sportului din Moldova. În prim-plan apare o nouă generație de jurnalişti sportivi, care scot în evidență valorile naționale. Aceştia au asigurat o tranziție de la literatura sovietică la cea postsovietică, aflată în concordanță cu interesele Moldovei. În acest sens, îl menționăm pe Efim Josanu, comentator, reporter, publicist, scriitor, om de televiziune. A debutat editorial în anul 1986 cu o carte de publicistică „Entuziaşti ai sportului"[4]. În anul 2008, Efim Josanu a publicat volumul „Cartea Jocurilor Olimpice"[5]. Lucrarea a fost acceptată cu entuziasm de către publicul consumator de informație valoroasă din domeniul mişcării olimpice[6], fapt ce l-a determinat pe autor să publice a doua ediție, revăzută şi adăugită, a cărții respective[7].

După proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova, cultura fizică şi sportul au fost tratate prin prisma reanimării valorilor naționale, a fost conturat locul domeniului sportiv în plan regional, european şi global. Dacă în perioada sovietică, în lucrările enciclopedice şi lexicografice sportul din Moldova era reflectat ca un domeniu complementar al

---

[1] *Idem*, *Prima campioană olimpică din Moldova*. În: *Vedete ale stadioanelor*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1983, pp. 3-11.
[2] *Ibidem*, p. 11.
[3] Dumitru Coval, *Popas pe meridianul olimpic*, Chişinău, Editura „Cartea Moldovenească", 1978; *Idem* (alcătuitor), *Culorile spectrului olimpic,* Chişinău, Editura „Cartea Moldovenească", 1980; Idem, *Ora olimpică a Moscovei,* Chişinău, Editura „Cartea Moldovenească", 1982.
[4] Efim Josanu, *Cartea Jocurilor Olimpice: cronici, portrete, reflexii*, Chişinău, Tipografia Reclama, 2008, 632 p.
[5] Elena Tamazlâcaru, *Efim Josanu şi spiritul olimpismului nativ*: [despre lansarea vol. „Cartea jocurilor olimpice", scrisă de distinsul jurnalist, publicist şi scriitor Efim Josanu]. În: *Literatura şi arta*. Săptămînal al Uniunii Scriitorilor din Moldova, 2009, 26 noiembire, p. 5.
Idem, *Cartea Jocurilor Olimpice: cronici, portrete, reflexii*, Chişinău, Editura Arc, 2017, 632 p.
[6] Iurie Colesnic (ed.), *Chişinău. Enciclopedie*, Editura Museum, Chişinău, 1997, 576 p.
[7] Manolachi, Veaceslav; Budevici, Anatolie; Triboi, Vasile; *Cultura fizică şi sportul*. În: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*, Enciclopedia Moldovei, Chişinău, 2009, pp. 693-707.

cunoaşterii, treptat i se acordă un spațiu editorial mai generos[1]. O primă abordare din această perspectivă se constată în volumul enciclopedic consacrat municipiului Chişinău[2]. În această lucrare, autorii au scos în evidență personalități notorii ale sportului național, fenomene şi instituții ale culturii fizice şi ale sportului.

Compartimentul „Cultură fizică şi sport", elaborat de trei reprezentanți ai sportului, şi-a găsit reflectare în ediția enciclopedică „Republica Moldova", întocmită sub egida Institutului de Studii Enciclopedice al Academiei de Ştiințe a Moldovei[3]. În materialul sintetic, autorii au prezentat un scurt istoric al domeniului vizat, menționând că „dintre formele naturale cu funcții utilitare ale mişcării (alergarea, săriturile, aruncarea obiectelor, înotul etc.) populația stabilită în spațiul actual al Republicii Moldova le-a preferat pe cele mai complicate şi mai spectaculoase: trânta, oina, tirul cu arcul, alergările de cai"[4]. În lucrarea respectivă, autorii au prezentat genurile de sport aplicate pe parcursul timpului. Este interesantă descrierea spațiului de desfăşurare a activităților sportive: Basarabia versus RASS Moldovenească. Astfel, se notează că „în perioada 1920–1930, sportul din Basarabia era orientat către stilul, normele şi standardele europene. În RASSM (1924–1940), cultura fizică şi sportul evoluau în conformitate cu stilul şi normativele sportului sovietic"[5].

O ediție valoroasă este cartea „Sport. Mică enciclopedie", prima cercetare enciclopedică din domeniul sportului, realizată în Republica Moldova. Lucrarea a revoluționat domeniul sportului din spațiul românesc, obținând mai multe recenzii pozitive[6], fiind nominalizată de Asociația Presei Sportive din

---

[1] Constantin Manolache, Didina Țăruş, Ion Xenofontov, *Concepția „Enciclopediei Moldovei": 10 volume = The conception of "The Encyclopedia of Moldova": 10 volumes = Концепция «Энциклопедии Молдовы»: 10 томов* / ked. şt.: Demir Dragnev, Chişinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, p. 113; Константин М. Манолаке, Ион В. Ксенофонтов, *Спорт и олимпийское движение в системе энциклопедических исследований Республики Молдова*. În: *Вопросы энциклопедистики*: [сб. ст.]. Вып. 7, Уфа, Башк. энцикл., 2018, с. 101-108.

[2] *Chişinău. Enciclopedie* / Editor: Iurie Colesnic, Chişinău, Museum, 1997, 569 p.

[3] Veaceslav Manolachi, Anatolie Budevici, Vasile Triboi, *Cultura fizică şi sportul*. În: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică, Enciclopedia Moldovei*, Chişinău, 2009, p. 693.

[4] *Ibidem*, p. 694.

[5] *Ibidem*, p. 695. Lucrarea a mai apărut încă în două ediții encilopedice. Vezi: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*. Ed. a 2-a revăz. şi adăug, Chişinău, Institutul de Studii Enciclopedice (Tipogr. „Bons Offices" SRL), 2011; *Republica Moldova: Enciclopedie* [Consacrată aniversării a 25-a de la independența Rep. Moldova]. Ed. specială, Chişinău, Bibl. Şt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2016.

[6] *„Sport. Mică enciclopedie", o lucrare de pionierat aşteptată de mult timp*. În: *Vocea poporului*, nr. 30, 22 august 2014, p. 14; *Apariții editoriale „Sport. Mică enciclopedie"*. În: *Evenimentul zilei*, nr. 150, 22 august 2014, p. 5; Constantin Matache, *O valoroasă apariție editorială*. În: *Jurnal de Chişinău*, 22 august 2014; Elena Constantinovici, *Prima enciclopedie sportivă*. În: *Akademos*. Revistă de ştiință, inovare, cultură şi artă, Chişinău, 2014, nr. 2 (33), pp. 160-161; *Idem*, *O enciclopedie sportivă inedită*. În: *Literatura şi arta*, nr. 447 (3612), 20 noiembrie 2014, p. 4; Tatiana Cotoman, *O ediție-eveniment*. În: *Revista ştiințifico-metodică „Teoria şi arta educației fizice în şcoală"*, nr. 3, 2014.

Moldova la categoria „Cartea Sportivă a anului 2014" şi a fost distinsă la Salonul Internaţional de Carte cu Premiul „Cartea de referinţă". Drept urmare a acestui succes răsunător, pe parcursul a doi ani lucrarea a beneficiat de două ediţii[1]. Volumul a fost elaborat de antrenorul emerit şi organizatorul mişcării olimpice din Republica Moldova Nicolai Ambrosi si jurnalistul sportiv Pavel Brădescu. În ediţia enciclopedică găsim personalităţi notorii din sportul moldovenesc al epocii care include şi perioada vizată de noi în studiul de faţă, valorificând potenţialul rezervelor naţionale, în pofida faptului că autorităţile sovietice se opuneau deseori ca reprezentanţii Moldovei sovietice să participe la turneele internaţionale. Drept dovadă, se poate observa numele de familie de origine slavă ale sportivilor din RSSM, care reprezentau Uniunea Sovietică.

O colecţie valoroasă o reprezintă „Legendele sportului moldovenesc", lucrare iniţiată de Centrul de Cercetări Enciclopedice al Bibliotecii Ştiinţifice (Institut) „Andrei Lupan" al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Prima lucrare în cadrul acestei colecţii a fost dedicată sportivului autohton Tudor Casapu, campion olimpic, cavaler al Ordinului Republicii, laureat al Premiului Naţional în domeniului sportului. Cartea cuprinde repere biografice şi bibliografia selectivă despre protagonist. În volum au fost incluse opinii, mărturii, consemnări, evocări şi dedicaţii ale personalităţilor din ramura sportului, ştiinţei, culturii, educaţiei referitoare la protagonist, precum şi reflecţiile despre propria activitate sportivă ale lui Tudor Casapu, tablete, mărturii, percepţii despre univers, ţară[2]. În context, menţionăm altă lucrare enciclopedică – „Simbolurile naţionale ale Republicii Moldova" (2011) – în care numele lui Tudor Casapu este menţionat ca al unui făuritor de istorie[3].

Cea de-a doua lucrare din cadrul colecţiei nominalizate este consacrată dublului campion olimpic Nicolae Juravschi, maestru emerit al sportului, cavaler al Ordinului Republicii, laureat al Premiului Naţional în domeniul sportului, preşedintele Comitetului Naţional Olimpic şi Sportiv al Republicii Moldova[4]. Lucrarea este structurată în opt capitole şi vizează opinii şi omagii ale personalităţilor din diferite domenii dedicate *campionului in-*

---

[1] Nicolai Ambrosi, Pavel Brădescu, *Sport. Mică enciclopedie* /Resp. ed.: Ion Xenofontov, Chişinău, Bibl. Şt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2014, 400 p.; *Idem*, *Sport: mică enciclopedie*. Ed. a 2-a, rev. şi ad. /Resp. ed.: Ion Xenofontov, Chişinău, Bibl. Şt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2015, 408 p.

[2] *Tudor Casapu, eternul campion.* Ediţia a doua, revăzută şi adăugită /Colecţia „Legendele sportului moldovenesc" /resp. ed.: Ion Xenofontov; coord.: Elena Baban, Chişinău, Bibl. Şt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2015, 287 p.

[3] Andrieş Silviu-Tabac, *Imnul de Stat.* În: *Simbolurile naţionale ale Republicii Moldova"*, Chişinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, pp. 204-205.

[4] *Nicolae Juravschi, dublu campion olimpic sau campionul invincibil* /Colecţia „Legendele sportului moldovenesc" /red. şt. şi coord. vol.: Boris Boguş; resp. ed.: Ion V. Xenofontov, Chişinău, Biblioteca Ştiinţifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2017, 496 p.

vincibil, precum şi percepţiile protagonistului despre sport, lume, familie etc. Merită atenție dedicația lui Mircea Snegur, preşedintele Republicii Moldova în anii 1990–1996, referitoare la simbolul sportului din republică: „În galeria sportivilor de performanță mi-a atras atenția Nicolae Juravschi, un tânăr dintr-o familie modestă, din satul Chircăieşti, de pe malul râuleţului Botna. Este simbolul copilului de la țară care prin muncă, abnegație şi stil spartan de viață poate înlătura toate barierele vieții şi poate ajunge pe cele mai înalte culmi sportive. Are cel mai impresionant palmares sportiv dintre toți performerii din Republica Moldova”[1].

Tot din cadrul lucrărilor enciclopedice, elaborate sub egida Centrului de Cercetări Enciclopedice, menționăm cele două volume ale „Enciclopediei curiozităților”, elaborate de cercetătorul ştiințific Ion Valer Xenofontov, în care autorul prezintă biografii ale sportivilor de performanță, instituții şi fenomene sportive din spațiul pruto-nistrean[2].

Profilul de personalitate şi de activitate sportivă al personalităților care au activat în RSS Moldovenească sunt şi în prezent în vizorul unor cercetători. Sunt luate în seamă personalități din domeniul administrației[3], al „oamenilor devotați Sportului şi Olimpismului”[4].

Alături de lucrări consacrate profilurilor de sportivi, menționăm şi pe cele dedicate unor genuri de sport, cum ar fi fotbalul[5], sau unor echipe sportive[6].

În recenta apariție editorială, sportivul şi istoricul Octavian Țîcu a prezentat o imagine de ansamblu a sportului din Moldova sovietică[7]. Autorul atenționează asupra următoarelor aspecte: sportul în politica statului sovietic; sportul, ideologia şi politica în RSS Moldovenească. Se ajunge la concluzia că „cel mai important aspect negativ al perioadei sovietice a fost

---

[1] *Ibidem*, p. 10.

[2] Ion Valer Xenofontov, *Enciclopedia curiozităților. Trecut şi prezent*. Vol. I, Iaşi, Lumen, 2016, pp. 52-55, 61; Vol. II, Iaşi, Lumen, 2019, pp. 65-74, 96-104, 166-171, 179-185.

[3] Nicolai Ambrosi, *Grigore Popovici – o viață dedicată sportului*, Chişinău, Universul, 2006, 256 p.

[4] *Idem*, *Oameni devotați Sportului şi Olimpismului*, Chişinău, 2012, 398 p.; *Tudor Casapu, destin unic de mare campion*, Chişinău, Combinatul Poligrafic, 2013, 136 p.; Christian Thau, Ion Popescu-Negruță, *The Olympic quest of Nicolae Juravschi and his companions*, United Kingdom, Penarth, 2016, 136 p.; Irina Bahtin, *Campioana olimpică Larisa Popova – repere biografice*. Disponibil online: Sesiunea națională cu participare internațională de comunicări ştiințifice studenţeşti dedicată aniversării a 75-a a USM, Chişinău, Moldova, 22–23 aprilie 2021. Comunicări ştiințifice studenţeşti dedicate aniversării a 75-a a USM Ediția 25. Vol. 1, Chişinău, USM, 2021, p. 85.

[5] Boris Harcenco, *Fotbalul în Moldova. Cronică în imagini,* Chişinău, Editura Baştina-Radog, 2005, 200 p.; Serghei Donets, Valentin Iacovlev, *100 de ani ai fotbalului moldovenesc. 100 лет молдавскому футболу*, Chişinău, S.n., 2010, 576 p.

[6] Vladimir Țincler et al., *Zimbru. 60 de ani glorioşi*, Chişinău, Elan Poligraf, 2007, 194 p.

[7] Octavian Țîcu, *Sportul în RSSM*. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iaşi, Polirom, 2019, pp. 681-692.

neglijarea dezvoltării sportului autohton şi preponderența în principala echipă a republicii a sportivilor şi antrenorilor din alte republici sovietice”[1].

Un nou suflu în istoriografie îl aduce istoricul şi publicistul Andrei Prodan, administratorul unui blog consacrat istoriei sportului din Moldova[2]. Autorul trece în revistă participările sportivilor moldoveni la toate ediţiile Jocurilor Olimpice, referindu-se, bineînțeles, şi la anii 1970 – sfârşitul anilor 1980. S-au analizat performanțele echipelor sportive din Moldova sovietică. Merită apreciat că materialele bine documentate sunt însoțite şi de resurse iconografice.

Cele două perioade istoriografice ale istoriei culturii fizice şi sportului din Moldova sovietică – perioada sovietică şi cea postsovietică – developează abordări marcate de realitățile epocii în care au fost scrise. Producția istoriografică de sorginte sovietică o vedem puternic ancorată în spiritul ideologic al statului sovietic. Activitatea sportivă era una de masă şi avea drept obiectiv crearea imaginii unui stat puternic, aflat în concurență cu o lume antagonistă. Lucrările apărute la sfârşitul anilor 1980 şi până în prezent sunt axate pe redarea valorilor sportive naționale, căutarea unei identități de marcă sportivă, ancorată pe dimensiuni ale performanțelor internaționale.

Historiographical landmarks of physical culture and sport in the Moldavian SSR

The study analyzes the Soviet and post-Soviet historiography regarding physical culture and sport in Soviet Moldova. The chronological frame refers to years 1970 – the end of the 1980s, when there is an unprecedented activation of sports life in the republic. These realities were aimed at fitting the reality of sport of Soviet Moldova with those of the Soviet Union. As a result, it analyzed the synthesis works related to the sports activity in the indicated chronological segment. The study is interesting in the context in which a historical phenomenon was analyzed from the perspective of writing from two distinct periods.

Keywords*: *historiography, history of sport, physical culture and sport, sport in the RSSM.

Sergiu GURIN,
Ministerul Educației şi Cercetării
e-mail: sergiugurin@icloud.com
ORCID (0000-0001-5512-4471)

[1] *Ibidem*, p. 691.
[2] Andrei Prodan, *Moldova Sport History*. Disponibil la: http://andron-prodan.blogspot.com (accesat: 07.10.2022).

PROFILURI PROFESIONALE

Ion EREMIA
Decanul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chişinău Mihail C. Sâtnic (1929–1988)

Andrei PRODAN
Dumitru Coval – primul ziarist moldovean acreditat la olimpiadă

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC
Anatol Petrencu: profesorul şi istoricul ieşit din tipare

Valentina URSU
Iosif Moldovanu: devotament şi abnegație

Ion EREMIA

DECANUL FACULTĂȚII DE ISTORIE A UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN CHIŞINĂU MIHAIL C. SÂTNIC (1929–1988)

Mihail Sâtnic s-a născut pe 8 noiembrie 1929, într-o familie de țărani din s. Jura, rn. Râbnița din fosta RASS Moldovenească. A fost primul copil din familia cu cinci copii a lui Condratie şi Antonina Sâtnic. Studiile la şcoala primară din satul natal le-a început la vârsta de opt ani şi până la începutul războiului germano-sovietic din 1941 a terminat patru clase. În timpul războiului, familia Sâtnic nu s-a refugiat, iar Mihail şi-a continuat studiile în şcoala din satul natal. După reinstaurarea, în aprilie 1944, a puterii sovietice în Jura, tânărul Mihail s-a angajat în câmpul muncii şi, pe parcursul unui an, a lucrat căruțaş în colhozul *Partizanu Roş*. Pentru această activitate, prin Ucazul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 6 iulie 1945, a fost decorat cu medalia *Pentru muncă eroică în anii Marelui război pentru apărarea patriei a Uniunii Sovietice în anii 1941–1945*. Mihail a decis să continue şi studiile şi, în 1948, termina Şcoala Medie nr. 1 din or. Râbnița. În acelaşi an, era înscris în rândul studenților de la Universitatea de Stat din Chişinău, la Facultatea de Istorie şi Litere. După absolvirea cu Diplomă cu mențiune a facultății, în anul 1953, a fost angajat în câmpul muncii şi pe parcursul a doi ani a activat în calitate de asistent la Catedra de marxism-leninism de la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău. Dar, în august 1955, din cauze pe care nu le cunoaştem, cariera de cadru didactic în învățământul superior a fost brusc întreruptă şi, din august 1955 până în octombrie 1957, M. Sâtnic activează în calitate de director al Şcolii Medii din s. Izbeşti, rn. Criuleni. În octombrie 1957, Mihail Sâtnic se înscrie la doctorat la Filiala Moldovenească a Academiei de Ştiințe din URSS, la specialitatea Istoria Moldovei. După finalizarea studiilor la doctorat, din noiembrie 1960, M. Sâtnic este angajat la Institutul de Istorie în calitate de colaborator ştiințific inferior în Secția de istorie a Moldovei, perioada sovietică, sectorul de istorie a construcției socialiste şi comuniste în Moldova. În octombrie 1961, M. Sâtnic a susținut teza de candidat (doctor) în ştiințe istorice[1].

În iunie 1962 M. Sâtnic a promovat concursul la postul vacant de conferențiar (docent) la Catedra de istorie a URSS, situație confirmată de Or-

[1] *Arhiva Universității de Stat din Moldova* (*infra*: AUSM), F. 1, inv. 8, d. 1328, ff. 4-7; *Arhiva Centrală a Academiei de Ştiințe a Moldovei* (*infra*: ACAŞM), F. 1, inv. 3, d. 1613, ff. 1, 8, 14, 15.

dinul rectorului interimar I. Racul nr. 124-ппп din 9 iulie 1962[1]. Totuşi, conform unui nou Ordin, cu nr. 157-ппп din 27 august 1962, semnat de rectorul V. Cepurnov, M. Sâtnic era angajat la numita catedră în calitate de lector superior[2]. Ulterior, prin decizia Comisiei Superioare de Atestare a URSS din 1 aprilie 1964 lui M. Sâtnic îi era confirmat titlul (*zvanie*) de docent al Catedrei de istorie a URSS[3].

Prin Ordinul Ministerului Învățământului Public din RSSM nr. 679-a din 6 septembrie 1967 şi Ordinul rectorului USM A. Medvedev din 12 septembrie 1967, M. Sâtnic a fost numit decan al Facultății de Instruire a Studenților Străini[4].

În dosarul personal al lui M. Sâtnic sunt incluse şi două caracteristici nedatate, semnate de conducerea Universității (rector, secretarul comitetului de partid şi preşedintele sindicatului), dar acestea ar putea fi datate cu anul 1968. O caracteristică era dată pentru a fi prezentată la Comitetul de partid orăşenesc Chişinău[5], alta – la Ministerul Învățământului Superior şi Mediu de Specialitate al URSS[6]. Nu cunoaştem cu exactitate pentru ce au fost necesare asemenea caracteristici, putem bănui că erau solicitate de organele respective în legătură cu cele două plecări ale lui M. Sâtnic peste hotare. Este vorba de plecarea din martie-aprilie 1968, pe linia societății „Знание", în Emiratele Arabe Unite, Sudan, Irak şi Liban. În noiembrie al aceluiaşi an, M. Sâtnic, în componența delegației din RSS Moldovenească, pleca în Republica Populară Mongolă, unde se desfăşurau Zilele Moldovei în Mongolia[7]. Plecările peste hotare ale lui M. Sâtnic au continuat. În toamna anului 1970, acesta pleca la Moscova, pentru ca, ulterior, să meargă pentru două săptămâni în deplasare în România (Iaşi)[8], pe domeniul de colaborare interuniversitară, în scopul (cum era formulat în actul de deplasare) de a ține prelegeri[9]. Următoarea deplasare a prof. M. Sâtnic avea loc în septembrie 1987 în Bulgaria[10].

Între timp, anume din septembrie 1969, M. Sâtnic a fost transferat la Catedra de istorie a Moldovei[11]. În anul 1969 a fost reorganizată Facultatea

[1] AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, ff. 2, 14.
[2] *Ibidem*, f.1.
[3] *Ibidem*, f. 30.
[4] *Ibidem*, f. 42.
[5] *Ibidem*, f. 50.
[6] *Ibidem*, f. 62. Evident, caracteristicile au fost prezentate, fiindcă în Dosarul examinat s-au păstrat semnăturile originale necesare, doar al doilea exemplar, primul fiind trimis la destinație.
[7] AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, f. 68.
[8] *Ibidem*, f. 74.
[9] *Ibidem*, f. 75.
[10] *Ibidem*, ff. 272, 273, 278.
[11] *Ibidem*, f. 67v.

de Istorie şi, prin Ordinul nr. 192 al Ministerului Învățământului Public al RSSM din 27 mai, au fost create trei catedre. În baza Catedrei de Istorie Universală au fost create alte două catedre: Istorie Antică şi Evul Mediu; Istorie Modernă şi Contemporană. Suplimentar, a fost creată Catedra Istoria Moldovei[1]. După cum sublinia V. Cozma, crearea Catedrei de Istorie a Moldovei „a încheiat procesul de formare a catedrelor de istorie națională în cadrul universităților din republicile fostei URSS"[2].

În anul următor, pe 26 noiembrie 1970, în temeiul Ordinului Ministerului Învățământului Public al RSSM nr. 680-A din 25 noiembrie, era emis Ordinul rectorului Universității de Stat din Chişinău A. Lazarev, prin care M. Sâtnic era eliberat din funcția de decan al Facultății de Instruire a Studenților Străini şi numit decan al Facultății de Istorie[3]. În timpul aflării în funcția de decan, în afară de obligațiile directe pe care le avea față de facultate, M. Sâtnic a participat activ la organizarea conferințelor teoretice şi a olimpiadelor la istorie, matematică, chimie, fizică şi biologie, pentru care fapt, în mai 1973, primea mulțumiri din partea Secției de învățământ a Ministerului Căilor Ferate al URSS, Direcția căii ferate Odesa-Chişinău[4].

Pe 15 octombrie 1974, M. Sâtnic era reales în funcția de decan al Facultății de Istorie[5].

La sfârşitul lunii iunie 1975, M. Sâtnic a obținut un concediu de creație în perioada 5 septembrie – 5 decembrie, pentru finalizarea tezei de doctor habilitat[6]. Dar, începând cu 1 noiembrie, prin ordinul rectorului USM, concediul de creație, pe motivul „necesității de producție" (производственной необходимостью), a fost întrerupt[7].

În septembrie 1976, prin decizia Colegiului Ministerului Învățământului Public şi a Prezidiului Comitetului Republican al sindicatelor lucrătorilor din învățământul şcolilor superioare şi instituțiilor ştiințifice, lui M. Sâtnic i se decerna Diploma de onoare a organelor respective[8].

Pe 28 aprilie 1977, conducerea Universității de Stat din Chişinău (rectorul, secretarul comitetului de partid, preşedintele comitetului sindical) semna o caracteristică pozitivă pentru M. Sâtnic, trimisă la CC al PC al

---

[1] *Istoria Universității de Stat din Moldova* /Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et.al.]), red. şt. Ion Niculiță, Chişinău, CEP USM, 2016, pp. 105, 149.
[2] Valeriu Cozma, *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946–1996)*, Chişinău, 1996, pp. 219-220, 232.
[3] AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, f. 76.
[4] *Ibidem*, f. 90.
[5] *Ibidem*, f. 105.
[6] *Ibidem*, f. 112.
[7] *Ibidem*, f. 120.
[8] *Ibidem*, f. 128.

Moldovei[1]. Consecințele nu s-au lăsat mult aşteptate. Prin Ordinul rectorului USM din 4 mai 1977, M. Sâtnic „în legătură cu trecerea la alt serviciu" era eliberat din funcția de conferențiar al Catedrei de istorie a URSS şi de decan al Facultății de Istorie[2].

În cariera lui M. Sâtnic începea o nouă filă: din mai 1977 începea să dețină funcția de vicedirector al Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PC al Moldovei, care era o Filială a Institutului de marxism-leninism de pe lângă CC al PCUS, dar, în anii 1977–1980, continua să predea şi la Universitate[3].

Prin decizia Comisiei Superioare de Atestare a URSS din 4 aprilie 1980, lui M. Sâtnic i se conferea titlul ştiințific de doctor habilitat în ştiințe istorice[4].

În vara anului 1980, M. Sâtnic revenea la Universitate, fapt confirmat de Ordinul rectorului din 25 iulie 1980 şi Ordinul din 6 august 1980[5]. În toamna aceluiaşi an, în luna septembrie, Catedra de Istorie a URSS recomanda candidatura lui M. Sâtnic la funcția vacantă de profesor la subdiviziunea universitară respectivă[6]. Titlul de profesor i-a fost acordat de Comisia Superioară de Atestare a URSS la 21 mai 1982[7].

Din anul 1981 au apărut probleme grave de sănătate, ceea ce nu i-a permis realizarea stagiului de instruire la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova[8]. Ulterior, stagiul respectiv a fost realizat la Institutul de Istorie al AŞ din RSSM[9].

În legătură cu înrăutățirea stării de sănătate a prof. Anatolie M. Lisețchi, şeful Catedrei de Istorie a URSS, în februarie 1985 M. Sâtnic era numit în funcția de şef al acestei catedre[10]. S-au aflat în această funcție până la sfârşitul lunii aprilie a aceluiaşi an[11].

Prin Ordinal rectorului Universității de Stat din Chişinău nr. 145-ппп din 31 august 1987, prof. M. Sâtnic, începând cu 1 septembrie 1987, a fost transferat din funcția de profesor al Catedrei Istoria URSS în funcția de profesor al Catedrei interuniversitare de Istorie a Moldovei[12]. Conform

[1] *Ibidem*, f. 135
[2] *Ibidem*, f. 138.
[3] *Ibidem*, ff. 143, 144, 145, 146,147, 148.
[4] *Ibidem*, f. 160.
[5] *Ibidem*, ff. 149, 150.
[6] *Ibidem*, ff. 162-163.
[7] *Ibidem*, f. 195.
[8] *Ibidem*, f. 191.
[9] *Ibidem*, ff. 197-203.
[10] *Ibidem*, f. 204.
[11] *Ibidem*, f. 205.
[12] *Ibidem*, f. 266.

unui nou ordin al rectorului din 10 septembrie 1987, începând cu 8 septembrie 1987 prof. M. Sâtnic suplinește funcția de șef al Catedrei de Istorie a Moldovei[1], înlocuindu-l în această funcție pe prof. A.V. Repida[2]. Ulterior, M. Sâtnic a fost ales prin concurs la funcția de șef al Catedrei interuniversitatre de Istorie a Moldovei și confirmat în această funcție prin Ordinul rectorului din 27 decembrie 1987[3].

Prin Ordinul nr. 147-пп din 20 septembrie 1988, M.C. Sâtnic era exclus, din 3 septembrie 1988, din rândul colaboratorilor Universității de Stat din Chișinău în legătură cu decesul[4].

Activitatea științifică

Începutul activității științifice a lui M. Sâtnic a coincis, practic, cu o nouă perioadă în evoluția istoriografiei sovietice, anume cu anii 1953–1964, perioada „dezghețului hrușciovist"[5]. Tema de cercetare a lui Sâtnic se includea perfect în noua linie a Partidului, exprimată de N. Hrușciov în referatul prezentat la plenara CC al PCUS din 3 septembrie 1953, *Despre măsurile privind dezvoltarea de mai departe a agriculturii în URSS*, în care a fost formulată sarcina de a crea un belșug de produse agricole pentru oamenii sovietici[6]. Până în anul 1964, M. Sâtnic a publicat 18 materiale, inclusiv o recenzie și tezele a două comunicări la conferințe. Dintre materialele publicate, șase erau în coautorat. Problema principală abordată era cea a mișcării colhoznice în anii 1940–1941 în Basarabia și problema colectivizării până în anul 1948. Trebuia să demonstreze că anexarea Basarabiei la URSS a fost un act progresist pentru locuitori, iar includerea lor în colhozurile sovietice – cea mai bună formă de organizare a agriculturii. Aceasta, de rând cu „industrializarea socialistă", au asigurat, în opinia organelor de partid sovietice, „biruința deplină și definitivă a socialismului" în URSS, fapt despre care s-a declarat la congresul al XXI-lea al PCUS din ianuarie 1959. Peste trei ani, această declarație a generat alta, tot atât de stupidă: trecerea la construirea pe scară largă a comunismului, declarație făcută la congresul al XXII-lea al PCUS din octombrie 1961.

---

[1] *Ibidem*, f. 270.
[2] *Ibidem*, f. 271.
[3] *Ibidem*, f. 274.
[4] *Ibidem*, f. 279.
[5] O apreciere a istoriografiei sovietice din această perioadă a se vedea: С.Ф. Володин, *Историография периода «оттепели» (1953–1964 гг.) об эффективности труда в годы первых пятилеток*. Disponibil la: www.gramota.net/materials/3/2015/12-1/9.html (accesat: 7 martie 2022).
[6] Н.С. Хрущев, *О мерах дальнейшего развития сельского хозяйства СССР, Доклад на Пленуме ЦК КПСС 3 сентября 1953 г.*, Москва, Государственное Издательство Политической Литературы, 1953.

După înlăturarea lui N. Hruşciov de pe arena politică a URSS, începea o nouă perioadă în evoluția atât a țării, cât şi a istoriografiei sovietice, asupra căreia încep să acționeze o serie de factori, care au influențat negativ asupra ei. Această perioadă a durat din 1964, când plenara CC al PCUS a luat decizia de a-l înlătura pe N. Hruşciov din toate posturile pe care le-a ocupat, şi până în 1985, atunci când M. Gorbaciov declara începutul faimoasei restructurări.

În acest timp, are loc un proces de revenire la stalinism. O importanță deosebită în trasarea direcțiilor de evoluție a ştiinței istorice a avut-o Hotărârea CC al PCUS privind măsurile pentru dezvoltarea ulterioară a ştiințelor sociale şi creşterea rolului acestora în construcția comunistă. Marxism-leninismul era declarat baza de care urma să se conducă poporul în procesul dezvoltării societății socialiste, un instrument puternic de cunoaştere şi transformare revoluționară a lumii, care deschide calea pentru practică, asigură o abordare ştiințifică pentru determinarea politicii partidului în toate domeniile vieții publice[1].

Istoricii sovietici, inclusiv cei din RSSM, trebuiau să țină cont de acest document şi să „demonstreze" că sistemul socialist (în agricultură, industrie, politică) este cel mai puternic şi de nezdruncinat[2]. În conformitate cu principiile ideologiei dominante, istoricii au apreciat foarte înalt principiile politicii de stat în domeniul agriculturii, al industriei, al politicii interne şi externe a statului sovietic etc. O caracteristică importantă a studiilor istorice create în această perioadă este orientarea spre deciziile Partidului şi Guvernului sovietic (materialele congreselor PCUS şi deciziile de partid din republicile unionale), decizii care reglementau ritmurile şi direcțiile de dezvoltare social-economică a URSS şi a republicilor unionale.

În iulie 1980 M. Sâtnic indica un număr de 106 lucrări, monografii şi articole publicate pe parcursul activității sale ştiințifice, începând cu primul articol publicat în anul 1955 şi ultimul în 1979, în majoritatea lor singur, dar unele dintre ele în coautorat[3]. În perioada 1980–1985 M. Sâtnic, conform Listei prezentate în dosar, a publicat 112 lucrări dintre care 60 de studii ştiințifice şi 52 de popularizare a ştiinței, cifre indicate şi în Decizia catedrei[4]. Publicațiile au o pronunțată orientare propagandistică şi dezvă-

---

[1] *Постановление ЦК КПСС о мерах по дальнейшему развитию общественных наук и повышению их роли в коммунистическом строительстве.* În: *Вопросы истории*, № 9, сентябрь 1967, с. 3-11.
[2] *Историография истории России в конце 70 – первой половине 80-х годов XX в.* Disponibil la: https://www.zinref.ru/000_uchebniki/02800_logika/011_lekcii_raznie_39/055.htm (accesat: 7 martie 2022).
[3] AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, ff. 166-184.
[4] *Ibidem*, f. 217.

luie esența aparentă a deciziilor organelor de partid şi sovietice, care au determinat scopurile şi obiectivele aşa-numitelor transformări socialiste în agricultură şi industrie.

Evident, acest număr impresionant de articole a trezit nedumerirea unor colegi de la catedră. Şeful catedrei, prof. A.M. Lisețchi a atenționat asupra faptului că i s-a reproşat, fără a indica cine anume, asupra faptului că membrii catedrei sunt ademeniți de lucrările cu onorar. Prof. Lisețchi a întrebat care este situația la el. M. Sâtnic a răspuns că onorar primeşte, în temei, de la articolele publicate în ziare şi reviste, dar lucrările mari publicate conform planului Institutului de Istorie a Partidului, nu se includ în această categorie[1]. Deosebit de agresiv a fost prof. S.C. Brâseachin, care, cu toate că a apreciat înalt activitatea lui M. Sâtnic, avea totuşi o pretenție aparte ce ținea de numărul prea mare de publicații. „Trebuie să vă păstrați numele şi renumele, îl sfătuia Brâseachin, micşorând numărul publicațiilor. Nu trebuie să vă irosiți (тратить) ca savant şi propagandist, numărul mare de publicații duce la o reacție negativă. Trebuie să acordați o mai mare atenție calității. Uneori, continua acesta, pierdeți simțul tactului şi eticii”[2]. Alți membri ai catedrei au subliniat că în anii 1980–1985 au avut loc un şir de evenimente importante în viața țării şi a republicii şi prof. M. Sâtmic nu a avut cum să nu reacționeze la ele[3].

Este destul de interesantă şi poziția prof. Sâtnic, care era de acord cu opiniile exprimate de colegii săi şi promitea că pe viitor se va strădui să fie mai tacticos, dar că aşa este caracterul lui, direct, şi îi este greu să se rețină, dacă vede că undeva nu este ordine[4].

În Decizia Comisiei universitare care a examinat dosarul lui M. Sâtnic sunt indicate doar 40 de lucrări ştiințifice şi 43 de lucrări au fost apreciate drept ştiințifico-propagandistice[5]. Este necesar a sublinia că elementul propagandistic era preponderent în toate publicațiile autorului.

Aşadar, activitatea ştiințifică a lui M. Sâtnic nu a ieşit din tiparele timpului în care a scris, pentru care era caracteristică atât reflectarea comenzii sociale a organelor de partid şi de stat, cât şi argumentarea ideologică a problemelor examinate. Directivele propagandistice, menite să justifice anexarea Basarabiei la URSS şi să laude sistemul socialist existent în RSSM, precum şi critica „falsificatorilor burgheji” au luat forma doctrinei oficiale de partid.

---

[1] *Ibidem*, f. 219.
[2] *Ibidem*, f. 209.
[3] *Ibidem*, f. 210.
[4] *Ibidem*, f. 211.
[5] *Ibidem*, f. 219.

Profesorilor M. Sâtnic, S. Brâseakin, în 1983, le-a fost decernat Premiul de Stat al RSSM în domeniul ştiinţei şi tehnicii[1].

În legătură cu participarea la concursul pentru suplinirea postului vacant de şef al Catedrei interunivesitare de Istorie a Moldovei, în noiembrie 1987, prof. Mihail Sâtnic prezenta şi o Listă selectivă a studiilor publicate pe parcursul activităţii sale, în care a inclus 50 de titluri. Dar la sfârşitul Listei era indicat numărul total al publicaţiilor pe parcursul întregii activităţi: 256 de lucrări, inclusiv 19 cărţi individuale şi împreună cu alţi autori, cu un volum total de 380 de coli de autor[2].

Studiile publicate de profesorul M. Sâtnic în anii 1985–1987 au aceeaşi tematică, ca şi anterior. Autorul continua să lupte cu falsificatorii burghezi, prezenta importanţa progresistă a anilor 1812 şi 1940 în viaţa locuitorilor Basarabiei, se referea la ajutorul acordat de statul sovietic ţăranilor moldoveni în timpul secetei din anii 1946–1947 şi, în general, prezenta în culori roze transformările socialiste în regiunile „reunite" la URSS în anii 1939–1940.

M. Sâtnic în amintirile mele

Prima cunoştinţă cu decanul M. Sâtnic, memorizată de mine, a fost în iarna lui 1971–1972. Eram student la anul I. Am venit la ore mai dimineaţă şi mergeam pe coridor [...] cu căciula pe cap. Deodată aud că cineva mă strigă din urmă pe numele de familie. M-am întors cu faţa spre persoana respectivă. La vreo 10 m în urma mea era decanul Sâtnic, care a continuat: *Scoate, măi, căciula de pe cap*! Mare mi-a fost mirarea că m-a recunoscut, eram abia la anul I. Să-i fi cunoscut aşa pe toţi studenţii? Eram cinci cursuri a câte 75 de studenţi la curs.

Eram studenţi pe la anul III. Cineva din grupele noastre se căsătorise şi, evident, majoritatea din cele două grupe de studenţi cu predare în limba română am plecat la nuntă. Revenind duminică spre seară şi fiind cam obosiţi, noi, băieţii, am luat hotărârea să nu ne ducem luni la lecţii, la pregătirea militară, ore care se desfăşurau de la 8:00 până la 17.00. Ne-am prezentat la ore marţi. La facultate eram aşteptaţi de şeful Catedrei militare, însoţit de un grup de ofiţeri şi de decanul Facultăţii de Istorie, Mihail Sâtnic. Pe parcursul a vreo două ore, ofiţerii ne-au tot explicat, ce faptă urâtă, antipatriotică etc. am săvârşit noi. După plecarea ofiţerilor, noi am rămas cu decanul M. Sâtnic. Din câte mi-aduc aminte, întreg discursul său, destul de loial faţă de noi, l-a ţinut zâmbind. Probabil, nu mai avusese loc un asemenea caz la Universitate: neprezentarea unui întreg pluton (28 de

[1] *Ibidem*, F.1, inv. 1, d. 2990, f. 6.
[2] *Ibidem*, inv, 8, d. 1328, ff. 279-281v.

persoane) la lecțiile de pregătire militară. Nu mai țin minte exact cuvintele de încheiere ale decanului, dar mesajul lui a fost destul de explicit: să nu ne punem mintea cu ofițerii de la Catedra militară. Şi noi am apreciat mesajul lui la justa valoare: decanul este cu noi!

Deşi activam la Facultatea de Istorie din 1 decembrie 1979, „rândul" la doctorat mi-a venit abia în 1982. Între timp, susținusem deja două examene la doctorat, aşa că la admitere aveam de susținut numai unul – specialitatea, Istoria URSS. La acest loc mai depusese documentele un pretendent, de prin Ucraina sau Rusia. Biletele (testele) erau alcătuite în limba rusă. Eu, evident, cum era obiceiul, am pregătit răspunsul în limba rusă, dar când am început să răspund, M. Sâtnic, care era membru al Comisiei de admitere a insistat să vorbesc în „limba moldovenească", cum era numită limba română în RSSM. Eu zic că pot vorbi în limba rusă, notițele pe care le-am făcut sunt în limba rusă. La care el zice puțin iritat: „Măi, ți-am zis să vorbeşti în limba moldovenească". Aşa am şi făcut. Celălalt pretendent, care a ascultat şi el răspunsul meu, nu a avut nici un fel de obiecții – una dintre întrebări ținea de istoriografia rusă de până la revoluția din octombrie şi numele de familie a istoricilor pe care i-am amintit, restul nu a trezit dubii asupra esenței răspunsurilor mele.

După discuția tezei mele de doctorat în cadrul Secției de istorie medievală de la Institutul de Slavistică şi Studii Balcanice în ianuarie 1987, s-a luat decizia ca susținerea să aibă loc în luna iunie a aceluiaşi an, dar din cauză că o parte a membrilor Consiliului ştiințific de susținere erau plecați în deplasare şi nu putea fi convocat cvorumul, susținerea a fost amânată pentru luna octombrie 1987. Am primit informația de la Moscova şi am discut cu Elena Podgradscaia, care urma să fie referentul din Moldova la teza mea. Elena Podgradscaia mi-a spus că ea nu va putea merge la Moscova în ziua fixată, fiindcă are o conferință la Odesa şi va veni de acolo obosită. Evident, eu fuga la stația de telefoane de pe str. Bender (Tighina) să-l anunț pe Eugeniu P. Naumov (1932–1990), secretarul ştiințific al Institutului de Slavistică şi Studii Balcanice, că susținerea nu poate avea loc la data convenită şi i-am explicat pricina. El a zis: *Bine, vom stabili o altă dată*. Repede m-am întors la facultate şi Podgradscaia, cu lacrimi în ochi, se apropie de mine şi îmi spune că ea va merge la Moscova la data fixată în octombrie. Eu i-am explicat că deja am telefonat la Moscova şi o altă dată a susținerii va fi stabilită ulterior. Cineva mi-a spus că M. Sâtnic a avut o discuție cu Podgradscaia, fără ca să-mi spună detaliile.

Când am plecat la Moscova pentru susținerea tezei de doctorat (ianuarie 1988), M. Sâtnic era şeful Catedrei unde activam. La plecare mi-a spus

ca după susținere, să-l sun neapărat şi să-l informez despre rezultat. Am încercat să-i explic că voi putea suna destul de târziu, undeva după ora 24:00, atunci când am să mă întorc de la susținere, poate să-l sun mai bine a doua zi. La care M. Sâtnic zice: *Ți-am zis să mă suni noaptea, când o să poți, la ora 24:00, la ora 01:00, la ora 02:00, nu contează. Eu am să aştept. Ai înțeles?* Păi, cum să nu înțeleg? L-am informat despre rezultatele susținerii tezei după ora 24:00, atunci când am ajuns la gazda unde locuiam.

În concluzie, putem afirma că M.C. Sâtnic a fost omul epocii sale – a scris ceea ce recomanda (de fapt, dicta) Partidul Comunist. Este greu de spus, dacă a crezut cu adevărat în ceea ce afirma pe paginile lucrărilor sale, dar, ca om, a manifestat cele mai bune calități.

SURSE ICONOGRAFICE

Mihail Sâtnic în anul 1962

Mihail Sâtnic în anul 1969

M. Sâtnic printre participanții la conferința științifică, organizată de Senatul USM şi comitetul raional de partid Floreşti, dedicată celei de-a 70 aniversări de la evenimentele revoluționare din s. Trifăneşti, mai 1971

M. Sâtnic (primul din dreapta) în cadrul unei întâlniri cu studenții şi profesorii de la Facultatea de Istorie, 1974

Mihail Sâtnic (primul din stânga) la parada din 7 noiembrie 1975

Parada din 7 noiembrie 1987. T. Josan, M. Sâtnic, V. Bezede

M. Sâtnic (1929–1988), the history faculty dean of the Chisinau State University

The article describes the life and activity of M. Sâtnic (1929–1988), the History Faculty Dean of the Chisinau State University. It can be stated that M.C. Sâtnic was the man of his era – he wrote what the communist party recommended. It is difficult to say whether he really believed what he stated on the pages of his works. As a man, he displayed the best qualities.

Keywords: *M. Sâtnic, historian, dean, History Faculty, Chisinau State University, Moldavian SSR.*

Ion EREMIA
doctor habilitat, profesor universitar
Facultatea de Istorie şi Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: ioneremia2007@gmail.com

Andrei PRODAN

DUMITRU COVAL – PRIMUL ZIARIST MOLDOVEAN ACREDITAT LA OLIMPIADĂ

Dumitru Coval s-a născut la 6 iunie 1939 în s. Sânger, jud. Hotin, România (astăzi – Jilovka, reg. Cernăuți, Ucraina). A fost primul copil în familia învățătorilor Agafia şi Vasile Coval. Mama era învățătoare în clasele primare, iar tata – profesor de geografie. Părinții i-au oferit lui Dumitru şi celorlalți copii ai lor (Valeriu, Eugeniu, Tatiana şi Andrei) o educație deosebită şi tot ceea ce este mai bun în viață. Nu întâmplător toți au studii superioare, Dumitru a devenit doctor habilitat în filologie, iar Andrei – doctor în fizică.

De mici, copiii au fost pasionați şi de sport. Dumitru şi Andrei au practicat luptele, Eugeniu şi Tatiana (ambii – medici) – ciclismul şi gimnastica, iar Valeriu (fizician) este pasionat de şah.

Dumitru Coval a simțit că are harul de a scrie. Deja la începutul anilor 1950 semnează în ziarul „Bucovina sovietică" diverse crochiuri şi relații, apoi şi proze scurte. După ce, în 1956, absolvă cu medalie de argint Şcoala Medie Moldovenească în s. Mămăliga (rn. Noua Suliță, regiunea Cernăuți), devine student la Universitatea de Stat din Chişinău, Facultatea de Istorie şi Filologie, Secția de limbă şi literatură moldovenească.

Învățând la Universitate, Dumitru Coval a început să practice luptele libere la nivel profesionist (Este interesant că a îmbrățişat şi alte genuri de sport. Spre exemplu, în 1961 a fost campion al Spartachiadei Universității la jocul de dame). Avea parametrii antropologici excelenți pentru un atlet: înălțimea – 180 cm, greutatea – 80 kg.

Apărând culorile Asociației Sportive „Moldova", a participat la diverse competiții de nivel republican şi unional. A fost campion şi premiant al campionatului RSS Moldoveneşti, a oraşului Chişinău, a Spartachiadei universitare, a Asociației sportive Moldova, a Cupei „Ivan Zaikin". A participat la Jocurile studenţeşti unionale, Jocurile studenţeşti din RSS Ucraineană, campionatul deschis în RSS Bielorusă[1].

Cel mai reuşit – pe plan sportiv – a fost anul 1963, atunci când a câştigat medalia de bronz la Spartachiada RSS Moldoveneşti şi la campionatul deschis al Asociației Sportive „Dinamo" de la Riga (Letonia). Tot în acel

[1] *Arhiva prtivată a familiei Coval.*

an, pentru performanțele stabilite s-a învrednicit de înalta distincție de maestru al sportului din URSS. După finalizarea carierei sportive (1967), a fost, o perioadă, şi arbitru la diferite turnee de lupte libere şi trântă.

Din amintirile soției lui Dumitru Coval, Eleonora, fostă profesoară la Liceul „Alexandru Ioan Cuza" din Chişinău, spicuim: „Pe lângă multele sale calități şi preocupări profesionale, Dumitru a fost şi un reputat sportiv de performanță, practicând luptele libere. Pe acest făgaş s-a afirmat ca unul dintre cei mai înzestrați şi talentați luptători, devenind maestru în sport, performanță care nu i s-a dat deloc uşor. Antrenamentele istovitoare, competițiile obositoare, dar şi victoriile strălucite pe covorul de luptă i-au întărit nu numai muşchii, dar şi caracterul, toate acestea conturându-i inconfundabila-i personalitate, unică în felul ei, el fiind capabil în cel mai fericit mod să îmbine sportul cu ştiința academică şi cu munca didactică".

„Luptele au fost marea pasiune a lui Dumitru, îşi aminteşte fratele Andrei Coval. Cu ele sunt legate şi unele situații hazlii din viață. Chiar în ziua când trebuia să se căsătorească, urma să participe la o competiție sportivă. Astfel, când a apărut la Oficiul Stării Civile avea o vânătaie sub ochi, „obținută" la întrecerile desfăşurate dimineața... Lucrând deja la ziarul «Moldova Socialistă», deseori avea deplasări în satele şi raioanele republicii. Şi iată că la una din aceste deplasări a nimerit la o sărbătoare sportivă. A hotărât să participe la concursul de luptă, unde, în finală, a câştigat victoria asupra celui mai voinic om al satului, un fierar. După competiții, acesta se mira cum de el, cel care poate să îndoaie o potcoavă, a fost învins de un ziarist... Dumitru a participat şi la diferite competiții de rang unional. Tare nu-i plăcea să se lupte cu gruzinii, întrucât aceştia deseori încercau să te muşte pe furiş, când nu vedea arbitrul", îmi mărturisea fratele.

Ion Stici, jurnalist, colegul şi prietenul lui Dumitru Coval, îşi amintea: „Îmi plăcea că simultan cu acel mare volum de muncă în cadrul redacției [a ziarului «Moldova Socialistă»], şeful mai reuşea să se ocupe intens cu sportul. Ba mai mult, am fost suporterul, mai drept, eram fanul său la unele competiții, chiar dacă lupta cu unii prieteni de ai mei – în cazul confruntărilor, să zicem, cu viitorul acad. Gheorghe Ghidirim de la Institutul de Stat de Medicină,ori cu un consătean de-al meu, fost coleg de şcoală, Andrei Chetraru, devenit apoi colonel în Armata Sovietică. „Acest Chetraru al tău e foarte chetros, cu greu l-am pus pe omoplați!", mi-a spus odată Dumitru Coval. [...] Nimeni nu ştia cum, când reuşea să se antreneze, căci pe toate le reuşea. Am impresia că nimeni nu a observat nici când a selectat, adunat material pentru prima sa teză ştiințifică. Îi plăcea să-şi pună colegii în fața faptului săvârşit. Şi atât!".

Constantin Popovici, istoric şi critic literar, scria, în 1989, în ziarul „Viața satului": „Acum un sfert de veac am avut fericitul prilej de a întâlni un tânăr simpatic, smead cu postură de atlet, vorbăreț şi optimist la infinit. Câştigându-mi simpatia prin caracterul deschis şi altruismul inocent, el, în acelaşi, timp, m-a frapat printr-o dragoste aproape necumpănită față de literatură şi, concomitent, oricât ar părea de paradoxal, față de sport. Această îngemănare de predilecții, la prima vedere nefirească, cu timpul ne-a îmblânzit întru perceperea ei, astfel încât nu ne-a mai mirat, când amândouă şi-au găsit apoi o frumoasă autoexprimare într-un serial de lucrări publicate".

De menționat că mulți oameni de ştiință din Moldova au tangență cu sportul de performanță[1]. Să-i amintesc doar pe medicii-academicieni Gheorghe Ghidirim, Valeriu Rudic[2], doctorul habilitat în filologie Dumitru Coval, care au practicat la nivel profesionist luptele libere, doctorul în ştiințe agricole Gheorghe Şuşu, care a fost campion al RSS Moldoveneşti la fotbal[3], doctorul în ştiințe istorice Octavian Țâcu, care a participat la Jocurile Olimpice din 1996 de la Atlanta (SUA), făcând parte din selecționata Moldovei la box.

Sportul i-a oferit prilejul lui Dumitru Coval să facă cunoştință cu mari personalități din domeniu. Una din aceste legende a fost belarusul Alexandr Medved (triplu campion olimpic în trei categorii de greutate diferite, în 2005 desemnat cel mai bun luptător de stil liber din istorie). În cartea „Aur olimpic", dedicată Jocurilor Olimpice din 1972, Dumitru Coval scria: „Cu stegarul echipei sovietice – căpitanul luptătorilor noştri de stil liber Alexandr Medved – ne cunoaştem de zece ani. În primăvara anului 1963, am avut ocazia să fim împreună timp de o lună de zile într-o tabără sportivă de întremare. De atunci soarta ne-a hărăzit să ne vedem la diferite competiții de rang unional, disputate la Moscova, Tbilisi, Kiev, Minsk, Tallinn, Donețk şi alte oraşe.

Şi la fiecare întâlnire descopeream noi calități, aflam noi amănunte din biografia sportivă a acestui tânăr din Minsk, care s-a manifestat ca unul din cei mai merituoşi atleți ai contemporaneității. Evoluând în categoria

---

[1] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Activități extracurriculare la Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemițanu" din Republica Moldova*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Ştiințe umanistice", nr. 4 (144), 2021, pp. 61-71.

[2] Ion Valer Xenofontov, *Zece curiozități din biografia academicianului Valeriu Rudic*. În: *Academicianul Valeriu Rudic: Biobibliografie* /Resp. de ed. Ion Valer Xenofontov; Acad. de Ştiințe a Moldovei, Bibl. Şt. Centrală „Andrei Lupan" (Institut), Chişinău, Biblioteca Ştiințifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2017, pp. 52-56.

[3] Vezi: http://andron-prodan.blogspot.md/2016/07/normal -0-false-false-false_9.html?spref=fb

supergrea, el – axios! – a reuşit să dezmintă că aici pot să domine numai adevărații giganți. Am admirat în repetate rânduri, cum Alexandru, luptător cu figură de baschetbalist (înălțimea 190 cm, greutatea 108 kg), utilizează reacția şi tehnica sa impecabilă, reuşind să-i răpună cu o uşurință uimitoare pe atleți mult mai masivi, care cântăreau 150-160 kg.

Cartea de vizită a lui Medved ar face cinste celor mai celebri campioni la această probă din orice epocă, inclusiv voinicilor legendari, cum au fost pe timpuri în Rusia, Ivan Poddubnîi şi Ivan Zaikin[1]. Atletul din capitala Bielorusiei a câştigat de zece ori campionatele țării, de şapte ori – campionatele mondiale, a fost triumfătorul Olimpiadelor din Tokyo şi Ciudad de Mexico. În cinstea lui la Minsk, în fiecare toamnă, se dispută un concurs internațional al luptătorilor de stil liber.

În ajunul Olimpiadei de la München Medved a declarat oficial că aceasta este ultima întrecere în biografia sa sportivă – „cântecul lui de lebădă". Abia mai târziu am aflat că medicii i-au interzis, în genere, vestitului atlet să participe la competiții în anul olimpic. El n-a apărut pe covorul de luptă în timpul campionatului țării... În cele din urmă, ei au cedat insistentelor cereri ale lui Alexandr şi l-au admis la cantonamentul selecționatei olimpice a țării noastre". În continuare, autorul descrie cu lux de amănunte cum Alexandr Medved devine pentru a treia oară campion olimpic...

...Dar să revin la biografia plină de evenimente a lui Dumitru Coval. Încă fiind student în anul IV (1960), el a fost angajat la cotidianul „Moldova Socialistă" (în prezent, „Moldova Suverană"). După absolvirea Universității şi până în 1972, activează în calitate de corespondent, colaborator literar, şef de secție, apoi membru al colegiului redacțional al acestui ziar.

În anul 1962 este acceptat în rândurile Uniunii Jurnaliştilor din Moldova (UJM), iar peste zece ani devine membru al Comitetului de Conducere al UJM. Puțin mai devreme, în 1969, este ales preşedinte al Federației Jurnaliştilor Sportivi din Moldova (această funcție avea s-o dețină mai mult de 15 ani). A demonstrat că este şi un bun conducător, fiind menționat pentru buna organizare şi promovare a ediției a III-a a Jocurilor unionale pentru sportivii de la sate (1978), a ediției a VII-a a Spartachiadei popoarelor din URSS (1979), a ediției a XXII-a a Jocurilor Olimpice de la Moscova (1980).

„Sportiv de performanță în tinerețe, scria în 2004 ziaristul Mihai Lescu, doctor, conferențiar universitar, Dumitru Coval ca nimeni altul cunoaşte în subtilitate tainele diverselor probe sportive, simțind mereu bucuria suc-

[1] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Viața sportivă în Chişinăul interbelic*. În: *Akademos*. Revistă de Ştiință, Inovare, Cultură şi Artă, nr. 4 (67), 2022, pp. 89-95.

ceselor în domeniu, dar şi amărăciunea înfrângerilor. El a relatat în materiale de diverse genuri despre nenumărate competiţii sportive din ţară şi de peste hotarele ei".

În 1972, Dumitru Coval devine primul ziarist moldovean acreditat la o ediţie a Jocurilor Olimpice[1], desfăşurate la München, în RF Germană. Astfel, în numărul celor cca 4 000 de jurnalişti din peste 140 de ţări, acreditaţi în Centrul de presă al celei de-a XX-a ediţii a Olimpiadei de la München, peste 80 de jurnalişti reprezentau gazete, reviste, agenţii de presă, radioul şi televiziunea din URSS (detaşamentul sovietic a fost unul din cele mai impunătoare din punct de vedere numeric). Printre ei s-a aflat şi Dumitru Coval, corespondent special al ziarului „Moldova Socialistă".

Au urmat Jocurile Olimpice de la Montréal (Canada) din 1976 şi de la Moscova (URSS) din 1980.

După fiecare ediţie a Olimpiadei la care a fost prezent, Dumitru Coval a scris câte o carte[2]. Toate aceste lucrări prezintă şi astăzi un interes deosebit pentru amatorii sportului şi olimpismului.

Din amintirile Eleonorei Coval: „Specializându-se, în particular, în tematica sportivă, Dumitru Coval s-a remarcat drept unul dintre cei mai înzestraţi şi dintre prolificii jurnalişti-sportivi din Moldova, fiind acreditat la trei Olimpiade – de la München, de la Montréal şi de la Moscova. Când revenea acasă, era încărcat ca o albină cu tot felul de suvenire şi obiecte destinate copiilor, rudelor, prietenilor. Dar cele mai valoroase pentru el erau impresiile culese la acele mari jocuri. Toate acestea, mai apoi, şi-au aflat locul în cunoscutele sale cronici sportive, adunate în cărţile care, în scurt timp, au devenit adevărate rarităţi bibliografice: «Aur olimpic», «Popas pe meridianul olimpic», «Cele cinci culori ale Olimpiadei», «Ora olimpică a Moscovei», «Culorile spectrului olimpic»".

„Făcea la modul practic sport de performanţă, scrie Ion Stici, dar şi cu multă dăruire oglindea în ziar [„Moldova Socialistă"] tematica sportivă. Aici se are în vedere nu doar dimensiunea republicană, ci şi cea universală – a participat la Olimpiade sportive, a lansat cărţi despre acele evenimente cu rezonanţă mondială. A fost primul care a scris „Aur olimpic" după el au apărut unele volume de la alte Olimpiade, semnate de Efim Josanu, Ion Robu etc. Dar Dumitru Coval a fost acel care a deschis drumul [...]".

---

[1] Vezi: http://andron-prodan.blogspot.md/2015/07/normal-0-false-false-false.html?spref=fb

[2] Dumitru Coval, *Aur olimpic*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974, 118 p; *Idem*, *Popas pe meridianul olimpic*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1978, 144 p; *Idem*, *Culorile spectrului olimpic*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1980, 237 p; *Idem*, *Ora olimpică a Moscovei*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1982, 262 p.

Încă un episod din viața lui Dumitru Coval merită o atenție deosebită. În 1968 a fost mobilizat şi trimis în cadrul unei unități militare a Armatei Sovietice în Cehoslovacia. Astfel, în noaptea de 20 spre 21 august, 2 000 de tancuri sovietice şi 200 000 de trupe din URSS, Bulgaria, Polonia, Ungaria şi RD Germană, au invadat Cehoslovacia, pentru a pune capăt reformelor democratice inițiate de autoritățile locale şi cunoscute sub denumirea „Primăvara de la Praga"[1]. Despre aceasta Eleonora Coval scrie: „Una din deplasări mi-a părut lungă cât de o viață, această deplasare pricinuindu-mi multe nelinişti şi nopți nedormite. Ea a durat mai mult de trei luni, după care, slavă Domnului, Dumitru s-a întors acasă viu şi nevătămat. Vorba e că dânsul a fost mobilizat în vara anului 1968 şi trimis cu trupele fostei Armate Sovietice în Cehoslovacia, acele evenimente rămânând în istorie prin scurta şi laconica frază «Evenimentele din Cehoslovacia». Dar şi acolo, în scurtele clipe de răgaz, ofițerul Dumitru Coval nu irosea timpul, îşi făcea zilnic notificări într-un jurnal intim. Îl păstrez şi astăzi cu mare grijă, deoarece el prezintă un document viu despre cele întâmplate acolo, pe pământ străin, descriindu-se multe cumpene prin care i-a fost dat să treacă împreună cu camarazii săi de arme – ostaş chemat la datorie, în aceste pagini-jurnal sunt reflectate şi relațiile superioare cu subalternii, şi dorul de casă, de soție, de fetița lui dragă Angela, dar şi regretul că evenimentele neaşteptate l-au rupt atunci de la teza de doctor […]. Acest caiet de stat [este, *n.a.*] un document care ar putea fi denumit o povestire-mărturisire, […] câteva cuvinte-imagini care nu pot să nu te emoționeze. Recitindu-le, am senzația că-i aud paşii alături de mine în odaie, că-i simt respirația şi atingerea brațelor sale".

Ulterior, Dumitru Coval a povestit ce s-a întâmplat totuşi în realitate. În 1991, în revista „Moldova" a fost publicată schița intitulată „O filă de istorie: august–68: Cronica unei campanii [în Cehoslovacia] neîncununate de lauri".

În 1970 Dumitru Coval susține teza de doctor în ştiințe filologice şi devine lector superior, docent la Catedra de jurnalistică a Universității de Stat din Chişinău. Apropo, după cum susține, pe merit, Mihai Lescu: „Dumitru Coval este considerat, pe drept cuvânt, părintele-fondator al actualei Facultăți de Jurnalism şi Ştiințe ale Comunicării de la USM, ale cărei temelii au fost puse la sfârşitul anilor 1960, încadrându-se plenar în munca de instruire a viitorilor jurnalişti".

[1] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Intervenția sovietică în Cehoslovacia (1968). Din memoriile unui medic militar*. În: *The 1st Annual Kurultai of then Endangered Cultural Heritage*. AKECH 2018, 5–8 July, Constanța, Romania, Constanța, Anticus Press, 2018, pp. 100-113.

În zilele anilor 1973–1980 Dumitru Coval a îndeplinit funcția de consilier pentru învățământ, ştiință şi cultură în Aparatul Guvernului RSS Moldoveneşti, după care revine la munca pedagogică şi ştiințifică. Este conferențiar la Catedra de jurnalistică a Universității de Stat din Chişinău. Din anul 1980 devine membru al Uniunii Scriitorilor din RSSM. În perioada 1986–1992 este decan al Facultății de Jurnalistică a USM şi membru al Senatului Universității.

În 1987 susține, la Universitatea din Leningrad (azi, Sankt-Petersburg), teza de doctor habilitat cu titlul „Publicațiile periodice şi procesul literar în Principatul Moldovei şi Basarabia"[1]. În 1988 a fost ales, prin concurs, şef al Catedrei de teorie şi practică a presei (funcție pe care a deținut-o până în 2003). Tot din acest an devine membru al Consiliului special pentru conferirea titlului de doctor în filologie pe lângă Institutul de Istorie şi Teorie a Literaturii al Academiei de Ştiințe a Moldovei. În 1990 i se conferă titlul de profesor universitar. A desfăşurat stagiuni ştiințifice şi didactice la catedrele de jurnalism şi de literatură ale universităților din Moscova, Sankt-Petersburg, Kiev, Roma şi Madrid. A fost conducător ştiințific la mai multe teze de doctorat. Pentru muncă prodigioasă, în 1996, a fost decorat cu „Ordinul Republicii", cea mai înaltă distincție de stat a Republicii Moldova.

În „palmaresul" lui găsim 36 de monografii, manuale, studii, culegeri de publicistică, eseuri şi portrete literare, broşuri instructiv-didactice şi peste 300 de articole şi recenzii, publicate în diferite culegeri tematice, reviste săptămânale, ziare, enciclopedii, culegeri de teze ale referatelor şi comunicărilor la diferite conferințe ştiințifice[2]. Este autorul unor manuale universitare[3].

Dumitru Coval a încetat din viață la 2 august 2005, fiind înmormântat la Cimitirul Central din Chişinău. A fost evocat de către cei care l-au cunoscut şi i-au studiat opera[4]. Pentru consemnarea meritelor sale pe tărâmul pedagogic şi ştiințific, Aula 421 a Facultății de Jurnalism şi Ştiințe ale Comunicării USM poartă numele lui Dumitru Coval, considerat, pe merit, unul dintre părinții-fondatori ai învățământului jurnalistic din Republica Moldova.

---

[1] Această direcție ştiințifică a fost materializată în monografia lui Dumitru Coval, *Din istoria jurnalisticii româneşti: sec. XIX – începutul sec. XX*, Chişinău, Editura Ştiința, 1992, 309 p.

[2] Vezi: *Dumitru Coval: Biobibliografie* / Alcăt. şi studiu introd.: Sava Pînzaru, Chişinău, 1996, 44 p.

[3] Dumitru Coval, *Jurnalism de investigație. Manual pentru studenții Facultății de Jurnalism şi Ştiințe ale Comunicării a USM*, Chişinău, 1998, 96 p.

[4] *Dumitru Coval*: *Evocări* / Coord.: Mihai Leşcu [et. al.], Chişinău, 2013, 208 p.

SURSE ICONOGRAFICE

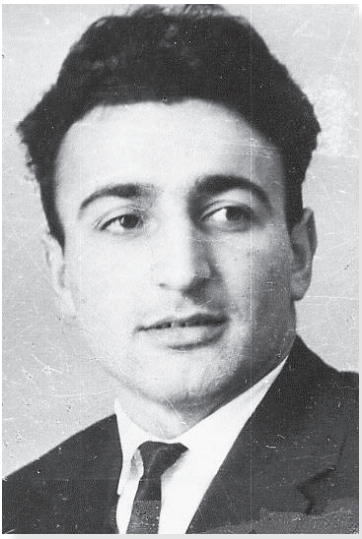

Dumitru Coval. Portret în timp.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Fraţii Coval (de la stânga la dreapta): Valeriu, Eugeniu, Tatiana, Dumitru şi Andrei, Chişinău, 5 aprilie 1962. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

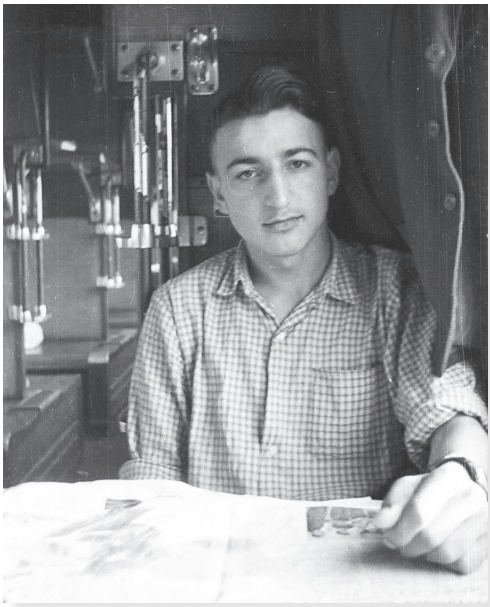

Student. Sursă: *Colecția foto Dumitru Maxim*

Mobilizat în Armata Sovietică şi trimis în Praga, în contextul evenimentelor din Cehoslovacia (1968). Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

La aniversarea a 70-a a lui Vasile Coval, 1977. Rândul de sus, de la stânga la dreapta: soții Coval, Andrei şi Alexandra; Valeriu şi Galina; Eleonora şi Dumitru; Maria şi Eugeniu. Rândul de mijloc – Tatiana Coval-Corduneanu; Olga Tcaciuc (mama Eleonorei); Agafia Coval; Aurica (fiica lui Eugeniu); Vasile Coval; Nicolae Tcaciuc (tata Eleonorei). Rîndul de jos – Andrei (fiul lui Valeriu); Rodica (fiica Tatianei); Marina (fiica lui Valeriu) şi Anatol (fiul lui Dumitru). Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Practicarea sportului de performanță de către Dumitru Coval, membru al selecționatei RSS Moldoveneşti la lupte libere. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

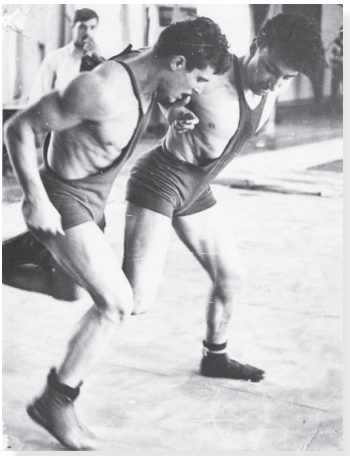

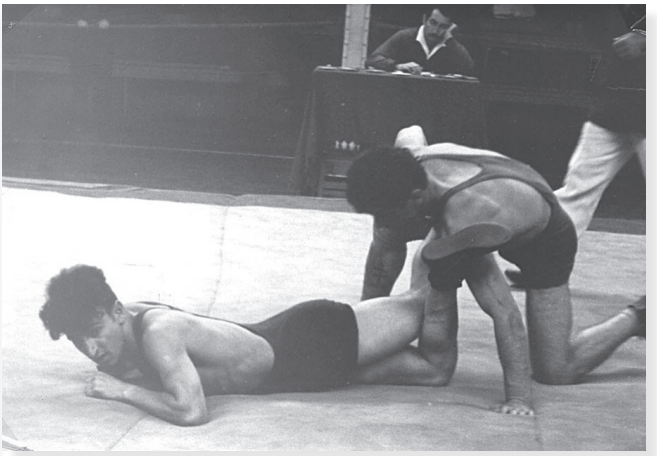

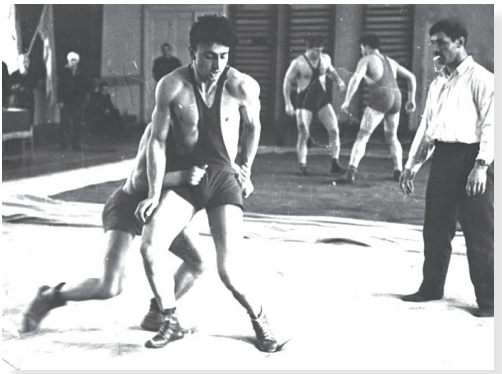

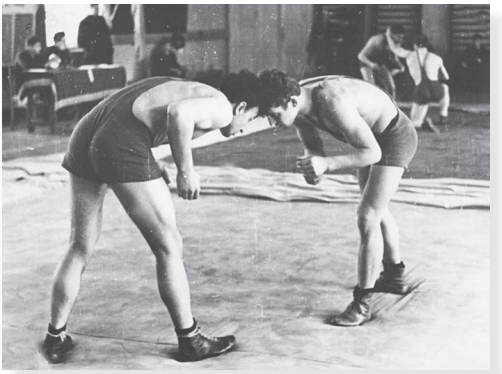

Competiţia Institutului de Stat de Medicină din Chişinău, câştigător – Valeriu Rudic, Arbitru – viitorul academician Gheorghe Ghidirim. Sursă: *Arhiva privată a acad. V. Rudic*

Jocurile Olimpice de la Munchen, 1972. Două legende ale luptelor libere: campionul olimpic Alexandr Medved (în dreapta) şi americanul Chris Taylor, medaliat cu bronz. Sursă: *RIA Novosti/Iuri Somov*

Un grup de jurnalişti sovietici acreditaţi la JO de la Munchen (1972) în timpul întâlnirii focului olimpic pe una din pieţele capitalei bavareze. Primul din dreapta – Dumitru Coval

Eleonora şi Dumitru Coval alături de copiii Angela şi Anatol.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Frații Dumitru şi Andrei Coval. Primul – doctor habilitat în filologie, al doilea – doctor în fizică. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Profesorii de la Universitatea de Stat din Chişinău la o competiţie de volei (1980). Dumitru Coval – primul din stânga. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

СОЮЗ СПОРТИВНЫХ ОБЩЕСТВ И ОРГАНИЗАЦИЙ СССР
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ СОВЕТ

УДОСТОВЕРЕНИЕ № 34300

Тов. Коваль Д.В.

является мастером спорта СССР

по вольной борьбе

Зам. Председателя ЦС Союза спортивных обществ и организаций СССР

Звание мастера спорта СССР присвоено

28 XI 1963 г.

(личная подпись)

Московская типография Гознака.

Înalta distincţie de Maestru al sportului din URSS, 28 noiembrie 1963.Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

ГРАМОТЭ

СОВЕТУЛ ЦЕНТРАЛ АЛ АСОЦИАЦИЕЙ СПОРТИВЕ ВОЛУНТАРЕ „МОЛДОВА"

ДЕКОРЯЗЭ ПЕ

тов. Коваль Д.В.

ГРАМОТЭ

Din diplomele obținute de Dumitru Coval în calitate de sportiv de performanță. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

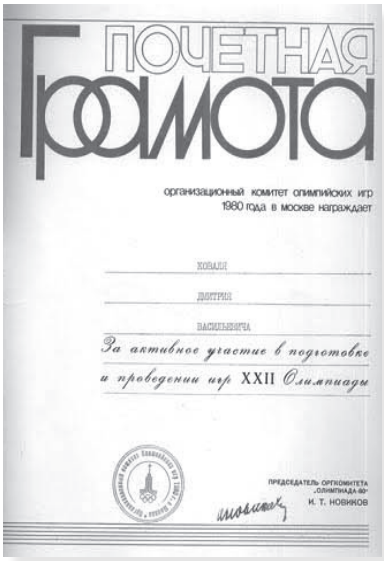
ПОЧЕТНАЯ ГРАМОТА

организационный комитет олимпийских игр 1980 года в москве награждает

КОВАЛЯ
ДМИТРИЯ
ВАСИЛЬЕВИЧА

За активное участие в подготовке и проведении игр XXII Олимпиады

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ОРГКОМИТЕТА «ОЛИМПИАДА-80»
И. Т. НОВИКОВ

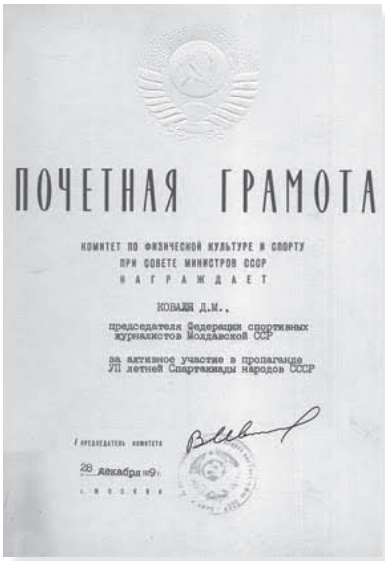
ПОЧЕТНАЯ ГРАМОТА

КОМИТЕТ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТУ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР
НАГРАЖДАЕТ

КОВАЛЯ Д.М.,

председателя Федерации спортивных журналистов Молдавской ССР

за активное участие в пропаганде XII летней Спартакиады народов СССР

Председатель комитета

28 декабря 1979 г.
г. Москва

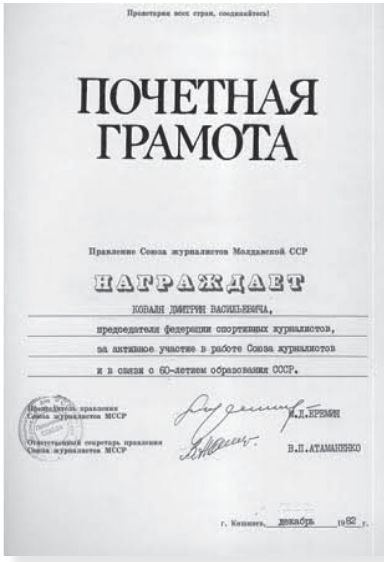
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ПОЧЕТНАЯ ГРАМОТА

Правление Союза журналистов Молдавской ССР

НАГРАЖДАЕТ

КОВАЛЯ ДМИТРИЯ ВАСИЛЬЕВИЧА,
председателя федерации спортивных журналистов,
за активное участие в работе Союза журналистов
и в связи с 60-летием образования СССР.

Председатель правления Союза журналистов МССР — М.Е.ЕРЕМИН

Ответственный секретарь правления Союза журналистов МССР — В.П.АТАМАНЮКО

г. Кишинев декабрь 1982 г.

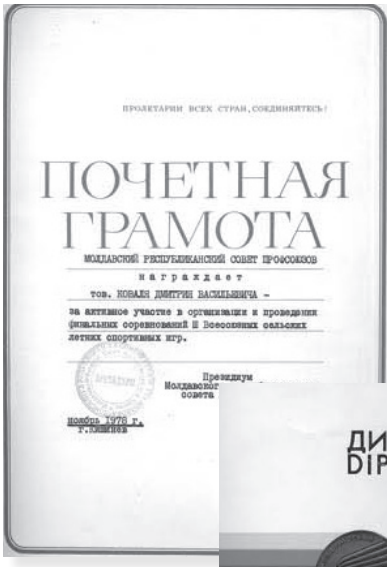
ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

ПОЧЕТНАЯ ГРАМОТА

МОЛДАВСКИЙ РЕСПУБЛИКАНСКИЙ СОВЕТ ПРОФСОЮЗОВ

награждает

тов. КОВАЛЯ ДМИТРИЯ ВАСИЛЬЕВИЧА –

за активное участие в организации и проведении финальных соревнований II Всесоюзных сельских летних спортивных игр.

Президиум Молдавского совета

ноябрь 1978 г.
г. Кишинев

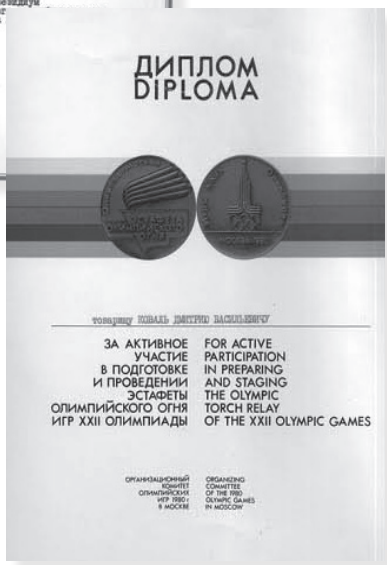
ДИПЛОМ
DIPLOMA

товарищу КОВАЛЬ ДМИТРИЮ ВАСИЛЬЕВИЧУ

ЗА АКТИВНОЕ УЧАСТИЕ В ПОДГОТОВКЕ И ПРОВЕДЕНИИ ЭСТАФЕТЫ ОЛИМПИЙСКОГО ОГНЯ ИГР XXII ОЛИМПИАДЫ

FOR ACTIVE PARTICIPATION IN PREPARING AND STAGING THE OLYMPIC TORCH RELAY OF THE XXII OLYMPIC GAMES

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ КОМИТЕТ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР 1980 г. В МОСКВЕ

ORGANIZING COMMITTEE OF THE 1980 OLYMPIC GAMES IN MOSCOW

Diplomele obținute de Dumitru Coval în calitate de organizator al mişcării sportive. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Cele trei ediții ale Jocurilor Olimpice de vară – München (1972), Montréal (1976) şi Moscova (1980) – au fost valorificate de Dumitru Coval prin apariții editoriale realizate la editura „Cartea Moldovenească”

Dumitru Coval – the first moldovan journalist accredited to the olympiad

The article is devoted to the journalist, university professor, researcher, athlete Dumitru Coval. During several years he excelled in the field of practical and theoretical sports activity, in written media journalism. He was a teacher, founding member and dean of the Faculty of Journalism of the Chisinau State University. He was involved in historical events of performance sports, but also of some towers generated by the Soviet Union, such as the intervention of the socialist bloc (except Romania) in Czechoslovakia (1968).

Keywords: *Dumitru Coval, journalist, university professor, researcher, athlete, University, Olympics, Moldavian SSR, Republic of Moldova.*

Andrei PRODAN,
Jurnalist, istoric
Secretar general de redacție al ziarului „Moldova Suverană”
e-mail: andrei_prodan@inbox.ru

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC

ANATOL PETRENCU: PROFESORUL ŞI ISTORICUL IEŞIT DIN TIPARE

Motto: „Adevărat, sunt istoric de meserie […], nu mă sfiesc şi nu mi-e ruşine, dimpotrivă, sunt mândru!"

Anatol Petrencu

De-a dreptul cel mai popular istoric, specializat în istoria contemporană, mentorul câtorva generații de istorici şi autorul unui şir de lucrări ştiințifice, profesorul universitar Anatol Petrencu este una dintre figurile-simbol ale istoriei recente a Republicii Moldova. În studiul de față, având la bază literatura de specialitate şi mai multe mărturii, inclusiv câteva interviuri semi structurate (caracteristice metodologiei de istorie orală), vom prezenta dimensiuni care reflectă viața şi activitatea profesională a acestuia: 1) *Date biografice*; 2) *Profil de personalitate*; 3) *Câteva principii definitorii caracteristice istoricului şi profesorului universitar Anatol Petrencu*; 4) *Profesorul total*; 5) *Istorie! Istorie! Istorie!*; 6) *Lider al grevelor studențeşti*; 7) Şcoala ştiințifică; 8) *Preşedinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova: istoricul incomod autorităților politice*; 9) *Biblioteca: averea uriaşă*; 10) *Istoricul şi blogul*; 11) *Omul sportului matinal tot istoric rămâne*; 12) *„Fenomenul Anatol Petrencu"*; 13) *Bibliografie selectivă*; 14) *Evocări*; 15) *Date iconografice.*

Date biografice

Anatol Petrencu s-a născut la 22 mai 1954, la Căuşeni, devenit oraş în anul 1964. Provine dintr-o familie de muncitori[1], rădăcinile trăgându-i-se din regiunea Odesa (Ovidiopol), străbunicii stabilindu-se, probabil, cu traiul dincoace de Nistru, la sfârşitul sec. XIX – începutul sec. XX. „Bunicii

[1] Cea mai documentată biografie a dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu a fost realizată în baza Arhivei curente a Serviciului personal, secretariat şi arhivă a Universității de Stat din Moldova (Dosarul personal Anatol Petrencu, P-20, P.I) de către dr. hab., prof. univ. Valentin Tomuleț, *Profesorul şi istoricul Anatol Petrencu la 60 de ani*. În: Anatol Petrencu, *Un scurt popas necesar drumului*, Chişinău, Tipografia „Balacron", 2014, pp. 6-10.

după tată s-au născut şi au trăit în Chițcani […], (iar) în perioada interbelică, dorind să emigreze în America, şi-au vândut gospodăria […]". Ratând însă posibilitatea, aceştia „şi-au cumpărat un teren la Căuşeni", în preajma râului Botna. „Bunelul era prezbiter la baptişti, om cărturar, citea *Biblia* în fiecare zi, era o tradiție […], deşi tata era ateu". În general, bunicii „erau disciplinați, nu beau, nu fumau, nu înjurau şi nu permiteau nici altora să înjure […]"[1].

Mama, moldoveancă, pe nume Cernean („tot unul combinat"), provenea din Feştelița, sat constituit în majoritate din români.

Viitorul istoric a copilărit în mahalaua numită *Rusească*: „spre deosebire de Căuşenii Vechi, unde erau români din talpă, aceştia (de aici) erau veniți din alte părți […], amestecați în mai multe etnii (şi) mai multe naționalități […], erau ucraineni, ruşi şi evrei […]". „Eram în centrul oraşului, la 1 km spre Zaim, pe loc drept […]. Botna era şerpuită şi, când dădea apa primăvara, ajungea până la pragul casei. Era şes şi apa se întindea […]. Iarna ne dădeam cu sania, schiuri aveam din doage de poloboc […][2].

Atmosfera în care a crescut Anatol Petrencu era una trilingvă, vorbindu-se limbile ucraineană, română şi rusă: „Noi în familie vorbeam limba română. Tata în paşaport era scris ucrainean, dar vorbea limba română şi rusă, ucraineana – mai puțin. Numai bunicii vorbeau ucraineana şi româna". „Tatăl a fost un om mai deosebit pentru acele timpuri, citea foarte mult, scria foarte frumos, de multe ori veneau oamenii din sat […] şi-l rugau să scrie caligrafic, era important (acest lucru, pe vremuri), ştia gramatica […]"[3].

Studiile le-a început la Şcoala Medie nr. 1 din localitate şi le-a absolvit în anul 1971. A fost acceptat la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chişinău abia după câțiva ani, timp în care a lucrat în construcție şi şi-a făcut stagiul militar la Stavropol şi lângă Rostov-pe-Don. „După 10 clase, am susținut […] patru examene, (dar) n-am trecut concursul […]. În primul rând, erau avantajați membrii de partid, aceştia cu armata făcută, grupa de 25 de oameni, deci numai pe «5» trebuia-i să susții […]. Am lucrat un an la Căuşeni, în cartea de muncă prima inscripționare este cea de pietrar. Doi ani, din 1972 şi până în 1974, m-au luat la armată"[4].

---

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.* Vezi şi: Petrencu Anatol: „Comuniştii au răsturnat comunismul" (Interviu realizat de Lidia Prisac). În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească* /ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac, Chişinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 469-499.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*.

În 1974, demobilizat, a revenit iar la Istorie. „Erau cursuri de pregătire pentru clasa muncitoare, reprezentanții colhoznici, inclusiv cei cu armata făcută. Am venit […] la convorbire […] şi m-au acceptat. Dacă treceai cursurile de pregătire, din decembrie, 9 luni de zile, prin iunie sau iulie le terminam […], nu era foarte greu, trebuia să frecventezi orele şi să susții examenele […]. Am trecut şi am fost înmatriculat în 1975, în primul an, şi cinci ani am făcut studiile la facultate”[1], până în 1980. „La facultate am promovat toate cursurile, n-am avut nicio restanță, nimic, am învățat normal! Nu zic că eram genial, dar am învățat normal. Era pusă problema să mi se confere *Diplomă Roşie* […], decanul a zis: *el oricum rămâne aici, ce-i trebuie?* […]”[2].

Propunerea de a rămâne la facultate a venit din partea lui Alexandru Moşanu, care abandonase funcția de secretar ştiințific la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a RSS Moldoveneşti şi fusese numit în calitate de şef de catedră. „Noroc de Moşanu, care vorbise deja cu mine să rămân la catedră! Cu entuziasm şi bune intenții, (el) a adus tineri la facultate […], a împrospătat catedra. Moşanu preda istoria țărilor din vest şi din America, prima perioadă, până în 1939”[3].

Între timp, în perioada 1982–1985, Anatol Petrencu şi-a continuat studiile de doctorat la Institutul de Cercetări Internaționale Economice şi Politice al Academiei de Ştiințe a URSS. „Am venit cu relațiile româno-italiene, perioada 1945–1985, erau nişte trăsături specifice, pe de o parte, spiritualitatea aceasta latină, pe de altă parte, ideologia comunistă. Am atins aspectele politice, economice şi culturale, cum era (atunci). Îmi părea o glumă, dar am fost nevoit să învăț şi limba […], *un poco*, nu foarte mult, să citesc […] ziare: *L'Unita*, ziarul Partidului Comunist […]. Era un sector la Biblioteca *V.I. Lenin*, literatura străină (cu) cifrul *DSP* (ДСП) – для служебного пользования (de uz intern), materialele erau deschise şi puteai să le foloseşti, dar la susținere […], era regulă, nu puteai să (le) faci publice […]. Am susținut, cu uşile închise, în timpul lui Brejnev, în 1986, dar am publicat-o în 1993[4] […], când nu mai era nimic secret acolo”[5].

După susținerea tezei de doctor a urmat o altă susținere, în 1997, cea de doctor habilitat[6].

---

[1] *Ibidem*.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.
[5] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*
[6] Anatol Petrencu, *Politica României privind Basarabia. 1940–1944*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în ştiințe istorice: Specializarea 07.00.02 – Istora Patriei, Chişinău, 1997, 44 p.

În calitate de tânăr specialist, Anatol Petrencu şi-a început cariera la 23 septembrie 1980, urmând, gradual, treptele de asistent universitar (noiembrie 1985) la Catedra de istorie universală la *Alma Mater*, conferențiar universitar (noiembrie 1988), profesor universitar (iulie 1998), unde activează până în prezent la Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie.

A fost ales decan al Facultății de Istorie în anul 1990. „După ce prof. Alexandru Moşanu a fost numit preşedintele Parlamentului, am fost decan doi ani de zile, ani când tocmai s-a destrămat URSS, perioada când era o fierbere […] (continuă – *n.a.*), lumea era entuziasmată, era solidaritate, mitinguri, domina acelaşi spirit […], şi studenții erau entuziasmați […]. Atunci am desființat Catedra de istorie a URSS şi am înființat Catedra de Istoria Românilor”[1].

Între anii 1998 şi 2006, Anatol Petrencu a fost preşedintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova. Această funcție o exercită şi din anul 2021. Printre alte funcții menționăm pe cea de preşedinte al Partidului Mişcarea Acțiunea Europeană (2006–2010), membru al Comisiei pentru studierea şi aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova (2010), directorul Centrului de Excelență Institutul de Istorie Socială *ProMemoria* (din 2010). Membru de onoare al: Academiei Oamenilor de Ştiință din România (2014); Academiei Civice; Institutului de Istorie *Gheorghe Bariția* din Cluj-Napoca al Academiei Române (2020). Doctor Honoris Causa al: Universității de Stat *Bogdan Petriceicu Hâşdeu* din Cahul (2017); Universității de Stat *Aleco Russo* din Bălți (2021). Cetățean de Onoare al oraşului Căuşeni (2014). Autor al mai multor monografii, manuale universitare şi şcolare, culegeri de documente, studii şi articole ştiințifice, materiale de popularizare a cunoştințelor istorice. A fost distins cu ordinele *Gloria Muncii* (Republica Moldova, 2010), *Crucea de Merit de Argint* (Polonia, 2011), *Serviciul Credincios* în grad de *Comandor* (România, 2014); cu medaliile *Universitatea de Stat din Moldova* (2006, 2019), *ProMemoria* (Polonia, 2013), *Premier i mąż stanu Ignacy Jan Paerewski* (Polonia, 2018), *Nicolae Milescu Spătaru* (Academia de Ştiințe a Moldovei, 2018), *Dimitrie Cantemir* (Academia de Ştiințe a Moldovei, 2019). Premiul pentru Ştiințe Istorice al Academiei Internaționale *Mihai Eminescu* (România, 2018). Premiul Academiei de Ştiințe a Moldovei în domeniul istorie şi filosofie *Alexandru Boldur* (2020). Diploma Guvernului Republicii Moldova (2014) etc.

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

Profil de personalitate

Ceea ce atrage atenția celor care îl cunosc pe istoricul Anatol Petrencu este profilul său de personalitate. Doctorul habilitat Valentin Tomuleț ne prezintă o caracteristică de ansamblu a colegului său de catedră: „Anatol Petrencu este savantul cultivat şi distins, are un deosebit cult al prieteniei şi cumsecădeniei. Este un om modest, onest, cu un pronunțat simț al datoriei şi responsabilității civice. Dispune de o bogată experiență ştiințifică şi didactică şi o ținută excelentă de pedagog. Acestor calități li se mai adaugă: hărnicia, acribia, responsabilitatea lucrului bine făcut, zelul administrativ. Întotdeauna politicos, înzestrat cu o cultură şi inteligență deosebită, un optimism şi o voință de invidiat, capacități incomparabile de lucru, profesorul Anatol Petrencu se bucură de respectul şi dragostea colegilor de facultate, a studenților şi a tuturor celora care îl cunosc”.

Anatol Petrencu este personalitatea cu caracter puternic, onest, specialist notoriu în domeniul profesional: „Istoric perseverent, cu un înalt simț al demnității, corectitudinii şi adevărului. Cu acest bagaj de recunoştință l-am purtat şi îl port pe domnul Profesor Petrencu prin viață. Dincolo de calitățile de istoric şi de profesor, în orice situație rămâne modelul de inspirație şi omenie” (Octavian Țîcu).

„Riguros în discurs şi ferm în opinii, domnul Profesor m-a impresionat deopotrivă prin viziunile sale neclintite asupra depăşirii crizei identitare, specifice, spre regret, încă multor conaționali de-ai noştri. L-am remarcat energic şi neobosit în activitatea de cercetare şi cea didactică, entuziast şi perseverent în realizarea unor idei de valoare, ferm şi imperturbabil în decizii, responsabil şi exigent față de rezultatele propriei activități şi față de cea a discipolilor. Pentru Anatol Petrencu demnitatea, principialitatea, curajul civic şi verticalitatea au reprezentat şi reprezintă nu doar nişte calități proprii, ci îi caracterizează Eul în toate ipostazele sale. Sunt convinsă că şi în continuare domnul Profesor Anatol Petrencu ne va bucura cu noi şi valoroase performanțe în activitatea profesională” (Rodica Solovei).

Câteva principii definitorii caracteristice istoricului şi profesorului universitar Anatol Petrencu

Unele principii care îl definesc pe profesorul Anatol Petrencu au fost expuse într-o manieră cu totul deosebită de către doctorul habilitat Valentin Tomuleț: 1. Principiul lui Octavianus Augustus – *Festina lente!* („Grăbeşte-te încet”). Deşi îl ştim cu toții mereu grăbit şi preocupat de diverse probleme, în activitatea ştiințifică (cu toate că publică destul de mult), se grăbeşte încet, cântărind fiecare cuvânt, punând în el greutate, convingere

şi interes. 2. Principiul lui Plato – *să spui lucrurile aşa cum sunt* – dezvoltat ulterior de Tacitus, care puncta că în istorie trebuie să scrii *sine ira et studio* („fără mânie şi părtinire"). În consecință, lucrările sale sunt mereu actuale, căutate şi citite. 3. Principiul de a fi un *spiritus rector* – un savant care ştie să coaguleze energiile şi forțele celor tineri, care împărtăşesc doctrina maestrului. De fapt, aşa se nasc şcolile ştiințifice, aşa s-a născut şi avem prezentă la facultate şcoala Anatol Petrencu, prin care au trecut mii de licențiați, masteranzi şi zeci de doctoranzi. 4. Profesorul Anatol Petrencu *s-a eschivat de a rămâne „în turnul său de fildeş"*, aşa cum au făcut-o unii, muncind pentru cei mulți, care se interesează de istoria şi limba neamului, de destinul acestui popor, scriind manuale, fiind un publicist şi un activist politic de marcă. 5. Este omul care îşi consacră întreaga viață, activitate ştiințifică şi didactică *Zeiței Clio*. Activitatea sa în cadrul Universității de Stat din Moldova este un exemplu incontestabil de vocație, discernământ şi consacrare ştiinței şi învățământului. 6. Antrenat în ceea ce cunoscutul istoric francez Marc Bloch numeşte „meseria de istoric", savantul şi profesorul Anatol Petrencu *a* găsit în studierea prezentului *resurse inepuizabile de viață şi de voință*. Pe parcursul întregii sale activității ştiințifice, prin numeroasele studii şi lucrări monografice, articole publicistice sau luări de cuvânt, confirmă plenar afirmațiile cronicarului Miron Costin, că pentru scrierea istoriei „gândul slobod şi fără valuri trebuieşte". 7. Un alt principiu de care se conduce este cel de a fi *stăpân al destinului*, pentru care munceşte mult şi rezultativ, potrivindu-i-se vechiul aforism: „Cu penele altuia te poți împodobi, dar nu poți zbura".

În opinia noastră, mai pot fi incluse şi alte principii caracteristice istoricului Anatol Petrencu: 8. Este cercetătorul care *studiază toate cărțile* de istorie, le coroborează cu surse istorice şi *apoi scrie şi el o carte*, una autentică şi documentată. La fel, se bucură foarte mult când i se dăruiesc cărți. 9. Formează trei pariuri cu propriul eu: Anatol Petrencu de ieri pariază cu Anatol Petrencu de azi, ca Anatol Petrencu de mâine *să fie unul mai bun*. 10. Respect față de predecesori, față de dascăli. Îi aminteşte cu orice ocazie. În acest fel, profesorul Petrencu arată atitudinea sa față de valoarea şi prestigiul Învățătorului şi Profesorului, acest fapt având efectul unui bumerang asupra-i, întrucât şi tineretul studios îl respectă. 11. Măreția Profesorului Petrencu este simplitatea sa. 12. Ajuns în vârful Everestului, coboară rapid la poalele muntelui, ştiind că cei cuprinşi de euforie, îngheață pe vârful celui mai înalt munte din lume.

Profesorul total

Potrivit profesorului Vladimir Potlog, care, la fel, a fost decan al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, Anatol Petrencu a devenit decan între 1990 şi 1992 „fără voia lui”[1]. În această funcție pe care a exercitat-o o perioadă relativ scurtă a reuşit să schimbe itinerarul multor destine. Octavian Țîcu îşi aminteşte: „După un an de studii la facultate, la începutul anilor 1990, asemeni multor studenți basarabeni, care se manifestau cu reuşite mari la sesiuni, mi s-a propus să urmez studiile în România. Cel care a făcut-o era chiar domnul decan, Anatol Petrencu. El m-a chemat în biroul Dumnealui şi mi-a spus că pot alege să merg la Bucureşti sau la Iaşi. În acel an, datorită pregătirilor pentru Campionatele Republicii Moldova la box, am refuzat să plec şi mi-am continuat studiile la Chişinău. Dar în primăvara anului 1991 am venit la domnul Petrencu şi l-am rugat să mă ajute să merg la Iaşi. Cu surâsul caracteristic, m-a întrebat: *Ce, te-ai răzgândit?* Dumnealui m-a îndrumat şi mi-a ajutat să trec toate formalitățile aplicării la bursa românească, iar în toamnă eram deja student în anul III la Facultatea de Istorie a Universității *Al. I. Cuza* din Iaşi. Astfel a început drumul meu spre un alt nivel de percepere şi cunoaştere a istoriei”.

Profilul pedagogic al profesorului universitar este unul indisolubil legat de caracteristicele sale de personalitate. L-am cunoscut (Ion Valer Xenofontov) pentru prima dată din perspectiva profesorului carismatic. În vara anului 1994 susțineam examenul de admitere la facultate, în Blocul nr. 1, de la intersecția străzilor A.S. Puşkin cu M. Kogălniceanu. Examinatori la disciplina de Istorie a Românilor şi Universală erau conferențiarii universitari Anatol Petrencu şi Constantin Drachenberg. Testele de examinare erau elaborate în limbile română şi rusă. Mi-amintesc că în formularea subiectului în limba română referitor la politica externă a Marii Britanii în perioada postbelică era strecurată o eroare tehnică care îmi îngreuna formularea răspunsului. Colacul de salvare mi-a venit din limba rusă, în care formularea era una clară. La răspuns, când am fost examinat, am atras atenția asupra gafei redacționale în limba română, pentru care Anatol Petrencu m-a susținut, afirmând că am spirit de observație şi e bine să avem atitudine critică față de orice tip de texte.

Printre studenți, istoricul Anatol Petrencu se bucură de un vast prestigiu social. De exemplu, la cursul pe care îl susțin (IVX) la facultate la ciclul I, licență - „Istoriografia Istoriei Românilor în Epoca Contemporană”, la

[1] Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov şi Lidia Prisac cu conferențiarul universitar Vladimir Potlog la 1 octombrie 2015. *Arhiva audio a Bibliotecii Ştiințifice (Institut) „Andrei Lupan” a Ministerului Educației, Culturii şi Cercetării.*

proba lucrului individual le propun studenților să prezinte o comunicare cu referire la opera ştiinţifică a istoricilor din Republica Moldova cu preocupări în domeniul Istoriei Românilor în Epoca Contemporană, şi am observat că cca 2/3 din studenţi îşi aleg drept subiect „Profesorul universitar Anatol Petrencu". Totodată, o bună parte dintre studenţi şi masteranzi aleg să fie îndrumaţi de profesorul A. Petrencu în elaborarea ştiinţifică a tezelor de licenţă şi de master.

„L-am îndrăgit […] chiar de la primele lecţii pe care ni le-a predat. M-a impresionat prin erudiţia, siguranţa interpretărilor şi argumentelor, prin forţa de convingere, dar şi prin felul specific, deosebit de a se prezenta la ore, care predispune la stimă şi admiraţie. Ca profesor universitar, domnul Petrencu, se distinge printr-o măiestrie pedagogică rar întâlnită. Este profesorul care ştie să coboare la nivelul discipolilor şi de acolo să construiască punţi spre cunoaştere, cu sinceritate, bunătate, empatie, dragoste şi autenticitate. Este profesorul care formează oameni, cu adevărat culţi, cu dragoste de valorile neamului. Pot afirma cu recunoştinţă că am învăţat multe de la profesorul Petrencu, de la dedicare profesională, perseverenţă, profunzime, insistenţă, corectitudine, meticulozitate, responsabilitate, verticalitate până la omenie" (Crina Harea).

„Nu e triumf mai mare, nici comoară mai de preţ decât un dascăl luminos aidoma unei făclii care arde neîncetat şi oferă căldură necondiţionat. Despre profesorul universitar Anatol Petrencu se poate spune că este întocmai acea candelă care oferă lumină generaţiilor de studenţi. L-am descoperit în calitate de profesor şi cercetător, personalitate proeminentă, erudit, cu un farmec aparte în a susţine prelegerile în domeniul istoriei contemporane. Îmi amintesc cu cât entuziasm ascultam relatările-i despre cel de-al Doilea Război Mondial, istorii pline de amănunte din viaţa lui Rasputin şi a influenţei acestuia asupra împăratului Nicolae al II-lea. Când ajunsesem să dezbatem subiectul Războiului Rece, Domnul Profesor era inegalabil. Ne oferea răsturnări de situaţii, iar când ţi se părea că eşti ditamai istoric, acesta îţi dădea replicile triumfale prin care orgoliul tău se spulbera pe dată […] şi încercai să devii mai profund în gândire. E un dar să ai profesori minunaţi, de care să te lege cele mai memorabile momente" (Irina Bahtin).

„În anul cinci, aproape toţi studenţii lucrau câteva ore pe zi. Lecţiile erau după masă, cei mai harnici reuşeau, chiar dacă urmau examenele de stat, tezele de licenţă. Orele la Istoria Contemporană a Statelor Europene (prelegeri şi seminare) aveau loc de patru ori pe săptămână – Estul Europei cu profesorul Valeriu Cozma şi Vestul – cu profesorul Anatol Petren-

cu. Ultimul avea linii de subiect mai deosebite, pe lângă politică, cele două conflagrații mondiale, ne vorbea şi despre invenții în domeniul tehnicii de război, a fizicii, aeronauticii, medicinii, explorarea spațiului cosmic etc. Domnul Petrencu discuta cu toți, ne ştia pe nume, deşi eram mai mult de o sută, iar grupele erau de cca 30 studenți. Când începea să povestească, nu observam cum se înnopta. Nici nu reuşeam să facem conspect […]. Poate câteva frânturi de propoziții, un plan al lecției, nume de autori, de cărți, de filme, ani, date, documente. Apoi, când ne pregăteam de examen […], aveam şi lucrarea sa *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939–1995 (Europa, SUA, Canada), prelegeri*, ediția a II-a completată, Chişinău, Editura Muzeum, 1995. Vocea sigură, timbrul de prezentator radio […]. Atunci când l-am văzut aveai impresia că a fost martor la toate evenimentele […]: în dimineața de duminică, 7 decembrie 1941, a avut loc un atac militar dat prin surprindere de Marina Imperială Japoneză împotriva bazei navale de la Pearl Harbor. Japonezii […] au omorât 2 402 persoane şi au rănit altele 1 282. După asemenea atac, Statele Unite ale Americii au luat decizia să intre în război […]. Domnul Petrencu niciodată nu avea notițe, doar cărți, pe care ni le prezenta […]. Despre o conflagrație se poate învăța un an şi tot nu epuizezi tema, aveam impresia că ştia personal toți liderii de state. Despre aviatorii militari polonezi, staționați în Marea Britanie, prim-ministrul Winston Churchill spunea: *Niciodată un grup atât de mare de oameni nu i-a fost îndatorat unui grup atât de mic*. Interesul față de istorie, suscitat de Domnul Profesor, era atât de mare, încât citeam nopțile […]. Ne simțeam detectivi, judecători, apărători […]. Anatol Petrencu împreună cu Gheorghe Paladi, ne-a antrenat să participăm la conferințe studențeşti, apoi la cele din afara Universității, dedicate masacrului de la Katyń, Polonia. Ne-a încredințat pentru prima dată sarcini de pregătire a materialelor pentru conferință, ne-a învățat să facem invitații, anunțuri, program, cum să mediatizăm evenimentul, oferindu-ne şansa de a ne manifesta. A avut încredere, făcându-ne să ne simțim importanți. A fost în preajmă, ca să ne asigure succesul, şi ne-a lăudat, chiar dacă poate nu meritam. Am primit câte un 10, notă care era un adevărat trofeu. La examen să iei 10, trebuia să meriți! Îmi amintesc cu plăcere prelegerile sale […] şi sunt bucuroasă să-l întâlnesc la prezentări de carte. Domnul profesor are sufletul veşnic tânăr, al unui istoric profesionist" (Elena Cojocaru).

„De câteva decenii formarea la facultate a specialiştilor în domeniul istoriei este de neînchipuit fără aportul distinsului profesor Anatol Petrencu. Îmi amintesc cu emoții, toamna lui 2009, când aşteptam cu nerăbdare orele de *Probleme de istorie universală contemporană*, cu un amalgam de în-

trebări şi problematizări referitoare la evenimentele şi procesele desfăşurate în sec. XX, despre care aveam unele cunoştințe şi idei preconcepute din liceu, de la bunici şi părinți. În auditoriu intra Anatol Petrencu, zâmbind sarcastic. Ne-a invitat să descoperim principalele probleme legate de evoluția statelor lumii în Epoca Contemporană şi impactul acestora asupra evenimentelor desfăşurate în spațiul românesc, urmând prezentarea surselor bibliografice care urmau să stea la baza cercetărilor noastre. În acest sens, profesorul Petrencu ne-a explicat că specificul studierii istoriei contemporane constă în faptul că o mare parte din documente sunt încă secretizate […]. În cadrul orelor, ne-a familiarizat cu metodologia istoriei orale, de studiere a memoriei, care, în viziunea sa, reprezintă un izvor inestimabil în aflarea trecutului de la persoane reale. Prelegerile ținute de Anatol Petrencu sunt memorabile prin talentul narativ, limbajul elevat, inclusiv prin seria de gesturi şi atitudini care ne-au devenit modele de ținută pedagogică. De fiecare dată, orele începeau cu o discuție dirijată privind problema care urma să o abordăm, ca ulterior, având tabloul celor cunoscute, să ne prezente evoluția problemei din perspectiva istoriografiei româneşti, sovietice/ruse şi occidentale. Seminarele erau bazate pe problematizări, dezbateri şi discuții controversate, iar în momentul în care, în viziunea noastră, era identificată soluția problemei, domnul profesor venea cu un comentariu, care ne făcea să reîncepem analiza evenimentului/procesului etc. Mai interesant era că, după multiple discuții, profesorul ne propunea, din bogata sa bibliotecă, studii /articole /lucrări de istorie alternativă, unde problemele studiate aveau cu totul alte abordări decât cele cunoscute de noi. Astfel, istoricul şi profesorul Anatol Petrencu marchează formarea fiecărui student […]" (Cristina Gherasim).

„În anii mei de studenție […], urmărind cu atenție clipele din trecut, pot să remarc, în primul rând, spiritul deschis şi prietenos al lecțiilor din cadrul cursurilor de istorie universală contemporană. Probabil, cele mai remarcabile amintiri sunt cele legate de temele dedicate Europei interbelice şi postbelice, în care domnul Petrencu, în felul său deosebit, specific doar lui, prezenta multe momente complexe şi contrastante. Prin maniera atractivă şi familiară de a explica cele mai complicate momente ale istoriei sec. XX, profesorul Petrencu ocupă un loc important în pleiada istoricilor, care activează în cadrul facultății" (Alexandru Bejenaru).

„Am avut onoarea şi plăcerea să audiez şi să particip, în anul II şi III de licență, la prelegerile şi seminarele conduse de distinsul profesor Anatol Petrencu din cadrul cursurilor: *Stat, societate şi mentalități în epoca contemporană*, *Probleme de istorie contemporană*, *Teoria şi practica bolşevismului*. Pre-

darea unor astfel de tematici nu se prezintă ca o muncă uşoară, dat fiind complexitatea subiectelor abordate, caracterul (pe alocuri) controversat al acestora, ingerințele politice exercitate în prezentarea lor, abundența de material istoriografic şi subiectivitatea firească, mai cu seamă în situația în care rănile provocate de evenimentele sec. XX mai sunt vii şi ne afectează astăzi în mod direct. Constat cu mare admirație faptul că domnul Profesor a dat dovadă de maxim profesionalism, dedicație, de spirit ştiințific elevat – calități ce vin la braț cu atitudinea respectuoasă, democratică şi tolerantă față de studenți. Informația transmisă, maniera clară şi concisă în care a fost expusă mi-au prins bine nu doar la examene, ci şi în activitatea profesională ulterioară în calitate de profesor de istorie. Desfăşurând lecțiile de istorie contemporană cu clasa a XII-a, constatam că povestesc în maniera Domniei sale şi furnizam aceleaşi informații pe care le-am obținut de la domnul profesor Petrencu. Țin să remarc interesul deosebit al elevilor, manifestat față de aceste cunoştințe, şi aduc mulțumiri şi pe această cale Domnului Profesor, pentru că m-a ajutat să trezesc atenția elevilor față de istoria contemporană, să-i sensibilizez la anumite subiecte din istoria națională şi universală, desfăşurând lecții interesante şi utile” (Constantin Tcaci).

„La facultate […], încă de la primele ore am fost cucerit de erudiția şi stilul de a povesti a domnului profesor. Şi acum mai aud zgomotul motoarelor şi praful lăsat în urmă de tancurile de pe câmpia de la Kursk. Asemenea lui Socrate, ne aduna în jurul său, încercând să creeze din noi cetățeni curajoşi, cu inițiativă şi spirit civic. Pregătirea noastră, ca viitori specialişti în domeniu, exacerba în momentul în care dânsul ne preda. Informațiile, mai mult decât slove narate despre cele mai bune practici din domeniu, sunt cele care m-au ajutat să ajung cercetătorul de astăzi. Cunoscător profund al istoriei universale, dar şi al celei locale, cu disciplină de fier şi dârzenie demnă de urmat, îl revăd pe Profesorul Petrencu drept cavaler în zale strălucitoare, care, neobosit, împreună cu noi, studenții, dar şi cu colegii, promovează zi de zi idealurile neamului românesc. Izvor de înțelepciune şi purtător al stindardului identității româneşti, Anatol Petrencu rămâne în inima mea drept omul cu respect față de națiune, dascălul cu vorbe iscusite şi salvator al identității naționale” (Anatol Bajora).

Faptul că profesorul A. Petrencu se bucură de prestigiu din partea studenților rezidă din felul său de a fi prietenos cu aceştia, îndrumându-i cu har pedagogic în identificarea literaturii de specialitate, tinerii fiind orientați din studenție să realizeze cercetări ştiințifice: „Menționez conlucrarea activă a domnului Petrencu cu studenții facultății. Colegii mei din anii

de licență evidențiau atenția deosebită, pe care le-o acorda în momentele când aceştia se adresau cu câte o întrebare suplimentară sau solicitau ajutor în elaborarea lucrului lor individual de la curs. Momentul cel mai memorabil din anii mei de studenție, legat de personalitatea domnului profesor, reprezintă atât ajutorul acordat în elaborarea lucrului individual la istoria Poloniei interbelice, cât şi oportunitatea de a participa, timp de două săptămâni, în Polonia, în cadrul unui proiect internațional destinat tinerilor, fapt care nu s-ar fi produs fără informația furnizată din partea domnului profesor" (Alexandru Bejenaru).

„Studenții îl cunosc nu doar ca pe un profesionist dedicat, ci şi ca pe un prieten. Fiecare ştie că Anatol Petrencu poate îndruma cu un sfat, în special atunci când se anunță organizarea conferințelor ştiințifice. Nu există o conferință studențească, fără ca, cel puțin, doi studenți să nu participe, avându-l pe A. Petrencu în calitate de conducător ştiințific. De remarcat deschiderea istoricului față de domeniile de cercetare ale studenților, pe care îi ajută în cele mai diverse moduri, inclusiv prin aprovizionare cu literatură din propria-i bibliotecă" (Sandu Antocean).

În fața studenților profesorul Anatol Petrencu vine oricând cu argumente raționale şi convingătoare, prelegerile pregătite fiind „aduse la zi"[1]. Potrivit lui, „un bun profesor trebuie să fie un cercetător asiduu, cu lucrări publicate […], dar şi un om atent la nevoile societății, un bun cunoscător al problemelor reale […]"[2]. Totodată, „trebuie să fie un bun specialist în domeniul pe care îl profesează […], să fie la curent cu ceea ce apare nou, (iar drept) dovadă să scrie câte o recenzie […], să facă cercetări proprii în arhive, în domeniul istoriografic (în care este) specializat"[3]. Această conexiune – dintre profesorul/istoricul bine documentat şi tineretul studios – este înalt apreciată de generațiile de studenți: „Profesorul Anatol Petrencu este o personalitate cu atitudini nuanțate şi explicite, mereu cu lectura la zi, ceea ce îi permite să realizeze analize consistente şi studii aprofundate" (Sandu Antocean).

Cultura istorică şi măiestria pedagogică pe care o deține Anatol Petrencu este percepută drept cheia succesului. „Un bun cunoscător al istoriei contemporane, profesorul Anatol Petrencu este un pedagog înnăscut, prelegerile prezentate de domnia sa sunt urmărite cu interes de către studenți şi masteranzi; este un om responsabil față de obligațiunile sale.

[1] Anatol Petrencu, *Un scurt popas..*, p. 102.
[2] *Istoria, la prezent. În dialog cu Anatol Petrencu*. În: Rodica Ursu Naniu, Igor Şarov, *Patrimoniul educational universitar: dascăli şi discipoli*, Chişinău, Cartdidact, 2019, p. 214.
[3] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

Prin activitatea sa prodigioasă în domeniul ştiinţifico-didactic contribuie substanţial la dezvoltarea ştiinţei istorice şi la pregătirea specialiştilor de înaltă calificare pentru economia naţională a Republicii Moldova" (Valentin Tomuleţ).

De remarcat că în măiestria pedagogică a lui Anatol Petrencu nu lipsesc elemente de actorie, care au menirea de a-i include mai bine pe audienţi în subiectul abordat. Se pune accentul pe prelegerea de gen detectiv, cu descrierea detaliată a timpului, spaţiului şi personalităţii: „Prima şi cea mai vizibilă amintire legată de domnul Profesor este stilul său hazliu şi, uneori, teatral de a povesti. De exemplu, la prelegerea referitoare la Marea Epurare din 1937, nu a ezitat să ne explice, pas cu pas, (şi să ne arate ca un adevărat actor) cum a fost asasinat Kirov, descriind încăperea, timpul şi asasinii până la primele intervenţii ale autorităţilor" (Cristian Bolotnicov[1]).

„L-am remarcat pe domnul profesor Anatol Petrencu la anul II de facultate datorită capacităţii extraordinare de a prezenta informaţia. Fiind la lecţiile acestuia, imaginar te transferai în perioada sau evenimentul despre care vorbea, fie despre Primul Război Mondial, fie despre cel de-al Doilea Război Mondial sau despre colectivizarea organizată, deportările în Siberia etc. Explica detaliat anumite aspecte, încât aveam senzaţia că vedeam personajul despre care povestea: Mussolini, Woodrow Wilson, Troţki, Jukov, Lenin ş.a. Profesorul Petrencu este un pedagog prin menire şi vocaţie, pentru că doar un om cu har de la Dumnezeu poate face din Istorie o adevărată poveste care sa te captiveze într-atât, încât să doreşti s-o cunoşti cu toate faţetele ei, să studiezi mai mult. La orele lui, timpul se scurgea parcă mai repede, aveam impresia că o ora şi douazeci de minute dura doar cinci minute" (Alina Chirondă).

Prelegerile profesorului Petrencu rămân „miza studenţilor", care (re) descoperă Istoria atât în aulele universitare, cât şi în spaţiile cu artefacte istorice: „Septembrie 2016, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Aula 530 […] – abia peste un an înţelegeam laudele aduse Domnului Profesor de către studenţii din cursurile mai mari: un Profesor cu har Dumnezeiesc, un mentor şi un OM minunat. Cu el am vizitat Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei[2], am îndrăgit istorioarele expuse despre Lenin, Troţki, Stalin ş.a., am comparat trăirile noastre actuale cu amintirile lui din perioada postbelică, am analizat conexiunile destinului individual cu cel colectiv, dar cel mai important, ne-a demonstrat că istoria nu este plictisitoare, ci

[1] Cristian Bolotnicov, *Alegeri parlamentare şi comunale în judeţul Cahul în perioada interbelică*. Teză de licenţă. Conducător şt.: Anatol Petrencu, Chişinău, 2020.

[2] Mărturie este fotografia „Alături de studenţii anului IIII, la Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei, 2019" de la pagina 213 din lucrarea *Istoria, la prezent*...

dimpotrivă, *molipsitoare*. Vocația sa pedagogică ne-a îndrumat mereu, iar povața-i rămâne mereu la datorie în fața a zeci de studenți dornici de carte. Cu profund respect în fața unul om minunat, care m-a învățat multe şi utile într-ale istoriei şi vieții!" (Adriana Butnaru).

„Fiind o studentă foarte activă în cadrul facultății, am participat la mai multe conferințe, avându-l în calitate de coordonator ştiințific pe domnul Profesor Anatol Petrencu. Tot în această perioadă am definitivat teza de licență «Manifestări de rezistență ale intelectualității față de regimul comunist în RSS Moldovenească» (anii '50–'80 ai sec. XX), coordonatorul tezei fiind regretatul profesor Gheorghe Palade. În anul în care am aplicat la programul de master în istorie, am decis ca la teză să fiu ghidată de profesorul Petrencu. Atunci l-am redescoperit ca fiind o persoană de o verticalitate deosebită, cu o maximă responsabilitate şi seriozitate, la fel ca şi în procesul educațional de la facultate. O altă colaborare frumoasă am avut-o în cadrul programului național al proiectului de stat *Recuperarea şi valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953*[1]. Această cooperare ştiințifică a contribuit la formarea mea ca cercetător în teren, care colectează şi valorifică informația din prima sursă" (Alina Chirondă).

O altă caracteristică a profesorului Anatol Petrencu rezidă în dinamismul acțiunilor, în aplicarea noilor inovații tehnologice solicitate de societate în situația pandemiei, instituite la începutul lui 2020. Prima conferință ştiințifică inter-universitară on-line la Facultatea de Istorie şi Filosofie a USM, în condițiile crizei pandemice, a fost realizată anume de A. Petrencu, lucrările manifestării ştiințifice fiind valorificate şi din perspectivă editorială[2].

Alături de menirea principală (cea de transmitere a conținuturilor din curriculum la disciplină), profesorul A. Petrencu altoieşte caracter şi responsabilitate viitorilor specialişti: „Dincolo de profesionalismul şi dedica-

---

[1] Alina Chirondă, *Oamenii gospodari sunt gospodari şi în Siberia*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea şi valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz: [în vol.]*, vol. 3, tom 3: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova /Min. Educației, Culturii şi Cercet. al Rep. Moldova, Bibl. Şt. (Inst.) „Andrei Lupan", INIS ProMemoria; dir. progr., consul., red. şt.: Anatol Petrencu; coord.: Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: dr. Lidia Prisac, Chişinău, Biblioteca Ştiințifică (Institut) „Andrei Lupan", 2019; pp. 243-259; Idem, *Le-au spus că suntem din cei care mănâncă carne de oameni, iar nouă ne-au spus că ei mănâncă carne de om*. În: *Idem*, pp. 260-274.

[2] *Suveranitatea Republicii Moldova: concept şi realitate.* Conferință ştiințifică interuniversitară: Materialele Conferinței ştiințifice interuniversitare on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova"; 23 iunie 2020 /Concept şi coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chişinău, Tipogr. „Balacron", 2020.

rea întru profesarea istoriei, apreciez simțul responsabilității personale pe care l-a educat discipolilor. Responsabilizarea persoanei care se manifestă prin oferirea libertății individuale pentru student (în cazul meu, doctorand) nu doar de a-şi conceptualiza singur ideile sau teoriile pe care urmează să le expună, dar şi prin non-forțarea discipolului de a face ceva împotriva voinței sale. Adevăratul mentor îndrumă, susține şi are convingerea că cea mai bună tutelare este insuflarea convingerii că prin voință individuală[1] se ajunge la rezultat, nu prin metoda «bâtei»" (Alexandru Ghețan).

Cei care au audiat prelegerile profesorului Anatol Petrencu, prin distanțare istorică, în timp, scot în evidență caracteristicile sale de personalitate, care sunt esențiale pentru profilul complex al unui cadru didactic. *Volens-nolens*, acesta contribuie la cizelarea unor abilități inerente, specifice generațiilor de specialişti în domeniul istoriei: „Un profesor care ne marchează este cel care ne oferă ceva mai mult decât simple informații sau note (care, în timp, pot fi uitate ori îşi pierd din relevanță). Un profesor care ne marchează este cel care ne oferă o părticică din el însuşi, din timpul şi din felul său de a fi. Anatol Petrencu este profesorul care m-a marcat şi a făcut-o, în primul rând, prin calitățile sale şi prin maniera de a preda. Mereu optimist şi bine dispus, reuşeşte să transmită în timpul lecțiilor atâta entuziasm şi pasiune, încât ai impresia că nu doar înveți istoria, ci şi o trăieşti. Aceeaşi dedicație, energie şi implicare domnul Petrencu o manifestă şi în activitatea cu studenții, inclusiv în cea de cercetare[2]. Modest şi perseverent, inspiră prin simplitate şi capacitatea extraordinară de muncă" (Mihaela Melnic).

„Anatol Petrencu mi-a transmis un set de valori care-mi sunt de real folos în activitatea pedagogică pe care o realizez. Permanent, în căutarea realității istorice, Domnul Profesor este modelul de cercetător autentic, care aduce un beneficiu enorm ştiinței istorice, dar şi societății, în general. Am fost onorată ca Domnul Profesor să mă ghideze în realizarea tezei de licență şi de magistru[3], unde am învățat că prin străduință şi muncă, reuşita este garantată" (Parascovia Mîndrescu).

---

[1] Alexandru Ghețan, *Boli contagioase în Basarabia interbelică: impact social şi eforturi de combatere*: teză de master /coord. Anatol Petrencu, Chişinău, 2017. În prezent, Al. Ghețan elaborează teza de doctorat *Sistemul medico-sanitar în Basarabia anilor 1918–1925* (coord. Anatol Petrencu).

[2] Mihaela Melnic, *Rolul ONU în soluționarea crizelor: cazul Kosovo*. Teză de masterat. Lucrare elaborată în limba engleză /coord.: dr. hab. Anatol Petrencu, Chişinău, 2020.

[3] Parascovia Țârdea (Mîndrescu), *Aspecte ale politicii sociale ale preşedintelui John Fitzgerald Kennedy (1961–1963)*. În: *Conferința studențească de totalizare a activității ştiințifice. Anul de studii 1998–1999, 11 martie 1999: rezumatele comunicărilor*, Chişinău, 1999, p. 17 /coord. Anatol Petrencu; *Idem*, *Instituția prezidențială în perioada anilor 50–60 ai secolului XX (SUA)*: rezumatul tezei de licență. În: *Analele ştiințifice ale Univ. de Stat din Moldova*. Seria Lucrări studențeşti, vol. 2, Chişinău, 1999, pp. 167-170 /coord. Anatol Petrencu; *Idem*, *Instituția prezidențială în perioada anilor 50–60 ai secolului XX (SUA)*: teză de magistru /coord. Anatol Petrencu, Chişinău, 2000.

Profesorul A. Petrencu este invitatul de onoare al diferitor activități socio-culturale şi nu refuză niciodată organizatorii (în cazul dacă nu există cauze obiective de a nu putea participa la aceste manifestări). De obicei, se conduce după formula: *primul chemat, primul servit*. „Am organizat planul unei mese rotunde «Sărut, femeie, mâna ta...», cu ocazia Zilei Internaționale a Femeilor, 8 Martie, având ca invitați o serie de istorici […], scriitori, poeți ş.a. Atunci l-am descoperit pe profesorul Petrencu drept omul de-o blândețe rară şi cu inimă blajină, cel care se dăruieşte în totalitate activităților de suflet" (Irina Bahtin).

O altă caracteristică a profesorului Anatol Petrencu este faptul că menține o bună legătură cu mediul preuniversitar, lucru care constituie o bună platformă de atragere la facultate a viitorilor studenți şi de informare a profesorilor de istorie cu cele mai recente realizări din domeniul ştiinței. „În afara orelor de curs, profesorul Petrencu desfăşoară o vastă activitate în cadrul cursurilor de formare continuă, fiind susținute o serie de lecții cu profesorii din Republica Moldova. În cadrul reuniunilor metodice, au loc discuții aprinse pe aspecte istorice controversate. În repetate rânduri, A. Petrencu a participat la întrunirile cu profesorii de istorie din rn. Orhei, organizând pentru aceştia prelegeri publice cu tematici puțin cercetate până atunci, asigurându-i cu suport didactico-ştiințific. În urma acestor reuniuni, a apărut ideea unui curs de prelegeri la Istoria universală contemporană[1], care era solicitat nu doar de studenții de la facultățile de profil, dar şi de elevii şi profesorii de istorie din Republica Moldova" (Ludmila Tihonov).

Profesorul Anatol Petrencu este cunoscut şi de elevii din Republica Moldova, care studiază din manualele acestuia: „Despre profesorul universitar Anatol Petrencu şi opera sa am putut să aflu încă de când eram elev la liceu, din manualul de istorie contemporană se pregăteau toți absolvenții" (Anatol Bajora). „Pentru prima oara am auzit de profesorul Anatol Petrencu în clasa IX-a. Era coautor al manualelor şcolare de Istorie din care învățam. Ulterior, în clasa a XII-a, autorul manualelor din care studiam la istorie era tot el, precum şi al cărților pe care le citeam suplementar pentru Olimpiada Republicană la Istoria Românilor şi Universală. Fiind deja la un colegiu cu profil real, am ales la bacalaureat susținerea examenului la disciplina Istorie" (Alina Chirondă).

[1] Vezi: *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939–1993 (Europa, SUA, Canada): prelegeri*, Chişinău, Ştiința, 1995, 272 p.; Ed. a 2-a compl., Chişinău, Museum, 1995, 356; Ed. a 3-a corectată şi compl., Chişinău, Museum, 1995, 344 p.; Ed. a 3-a corectată şi compl., Iaşi, Tipo Moldova, 2010, 344 p. Colecția Opera Omnia. Ediție anastatică.

Profesorul Anatol Petrencu susține activitatea de cercetare a elevilor, participând la multe festivități socio-culturale ale instituțiilor de învățământ. De exemplu, a participat la mai multe manifestări ale Centrului de Excelență în Construcții, oferind donații de carte şi susținând creațiile elevilor[1].

Pe parcursul mai multor ani, Anatol Petrencu a fost preşedintele Consiliului Național Olimpic la disciplina Istoria Românilor şi Universală. „Am apreciat corectitudinea, verticalitatea şi profesionalismul manifestat de profesorul Anatol Petrencu în organizarea olimpiadelor naționale la Istorie, aprecierea obiectivă a participanților, evidențierea celor mai talentați elevi, pasionați de istorie. Era o schimbare radicală a concursului sub conducerea lui A. Petrencu, în comparație cu acelaşi concurs organizat în perioada regimului totalitar-comunist. Posibilitatea de a deveni premiant era mare atât pentru cei din spațiul urban, cât şi din cel rural, fiind apreciate la justa valoare cunoştințele, competențele şi capacitățile fiecărui elev. Printre învingătorii de atunci se numără doctorul în istorie Viorica Olaru-Cemîrtan şi Nadejda Hriptievschi – fondatoarea şi directoarea Programului Justiție şi Drepturile Omului la Centrul de Resurse Juridice din Moldova. Sunt doar două nume din şirul de învingători ai olimpiadei naționale la istorie, descoperite de juriul diriguit de Anatol Petrencu" (Ludmila Tihonov).

Pentru elevii-participanți la Olimpiada Republicană de Istoria Românilor şi Universală profesorul Anatol Petrencu, autor de manuale şcolare, este o legendă vie. De exemplu, Oleg Chiseliov, absolventul Liceului Teoretic „Pro Succes" din Chişinău, pasionat de istorie, politică şi geopolitică, participant la olimpiadă, etapa republicană, 2–4 martie 2020, nota în Jurnalul săptămânal la Radio *Europa Liberă*: „Cu mari emoții am făcut cunoştință cu Anatol Petrencu, prof. univ., dr. hab. în ştiințe istorice. După o discuție de câteva minute, mi-a dat cartea lui de vizită. L-am rugat să mă ajute la scrierea unui eseu. A acceptat cu mare drag şi m-a invitat […] la Biblioteca Națională pentru a discuta"[2].

---

[1] *Ecoul represiunilor politice din RSS Moldovenească (1940–1991)* /Coord.: Viorel Bolduma, Recenzent şi prefață: Anatol Petrencu, Chişinău, Tipografia „Garamond Studio", 2020, 144 p. Vezi: Xenofontov Ion Valer. *O platformă de comunicare între generații*. În: *Univers Pedagogic*. Săptămânal al Ministerului Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova şi al Institutului de Ştiințe ale Educației, nr. 37 (732), 22 octombrie 2020, p. 1.

[2] Oleg Chiseliov, *„Politica nu o fac partidele, ci sărăcia, disperarea şi întunericul"* [editat la 21.11.2020]. Disponibil la: https://moldova.europalibera.org/a/politica-nu-o-fac-partidele-ci-s%C4%83r%C4%83cia-disperarea-%C8%99i-%C3%AEntunericul-/30962147.html?fbclid=IwAR1yj7fJDXdbcaKBU-9KuOQPwI-I0se9shI1V31f-yhXWojp5jHidzJECgEY#comments (accesat: 08.01.2021)

Istorie! Istorie! Istorie!

În formarea culturii sale istorice, Anatol Petrencu face trimitere la influența pe care a avut-o asupra sa profesorul de istorie Maxim Popuşoi, venit la Şcoala Medie nr. 1 din Căuşeni (astăzi, Liceul „Mihai Eminescu" – *n.a.*) din Volontirovca: „el (profesorul Maxim Popuşoi – *n.a.*) mi-a cultivat dragostea aceasta față de istorie", era „înalt (şi – *n.a.*) povestea foarte frumos, era erudit", iar la lecțiile lui „nu se auzea nici musca […], şi acum țin minte *Bătălia de pe lacul Ciud*, cu Alexandr Nevski"[1]. „Un profesionist de înalt nivel […]. Avea un dar înnăscut de a povesti trecutul popoarelor, dar şi de a formula anumite întrebări la care, noi elevii, eram îndemnați să răspundem […], mi-a aprins interesul pentru istorie […]. După absolvirea şcolii […], nu mai vedeam nimic altceva decât Facultatea de Istorie"[2].

Ulterior, la Universitatea de Stat din Chişinău i-a avut în calitate de profesori pe remarcabilii corifei ai învățământului superior în domeniul istoriei: Vladimir Potlog (1927–2022), Constantin Drachenberg (1927–2020), Pavel Cocârlă. Profesorul Ion Niculiță (1939-1922) i-a fost conducătorul tezei de licență „Oraşul antic Tyras (sec. VI î.e.n. – sec. I î.e.n.)"): „Profesorul Ion Niculiță are un magnetism (aparte şi – *n.a.*), atrăgea studenții […]. Mi-a zis foarte clar să rămân la Catedra de Istorie Antică. Voia profesorul Ion Niculiță să aibă un specialist pentru seminare şi avea nişte planuri. Trebuia să ştii obligatoriu limba latină şi începusem s-o învăț, să mă pregătesc, dar […]"[3].

Un rol special în formarea profesională a profesorului Anatol Petrencu l-a avut istoricul Alexandru Moşanu (1932–2017), care i-a propus să rămână la catedră şi care ulterior i-a fost consultant ştiințific la elaborarea tezei de doctor habilitat[4]. „La prelegeri şi seminare Alexandru Moşanu a putut spune adevăruri şi a ştiut să ne cultive spiritul realității aşa cum era ea"[5], „a fost într-adevăr un istoric foarte bun"[6]. Pentru Alexandru Moşanu, discipolul său, Anatol Petrencu, ajuns la semicentenar, este considerat omul cu „viața trăită din plin"[7].

---

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

[2] Anatol Petrencu, *Un scurt popas..*, p. 102.

[3] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

[4] Anatol Petrencu, *Politica României privind Basarabia: 1940–1944*. Teza de doctor habilitat în şt. istorice: (07.00.02) / Universitatea de Stat din Moldova. Fac. de Istorie, Chişinău, 1997, 224 p.

[5] *Idem*, *Un scurt popas..*, p. 117.

[6] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

[7] Alexandru Moşanu, *O viață trăită din plin* [despre Anatol Petrencu – istoric, specialist în domeniul ist. contemporane a românilor şi ist. universale, dr. habilitat în ist., prof. univ. – 50 de ani de la naştere]. În: *Literatura şi arta*. Săptămânal al Uniunii Scriitorilor din Moldova, 20 mai, 2004, p. 6.

Referitor la condiția istoricului în Republica Moldova, profesorul Anatol Petrencu susține că e „greu să fii istoric într-o republică condusă de oameni nu doar incompetenți, dar şi rău porniți împotriva intelectualității naționale”[1].

Istoricul Anatol Petrencu este apreciat de colegii de breaslă ca un specialist consacrat, recunoaşterea venind şi din alte medii intelectuale: „Un Om cu literă mare! Un istoric inegalabil!” (George Mârzenco).

Subiectele abordate de istoricul Anatol Petrencu se axează pe Istoria contemporană a Românilor şi Universală şi vizează o gamă largă de aspecte: învățământul istoric în România (1948–1989); relațiile româno-italiene în anii 1945–1985; Basarabia în al Doilea Război Mondial (1939–1949); polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial; teroarea stalinistă în Basarabia etc. În cadrul Programului de stat *Recuperarea şi valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953*, coordonat de Anatol Petrencu pe parcursul anilor 2016–2019, au fost realizate cercetări în localitățile din Republica Moldova, fiind intervievați martorii deportărilor din RSS Moldovenească. Monografia recentă a cercetătorului Anatol Petrencu este consacrată realităților care marchează istoria actuală a Federației Ruse[2].

Potrivit studenților, „Profesorul Anatol Petrencu este unul dintre cei mai buni specialişti în domeniul istoriei contemporane a spațiului românesc, dar şi al istoriei universale. Spațiul basarabean, țările europene şi America sunt doar câteva dintre preocupările sale profesionale. Numeroasele studii elaborate de Anatol Petrencu se datorează spiritului nesecat de cercetare, hărniciei, dar şi a dorinței de promovare a realității istorice” (Sandu Antocean).

Pentru profesorul universitar Anatol Petrencu, istoria s-a configurat ca un *modus vivendi*. În martie 2018, împreună (Ion Valer Xenofontov) cu domnul Anatol Petrencu şi colegii de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Alecu Russo” reveneam de la Memorialul Victimelor Comunismului şi ale Rezistenței. Pe parcursul itinerarului, am întreținut discuții pe diverse teme de istorie, dar şi din actualitatea noastră recurentă. La un moment dat, domnul Petrencu s-a destăinuit: „Nu ştiu ce aş putea face, în afară de cercetarea şi predarea Istoriei”.

Din această ultimă perspectivă, se cuvine a face observația că nu trece o zi ca istoricul Anatol Petrencu să nu scrie câte ceva, fapt însoțit de o amplă activitate de diseminare a rezultatelor ştiințifice. Prolific şi sur-

[1] Anatol Petrencu, *Un scurt popas..*, p. 118.

[2] *Idem*, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu…” [«Это был тяжелый год…»]*. Monografie, Chişinău, S.n., 2020, 296 p.

prinzător, Anatol Petrencu este omul noilor apariții editoriale: „Îl cunosc ca fiind mereu pregătit să ne surprindă cu o nouă apariție de carte, ceea ce noi, cititorii, aşteptăm cu mult drag" (Mihaela Melnic). De exemplu, în anul 2020, istoricul Anatol Petrencu a publicat o monografie (17 coli de autor), două capitole într-o monografie colectivă (4 coli de autor), articole ştiinţifice (6,3 coli de autor), recenzii, cuvinte-înainte (2,0 coli de autor), articole pe suport electronic (6,3 coli de autor), în total – 35,6 coli de autor. A participat la cinci conferințe internaționale şi cu participare internațională, la cinci conferințe naționale, la opt emisiuni TV şi 17 emisiuni la posturile de radio[1]. Este activitatea ştiinţifică anuală şi de diseminare a rezultatelor a unui întreg institut de cercetare!!!

Lider al grevelor studenţeşti

Manifestările studenţeşti declanşate în primăvara lui 1995 au reprezentat reacția la acțiunile Partidului Democrat Agrar din Moldova, majoritar în Parlament, în vederea includerii în sistemul de învățământ a cursurilor de *Limbă si Literatură Moldovenească* şi de *Istorie a Moldovei*. La 16 martie 1995, Colegiul Ministerului Învățământului Republicii Moldova decidea înlocuirea cursului de *Istoria Românilor.* Drept răspuns, în lunile martie–mai 1995, populația din Chişinău, ai cărei reprezentanți de frunte erau studenții, în special cei de la Facultatea de Istorie şi Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, au organizat o amplă grevă în Piața Marii Adunări Naționale. Formele de manifestare ale studenților intrați în grevă au fost: marşurile, protestul non-stop, blocarea infrastructurii, tratative cu autoritățile publice centrale. În pofida dezacordurilor cu inițiativele manifestate din partea puterii, nu a fost aplicată forța, chiar dacă au avut loc provocări de diferite genuri.

Publicând cronica evenimentelor din Piața Marii Adunări Naționale, intitulată *Cronică pentru urmaşi*, ziarul „Literatura şi Arta" califica studenții intrați în grevă drept „Garda conştiinței naționale". În susținerea protestatarilor, ziarul mai titra: *Să triumfe adevărul ştiinţific şi istoric*; În apărarea demnității naționale. Jos analfabeții!; Şi studenților le-a ajuns cuțitul la os! etc.

De remarcat faptul că mediul profesoral-didactic universitar a făcut front comun cu studenții, dovedind aceleaşi sentimente naționale. De exemplu, preşedintele Comitetului de grevă era conf. univ. Anatol Petrencu, care, în contextul manifestărilor, a fost intimidat, făcându-i-se atentate asupra vieții membrilor familiei din partea unor forțe obscure.

[1] Anatol Petrencu, *Activitatea ştiinţifică în 2020*. Disponibil la: *http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3371#more-3371* (accesat: 06.01.2021).

Școala grevei a fost una esențială, întrucât profesorul Anatol Petrencu a fost implicat nu doar în derularea evenimentelor, ci şi în modelarea de caractere: „Manifestată în perioada grevelor studențeşti pentru apărarea Istoriei Românilor, verticalitatea a fost o altă valoare pe care ne-a transmis-o profesorul Anatol Petrencu, acțiunile sale fiind un ghid de civism în raport cu realitatea ce punea în pericol demnitatea națională" (Parascovia Mîndrescu).

În contextul campaniei de denigrare în mass-media subordonată puterii, inițiată împotriva participanților la grevă, în perioada imediată a alegerilor locale generale din 16 aprilie 1995, autoritățile centrale au îndeplinit, în parte, revendicările sociale şi cele privind organizarea învățământului. Cu referire la problema studierii Istoriei Românilor, a Limbii şi Literaturii Române a fost instituit un moratoriu pentru mai mulți ani. Printre consecințele politice poate fi considerată divizarea formațiunii de guvernământ, a Partidului Democrat Agrar din Moldova. Conştienți de forța tineretului, partidele politice din Republica Moldova au format „aripi tinere", în care au fost incluşi cei mai promițători studenți[1].

Anatol Petrencu rememorează că „în 1995 […] a fost o amploare, şi s-a reuşit […], aceasta însemnând că Istoria Românilor a rămas până în ziua de azi. Faptul că nu (a evoluat – *n.a.*) aşa cum s-a vrut, la două obiecte (distincte – *n.a.*): Istoria Universală şi Istoria Românilor […], care sunt (astăzi – *n.a.*) împreună, oricum rămâne […] spiritul acesta românesc, care există, […] avem intelectualitate şi cred că nu a fost în zadar"[2].

Anatol Petrencu mai consideră că în perioada manifestărilor studențeşti din 1995 s-a constituit o categorie de „profitori politici (de pe urma – *n.a.*) protestelor fireşti de atunci", dovadă servind „faptele celor care au trădat (atât cât li s-a cerut sau cât au putut – *n.a.*) cauza şi efortul colectiv al tineretului, ridicat în apărarea demnității noastre naționale"[3].

Şcoala ştiințifică

O componentă increată a biografiei ştiințifice a prof. univ. Anatol Petrencu o constituie pregătirea cadrelor ştiințifice de înaltă calificare, prin elaborarea tezelor de doctorat şi doctor habilitat, în aria geografică care include Republica Moldova şi România. Primul doctorand îndrumat de conf. univ. Anatol Petrencu a fost *Igor Şarov*, ajuns ministrul Educației, Culturii şi Cer-

[1] Sergiu Matveev, Ion Valer Xenofontov, *Greva studențească din anul 1995 reflectată în foi volante şi în presa timpului*. În: *Historia est Magistra Vitae: Valori, paradigme, personalități: In honorem profesor Ion Eremia* /Coord.: Liliana Rotaru; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Chişinău, Biblioteca Ştiințifică (Institut) „Andrei Lupan", 2019, pp. 621-642.

[2] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

[3] Anatol Petrencu, *Un scurt popas*.., p. 102.

cetării al Republicii Moldova (2020), actualmente – rector al USM (din 17 martie 2021), care, în anul 1995, a susținut cu brio teza de doctor[1].

În anul 1999, tezele de doctor sub îndrumarea dr. hab. Anatol Petrencu au fost susținute de *Rodica Solovei*"[2] şi *Dumitru Sîrghi*[3]. „Domnul Profesor a fost mentorul care, pe parcursul cercetării, mi-a oferit sugestii valoroase. […] Am avut multe de învățat, fiind profesorul-exemplu, modelul cercetătorului consacrat, al Omului de valoare. Am învățat, de asemenea, din articolele, studiile şi cărțile de istorie ale acestuia, care se disting prin obiectivitatea analizelor, justificarea logică a aserțiunilor şi rigoarea argumentării, dar şi prin stilul sobru şi corespunzător problematicii abordate. Îmi amintesc cu gratitudine contextele memorabile care, după susținerea tezei de doctor, au favorizat interacțiunea noastră colegială şi profesională în cadrul Catedrei de educație socială de la Institutul de Ştiințe ale Educației şi, mai târziu, în cadrul Institutului de Istorie Socială *ProMemoria*" (Rodica Solovei).

Pe parcursul anului 2001 a susținut teza de doctor *Lidia Pădureac*[4], iar în 2002 doctor în ştiințe istorice a devenit *Silvia Grossu*[5].

Tot în anul 2002, teza de doctor a fost susținută cu succes de *Ludmila Tihonov*[6], care îşi aminteşte: „[...] În perioada şcolii doctorale din cadrul Uni-

---

[1] Igor Şarov, *Basarabia în istoriografia rusă*. Autoreferatul tezei de doctor în şt. istorice (07.00.01), Chişinău, S.n., 1995, 20 p. La 29 iunie 2017 în şedința Consiliului ştiințific specializat D 30.611.02-03 – Istorie universală (pe perioade) (preşedinte: dr. hab. Anatol Petrencu; secretar ştiințific: dr. Ion Valer Xenofontov) din cadrul Universității de Stat din Moldova a susținut teza de doctorat Ludmila Burmenko, *Politica regimului totalitar față de intelectualitatea din RASSM (1924–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universal, pe perioade) /Cond. ştiințific: Igor Şarov, Chişinău, S.n., 2017, 28 p. Cu referire la această susținere, dr., conf. univ. Igor Şarov semnala că după susținerea tezei de doctor a doamnei Ludmila Burmeko, s-a apropiat de dr. hab., prof., univ. Anatol Petrencu şi i-a spus că simțea aceleaşi senzații pe care le avuse-se conducătorul său ştiințific în anul 1995, întrucât proaspăta doctor în istorie era prima sa doctorandă.

[2] Rodica Solovei, *Activitatea guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic şi cultural (19 august 1941–29 ianuarie 1944)*. Autoreferatul tezei de doctor în şt. istorice (07.00.02), Chişinău, S.n., 1999, 31 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Rodica Solovei, *Activitatea guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic şi cultural (19 august 1941–29 ianuarie 1944)*, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg", 2004, 182 p.

[3] Dumitru Sîrghi, *Partidul Mişcarea Republicană populară în viața politică a Franței în anii Republicii a V-a (1958–1963)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chişinău, S.n., 1995, 26 p.

[4] Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice în perioada 1917–1934*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chişinău, S.n., 2001, 30 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice în perioada 1917–1934*, Chişinău, Prut Internațional, 2004, 216 p.

[5] Silvia Grossu, *Valențele presei clericale din Basarabia (1918–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chişinău, S.n., 2002, 26 p.

[6] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944–1965)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chişinău, S.n., 2000, 24 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944–1965)*, Chişinău, Prut Internațional, 2004, 170 p.

versității de Stat din Moldova mi s-au oferit cele mai bune şi frumoase lecții în ceea ce priveşte epistemologia cercetării, teoria cunoaşterii ştiințifice, despre datorie şi obligațiile morale. Am fost ghidată cu deosebită dăruire în procesul explorării arhivelor, de a pune în valoare documentul de arhivă prin prisma realității istorice şi a obiectivității. Am avut parte de cele mai bune lecții de istorie, deontologie, dar şi de omenie. Am apreciat dintotdeauna profesionalismul, perseverența, capacitatea de muncă a domnului profesor Anatol Petrencu. Exprim Respect, gratitudine şi înaltă prețuire!".

Sub îndrumarea ştiințifică a domnului A. Petrencu a susținut teza de doctor, în 2005, *Mariana S. Țăranu* (2005)[1]: „Am avut marele noroc ca profesorul Anatol Petrencu sa fie conducătorul tezei mele de doctorat. Răbdarea, consecvența, insistența, dar şi ambiția de a fi Primul în meserie, consider că sunt trăsăturile definitorii ale caracterului său. Mai mult, Profesorul Petrencu este modelul de dascăl, dar şi *pilonul de încredere în timpuri mai tulburi*. Sunt onorată că suntem colegi şi sper sa realizăm împreună un proiect ştiințific" (Mariana S. Țăranu). În anul 2008, teza de doctorat sub îndrumarea profesorului A. Petrencu a fost susținută de Fabian Denis[2].

Profesorul A. Petrencu a devenit conducător ştiințific şi pentru cercetătorii din România *Adrian Trifan* (2001)[3], *Nicolae Dorel Ceuca* (2005)[4] şi *Sorin Lucian Trîncă* (2016)[5].

La 16 ianuarie 2020, sub conducerea ştiințifică a profesorului Anatol Petrencu (consultant ştiințific: Gheorghe Palade), a fost susținută teza de doctor în şedința Consiliului Ştiințific Specializat D 611.02-130 din cadrul Universității de Stat din Moldova, autor fiind lectorul universitar *Vasile Crețu*[6].

Cea mai recentă teză de doctor în istorie îndrumată de A. Petrencu a fost cea susținută la 5 mai 2023 în şedința Comisiei de Doctorat din cadrul Şcolii Doctorale Ştiințe Umanistice a Universității de Stat din Moldova.

---

[1] Mariana Țăranu, *Politica statului față de intelectualitatea din Rusia sovietică (1917–1922)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chişinău, S.n., 2002, 24 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Mariana Țăranu, *V. Lenin fără machiaj: teroarea intelectualității sovietice*, Chişinău, Grafema Libris, 2007, 219 p.

[2] Denis Fabian, *Relațiile politice româno-engleze în perioada 1918–1940*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chişinău, S.n., 2008, 21 p.

[3] Adrian Trifan, *Relațiile româno-bulgare în perioada anilor 1918–1940*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chişinău, S.n., 2001, 32 p.

[4] Nicolae Dorel Ceuca, *Relațiile dintre România şi Vatican în anii '60 ai secolului XX*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chişinău, S.n., 2005, 26 p.

[5] Sorin Lucian Trîncă, *Relațiile dintre Statul Român şi Biserica Ortodoxă din Transilvania în perioada 1918–1928*. Autoreferatul tezei de doctor în ştiințe istorie (611.02), Chişinău, S.n., 2016, 30 p.

[6] Vasile Crețu, *Evoluția învățământului primar şi secundar în Basarabia în anii 1918–1940*. Rezumatul tezei de doctor în ştiințe istorice 611.02. Istoria Românilor (pe perioade), Chişinău, S.n., 2020, 37 p.

Este vorba de lucrarea „Locuitori din RASSM (1924–1940) şi RSSM (1940–1941, 1944–1956) pe şantierile Gulagului”, al cărei autor este *Maria Zinovii*.

Subiectele abordate de discipolii Şcolii ştiinţifice Anatol Petrencu includ teme de cercetare din perimetrul istoriografiei, vieţii religioase, relaţiilor internaţionale, învăţământ, deportări etc. Arealul geografic abordat este cel al spaţiului românesc, Imperiul Rus, URSS, Marea Britanie, Italia.

O amplă activitate a fost desfăşurată în cadrul seminarelor ştiinţifice de profil. În anii 2016–2020, prof. univ. Anatol Petrencu a fost preşedintele Seminarului Ştiinţific de profil la specialitatea D 30.611. – Istorie universală (pe perioade) în cadrul Universităţii de Stat din Moldova. În acest răstimp, au fost susţinute două teze de doctor[1] şi una de habilitat[2]. Prin decizia Consiliului de Conducere al Agenţiei Naţionale de Asigurare a Calităţii în Educaţie şi Cercetare din 30 octombrie 2020, dr. hab. Anatol Petrencu a fost numit preşedinte al Seminarului Ştiinţific de profil la specialitatea 611.02. Istoria românilor (pe perioade); 611.03 Istoria Universală (pe perioade) din cadrul Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, abilitat cu dreptul de a organiza susţinerea tezelor de doctor / doctor habilitat pe un termen de patru ani.

Preşedinte al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova: istoricul incomod autorităţilor politice

În perioada 1998–2006, Anatol Petrencu a deţinut funcţia de preşedinte al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova, deşi nu s-a considerat „în fruntea tuturor istoricilor”, ci a unei organizaţii „care (re)uneşte istoricii de bună credinţă […], istorici ce ţin de Neam, la Adevăr”[3]. În acest timp, Asociaţia a fost antrenată într-un amplu proces de comunicare dintre *istorici, societate şi putere*. S-a dus o luptă directă şi deschisă întru apărarea istoriei şi demnităţii naţionale, fiind atenţionată opinia publică (inter)naţională despre intenţiile comuniştilor de a înlocui cursul de *Istoria Românilor* cu cel de *Istoria Moldovei*. Preluarea puterii de către Partidul Comuniştilor din Republica Moldovei a fost percepută ca o revenire a forţelor reacţionare.

[1] Ludmila Burmenko, *Politica regimului totalitar faţă de intelectualitatea din RASSM (1924–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universal, pe perioade) / Coord. şt.: Igor Şarov, Chişinău, S.n., 2017, 28 p.; Nicolae Dudnicenco, *Rolul agriculturii în economia oraşelor din estul Europei (Rzeczpospolita şi Ţara Moldovei) în secolele XVI–XVII*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universal, pe perioade) / Coord. şt.: dr. hab. Pavel Cocârlă, Chişinău, S.n., 2018, 30 p.

[2] Victor Ţvircun, *Viaţa şi activitatea lui Dimitrie Cantemir (Probleme controversate)*. Referat ştiinţific al tezei de doctor habilitat în istorie (în baza lucrărilor publicate). Specialitatea: 611.03 – Istoria Universală (pe perioade), Chişinău, 2019, 90 p.

[3] Anatol Petrencu, *Un scurt popas..*, p. 118.

„În iarna lui 2001, când veneau comuniştii la putere, eram (LP) studenţi la anul IV. Disciplina Istoria Universală în Epoca Contemporană ne era predată de Anatol Petrencu. Intrând în aula din Blocul I, la etajul II, unde aveam cursul, primele cuvinte care ni le-a rostit ţineau de faptul că PCRM ne-a adus Siberia acasă! Afirmaţia venea în contextul ninsorii abundente care troienise Chişinăul!"

În perioada vizată, atacurile partidului de guvernământ asupra *Istoriei Românilor* s-au intensificat. Din această perspectivă, Asociaţia a spus ferm că: „este inacceptabil orice amestec al forţelor politice în treburile profesionale ale specialiştilor. Noi nu putem accepta modificarea cursului de istorie, în funcţie de schimbarea partidelor de guvernământ"[1]; „Ideologia nu are nimic cu *Istoria Românilor*"[2]. Au fost monitorizate şi respinse cu argumente ştiinţifice activitatea unor propagandişti orientaţi împotriva istoriei naţionale (Vasile Stati, Lucian Boia, Anatol Dubrovschi ş.a.), a celor „vânduţi pentru 30 de arginţi" (de exemplu, Galina Gavriliţă, autoare de manual a Istoriei Românilor, fiind şefă de direcţie la Ministerul Învăţământului, a fost prima care a semnat pentru introducerea *Istoriei Moldovei*)[3]. Sub vizorul profesorului Petrencu a fost şi preşedintele Republicii Moldova Vladimir Voronin, notat cu 2 pentru lipsa de cultură istorică elementară[4]. O altă activitate desfăşurată de Asociaţie a fost cea de organizare a manifestărilor ştiinţifice, a lansărilor de carte, a conferinţelor ştiinţifice, omagierea istoricilor. Au fost donate loturi de carte, reviste, broşuri. Au fost convocate congrese ale istoricilor din Republica Moldova (2001, 2003), cu adoptarea unor apeluri de rezonanţă.

În calitate de preşedinte al principalului forum al comunităţii istoricilor din Republica Moldova, valoarea istoricului Petrencu rezidă în atitudinea şi acţiunile pe care le-a promovat. Este ceea ce discipolii profesorului au însuşit pe deplin: „Valoarea unui om nu constă în capacitatea intelectuală, în averea pe care o are sau în puterea pe care o deţine. Criteriul autentic de evaluare a omului este valoarea lui socială, ceea ce face pentru societate, beneficiul pe care îl aduce comunităţii. Este omul de la care noi toţi, de la mic la mare, avem ce învăţa. Un astfel de om este Anatol Petrencu, istoricul, cercetătorul şi omul – valoare a societăţii, care, prin ceea ce face, merită aprecierea şi respectul societăţii" (Parascovia Mîndrescu).

---

[1] *Ibidem*, p. 13.
[2] *Ibidem*, p. 15.
[3] *Ibidem*, p. 43.
[4] *Ibidem*, p. 103.

Biblioteca: averea uriașă

Într-o fotografie din 1962, copilul Anatol Petrencu a fost imortalizat ținând o carte în mână. Victoria Lazariuc, profesoara de istorie de la Liceul Internat Republican cu Profil Sportiv, comentând imaginea, afirma că distinsul profesor „din fragedă copilărie a fost captivat de Carte". În aceeaşi cheie şi jurnalistul Ilie Lupan estimează: „Fapt incontestabil, drumul oamenilor mari se întrezăreşte din copilărie: un important istoric nu a rămas înveşnicit pe retina fotografică cu un colac sau un biscuit în mână, ci cu o carte!"

În copilărie, atmosfera din familie a fost una direcționată spre lectură. Istoricul Anatol Petrencu îşi aminteşte: „am avut acasă, la părinți, bibliotecă (nu aşa mare pe care o am acum – *n.a.*), dar atât cât era […], (tata – *n.a.*) mă îndemna tot timpul să fiu atent la modelele vechi […] (îmi zicea – *n.a.*) să nu arunc caietele (din) clasa I […], cândva (aş avea – *n.a.*) interes să văd cum am scris"[1]. „(O parte din cărți le-am păstrat – *n.a.*), tata era abonat la ziarul «Izvestia», despre care zicea că e mai puțin politizată, în comparație cu «Pravda»"[2].

„La şcoală învățam şi […] părinții trăgeau la carte […], citeam şi literatură adăugătoare, părinții ne stimulau, am avut noroc şi de o învățătoare de limbă moldovenească, cum era atunci, ne îndemna să cumpărăm cărți, care erau 5 copeici, ieftine, părinții ne dădeau bani – cumpără, dacă îți trebuie la şcoală!"[3].

Astăzi, biblioteca personală a profesorului Anatol Petrencu este formată din peste 50 000 de titluri de carte din domeniul istoriei. „În clasa a 9-a – 10-a deja eram conştient de necesitatea unei biblioteci personale […], am şi nişte cărți de la părinți, nu foarte multe, o etajeră […], am păstrat un calendar vechi […] de la 1913, în legătură cu 300 de ani ai casei imperiale Romanov […], editat de ruşi, buneii l-au păstrat […]. În perioada sovietică, se dădeau premii în cărți pentru activități, de exemplu, Lermontov era în două volume, tatei îi plăcea să citească versuri […], de la dânsul le-am moştenit. Când am venit la facultate, erau nişte profesoare la anul I, care ne spuneau: duceți-vă şi cumpărați, a apărut acum o carte interesantă, şi nu erau scumpe: 35-40 copeici. O rublă putea să fie, cărți pe care le-am păstrat până în ziua de azi, cu subiecte dedicate Greciei Antice, Romei Antice, Plutarh, autorii antici […]. (Mai – *n.a.*) duceam maculatură şi ne

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*
[2] *Istoria, la prezent..*, p. 196.
[3] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

dădea un *talonaş* (în baza căruia – *n.a.*) cumpăram cărţi mai deficitare […]. Cărţile le-am clasificat după teme […]”[1], prevalând lucrările din domeniul istoriei contemporane universale şi a românilor. Nu lipsesc însă nici cărţile din domeniile antropologiei, arheologiei, limbii române, lucrări lexicografice, enciclopedice etc. Valoarea acestor volume este cu atât mai mare cu cât multe dintre acestea au dedicaţii de-ale autorilor. Biblioteca este locul preferat al profesorului în casă, unde petrece majoritatea timpului.

„Am un *Manual de istorie contemporană*, din perioada interbelică, la români, publicat cred la 1923/24. Am o parte din *Viaţa Basarabiei*, perioada interbelică, dar nu toate numerele, (care – *n.a.*) nici la Biblioteca Naţională nu sunt toate, şi la Colesnic[2]. Dacă le adunăm, probabil că vom întruni toată colecţia. (Am lucrări – *n.a.*) de la conducătorul meu ştiinţific, Mihail Munteanu, de la Moscova. Acesta fiind la Bucureşti, a cumpărat de la «Buchinist» cărţile lui Iorga, în original, zece volume, încă din perioada interbelică, şi mi le-a dat mie, a zis că nu-i trebuie […]. Am mai avut noroc în viaţa mea că m-am întâlnit şi am fost în relaţii bune cu prof. univ. dr. Andrei Pippidi, nepotul lui Nicolae Iorga, care mi-a dat cărţi de-ale lui Iorga, primele ediţii. În biblioteca personală, cele mai multe cărţi se referă la istoria contemporană”[3].

Este interesantă şi sistematizarea lucrărilor, fiind realizată după două criterii: 1) pe probleme (de ex., *Ajunul celui de-al Doilea Război Mondial*, *Războiul al Doilea Mondial*, *Relaţiile internaţionale postbelice* etc. şi 2) pe ţări (de ex., *Afganistan*, *Albania*, *Armenia* etc.). În bibliotecă sunt mai multe rafturi cu cărţile autorilor români, aranjate conform zilei de naştere a semnatarilor (de ex., primele cărţi de pe aceste rafturi aparţin acad. Ioan-Aurel Pop, născut la 1 ianuarie – *n.a.*).

Această clasificare îi permite bibliofilului să structureze foarte bine materialele în manualele sale universitare şi să cunoască bine zilele de naştere ale istoricilor, cu care ocazie nu uită să-i felicite.

În privinţa circuitului pe care le au cărţile din biblioteca profesorului Anatol Petrencu, trebuie menţionat că este foarte generos şi împrumută cărţi pentru cei care doresc să le studieze, dar devine şi foarte supărat pe cei care uită să i le restituie, astfel, ajungând rău în gura colecţionarului.

Când am elaborat (IVX) teza de doctor, domnul Petrencu mi-a oferit multe cărţi de specialitate, pe care nu le puteam găsi nici în bibliotecile mari. Istoricul A. Petrencu este şi un autor generos. Donează cu drag cărţi

[1] *Ibidem*.
[2] Iurie Colesnic, publicist, scriitor, *n.a.*
[3] Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

al căror autor este prietenilor, colegilor, dar cel mai mult îi place să le ofere studenților: „M-am bucurat enorm când profesorul A. Petrencu «m-a ales» şi mi-a oferit mai multe cărți cu autograf, pentru că, de fapt, urările erau mai mult decât un text scris din politețe, era un cadou desăvârşit, un îndemn spre nesecatul izvor al cunoaşterii, nefiind dar mai prețios decât rodul muncii intelectuale – Cartea" (Irina Bahtin).

„Istoricul Anatol Petrencu ne fascinează prin cunoştințele enciclopedice pe care le posedă, având şi o bibliotecă enormă din care pompează cele mai diverse informații dintr-o multitudine de domenii, începând cu studii specializate şi monografii istorice şi terminând cu alte ştiințe socio-umane, precum ar fi etnografia şi antropologia" (Sandu Antocean).

„În cadrul cursurilor, am avut onoarea să iau cu împrumut lucrarea lui Alexandr Kerenski – *Revoluția rusă 1917*, în bază căreia am realizat lucrul individual. Mi-a plăcut să văd ştampila aplicată pe prima foaie a cărții, care arăta că este din Biblioteca Personală a domnului Anatol Petrencu. Un alt moment care denotă dragostea şi pasiunea față de cărți a domnului profesor a fost prezentarea unei cărți cumpărate de el în una din vizitele sale de cercetare desfăşurate în Rusia. Remarcând costul ridicat, profesorul Anatol Petrencu ne-a comunicat: într-adevăr este scumpă, dar, dacă nu ar fi cumpărat-o, ar fi regretat toată viața" (Constantin Tcaci).

Profesorul de istorie Igor Costiuc, proprietarul unei biblioteci constituite din 1 500 de cărți, afirmă că „minimum zece titluri sunt ale autorului Anatol Petrencu". Doctorul în istorie Ludmila Tihonov punctează că biblioteca constituie „o avere întreagă, de aceea domnul profesor Anatol Petrencu merită să fie respectat şi apreciat".

Dr. Ion Militaru face conexiunea directă dintre intelectualul Anatol Petrencu şi cărțile lecturate: „Nu ştim cum face, dar Domnul Petrencu nu lăsa niciodată biblioteca acasă. Peste tot o ia cu sine. Cel puțin, aşa mi-a creat impresia".

Bibliofilul Anatol Petrencu, bun observator al realităților pseudovalorice promovate de clasa politică moldovenească, a atenționat că se promovează premeditat politica de deznaționalizare prin cultură. „Am căutat o fotografie cu Voronin citind o carte – nu am găsit, dar Voronin cu paharul în mână – da; Vasile Tarlev[1] – cu paharul în mână, dna Ostapciuc, şefa Parlamentului, da. Toți cu paharul în mână. Dar nu am găsit o fotografie a oamenilor politici din Chişinău cu o carte în mână. Ei (pur şi simplu) nu citesc"[2].

[1] Vasile Tarlev, prim-ministru al Republicii Moldova (2001–2008).
[2] Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, material, atitudini*, Chişinău, Cartdicat, 2011, p. 227.

Istoricul şi blogul

Anatol Petrencu este unul dintre puţinii istorici din Republica Moldova care întreţine cu regularitate un blog axat pe probleme de istorie şi actualizat cu informaţia la zi[1]. Autorul respectă cu stricteţe esenţa vocabulei de *blog*, termen care provine de la expresia engleză *web log* – jurnal pe Internet. Din perspectiva parametrilor tehnici, blogul include următoarele rubrici: Acasă; Publicaţii; Comentarii[2]; Reportaje; Diverse; Contacte; Arhivă.

În prima postare a versiunii actualizate a blogului este informaţia publicată la 15 martie 2012, în care autorul menţionează: „Stimaţi prieteni, dragi cititori, după o scurtă pauză, revin asupra blogului personal. Va fi un blog generalist, cu accente mai pronunţate în domeniul profesional, adică al istoriei. Voi informa cititorii despre noile apariţii editoriale în domeniul istoriei contemporane, universale şi a românilor, voi informa – ca şi data trecută – despre întrunirile ştiinţifice (simpozioane, congrese, conferinţe etc.), voi publica studii, interviuri, portrete ale istoricilor etc. Voi prezenta anumite analize ale vieţii politice din Republica Moldova, voi informa cititorii despre viaţa cotidiană a basarabenilor, invitându-vă la dialog, la comentarii, la critici (dacă se va crede necesar – *n.a.*)”[3]. Obiectivul propus, aşa cum se întrevede din materialele postate, au fost realizate anume prin această prismă.

Cele mai multe postări au fost realizate în luna august 2012 (în total 18), urmate de cele din luna mai 2012 (16), existând însă şi luni ale anului în care nu există nicio postare (octombrie 2012; iunie 2013; decembrie 2013; septembrie 2015; iunie 2016; noiembrie–decembrie 2017; iunie 2018). În anul 2020, au fost postate în total 36 de materiale; cele mai multe – în luna mai (5), iar cele mai puţine – în iunie (1).

Omul sportului matinal tot istoric rămâne

Programul cotidian al profesorului A. Petrencu este unul spartan, care începe la ora 05:00 cu tradiţionala practicare a exerciţiilor fizice în aer liber, la Valea Morilor.

Sportul este de nelipsit în viaţa lui Anatol Petrencu. A început să-l practice din copilărie: „La Căuşeni era şcoală sportivă. Ne duceam la stadion de două ori pe săptămână, vineri şi marţi după masă, pe la ora 16:00, mi-a plăcut atletica uşoară. Acolo erau din tot oraşul […], mai mulţi ruşi (decât) moldoveni. Tata şi mama ne permiteau să le frecventăm, şi la fot-

[1] Vezi: *http://anatolpetrencu.promemoria.md*
[2] Pentru a face comentariu este necesară autentificarea persoanei.
[3] Vezi: *http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=53#more-53* (accesat: 01.01.2021).

bal, aşa am mers la întreceri sportive, pe urmă în armată făceam obligatoriu gimnastică, exerciții de alergări. La universitate, trăiam în cămin […] şi tot făceam sport, pe urmă, când am fost la Moscova, tot am făcut sport, pentru mine, nu de performanță, de întreținere. Am participat la întreceri sportive, am şi nişte diplome, acum, la vârsta mea, fac doar sport de întreținere, fac exerciții, pentru că am glucoza ridicată în sânge şi asta mă mai ține şi mă mobilizează, totodată […]"[1].

Doar când plouă, Anatol Petrencu, cel mai fidel practicant al sportului matinal, lipseşte de la Valea Morilor, unde poate fi întâlnit în fiecare dimineață. Din perspectivă istorică, săpăturile arheologice din zonă, indică o stațiune pluristratigrafică cu cel mai vechi nivel datat cu mil. V î.Hr. aparținând culturii Precucuteni-Tripolie, iar straturile culturale superioare aparțin secolelor XVIII–XIX, XX. Lacul Comsomolist (în prezent, Valea Morilor) din sectorul Centru al Chişinăului a fost edificat în anii 1951–1952, având o suprafață totală de 34 ha şi o lungime de 800 m. La lucrările manuale de renovare a lacului de acumulare au luat parte şi echipe de studenți, constrânşi cu privarea de burse să nu paseze lucrările[2]. Parcul, aflat la sud-vest de lac, plantat în 1951 pe un teren viran din dreapta râulețului Durleşti, are o suprafață totală de circa 115 ha[3] şi este una din zonele de practicare a sportului, de agrement şi distracții preferate ale chişinăuienilor.

Lacul Valea Morilor constituie şi spațiul de pregătire a viitorilor campioni, inclusiv a celor olimpici. Aici şi-a cizelat calitățile motrice şi dublul campion olimpic de la Jocurile Olimpice de la Seul, Coreea de Sud (1988)[4], Nicolae Juravschi, pământeanul profesorului Anatol Petrencu, născut la Chircăieşti, tot pe malul Botnei.

Programul sportiv zilnic al prof. A. Petrencu la Valea Morilor include alergat /mers şi exerciții în jurul lacului. Dacă se întâmplă să-l saluți la

---

[1] Interviu realizat de Lidia Prisac la 12 ianuarie 2021 cu profesorul Anatol Petrencu. *Arhivă privată.*

[2] Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Activitatea extracurriculară la Institutul de Stat de Medicină din Chişinău (1945–1991)*. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere.* Lucrări prezentate la Conferința națională cu participare internațională, Chişinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chişinău, 2020, p. 216.

[3] Ion Dron, *Valea Morilor*. În: *Chişinău. Enciclopedie* /Editor: Iurie Colesnic, Chişinău, Editura Museum, 1997, p. 531; V. Bucațel, *Parcul „Valea Morilor"*. În: *Ariile naturale protejate din Moldova. Pajişti şi monumente de arhitectură peisajeră* /Coord.: Gheorghe Postolache, Chişinău, Ştiința, 2017, p. 95.

[4] *Nicolae Juravschi, dublu campion olimpic sau campionul invincibil* /Red. şt. şi coord. vol.: Boris Boguş; resp. de ed: Ion Valer Xenofontov /Colecția „Legendele sportului moldovenesc", Chişinău, Biblioteca Ştiințifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2017, p. 394.

ora 09:00 cu „Buna dimineața!", ar putea să-ți răspundă cu „Buna ziua!", în sensul că deja se află pe alte coordonate temporale ale zilei. Ceea ce suscită interes este faptul că activitatea fizică devine una combinată cu cea intelectuală, de cercetare. Profesorul este observatorul atent al mediului în care se află, iar obiectul de cercetare devine tot ceea ce-l înconjoară, încât în timpul activităților sportive acesta tot cercetător rămâne. Spre exemplu, în urma unei monitorizări personale pe parcursul anilor 2014–2019 a stării de curățenie în diverse locuri ale Chişinăului, în special în Parcul Valea Morilor, A. Petrencu a elaborat un studiu referitor la salubritate[1] din perspectiva istoriografiei locului. Autorul a constatat că în peisajul „resturilor care se aruncă" se află mucurile de țigări (*chiştoacele*), chibriturile, cojile de floarea-soarelui (*răsărită*), obiectele de masă plastică[2]. „În peisajul gunoiului un loc vizibil îl au dopurile. Acestea sunt mult mai multe decât sticlele"[3]. Autorul conchide că diversitatea şi cantitatea resturilor menajere sporeşte în zilele de odihnă: sâmbătă spre duminică şi duminică spre luni.

La Valea Morilor, istoricul Anatol Petrencu l-a descoperit pe „cel mai reprezentativ om al sportului de dimineață", Serghei Mikriukov, născut în toamna anului 1921, în Siberia. Ajuns la vârsta senectuții, cu grad de colonel-locotenent, fost aviator militar, a participat la Războiul germano-sovietic şi la experimentarea noilor avioane sovietice de luptă, construite după 1945. În urma demobilizării din forțele armate a lucrat la aeroport, apoi la o uzină din Chişinău. A. Petrencu a reuşit să înregistreze un interviu cu Serghei Mikriukov şi tinde să publice un material, bazat şi pe surse arhivistice. Atent la detalii, cercetătorul Anatol Petrencu ține să menționeze că S. Mikriukov „este un om cu caracter: (deoarece – *n.a.*) după interviu, (vrând – *n.a.*) să-l ajut (să se – *n.a.*) ridice de pe scaun, mi-a tăiat-o prompt: *Nu, eu singur!*"[4].

Printre persoanele identificate „pe arena sportivă" este „nimeni altul decât penultimul (ultimul a fost Petru Lucinschi – *n.a.*) prim-secretar al Comitetului Central al PCM Simion Cuzmici Grosu. Astfel de personaj istoric nu poate să-i scape din vizor istoricului aflat în acțiune: „În repetate rânduri l-am rugat să-mi pună la dispoziție arhiva pe care o are. În vede-

---

[1] Anatol Petrencu, *Chişinău: istoria gunoiului. Contribuții*. În: *Identitățile Chişinăului. Oraşul subteran*, ediția a VI-a, 24–25 octombrie 2019, Chişinău, Republica Moldova, Culegere de studii / Coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chişinău, Editura Arc, 2020, pp. 182-186.
[2] *Ibidem*, pp. 183-184
[3] *Ibidem*, p. 184.
[4] *Anatol Petrencu: Privesc cu interes ştirile din Habarovsk, Federația Rusă*. Disponibil la: https://moldova.europalibera.org/a/anatol-petrencu-privesc-cu-interes-%C8%99tirile-din-habarovsk-f-rus%C4%83-este-interesant-ceea-ce-e-%C3%AEnt%C3%A2mpl%C4%83-acolo-/30745754.html (accesat: 04.01.2021).

rea redactării unei biografii […]. De fiecare dată, a refuzat, pe motiv că se ocupă singur de acest lucru […]. M-am gândit că Simion Grosu a fost un om al timpului său, o persoană care a crezut în idealul utopic al comunismului, dar care nu a fost răutăcios, nu a făcut nimănui probleme, de aceea poate liber să meargă în jurul lacului din Valea Morilor. Uneori l-am întrebat ce părere are despre un politician sau altul. Am primit răspunsuri laconice. Nu pierd speranța să realizez totuşi, cel puțin, câteva materiale pe teme istorice"[1].

Tot la Valea Morilor mişcări fizice matinale practică şi doctorul în istorie Boris Gamurari, autor de cărți, fost ambasador al Republicii Moldova în Polonia. „Vorbim puțin, despre una, despre alta, de politică, bineînțeles. Deseori regretă calitatea actualei clase politice a Republicii Moldova"[2]. Cel mai colorat sportiv rămâne Iulian Filip, autorul versurilor „Eu pe viață nu mă plâng, /Numai pe genunchiul stâng". Poetul aleargă cu o minge tricoloră şi atrage, *volens-nolens*, atenția nu doar a profesorului Anatol Petrencu, dar şi altor sportivi.

Faptul că istoricul şi profesorul A. Petrencu poate fi întâlnit nu doar în aulele universitare, la biblioteci sau la manifestări ştiințifice, ci şi pe terenul de sport este destul de surprinzător pentru studenți: „Mare mi-a fost mirarea să-l văd la ore matinale în parcul Valea Morilor, făcând sport cu pasiune. Mi-am zis că trupul este haina sufletului şi l-am cunoscut dintr-o cu totul altă ipostază pe Inegalabilul, Irepetabilul şi Sportivul Anatol Petrencu" (Irina Bahtin).

Atent la universul sportiv pe care îl practică, cercetătorul Anatol Petrencu, în baza observațiilor ajunge la anumite concluzii: „Cei mai mulți doritori de a face sport dimineața o fac luni, marți, miercuri. Joi sunt cam tot atâția ca şi miercuri, iar de vineri începe declinul, duminică fiind doar cei mai fideli şi devotați alergării şi gimnasticii de dimineață". În categoria sportivilor „de duminică" intră şi istoricul Anatol Petrencu.

„Fenomenul Anatol Petrencu"

Din cele relatate în paginile acestui studiu putem afirma că istoricul şi prof. univ. Anatol Petrencu se distinge printr-o serie de calități incontestabile, formate de-a lungul vieții. Interesul pe care îl prezintă față de istoria contemporană îl face să abordeze teme recurente şi originale. Principalul merit al acestuia este faptul că atrage atenția studenților şi discipolilor asupra problemelor de istorie contemporană, făcând posibilă circulația

[1] *Ibidem*.
[2] *Ibidem*.

de idei, contribuind la un gen de „history cultural exchanges", care poate duce la evoluția cercetărilor ulterioare în domeniul pe care îl profesează. În aceste împrejurări, activitatea doctorului habilitat Anatol Petrencu constituie un important element al transferurilor educaționale, științifice, profesionale şi de formare a unei autentice culturi istorice. La toate acestea se adaugă contribuția şi influența istoricului Anatol Petrencu în formarea unei elite intelectuale, necesare pentru definirea evoluției în ansamblu a societății.

Bibliografie selectivă

Anatol Petrencu, *Învățământul istoric în România (1948–1989)*, Chişinău, Editura Ştiința, 1991, 112 p.

Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chişinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.

Anatol Petrencu, *Basarabia în al Doilea Război Mondial: 1940–1944*, Chişinău, Editura Luceum, 1997, 346 p.

Anatol Petrencu, *România şi Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, Chişinău, Editura Epigraf, 1999, 176 p.

Anatol Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2005, 246 p.; Ediția a II-a, anastatică, Iaşi, Editura Tipo Moldova, 2010, 246 p.

Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939–1945*, Chişinău, Editura Prut Internațional, 2006, 224 p.; Ediția a II-a, anastatică, Iaşi, Editura Tipo Moldova, 2010, 224 p.

Anatol Petrencu, *Varşovia văzută de un istoric basarabean*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2006, 144 p.

Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2011, 580 p.

Anatol Petrencu, *Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2013, 360 p.

Anatol Petrencu, *Un scurt popas necesar drumului*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2014, 328 p.

Anatol Petrencu, Rusia, *2019: „Acesta a fost un an greu…" [«Это был тяжелый год…»]*. Monografie, Chişinău, S.n., 2020, 296 p.

Suveranitatea Republicii Moldova: concept şi realitate: conferință ştiințifică interuniversitară: Materialele Conferinței ştiințifice interuniversitare on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova"; 23 iunie 2020 /Concept şi coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chişinău, Tipogr. „Balacron", 2020, 352 p.

Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți*, Chişinău, 2021, 216 p.

Evocări[1]

Sandu ANTOCEAN, masterand
Anatol BAJORA, doctor în istorie
Irina BAHTIN, masterandă
Alexandru BEJENARU, masterand în istorie, lector universitar
Cristian BOLOTNICOV, masterand
Adriana BUTNARU, masterandă
Alina CHIRONDĂ, masterandă în istorie
Elena COJOCARU, masterandă în istorie
Igor COSTIUC, profesor de istorie
Cristina GHERASIM, doctor în istorie, lector universitar
Alexandru GHEȚAN, doctorand, lector universitar
Crina HAREA, masterandă, profesoară de istorie
Victoria LAZARIUC, profesoară de istorie
Ilie LUPAN, jurnalist
George MÂRZENCO, jurnalist, publicist
Mihaela MELNIC, masterandă în istorie
Ion MILITARU, doctor în filosofie
Parascovia MÎNDRESCU, masterandă în istorie, profesoară de istorie
Rodica SOLOVEI, doctor în istorie, conferențiar universitar
Constantin TCACI, masterand, profesor de istorie
Ludmila TIHONOV, doctor în istorie, conferențiar universitar
Mariana ȚĂRANU, doctor în istorie, conferențiar universitar
Octavian ȚÎCU, doctor în istorie, conferențiar universitar
Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

[1] Materialele au fost solicitate de autori în perioada 11 octombrie 2020 – 26 februarie 2021. O parte de evocări au fost selectate din rețele de socializare, atunci când erau postate diferite materiale referitoare la profesorul universitar Anatol Petrencu.

SURSE ICONOGRAFICE

Anatol Petrencu (băiatul cu cartea în mână) alături de familia sa, 1962. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Anatol Petrencu (al doilea din dreapta), în anii studenţiei 1976–1977 la Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Chişinău. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Membrii Catedrei de istorie modernă şi contemporană. De la stânga la dreapta: A. Petrencu, D. Sîrghi, Al. Moşanu, Vl. Solonari. Chişinău, 1986. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

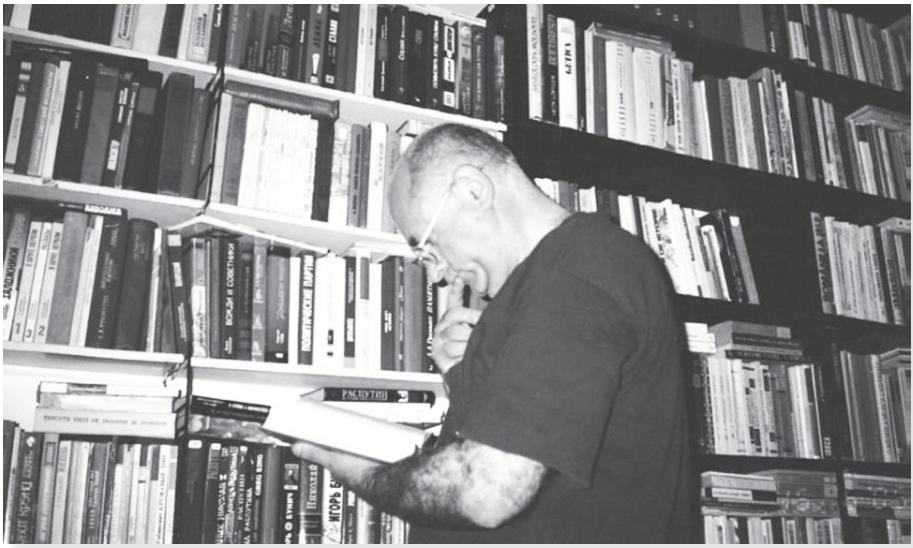

Cercetătorul Anatol Petrencu în biblioteca privată.
Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Profesorii Anatol Petrencu şi Ion Şişcanu împreună (pe fundal, dreapta, compozitorul Petre Teodorovici) la greva din 1995. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Membrii Catedrei de istorie universală. De la stânga la dreapta, primul rând: Dumitru Sârghi, Maria Bârsan, Pavel Cocârlă, Tatiana Josan, Constantin Drachenberg. Rândul doi: Valentin Arapu, Igor Bercu, Valentin Tomuleț, Anatol Petrencu, Valeriu Cozma, Igor Şarov, 2006. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Istoricul Anatol Petrencu la sfințirea Crucii în memoria basarabenilor decedați la construcția Canalului Marea Albă – Marea Baltică (Belomor-canal), Sandormah, 2015. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Istoricul Anatol Petrencu în *vâltoarea*[1] istoriei. Foto: *IVX, 11 martie 2018*

[1] *Vâltoare* – instalație tradițională care funcționează pe principiul hidraulic utilizat pentru spălarea și limpezirea textilelor de mari dimensiuni

Dr. hab. Anatol Petrencu şi dr. Ion Valer Xenofontov la conferință ştiinţifică interuniversitară: on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova”. Facultatea de Istorie şi Filosofie, USM, Muzeul „Tudor Arnăut”, 23 iunie 2020. Foto: *Ion Cheptene*

Cercetătorul Anatol Petrencu, laureat al Premiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei în domeniul istorie şi filosofie „Alexandru Boldur” (2020). Foto: *Ion Cheptene, 17 noiembrie 2020*

Editorul Anatol Petrencu prezintă pentru TVR Moldova 1 recenta apariție editorială *Suveranitatea Republicii Moldova: concept şi realitate: conferință ştiințifică interuniversitară* (concept şi coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chişinău, Tipogr. „Balacron", 2020, 352 p.). Foto: *Arhiva familiei Petrencu*, 24 ianuarie 2021

Secvențe de la lansarea cărții *Istoriografia separatismului transnistrean (1989–2005)* Lidia Prisac, Ed. a 2-a, revăzută şi adăugită, Chişinău: Lexon-Prim, 2021, 172 p. De la stânga la dreapta: Lidia Prisac (autoarea lucrării), Anatol Petrencu (moderator), Liliana Rotaru, Eduard Potângă. 2 martie 2021, Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Sursă: *Arhiva personală a Lidiei Prisac*

Dr. hab. Anatol Petrencu prezentă comunicarea *Militari români pe paginile revistei Viața Basarabiei* la Agenția pentru Ştiință şi Memorie Militară.
Foto: *IVX, 14 mai 2023*

The teacher and historian Anatol Petrencu

This article is dedicate to the university professor Anatol Petrencu, well-known personality in the Republic of Moldova and abroad. The study present geographical data, pedagogical profile, fields of scientific research, civic position, the fight for the defense of the Romanian History discipline in the context of political interference. It presents information on the private library of the historian, consisting of about 50 000 copies of books in the field of contemporary history. Also, in article is analyze the communication platform (personal blog) of Anatol Petrencu professor, as well as exposed information about his passions.

Keywords: *high education, history, didactic activity, science, professor, historian, Anatol Petrencu*.

Ion Valer XENOFONTOV
doctor în istorie, conferențiar universitar
Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova,
e-mail: ion.xenofontov@usm.md
ORCID: 0000-0002-5993-1235

Lidia PRISAC
doctor în istorie, cercetător ştiințific coordonator,
şefa Arhivei Ştiințifice Centrale a AŞM,
Biblioteca Ştiințifică (Institut) „A. Lupan"
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lidiaprisac@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3406-3670

Valentina URSU

IOSIF MOLDOVANU: DEVOTAMENT ŞI ABNEGAȚIE

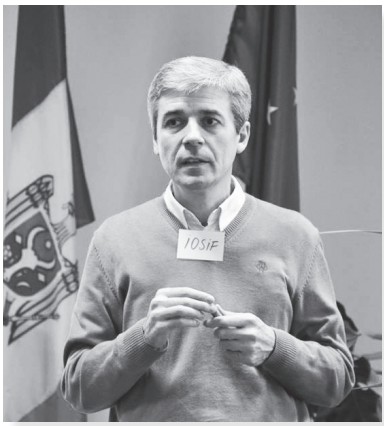

A doua jumătate a anilor ’80 ai sec. XX a fost o perioadă tumultoasă, când începeau să se zdruncine vechile dogme pedagogice comuniste şi se deschideau noi oportunități de studiere a epocilor anterioare şi de renaştere a multor tradiții educaționale uitate. Tânărul Iosif Moldovanu începea activitatea de cunoaştere a aspectelor pedagogice ale muncii cu copiii şi tinerii, fiind student la Facultatea de Istorie şi Pedagogie în perioada anilor 1985–1990. Ca student, îi avea în calitate de îndrumători pe pedagogii cu vocație: Aurelia Pospai, Eudochia Şveț, Nicolae Chicuş, Boris Vizer, Gheorghe Căldare, Nicolae Tudoreanu, Eugeniu Certan, Nicolae Ciobotaru, Otilia Stamatin, Virgil Mândâcanu ş.a.[1].

Finaliza studiile cu brio şi, fiind pasionat de ştiințele educației, deja în anul 1992 era angajat la Ministerul Educației şi Tineretului al Republicii Moldova în calitate de director-djunct al Departamentului Programe pentru Tineret. În această funcție a coordonat procesul de elaborare a conceptului politicii de tineret, a Legii Tineretului şi a altor acte normative în domeniu, a proiectat şi a susținut programele de dezvoltare pentru lucrătorii cu tineretul, reprezentanți ai administrației publice locale, organizații nonguvernamentale, devenind şi membru al Comitetului European interministerial pentru tineret al Consiliului Europei.

Concomitent, Iosif Moldovanu devine organizatorul multor activități de implicare a tinerilor în viața asociativă. Împreună cu alți voluntari, a întreprins acțiuni hotărâte pentru crearea condițiilor de educație civică a copiilor şi tinerilor. Astfel, alături de Iurie Emilian, şeful Direcției Tineret al Departamentului de Stat pentru problemele Tineretului şi Sportului al Republicii Moldova, cu Leonid Bujor, specialist principal, şef al secției Tineret în cadrul aceluiaşi Departament ş.a., reuşeşte să renască mişcarea

[1] V. Ursu, *Facultatea de Istorie şi Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chişinău în sistemul educațional sovietic (1976–1991)*. În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii* / Ed. S. Mustață, Chişinău, ARC, 2017, pp. 225-235.

cercetaşilor, existentă în Basarabia anilor 1920–1930. În noiembrie 1993, avea loc Conferința de constituire a „Organizației (ulterior Asociației) Naționale a Scoutilor din Moldova" (ONSM), care, la scurt timp, întrunea în rândurile sale câteva mii de copii din întreaga republică[1]. Cu concursul lui Iosif Moldovanu, în anul 1995 a fost semnată prima Convenție de colaborare cu Asociația „Exploradores de Madrid", prelungită în următorii ani, grație căreia liderii scout din Moldova au beneficiat de mai multe stagii de formare, iar câțiva lideri au întreprins vizite în Spania[2].

Eforturile echipei nu au fost zadarnice şi la 18 aprilie 1997 ONSM a fost acceptată cu drepturi depline în Organizația Mondială a Mişcării Scout[3], cea mai mare asociație de copii şi tineri din lume, ce cuprinde astăzi peste 50 mil. de membri din 165 de țări.

În vara anului 1998, de asemenea, cu concursul lui Iosif Moldovanu, în cadrul Convenției de colaborare cu „Exploradores de Madrid", câteva grupe de cercetaşi din Spania au participat la trei campamente scout, organizate de filialele Orhei, Bălți şi Ştefan-Vodă, la Trebujeni, Bolotina şi Grădinița.

Iosif Moldovanu este unul dintre autorii documentelor de program ale asociației Proiectul Educativ[4] şi Programa Educativă a ONSM[5], adoptate la Conferința ONSM din februarie 1999 de la Holercani. A sprijinit eforturile liderilor scout prin organizarea Primei Jamboree (tabere) Naționale a Scoutilor din Moldova în iulie 2001 la Vatici, Orhei. Este coautorul unui ghid pentru liderii scout, elaborat în cadrul unui proiect susținut de Asociația *Boy scout of America*[6]. I. Moldovanu a continuat susținerea altor programe şi proiecte scout în calitate de consultant UNICEF, prin promovarea proiectelor grupurilor de cercetaşi la nivel național şi internațional[7].

---

[1] Iosif Moldovanu, *Mişcarea scout – organizația adolescenților şi tinerilor*. În: *Noi*, nr. 1-2, 1995, pp. 6-7.
[2] V. Ursu, *Contribuția organizațiilor obşteşti în formarea civică a tinerilor*. În*: Educația morală, etică şi spirituală în contemporaneitate*, Chişinău, 2004, pp. 272-275; В. Урсу, *Некоторые аспекты деятельности молодёжных неправительственных организаций Республики Молдова в 90-е гг. XX – нач. XXI вв*. În: *Научное наследие М.Е. Евсевьева в контексте национального просветительства Поволжья*, Саранск, 2004, с. 90-94; *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente şi materiale* /Colegiul de redacție V. Ursu, I. Moldovanu, Iu. Emilian, L. Culea, Chişinău, Pontos, 2001, 84 p.
[3] *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente şi materiale* /Colegiul de redacție V. Ursu, I. Moldovanu, Iu. Emilian, L. Culea, Chişinău, Pontos, 2001, p. 4.
[4] *Proiectul Educativ al ONSM*. În: *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente şi materiale..*, pp. 51-54.
[5] *Ibidem*, pp. 55-72.
[6] *Dezvoltare pentru viață. Ghid pentru profesori* /coautori Valentina Ursu, Iurie Emilian, Iosif Moldovanu, Vladimir Vlas, Octavian Ursu et. al, Chişinău, Pontos, 2004, 128 p.
[7] V. Ursu, *Contribuția asociațiilor obşteşti din Republica Moldova în domeniul cunoaşterii şi promovării patrimoniului cultural*. În: *Istorie. Cultură. Civilizație. Culegere de studii* (coord. D.C. Rogojanu, Gh. Boda), vol. 3, Târgovişte, Cetatea de Scaun, 2019, pp. 365-368.

Următoarea pagină în biografia lui Iosif Moldovanu o reprezintă crearea şi activitatea Consiliului Național al Tineretului. În comun cu alți lideri de tineret – Igor Grosu, Sergiu Musteață, Iurie Emilian, Antonița Fonari ş.a. – a constituit „Consiliul Național al Tineretului din Moldova" (CNTM), înregistrat la 18 februarie 1999. Acesta este forul de reprezentare al structurilor asociative de tineret din Republica Moldova în relațiile cu instituțiile guvernamentale, instituțiile naționale şi internaționale din domeniul tineret[1]. Iosif Moldovanu a fost ales în funcția de preşedinte al Consiliului, fiind primul preşedinte al acestei structuri foarte importante pentru dialogul cu administrația publică centrală şi organismele internaționale, preocupate de tineret[2].

Din primii ani şi până astăzi, CNTM este considerat un partener de încredere în elaborarea legislației naționale în domeniul voluntariat şi tineret, în atragerea de fonduri pentru asociațiile locale şi regionale, în promovarea proiectelor grupurilor de inițiativă, în organizarea altor acțiuni pentru tineri. Reprezentând sectorul asociativ de tineret din Moldova, CNTM întruneşte 38 de organizații non-guvernamentale de tineret la nivel național şi două consilii regionale de tineret, din cadrul cărora fac parte peste 50 de organizații locale de tineret. CNTM promovează interesele tinerilor din Moldova, contribuie la dezvoltarea structurilor asociative de tineret prin desfăşurarea programelor şi activităților de instruire, informare, lobby şi consultare. Membrii CNTM sunt activi în următoarele domenii: drepturile omului; participarea tinerilor în procese decizionale; dezvoltare comunitară; educație non-formală; voluntariat; sănătate şi prevenirea excluderii sociale; informare, mass-media; istorie; protecția mediului; sport; cultură; integrarea socială a grupurilor minoritare. CNTM a colaborat şi continuă colaborarea cu Ministerul Educației şi Cercetării, Ministerul Afacerilor Externe şi Integrării Europene, Alianța ONG-urilor în domeniul social din Republica Moldova, Coaliția pentru promovarea Legii şi activităților de Voluntariat în Republica Moldova, Coaliția non-discriminare în Republica Moldova, Coaliția pentru Alegeri libere şi corecte, Biroul de informare al Consiliului Europei în Republica Moldova, Forumul European de Tineret, Consiliul Internațional de Tineret al Organizațiilor Francofone, Cooperarea de Tineret Est-europeană etc.

O altă asociație nonguvernamentală în care Iosif Moldovanu a activat un timp îndelungat în calitate de voluntar, consultant şi Director executiv

[1] *Ibidem*, pp. 368-370.

[2] *Acord de constituire a Consiliului Național a Tineretului din Moldova, 4 ianuarie 1999*. Disponibil la: www.cntm.md/despre-cntm (accesat: 11.09.2022).

este „Centrul de Informare şi Documentare privind Drepturile Copilului" (CIDDC). Propunându-şi să promoveze drepturile copiilor şi tinerilor în baza Convenției ONU cu privire la Drepturile Copilului şi a altor acte naționale şi internaționale privind drepturile omului, asociația a organizat, de-a lungul a peste două decenii, activități de informare a copiilor şi tinerilor despre drepturile lor: susținerea spațiilor prietenoase copiilor; Parlamentul Copiilor; Consiliile Locale ale Copiilor şi Tinerilor; Şcoli de vară pentru voluntari şi copii; Seminare pentru profesori şi funcționari publici; Educație pentru sănătate şi prevenirea HIV/SIDA; Integrarea socială a tinerilor cu nevoi speciale; Granturi mici pentru grupurile de inițiativă ale copiilor; Publicarea şi distribuirea materialelor informative privind drepturile copilului; Editarea Buletinului informativ „De Ce? – Drepturile Copilului"; Manuale, ghiduri pentru voluntari, profesori şcolari, lideri de tineret[1].

În luna aprilie 1999, a fost creată Asociația „European Youth Exchange Moldova", iar Iosif Moldovanu era ales în funcția de director executiv. În această calitate, a coordonat echipele multor proiecte: „Parlamentul copiilor", „Parlamentul tinerilor", „Participarea tinerilor la procesele decizionale la nivel local", „Paşaport european împotriva rasismului", „Acțiunea tinerilor", „Promovarea ideilor tinerilor", „Participarea tinerilor aparținând minorităților naționale", „Fete şi băieți: şanse egale de participare" etc. A participat la instruirea specialiştilor care lucrează cu tinerii din administrația locală şi a membrilor Consiliilor locale ale tinerilor, organizând numeroase seminare, stagii, şcoli de vară, ateliere, fiind elaborate şi editate mai multe ghiduri, materiale pentru lucrătorii cu tineretul[2].

În perioada 2003–2005, Iosif Moldovanu a fost consultant național/internațional în reprezentanța UNICEF-Moldova şi a coordonat grupul de lucru pentru elaborarea conceptului şi a regulamentului privind activitatea Centrului de resurse pentru tineret şi a Consiliului local al tinerilor. În acest context, au fost elaborate standardele minime de calitate pentru

[1] *Ghidul Formarea deprinderilor de viață pentru prevenirea traficului de ființe umane* /Coautori: Iosif Moldovanu, Aliona Stepan, Tatiana Tintiuc ş.a. Chişinău, CIDDC, 2004, 228 p.; *Ghid pentru profesioniştii care lucrează cu copiii migranților* /Coautori Cezar Gavriliuc, Daniela Platon, Iosif Moldovanu, Chişinău, CIDDC, 2010, 183 p.

[2] *Educație pentru dezvoltare. Ghidul animatorului*, UNICEF-Moldova, CIDDC, 2001, 188 p.; *Educație pentru formarea deprinderilor de viață: Raport de evaluare* /Coord. Larisa Lăzărescu-Spetețchi, Iosif Moldovanu, Chişinău, UNICEF-Moldova, 2003, 110 p.; *Tinerii în acțiune sau cum să antrenăm elevii în activități de voluntariat în folosul comunității* /Coautori: Rodica Solovei, Rodica Secară, Iosif Moldovanu ş.a. Chişinău, SIEDO, CIDDC, EYEM, 2003, 104 p.; *Includerea socială a tinerilor. Ghidul lucrătorului de tineret* /Coautori: Iosif Moldovanu, Claudia Coadă, Sergiu Tomşa ş.a. Chişinău, 2004, 221 p.

centrele de tineret. Iosif Moldovanu a fost iniţiatorul elaborării, monitorizării şi evaluării proiectelor ce ţin de participarea şi dezvoltarea tinerilor, precum şi crearea de servicii prietenoase pentru copii şi tineret. A contribuit la crearea şi coordonarea Reţelei naţionale a centrelor de resurse pentru tineret şi a reţelei consiliilor locale pentru copii şi tineri. În comun cu alţi voluntari, Iosif Moldovanu a elaborat programe de instruire privind serviciile prietenoase cu tinerii, managementul proiectelor, a organizat activităţi de sensibilizare, animaţii în timpul liber, dezvoltare organizaţională, monitorizare şi evaluare participativă, drepturile copiilor şi tinerilor, management bazat pe rezultate. A fost implicat în supravegherea cercetărilor privind evaluarea participării tinerilor, educaţia pentru dezvoltarea deprinderilor de viaţă, activitatea centrelor de resurse pentru tineret etc.[1].

Iosif Moldovanu a facilitat instruirea pentru formatori cu parteneri guvernamentali şi neguvernamentali UNICEF în Azerbaidjan, Uzbekistan, Tadjikistan şi Turkmenistan în domeniul drepturilor copiilor/tinerilor, al educaţiei pentru dezvoltarea deprinderilor de viaţă, al participării copiilor şi tinerilor în luarea deciziilor.

O altă structură asociativă creată graţie eforturilor lui Iosif Moldovanu este „Centrul Naţional de Resurse pentru Tineret din Chişinău”. Aici a activat *între* 2006 şi 2012, fiind trainer-consultant, a susţinut programele de formare pentru profesori cu privire la planificarea carierei, integrarea socială a copiilor rămaşi fără îngrijire părintească în urma migraţiei, dezvoltarea abilităţilor pentru o viaţă independentă, participarea tinerilor la procesele de luare a deciziilor; oferirea de consiliere individuală şi de grup privind crearea şi dezvoltarea serviciilor prietenoase tinerilor; implementarea standardelor de calitate ş.a.[2].

În anii 2012–2015, Iosif Moldovanu a fost reangajat în Reprezentanţa UNICEF-Moldova, fiind consultant naţional în politica de protecţie a

---

[1] *Participarea copiilor şi tinerilor. Centrul Naţional de Resurse pentru Tineri* /Coautori Iosif Moldovanu ş.a. Chişinău, 2003, 128 p.; *Ghidul educatorului de la egal la egal în prevenirea HIV/SIDA*. Coautori Iosif Moldovanu, Elena Racu, Claudia Coadă, Aliona Stepan ş.a. Chişinău, UNICEF, CIDDC, 134 p.; *Monitorizarea şi evaluarea activităţilor cu tinerii. Ghid pentru tineri şi profesioniştii care lucrează cu tinerii* /Coautori: Iosif Moldovanu, Claudia Danii, Cezar Gavriliuc, Sergiu Tomşa ş.a. Chişinău, UNICEF, 2006, 96 p.; *Situaţia copiilor rămaşi fără îngrijire părintească în urma migraţiei. Raport de studiu*. Coautori Iosif Moldovanu, Cezar Gavriliuc, Daniela Platon ş.a. Chişinău, 2006, 94 p.

[2] *Participarea copiilor şi tinerilor la luarea deciziilor. Principii şi modalităţi practice. Centrul Naţional de Resurse pentru Tineri*, Chişinău, 2003, 169 p.; *Ghid de implementare a standardelor minime de calitate pentru Centrele de tineret* /Coautori: Iosif Moldovanu, Liliana Palihovici, Sergiu Tomşa, Claudia Danii ş.a. Chişinău, UNICEF, 2006, 262 p.; *Ghid privind coordonarea activităţilor educatorilor de la egal la egal în prevenirea HIV/SIDA*. Coautori Iosif Moldovanu, Claudia Coadă, Viorel Babii ş.a. Chişinău, 2009, 60 p.

copilului pentru Ministerul Educației. Din atribuțiile lui Iosif Moldovanu putem menționa: revizuirea documentelor de politici educaționale, a legislației, a standardelor şi a programelor pentru formarea inițială şi continuă a profesioniştilor din perspectiva protecției copilului împotriva violenței; elaborarea recomandărilor specifice pentru a integra prevederile mecanismului de cooperare intersectorială; elaborarea cadrului politicii de protecție a copilului la nivelul şcolii (proceduri pentru recrutarea şi instruirea personalului, protocoale de comportament, proceduri de comunicare, protocoale de raportare şi reacție, siguranța mediului fizic şi online etc.).

Începând cu anul 2015 şi până în prezent, Iosif Moldovanu activează în calitate de cadru didactic la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău. A fost invitat la catedră pentru a inspira studenții şi colegii cu valoroasa experiență în domeniul educației pentru cetățenie democratică, pentru drepturile omului, acumulată la nivel național şi internațional. Iosif Moldovanu este titularul mai multor cursuri de licență, masterat, formare continuă/recalificare pentru programele *Educație civică şi Istorie, Didactica educației civice, Educație pentru societate*, printre care menționăm: „Drepturile omului/Drepturile copilului, Instituții naționale şi internaționale de protecție", „Educația pentru drepturile omului", „Participarea copilului în procesul decizional", „Formarea competențelor prin învățarea bazată pe proiect", „Metodologia evaluării competențelor prin descriptori", „Formarea competențelor pentru viață independentă" etc. În aceste domenii ghidează studenți, masteranzi şi cadre didactice în cercetarea pentru elaborarea tezelor de licență, masterat, recalificare profesională la *Educația pentru societate*; participă la elaborarea resurselor didactice în domeniul educației civice şi a guvernării democratice a şcolii.

Împreună cu echipa de la Facultatea de Istorie şi Geografie a UPS „Ion Creangă", a organizat patru Conferințe ştiințifice naționale cu participare internațională cu genericul „Educația privind drepturile omului/drepturile copilului: obiective, finalități şi realități", la care au participat anual peste 100 de cadre didactice, masteranzi şi studenți din Republica Moldova şi România. Conferințele au contribuit la o înțelegere mai profundă a conceptului de Educație în domeniul drepturilor omului şi la îmbunătățirea procesului de predare-învățare-evaluare a drepturilor omului în sistemul educațional. Aceste evenimente au permis implicarea a mii de elevi şi profesori într-un proces autentic de cercetare a respectării drepturilor omului/copilului[1].

[1] Iosif Moldovanu, *Conferința națională „Educația privind drepturile omului/drepturile copilului: obiective, finalități şi realități", 10 decembrie 2015*. În: *PLURAL*. Istorie. Cultură. Societate, vol. 3, nr. 2, 2015, pp. 253-256.

Anual, în cadrul universității, sunt organizate dezbateri despre cum titularii de obligații asigură şi protejează drepturile omului, iar cadrele didactice fac schimb de experiență referitor la demersul educațional bazat pe valorizarea demnității umane, justiției şi a statului de drept.

Altă inițiativă realizată cu aportul lui Iosif Moldovanu a fost organizarea, în parteneriat cu Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării, Centrul de Informare şi Documentare privind Drepturile Copilului din Moldova (CIDDC) şi Amnesty International Moldova, a *Turnamentului republican în domeniul Drepturilor omului*. Acest eveniment a permis extinderea conceptului despre drepturi la nivelul şcolii şi al comunității.

Iosif Moldovanu este de mai bine de zece ani implicat în procesul de elaborare a politicilor naționale şi practicilor în domeniul educației pentru societate, bazate pe standardele europene şi internaționale în acest domeniu, colaborând cu valoroşi experți naționali şi internaționali: Rolf Gollob, Călin Rus, Salvador Sala, Sarah Keating, Corina Lungu, Natalia Cebotar, Petru Golban, Galina Gumen, Natalia Popov, Snejana Dascal, Diana Galanton ş.a.

Este unul dintre autorii proiectului de reconceptualizare a disciplinei *Educație pentru societate*, inițiat de minister, cu suportul Consiliului Europei, în anul 2018. În acest context, a contribuit la elaborarea mai multor resurse care fac parte din pachetul curricular la disciplina „Educație pentru societate", precum şi a celor care completează acest pachet, printre care specificăm: Curriculumul la disciplina „Educație pentru societate *în învățământul gimnazial şi liceal"*, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, 2018[1]; Metodologia de evaluare prin descriptori la disciplina „Educație pentru societate (clasele V-VII şi X-XII)", Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, 2020[2]; Repere metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplinele şcolare „Educație pentru societate/educație civică" în anii de studii 2017–2018, 2018–2019, 2019–2020, 2020–2021, 2021–2022, 2022–2023[3]; „Educație pentru societate". Ghidul profesorului, clasa a V-a, Ministerul

[1] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/eps_gimnaziu_2018-08-14_curriculum_ghid.pdf (accesat: 11.09.2022).

[2] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/metodologie_evaluare_descriptori_eps_2020_ro.pdf (accesat: 10.02.2022).

[3] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/_19.educatie_pentru_societate_repere_metodologice_2020-2021_ro_final.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/17._educ._pt_societate_educ._civica_2019-2020_ro.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/21_ed._civica_ed._pt_societate_ro_2018-2019_final.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatia_civica_repere_metodologice_rom.pdf (accesat: 08.08.2022).

Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Consiliul Europei, 2020[1]; Curriculum pentru disciplina opțională „Educație pentru drepturile omului şi pentru cetățenie democratică", clasele V-IX, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova (Ordinul MECC nr. 792 din 25 mai 2018); Curriculum pentru disciplina opțională „Educație pentru drepturile omului", clasele I-IV, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova (Ordinul MECC nr. 792 din 25 mai 2018); „Educație pentru Drepturile Omului şi pentru Cetățenie Democratică", clasele V-IX. Curriculum şi Ghidului profesorului, Ministerul Educației al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova. Gunivas, 2019[2]; „Educație pentru Drepturile Omului", clasele I-IV. Curriculum şi Ghidul învățătorului, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova. Gunivas, 2019[3]; Ghid de monitorizare a Drepturilor omului/ copilului, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova, CIDDC, Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare Internațională, 2019 (în limbile română şi rusă)[4]; Metodologia privind continuarea la distanță a procesului educațional în condiții de carantină, pentru instituțiile de învățământ primar, gimnazial, liceal, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, 2020[5]; „Dezvoltare personală". Ghidul profesorului, clasa a V-a, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică din Zurich, 2020[6]; „Dezvoltare personală". Ghidul profesorului, clasa a VI-a, Ministerul Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică din Zurich, 2020[7].

Iosif Moldovanu este organizator şi coorganizator a numeroase ateliere, stagii, workshop-uri, conferințe, seminare cu cadrele didactice, elevii,

---

[1] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/coe_educatie_pentru_societate_clasa_5_ro.pdf (accesat: 08.08.2022).
[2] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_optional_educatie_pentru_drepturile_omului_cl._v-ix.pdf (accesat: 08.08.2022).
[3] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_optional_educatie_pentru_drepturile_omului_cl_I-IV.pdf (accesat: 10.09.2022).
[4] Disponibil la: http://amnesty.md/wp-content/uploads/Ghid-de-monitorizare-a-drepturilor-omului-copilului.pdf (accesat: 10.09.2022).
[5] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_mecc_metodologia_invatamant_distanta.pdf?fbclid=IwAR34rYKyQLpQrKbgKvdLXBbMzhzxNexex26ixYelUtD5Nu-8WaHNZkRS04M (accesat: 12.09.2022).
[6] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/dezvoltare_personala_clasa_5_print.pdf (accesat: 14.09.2022).
[7] Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/dezvoltare_personala_clasa_6_print.pdf (accesat: 14.09.2022).

membrii Consiliilor de elevi, angajații Direcțiilor de învățământ, responsabili din instituțiile naționale preocupate de problemele copiilor şi tinerilor. Este mentor al profesorilor de „Educație civică/Educație pentru societate".

Participă la mai multe conferințe naționale şi internaționale, dedicate protejării drepturilor copilului, educației pentru democrație, formării competențelor pentru o cultură democratică.

De remarcat faptul că prin Decretul din 5 octombrie 2022, Preşedinta Republici Moldova Maia Sandu l-a decorat pe Iosif Moldovanu cu înalta distincție de stat „Ordinul de Onoare" pentru merite deosebite în pregătirea cadrelor didactice şi formarea competențelor pentru o cultură democratică, pentru corectitudine şi profesionalism, pentru implementarea politicilor educaționale şi contribuție în educarea tinerei generații, precum şi pentru implicarea foarte activă de-a lungul a mai bine de 30 de ani în munca cu copiii şi tinerii[1].

Evocări

Drăgălina MIHALCEAN, profesoară de Limba şi literatura română / Educație pentru societate, IPLT „Constantin Stere", Soroca: „Am avut ocazia să-l cunosc pe domnul Iosif Moldovanu în cadrul programului de recalificare profesională la «Educație pentru societate» la UPS «Ion Creangă». Prima trăsătură pe care o admir la un profesor este omenia, iar domnul Moldovanu face parte din categoria Pedagogul – Om. Este o persoană ce deține calități alese: purtare blândă, înțelegătoare; atitudine cuviincioasă, respectuoasă. Este profesorul care m-a învățat cât este de important să ne ascultăm eul interior, să nu neglijăm propriile nevoi şi să ținem cont de ritmul pe care îl are fiecare om. E asemeni mecanismului funcționării unui ceas. Fiecare piesă are rolul său, iar ceasul este funcționabil şi util, doar având toate elementele în stare perfectă. Domnul Moldovanu este profesorul care subliniază importanța omului în societate, cât este de necesar ca acest om să fie văzut, auzit, ascultat, înțeles. Şi zicând omul, pornim de la vârsta fragedă a copilăriei şi continuăm cu celelalte etape ale vieții. A fi om înseamnă a fi egal şi, totodată, diferit de ceilalți, a fi acceptat, a fi respectat, a avea drepturi şi a te bucura de ele. Îi sunt recunoscătoare domnului Iosif Moldovanu pentru atmosfera calmă şi degajată din cadrul orelor, cursurilor, atelierelor organizate de către dumnealui. Activitățile moderate de că-

[1] Decretul Preşedintelui Republicii Moldova Maia Sandu nr. 650-IX din 05.10 2022 privind conferirea unor distincții de stat. Disponibil la: https://www.presedinte.md/app/webroot/Decrete/650.pdf (accesat: 20.10.2022).

tre domnul Moldovanu sunt model pentru crearea stării de bine, cu liniște şi pace interioară. Iar aceste elemente sunt indispensabile oricărui cetățean al secolului XXI".

Aurica MUNTEANU, profesoară de „Educație pentru societate", Instituția Publică Gimnaziul „Vasile Anestiade", s. Sărăteni, rn. Teleneşti: „Dl Iosif Moldovanu este un foarte bun specialist în domeniul «Educației civice» /«Educație pentru societate». Deține cea mai potrivită pregătire să abordeze demersuri didactice cu referire la drepturile omului, copilului. Este creativ, un ghid ce îndrumă eforturile receptive ale elevilor, profesorilor, inteligent, imaginativ, sensibil. Prin întregul său comportament, este amabil, manierat. Posedă un limbaj accesibil tuturor. Este binedispus, pasionat de activitatea ce o monitorizează. Are tact şi talent pedagogic, are capacitatea de a preda în mod creativ, de a capta atenția auditoriului cu care comunică. Este un inovator, acordă o mare valoare colegilor".

Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU, dr., conf. univ., consultant principal al Direcției Învățământ Profesional Tehnic, Ministerul Educației şi Cercetării al Republicii Moldova: „Dl Iosif Moldovanu, pe parcursul său profesional, se manifestă ca fiind un promotor al drepturilor copiilor, cu implicare activă şi substanțială în activitățile organizate în acest sens. Expert în domeniul drepturilor copiilor, dumnealui se regăseşte în lista autorilor mai multor acte normative (curriculum, regulamente, metodologii), elaborate şi aprobate, la nivel național, în scopul formării la elevii de toate vârstele a competențelor pentru cultura democratică. Lector universitar la Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă» din Chişinău, dl Iosif Moldovanu, pe lângă desfăşurarea orelor de curs, este implicat în procesul de coordonare a elaborării tezelor de licență, masterat, recalificare, oferind suport consultativ şi asigurând, prin profesionalism, rezultate remarcabile discipolilor săi".

Natalia CEBOTAR, profesoară de Istorie şi Educație pentru societate, Gimnaziul Sârcova, rn. Rezina: „Iosif Moldovanu – un Om deosebit, un coleg desăvârşit, un excelent profesionist cu suflet frumos, ce inspiră prin simplul obicei de a zâmbi şi de a asculta. Este cel care m-a ajutat să înțeleg că ceva măreț se poate atinge doar prin forța convingerii pozitive, pornind de la un scop clar definit şi credință. De la el am desprins că gândul este cea mai benefică sau cea mai periculoasă putere de care dispunem. Din discuțiile cu el am reuşit să înțeleg că tactul înseamnă a face şi a spune ceea ce se cuvine atunci când se cuvine. Respectul şi tratarea cu demnitate a oricărui om sunt competențele definitorii ce îl caracterizează. Entuziasmul şi energia nelimitată emană încredere celor din jur în puterea de a face şi de a schimba spre bine".

SURSE ICONOGRAFICE

Iosif Moldovanu alături de profesori şi colegi de la Facultatea de Istorie şi Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chişinău într-o activitate extracurriculară, februarie 1987

Iosif Moldovanu într-o şedinţă cu tinerii consilieri

Iosif Moldovanu, moderator în cadrul Conferinței naționale „Protejăm copiii împotriva abuzului, exploatării şi traficului, printru-un sistem consolidat şi funcțional”, 10 martie 2016, Chişinău

Alături de Angela Cutasevici, secretar de stat al Ministerului Educației, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova şi Daniela Sâmboteanu, director executiv al Centrului Național de prevenire a abuzului față de copii, la Conferința „Aspecte multidisciplinare în protecția copiilor față de violență”, 20–21 iunie 2018, Chişinău

La o pauză de cafea cu Rolf Gollob, expert internațional, Universitatea Pedagogică din Zurich, şi Corina Lungu, specialist principal, Ministerul Educației şi Cercetării al Republicii Moldova, 5 octombrie 2022, Niederweningen, Elveția

Cu formatorii naționali la disciplina Educația pentru societate din Moldova la Conferința internațională „Democratic practices in school”, 18 octombrie 2019, Tbilisi, Georgia

Dumitru Lazur, director de proiect al Consiliului Europei, Corina Lungu, Ministerul Educației şi Cercetării al Republicii Moldova, şi Iosif Moldovanu, la Conferința internațională „Consolidarea culturii democratice în învățământul general”, 21 septembrie 2022, Ankara, Turcia

În componența unei echipe de profesori şi experți din Republica Moldova într-o vizită de studiu, 6 octombrie 2022, Strasbourg, Franța

Iosif Moldovanu: devotion and selflessness

This communication is dedicated to Mr. Iosif Moldovanu, graduate of the Faculty of History and Pedagogy of the State Pedagogical University "Ion Creanga" in Chisinau from 1985–1990, Council of Europe expert, UNICEF expert, national and international trainer in the field of rights education man, university teacher. Numerous innovative initiatives of Mr. Iosif Moldovanu must be known and appreciated: National Youth Council of Moldova, Information and Documentation Center on Children's Rights, Children's Parliament, Youth Parliament, Student Councils, numerous national and international scientific conferences, internships, round tables, workshops, workshops, camps etc. Mr Moldovanu is actively involved in the development of national policies and practices in the field of education for society based on European and international standards.

Keywords: *children, young people, internships, rights, associations.*

Valentina URSU
doctor în istorie, conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău
e-mail: ursuvalentina@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5711-8726

NOTE DE LECTURĂ

Anatol PETRENCU
Contribuții noi la rolul şi locul intelectualității în regim comunist

Liliana COROBCA
Grecia şi Roma antică şi Profesorul Vladimir Potlog

Adrian ROŞCA
O perspectivă franceză asupra sistemului de învățământ sovietic

Anatol PETRENCU

CONTRIBUȚII NOI LA ROLUL ŞI LOCUL INTELECTUALITĂȚII ÎN REGIM COMUNIST

Recent au fost publicate materialele celei de-a doua Conferințe ştiințifice naționale cu participare internațională „Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism”[1], coordonate de conf. univ., dr. Liliana Rotaru.

Volumul cuprinde o *Prefață*, semnată de coordonatoarea ediției şi două compartimente. În primul, intitulat „De la Imperiul rus la Imperiul sovietic: strategii de rezistență şi tactici de supraviețuire a intelectualității basarabene”, au fost incluse nouă articole-studii. Cel de-al doilea capitol, având genericul „Intelectualitatea românească şi comunismul: între vicisitudinile timpului şi povara opțiunii”, a cuprins, de asemenea, nouă studii.

În *Prefață*, conf. univ., dr. Liliana Rotaru a menționat că ediția a doua a Conferinței naționale cu participare internațională s-a realizat în cadrul proiectului nr. 20.80009.16.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea şi valorificarea bunelor practici* (Program de Stat 2020–2023). Semnatara *Prefeței* a expus succint desfăşurarea Conferinței şi problemele ştiințifice abordate de participanți.

În prima parte a volumului recenzat a fost publicat articolul „Limba «moldovenească»: de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914)”, semnat de drd. Ilie Gulica şi conf. univ., dr. hab. Ion Gumenâi (pp. 12-26). În urma studiilor realizate autorii articolului au tras concluzia că, la începutul sec. al XX-lea, autoritățile țariste au conchis că rusificarea rapidă a românilor basarabeni este imposibilă „doar cu eliminarea limbii române

[1] *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică şi naționalism.* Conferința națională cu participare internațională, ediția a 2-a, Chişinău, 14–16 octombrie 2021, coordonator conf. univ. dr. Liliana Rotaru, Chişinău, S. n., 2023, 355 p.

din spațiul public" (p. 25). Autorii scriu că autoritățile țariste i-au permis ieromonahului Mihail Ceakir să elaboreze un instrument didactic, „menit să-i ajute pe etnicii români din Basarabia să învețe limba rusă" (*Ibidem*). Elaborarea cărții a fost condiționată: să fie folosit alfabetul rusesc (autorii subliniază că este pentru prima dată în scrierea limbii române), reducerea lexicului românesc la cuvintele cu rădăcină slavă şi suprimarea cuvintelor de origine latină... (*Ibidem*). Autorii consideră că aceste şi alte ingrediente „sunt valabile pentru experimentul moldovenist sovietic" (*Ibidem*).

Cercetătorul Alexandru Roitman a studiat şi a prezentat în cadrul Conferinței comunicarea „Evoluția instituțiilor educaționale evreieşti în Imperiul rus. Cazul Basarabiei" (pp. 27-36). Autorul a examinat corelația dintre educația evreiască religioasă şi învățământul public laic. A. Roitman scrie: „Interesul populației evreieşti pentru educația laică de stat, în special cea gimnazială şi universitară, a început să se manifeste în special în a doua parte a sec. al XIX-lea, ca rezultat al reformelor liberale ale împăratului Alexandru al II-lea. Totodată, educația talmudică şi-a păstrat actualitatea pe parcursul sec. al XIX-lea, şcolile evreieşti de stat fiind mai mult o excepție decât o opțiune permanentă pentru comunitatea evreiască" (p. 36).

Urmează un amplu studiu semnat de coordonatoarea volumului, conf. univ. dr. Liliana Rotaru, intitulat „Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului şi «socotelile» intelectualității autohtone" (pp. 37-93). Scopul propus şi atins cu succes de autoare a fost analiza şi evaluarea „din punct de vedere cantitativ şi calitativ a corpurilor didactico-ştiințifice create la cele şapte instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească[1] în perioada de fondare şi consolidare a lor" şi estimarea compatibilității „grupurilor etnice şi profesionale, reuşitele şi insuccesele procesului de indigenizare a învățământului superior şi reacțiile noii intelectualități academice moldoveneşti" (p. 38). Pentru realizarea scopului propus, autoarea articolului (are volumul unei broşuri) a depistat şi utilizat o mulțime de documente inedite din Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice, memorii, o bogată bibliografie la temă.

Urmează câteva studii biografice. Este vorba de personalități notorii ale RSSM, între care doi istorici – Iachim Grosul (autor – prof. univ., dr. hab. Ion Eremia, pp. 96-118) şi Pavel Sovetov (autori: membrul corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei Demir Dragnev şi conf. univ.,

[1] În realitate au fost şase. Autoarea le enumeră: Institutul Pedagogic din Chişinău, Institutele Învățătoreşti din Tiraspol şi Bălți, Institutul Agrar şi Institutul de Medicină din Chişinău, precum şi Universitatea de Stat din Moldova (Chişinău), p. 37.

dr. Ion Xenofontov, pp. 119-132). În continuare, a fost expusă biografia şi activitatea academicianului Nicolae Corlăteanu (autori: Iulia Malcoci şi Ion Xenofontov, pp. 133-149), cea a Nataliei Gheorghiu (autoare: dr., cercet. şt. coord. Lidia Prisac, pp. 150-176). După articolul drd. Sorin Şclearuc „Specificul apariției muzicii occidentale în RSS Moldovenească, în baza mărturiilor studenților Universității de Stat din Moldova (anii 70–80)", (pp. 177-184) urmează studiul Asei M. Timus „Un basarabean în sistemul universitar din România: George Munteanu (1924–2001)" (pp. 185-206). Studiile biografice sunt bazate pe documente din arhivele de stat sau cele private, completate cu interviuri luate de la persoane competente, pe bibliografii. Este important de subliniat că articolele publicate sunt completate cu fotografii din albumele de familie sau din diverse arhive. Imaginile nu doar completează textele narațiunilor, ci şi înviorează lectura cărții.

Apreciind înalt studiile prezentate, am avea totuşi o obiecție la prezentarea istoricilor Iachim Grosul şi Pavel Sovetov. Autorii studiilor au prezentat date biografice ale celor doi istorici, au expus activitatea lor în funcțiile avute etc. În cazul academicianului sovietic Iachim Grosul se observă o uşoară prezentare pozitivă a personajului: I. Grosul „nu a manifestat exces de zel în vederea realizării indicațiilor ce veneau de la organele de partid"; el a publicat articole în limba „moldovenească", în timp ce la Universitate „predarea era realizată în limba rusă" (ce are una cu altă? *n.n.*); înainte de deces (septembrie 1976), fiind la spital, I. Grosul l-a chemat pe academicianul Petru Soltan (transnistrean ca şi I. Grosul) şi i-ar fi spus: „Noi avem o limbă, dar facem din ea două". I. Grosu nu a zis limba română. În schimb, autorul articolului consideră că Iachim Grosul „a avut în vedere limba română" (pp. 116; 117). Este o presupunere a autorului. Mult mai plauzibilă este teza: (Iachim Grosul) „Noi avem o limbă, limba moldovenească. Sunt însă nişte «deştepți» la Chişinău, care o consideră română; avem o limbă, dar facem din ea două".

Dar să luăm lucrurile în serios. Iachim Grosul nu a fost un „biet om sub vremuri", el a fost nomenclaturist, un pilon de bază al regimului comunist (sovietic) în RSSM. Istoricul I. Grosul nu a spus/scris o opinie personală în privința istoriei Basarabiei. I. Grosul a fost convins şi a impus şi altora să creadă cum că la 1 ianuarie 1918 în Basarabia ar fi fost instaurată Puterea sovietică, iar România regală a trimis trupele militare, pentru a ocupa Basarabia, a răpit-o şi a instaurat aici un regim de teroare. Despre raptul teritorial sovietic din 28 iunie 1940 I. Grosul scria: „În această zi (28 iunie 1940) Basarabia a fost eliberată de sub jugul ocupației boiereşti-româneşti, din nou a devenit sovietică. A fost realizat visul poporului moldovenesc de a

se uni într-un stat socialist. Ziua de 28 iunie, atunci când în 1940 a triumfat dreptatea istorică, a devenit sărbătoarea noastră națională”[1]. Autorii broşurii, în primul rând Iachim Grosul au expus în culori roze, triumfaliste, cruntele realități din numita RASSM; de parcă autoritățile comuniste nu au organizat Holodomorul sau de parcă nu a existat Marea Teroare (1937–1938). Privind România interbelică, autorii considerau că aici basarabenii erau săraci lipiți pământului, erau terorizați de „boierii” români etc. Altfel spus, Iachim Grosul a fost un falsificator al istoriei.

Privind personalitatea lui Pavel Sovetov: competent, viclean, afemeiat, acest istoric a dus cu sine multe păcate. Iată ce-şi amintea arheologul Ion Hâncu în cartea de memorii „Scara vieții” (Chişinău, 2016, editor: conf. univ. dr. Igor Şarov): „Nicolae Mohov şi Pavel Sovetov, fiind la Moscova, l-au rugat pe academicianul Rybakov, directorul Institutului de Arheologie, să-i ajute la demascarea unui grup de naționalişti de la Chişinău, printre care şi fostul aspirant al Institutului sus-numit, Ion Hâncu. Academicianul Rybakov, unul din cei mai mari şovinişti ruşi contemporani, a semnat o scrisoare adresată preşedintelui Academiei de Ştiințe a RSS Moldoveneşti, care a fost pregătită de Nicolae Mohov, Pavel Sovetov, Gheorghe Fedorov, Pavel Bîrnea şi Isac Rafalovici. În această scrisoare, Ion Hîncu era numit naționalist, anti moscovit, anti slavist, învinuit de minimalizarea rolului slavilor în istoria Moldovei, de excluderea tematicii slave din planurile de cercetare etc. Această scrisoare a impresionat mult organele de resort din Chişinău”.

Concomitent cu scrisoarea de la Moscova, Comitetul Securității de Stat, informat de către Pavel Sovetov, a trimis la Academie un securist, pentru a „studia” situația. El l-a informat direct pe preşedintele Academiei că, potrivit informațiilor adunate de Comitetul Securității de Stat, în cadrul Academiei se profilează un grup de istorici cu tendințe naționaliste şi că el este prezent acolo pentru a controla informațiile respective (pp. 58, 59).

Articolul semnat de dr. Ruslan Şevcenco „Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior în RSSM” (pp. 208-229) deschide suita de materiale în a doua parte a volumului. R. Şevcenco a depistat nouă etape ale controlului ideologic al organelor de partid comunist asupra instituțiilor de învățământ superior în RSSM (vezi pp. 228-229).

Volumul cuprinde studii referitoare la intelectualitatea românească şi regimul comunist, atât în RSSM, cât şi în alte regiuni ale României. Prof.

[1] Я.С. Гросул, Б.К. Визер, *Знаменательная дата в истории молдавского народа (К 30-летию воссоединения молдавского народа)* [Ia.S. Grosul, B.K. Vizer, *O dată memorabilă în istoria poporului moldovenesc (Către aniversarea a 30 de ani de la reunirea poporului moldovenesc)*], Chişinău, 1970, p. 2.

univ., dr. Gabriel Moisa a studiat şi expus tema „Studenții şi partidul unic. Dimensiuni ideologice şi represive în România anilor 1954–1955” (pp. 230-244). Urmează studiul prof. univ., dr. Sorin Domițian Şipoş, „*Revue de Transylvanie* – înființare, structură, colaboratori şi tematica cercetării” (pp. 245-270).

István Bandi a prezentat un studiu intitulat „Studenți ortodocşi români în Ungaria «în atenția» Securității ceauşiste” (pp. 271-286), după care Fabian Doboş a elaborat studiul „Episcopul martir Anton Durcovici – teolog şi păstor”. Urmează alte studii referitoare la personalități şi instituții de învățământ superior, semnate de dr. Petru Ciobanu, „Raymund Netzhammer, un intelectual benedictin pe plaiurile româneşti” (pp. 301-311), dr. Ludmila Burmenko, „Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol în perioada «destalinizării uşoare», 1953–1956” (pp. 312-329). Patru autori – Gheorghe Baciu, Anatolii Bondarev, Andrei Pădure şi Vasile Şarpe – au semnat articolul intitulat „Instituționalizarea medicinei legale în sistemul de învățământ superior din RSS Moldovenească” (pp. 330-339). Încheie suita de articole studiul prof. univ., dr. hab. Georgeta Stepanov „Învățământul superior din RSS Moldovenească: dimensiunea academică a specialiştilor cu profil de creație” (pp. 340-355).

Neîndoielnic, apariția de sub tipar a ascestui volum de studii este un succes al coordonatoarei, conf. univ., dr. Liliana Rotaru, care a organizat Conferința, dar şi a convins participanții la eveniment să prezinte la timp textele comunicărilor.

Felicitări dnei Liliana Rotaru.
Felicitări autorilor articolelor!

Anatol PETRENCU
doctor habilitat, profesor universitar
Facultatea de Istorie ***şi*** Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova
https://orcid.org/0000-0002-5449-1023

Liliana COROBCA

GRECIA ŞI ROMA ANTICĂ ŞI *PROFESORUL VLADIMIR POTLOG*

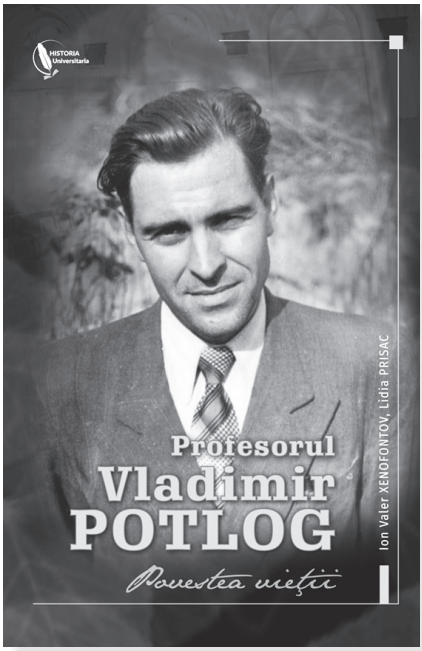

După 1991, multe lucruri s-au schimbat, inclusiv multe materii universitare, cum ar fi „limba şi literatură română" sau „istoria românilor", profesorii universitari cu experiență au trebuit să citească şi să predea autori noi, subiecte până atunci necunoscute sau chiar interzise. Din fericire, Grecia şi Roma antică au rămas aceleaşi, nefiind o materie expusă (aproape) deloc politizării. În 1991, mai mulți profesori de la Facultatea de Litere au avut frumoasa inițiativă de a înființa o grupă de latinişti, selectați pe baza celor care au intrat la filologie (ulterior s-a înființat şi o Catedră de latină). În afară de gramatica limbii latine, de greaca veche şi de traduceri din autori latini, în program s-a propus predarea istoriei Greciei şi Romei antice. Aşa l-am avut profesor pe renumitul istoric Vladimir Potlog. Confirm: povestea/vorbea fascinant, ascultam cu gura căscată şi uitam să luăm notițe. Mi-aduc aminte şi de o întâmplare hazlie: cursul nostru se ținea luni dimineața. O colegă venise de acasă, dintr-un sat îndepărtat, şi se trezise prea devreme. Profesorul povestea cu o voce egală şi învăluitoare, iar acea colegă obosită îşi aplecase capul pe bancă şi era gata să adoarmă. Profesorul o observase, probabil. În orice caz, a început să vorbească tot mai încet, aproape şoptind, noi ciuleam urechile să auzim mai bine, iar el, în timp ce şoptea, se apropiase de colega noastră care adormise, probabil, de-a binelea şi, tot povestind, a început s-o mângâie părinteşte pe cap. Nu-mi amintesc dacă, în cele din urmă, fata s-a trezit, dar noi am invidiat-o atunci, pentru tandrețea ce i s-a acordat şi ea nici măcar nu şi-a dat seama. Profesorul Vladimir Potlog nu era doar blând, i se dusese vestea şi că este exigent la examene. Am învățat atât de bine materia, încât, atunci când oraşul Roma împlinise nu mai ştiu ce vârstă onorabilă şi rotundă, din trei echipe care au marcat evenimentul printr-un

concurs (un fel de *KVN*), noi, latiniştii (de fapt, latinistele, că eram numai fete) am luat locul I. Celelalte două echipe concurente erau istoricii de la Universitatea de Stat şi cei de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă". Sala era plină de studenți şi profesori, cred că era şi domnul Potlog printre ei, iar eu eram căpitanul echipei şi eram în stare să recit istoria Romei ca pe poezie. De fapt, întrebările căpitanului chiar le-am versificat, spre delectarea publicului.

Având asemenea amintiri luminoase, am parcurs cu mult interes şi încântare volumul „Profesorul Vladimir Potlog. Povestea vieții" al celor doi dragi autori, cu care am avut bucuria să colaborez, Lidia Prisac şi Ion Valer Xenofontov. Am apreciat valoarea documentară a volumului, cu date istorice şi note bogate de subsol, care completează mărturia istoricului, cu minunate fotografii de epocă ale şcolilor, străzilor din Chişinăul interbelic sau sovietic (de pildă, detalii despre „likbez" – lichidarea analfabetismului, fotografii cu Şcoala Națională de Viticultură din Chişinău din perioada interbelică sau Facultatea de Teologie din anii 1930 etc.). Fiind un studiu de istorie orală, cred că a fost foarte bună ideea autorilor de a fragmenta textul, care, având şi subtitluri expresive, este mai dinamic şi se parcurge mult mai alert. Partea strict memorialistică este desfătătoare, cu tentă literară şi comic involuntar (aduc un singur exemplu): „Când eram mic, am decis să scurtez cozile boilor, ca să nu-şi murdărească spatele cu noroi. Am fost aspru pedepsit. Tata cu greu a reuşit să-i vândă. Era o ruşine pentru ei să aibă aşa boi" (*Boii cu coada scurtă*, p. 80).

Volumul este, într-adevăr, „mai mult decât un gest pios de recunoştință pentru profesorul profesorilor, pentru patriarhul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova", aşa cum consideră conf. univ. Liliana Rotaru în „Prefață" (p. 13). Născut în 1927, „patriarhul" a fost martor al unui război, a trecut prin refugiu, foamete, deportările consătenilor şi rudelor, a făcut parte din primele generații de studenți, apoi a rămas la facultate, „având cea mai longevivă carieră didactică universitară a unui profesor care a activat în două epoci: sovietică şi postsovietică" (p. 15). Toate etapele vieții sunt urmărite cu atenție şi obiectivitate de autorii volumului în două părți ale cărții: „Vladimir Potlog între biografia privată şi cea publică" şi „Istoria narată şi trăită. Interviu cu Vladimir Potlog".

Dincolo de accentele generale asupra unor evenimente istorice cunoscute, atrag atenția nuanțele. De pildă, se ştia că în timpul regimului comunist erau rusificate numele (Ursulov, Țaranov, Bradulov, p. 115), dar aflăm că şi autoritățile româneşti le-au impus basarabenilor cu nume ruseşti să şi le românizeze: Antonov devenind Antoniu, iar „Osipovii au luat numele

satului Sineşti şi au devenit Sinescu", cu precizarea că „în timpul lui Antonescu s-a decis ca numele de familie ruseşti să dispară..., aşa că trebuie oficial să depui o cerere şi să-ți alegi un nume de familie românesc" (p. 107). Recunosc, aflu prima oară de aşa ceva.

M-am identificat cu viitorul istoric, când acesta se pregătea de sesiuni în timpul studenției. Şi noi, după jumătate de secol, tot la Cimitirul Armenesc învățam, unde chiar „era o linişte nemaipomenită, multă iarbă, era frumos" (p. 117). Aproape de preocupările literare este şi teza de doctorat a istoricului, dedicată lui Dimitrie Cantemir, care a fost şi unul din primii noştri scriitori. M-am bucurat mult când am găsit menționat satul „vestit" Vorniceni, unde Vladimir Potlog a fost la practică împreună cu alt istoric merituos, Gheorghe Palade (p. 164): „Îmi plăcea biserica lor. Are un tablou pe temă bisericească extraordinar, semioval, şi o Casă de Cultură lângă ea, în spatele bisericii. Dar ce vii! Şi-apoi cântăreții aceştia vestiți. Aşa că satul este foarte renumit" (p. 181). Este satul de naştere al mamei mele, unde am petrecut multe vacanțe la bunici şi la verişori. E şi printre puținele sate unde biserica funcționa, cel puțin în copilăria mea din anii 1980 era deschisă, în timp ce multe altele erau depozite sau săli de sport. Nu-mi amintesc însă de icoană, sper că încă e acolo.

Impresionează şi dorința tinerilor din anii comunişti de a citi carte românească, care se găsea la Moscova, la Cernăuți sau Odesa şi aproape deloc (în vânzare) la Chişinău. Când se întorceau studenții moldoveni de la Moscova, vagonul lor era plin cu cărți, „toți erau încărcați" (p. 178). Probabil că şi această interdicție a intensificat dorința de emancipare națională şi de aceea, la momentul potrivit, numărul intelectualilor de cea mai bună calitate, care au promovat idealurile naționale, a fost atât de ridicat.

Vladimir Potlog este un exemplu că poți fi o personalitate remarcabilă, un om destoinic şi un profesionist desăvârşit, indiferent de timpurile în care trăieşti. Adică şi în timpuri foarte vitregi. De pildă, într-o perioadă profund antireligioasă, el le spunea studenților, care considerau (aşa cum au fost învățați) că *Biblia* e o carte pentru ignoranți, că „aceasta a influențat istoria omenirii" şi că „nu poți fi un bun specialist în istorie, dacă nu cunoşti *Biblia*" (p. 58). Astăzi putem trece pe lângă acest exemplu, dar în contextul anilor comunişti îți asumai o mare responsabilitate să faci astfel de afirmații. Aspecte precum intrarea în comsomol sau în rândurile Partidului Comunist sunt şi ele evocate, ca pe un rău pe care nu îl poți evita, dar fără patetism şi vreun devotament deosebit, de asemenea, culisele vieții de profesor, caracteristici ale istoricilor care s-au perindat pe la catedră, unii mai puțin pregătiți, dar promovați (cei din stânga Nistrului). Notele de

subsol vin şi ele să completeze aceste biografii. Delicioasă este în acest sens relatarea despre Timotei Antipovici Crăciun (numit şi Antilopovici), căruia studenții, fiind întrebați cum îi cheamă, îi răspundeau: Mihai Eminescu, Creangă, Alecsandri... Iar profesorul habar nu avea cine sunt aceştia (p. 147). Şi după căderea comunismului avem personaje privite cu ironie sau criticate, istorici sau intelectuali din alte domenii, dar sunt şi portrete creionate cu admirație şi respect...

Profesorul Vladimir Potlog a lucrat până aproape de 84 de ani şi s-a stins din viață peste zece ani, la 19 februarie 2022. Cu el s-a stins o epocă şi e bine că există interviurile, cărțile pe care le-a scris, dar şi acest volum despre om şi epoca sa, despre un destin care poate/trebuie să inspire pe viitorii istorici, şi nu numai.

Liliana COROBCA
doctor în litere
scriitoare şi cercetătoare a cenzurii comuniste
Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi
Memoria Exilului Românesc
Bucureşti, România
e-mail: liliana.corobca@gmail.com

Adrian ROŞCA

O PERSPECTIVĂ FRANCEZĂ ASUPRA SISTEMULUI DE ÎNVĂŢĂMÂNT SOVIETIC

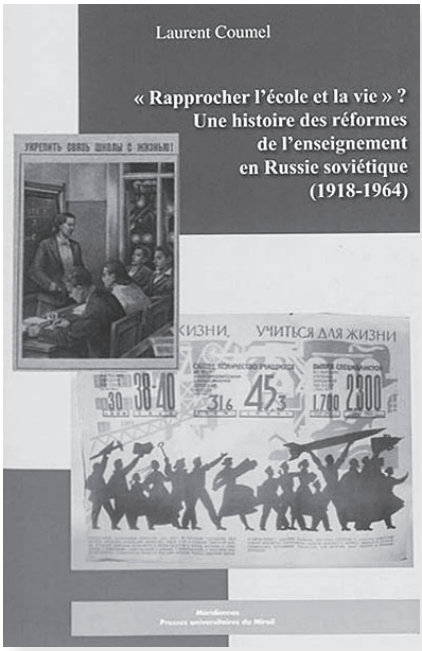

Laurent Coumel, autorul monografiei, *Rapprocher l'école et la vie? Une histoire des réformes de l›enseignement en Russie soviétique (1918–1964)*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 2014, 503 p., este cercetător la Insitutul Naţional de Limbi şi Civilizaţii Orientale de la Paris (Franţa), centrul de studii Europa–Eurasia, specializat – pe plan politic şi ecologic – pe URSS. Textul nemijlocit al lucrării cuprinde 403 p., inclusiv 38 p. – bibliografie, cu 10 grafice şi 9 tabele. Publicată în anul 2014, la Editura Universităţii din Toulouse (Franţa), lucrarea nu a beneficiat de vreo traducere în limba română sau engleză.

Compartimentată în câteva părţi, monografia cuprinde o *Introducere*; capitolul intitulat *Moştenirile. Învăţământul sovietic între ideologie şi pragmatism 1918–1958*; un alt capitol denumit *O decizie contestată. Discuţii şi modalităţi de adoptare a Perestroicii din 1958*; şi ultimul capitol *O aplicare nefinalizată. Rezultate şi percepţii asupra Reformei şcolare şi universitare în Rusia anilor 1960*; precum şi *Concluziile*.

În cadrul *Introducerii*, autorul explică scopul studiului, menţionând că intenţionează să prezinte câteva aspecte mai puţin studiate ale istoriei Uniunii Sovietice, şi anume în ceea ce priveşte sistemul şcolar şi universitar, evidenţiind schimbările la care au fost supuse acestea în perioada lui Stalin şi Hruşciov. Laurent Coumel consideră că perioada 1953–1964 a fost marcată de legea adoptată la 24 decembrie 1958, încercând să analizeze rolul jucat de fiecare actor în cadrul procesului de adoptare, dar şi de implementare a reformei educaţionale. În contextul reformei, intelectualii şi savanţii sovietici doreau ca universităţile să continue să asigure un ni-

vel de calificare cât mai înalt, în timp ce Hruşciov şi adepții săi îşi doreau să asigure forța de muncă necesară sectoarelor de producere industrială ce concurau cu marile economii din Occident. Practic, cauza primară a reformei a fost încercarea elitei politice sovietice de a obține un nivel de dezvoltare economic, racordând educația, pe de o parte, la standardele ideologice, pe de altă parte, la planurile de producție. În felul acesta, se spera că reformarea sistemului educativ ar fi dus la depăşirea economică a inamicului URSS din perioada Războiului Rece.

În *Introducere*, istoricul trece în revistă numele celor mai importanți cercetători care au cercetat evoluția sistemului educațional sovietic. Astfel, în studierea perioadei 1920–1930 s-au remarcat Sheila Fitzpatrick şi Wladimir Berelowici, care au analizat conexiunea dintre aspectele sociale, instituționale, culturale şi evoluția sistemului şcolar. Pe de altă parte, francezul Jean Paul Depretto a studiat etapele de proletarizare a învățământului tehnic din Rusia sovietică în anii 1920 şi 1930. Dintre autorii ruşi care au analizat evoluția dinamicii sociale şi intelectuale de până la revoluția rusă şi după aceasta sunt remarcați Daniil Aleksandrov şi Alekdandr Dimitriev. Dintre istoricii anglo-saxoni care s-au ocupat de subiect au fost Michael David Fox şi James Andrews, ultimul cercetând modul în care era prezentată ştiința sovietică de mijloacele de informare în masă[1].

Laurent Coumel argumentează necesitatea cercetării sale prin faptul că discuția generală din toamna anului 1958 comporta un caracter ambiguu, autorul considerând că este loc de noi interpretări ale documentelor cu referire la acest aspect, majoritatea celor menționați în documente fie conformându-se în discursul lor liniei oficiale de partid, fie prezentând declarații critice, opuse schimbărilor propuse de Hruşciov, fapt care frapează cititorul surselor primare[2].

În contextul analizei documentelor, autorul susține că pentru orice istoric, una din cele mai importante provocări este *abundența surselor, fiind atât o oportunitate,* cât şi un mare risc pentru cercetător.

Laurent Coumel subliniază că în elaborarea cercetării sale au fost utilizate trei tipuri importante de surse, dintre care o bună parte au devenit accesibile între 2004 şi 2014, şi anume: documentele din arhivele din Rusia (Moscova – arhiva CC al PCUS, Direcția ştiință; Nijnii Novgorod – arhiva Universității); publicațiile de epocă (presa, în general, şi cea specializată);

[1] Laurent Coumel, *Rapprocher l'école et la vie? Une histoire des réformes de l'enseignement en Russie soviétique (1918–1964)*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 2014, p. 19.
[2] *Ibidem*, p. 20.

mărturiile publicate în autobiografii, precum şi cele colectate de la actorii care au fost implicaţi direct în elaborarea şi implementarea reformei. Documentele de arhivă utilizate provin atât din cadrul instituţiilor de stat, cât şi de la organele de partid, autorul având ocazia să analizeze şi o serie de discursuri de la sfârşitul anilor 1950, care s-au ţinut în prezidiul CC al PCUS, menţionând că în textul discursurilor era fixată o serie de remarci ofensive din partea mai multor cercetărori importanţi din domeniul chimiei şi fizicii: Nikolai Semionov, Piotr Kapiţa şi Alexandr Nesmeianov (preşedinte al Academiei de Ştiinţe a URSS între 1951 şi 1961).

Un rol aparte în cercetare, potrivit autorului, l-a avut presa sovietică de la finele anilor 1950 – începutul anilor 1960, care i-a oferit o imagine generală privind dezbaterile şi discuţiile interne cu referire la reforma şcolară. Autorul consideră că „intelectualitatea culturală, profesională şi ştiinţifică a devenit resursa principală de influenţă a politicilor publice”[1].

În baza surselor de cercetare enunţate, autorul a împărţit lucrarea în trei părţi. Prima analizează evoluţia învăţământului sovietic în primii 40 de ani de instituire a puterii bolşevice, inclusiv anii 1920, fiind cercetate toate reformele de până la moartea lui Stalin; a doua pune în discuţie deciziile luate în materie de politică educaţională din 1954 şi până în 1958, inclusiv dezbaterile cu privire la modul de adoptare şi aplicare a legii din 1958; în a treia parte sunt analizate percepţiile din RSFSR asupra reformei din anii 1960.

În prima parte, Laurent Coumel explică modul în care bolşevicii au demarat o serie de reforme educaţionale ce aveau intenţia: 1) de a crea şi dezvolta învăţământul politehnic, proces demarat în baza conceptelor lui Marx şi Engels, prin conectarea sistemului educaţional la producţia industrială, şi 2) de a alfabetiza masele şi a organiza sistemul sovietic de învăţământ. Autorul a constatat faptul că, odată ce entuziasmul iniţial trecuse, implementarea rapidă a reformelor s-a dovedit a fi un proces care necesita mult mai mult timp[2].

Cea mai importantă decizie care a stat la baza organizării sistemului educaţional sovietic, potrivit autorului, este decretul votat de Sovietul Comisarilor Poporului al URSS la 15 mai 1934, ce prevedea trei tipuri de şcoli: 1) *elementare* – învăţământ cu patru clase, de şcolarizare a copiilor de la 7 la 11 ani; 2) *secundare*, zise şi incomplete, ce pregăteau elevi pentru şcolile profesionale şi includeau trei clase, de la a V-a la a VII-a, numite şi „şcoli

[1] *Ibidem*, p. 26.
[2] *Ibidem*, p. 36.

de şapte clase"; 3) *medii*, zise complete, ce pregăteau elevi pentru admiterea în instituțiile sovietice de învățământ superior. Acestea includeau trei clase, de la a VIII-a la a X-a, fiind numite şcoli de zece clase.

Laurent Coumel reliefează importanța anilor 1930 în dezvoltarea învățământului în URSS, în perioada respectivă fiind elaborate şi aprobate curiculumurile şi manualele şcolare, precum şi creat un sistem de evaluare şi notare. Adițional, în ianuarie 1934, au fost stabilite titlurile şi gradele ştiințifice în domeniul universitar[1].

Un alt aspect analizat de Laurent Coumel ține de discriminarea pozitivă a copiilor de proletari în procesul de admitere la instituțiile de învățământ superior. Acest aspect a fost definit drept *scopul bolşevicilor de a crea o elită intelectuală loială, prin înlocuirea vechilor intelectuali*. În relevarea discriminării pozitive, autorul aduce o serie de statistici, axate pe originea socială a studenților. Pentru perioada 1928–1936 se asistă la o creştere importantă a studenților cu origini muncitoreşti. Dacă în 1928 din categoria socială a muncitorilor făceau parte 25,4% dintre studenți, în 1933 ei reprezentau deja circa 50,3%. Accentul pus pe admiterea unui număr cât mai mare de copii ai muncitorilor în instituțiile de învățământ superior este percepută de autor drept metodă de legitimare a regimului[2]. Concluzia istoricului despre sistemul educațional din Uniunea Sovietică de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial este că primii 20 de ani s-au caracterizat printr-un eşec al învățământului politehinic, abandonat total în anul 1937.

În continuare, L. Coumel analizează evoluția sistemului educațional sovietic (la nivel şcolar şi universitar) în anii 1950, explicând detaliat măsurile luate pentru îmbunătățirea structurii sociale a contingentului de studenți, cât şi cele de revenire la proletarizare. Pe lângă problemele de ordin economic, în cadrul sistemului educațional sovietic au apărut probleme cauzate de *criza maghiară* din noiembrie–decembrie 1956, care a marcat începutul conflictului dintre regimul sovietic şi studenți în URSS. Drept exemplu pot servi manifestările organizate de studenții din anul IV de la Institutul Politehnic din Tomsk. Comitetul regional de partid a catalogat manifestările respective drept nesănătoase, cauza nemulțumirilor fiind introducerea unui stagiu obligatoriu în cadrul producției, fără de care nu puteau fi absolvite studiile superioare[3]. Existând teama, în rândul oficialilor, de repetare a scenariului maghiar, elementul catalizator, în acest sens,

[1] *Ibidem*, p. 43.
[2] *Ibidem*, p. 57.
[3] *Ibidem*, p. 136.

au fost studenţii, care erau nemulţumiţi atât de ideologizarea în exces, cât şi de calitatea proastă a condiţiilor de cazare în căminele sovietice.

Cu referire la calitatea studiilor din cadrul sistemului de învăţământ sovietic, autorul menţionează nota lui Nikolai Kazmin adresată Biroului Politic al RSFSR, cel din urmă constatând că noile angajări în cadrul învăţământului superior reprezentau, în mare parte, copiii intelectualităţii şi ai birocraţilor care activau în sistemul educaţional superior, favoritismul şi nepotismul afectând calitatea sistemului educaţional sovietic. Nikolai Kazmin considera că singura soluţie era selecţia mai calitativă a viitorilor studenţi[1].

În a doua parte a monografiei, Laurent Coumel analizează dezbaterile şi discuţiile legate de reforma învăţământului şcolar şi universitar, prin adoptarea legii din 1958, care trebuia să asigure o îmbunătăţire a includerii forţei de muncă în cadrul anumitor sectoare de producţie, agricolă şi industrială.

Pe lângă mecanismul reformei, L. Coumel consideră că este important de ştiut aspiraţiile şi interesele directe ale actorilor implicaţi în proces, şi anume: „Care a fost sprijinul cercurilor educaţionale pentru diverse forme de politehnizare, desfăşurate în cadrul instituţiilor de învăţământ secundar”? şi „Ce a avut de spus personalul din învăţământul superior despre schimbările la admitere şi noul accent pus pe munca studenţilor în procesul de producţie”?

Laurent Coumel susţine că acest fenomen a constituit un adevărat dezgheţ în materie pedagogică şi educaţională, prin manifestarea deschisă a opiniilor şi a eventualelor nemulţumiri. În opinia autorului, termenul de „dezgheţ” desemna în perioada guvernării lui Hruşciov o relativă libertate de exprimare.

Pregătirea proiectului de reformă în sfera învăţământului a început odată cu dezbaterea necesităţii de reformare a sistemului în cadrul comunităţii pedagogico-ştiinţifice, şi anume de către institutele şi revistele de specialitate ale ministerelor şi ale Academiei de Ştiinţe Pedagogice din RSFSR. După al XIX-lea Congres al PCUS a început iar să fie dezbătută tema politehnizării în cadrul Academiei de Ştiinţe Pedagogice din RSFSR, referirile la anii 1920 încetând să mai fie subiecte tabu[2].

În cadrul dezbaterii legii, dreptul la exprimare li s-a acordat instituţiilor mari de învăţământ superior, precum Universitatea de Stat din Mosco-

[1] *Ibidem*, p. 148.
[2] *Ibidem*, p. 177.

va, dar şi cercetătorilor, birocraților din cadrul sistemului de învățământ superior, membrilor Academiei de Ştiințe a URSS, toți având o influență importantă asupra reformei. L. Coumel consideră că, în acest fel, a fost atenuată dimensiunea ideologică a proiectului în favoarea unei viziuni tehnocrate.

În partea a treia a lucrării, Coumel se axează pe cauzele ce au stopat implementarea definitivă a reformei, care au fost efectele acesteia, dar şi percepția per ansamblu a contemporanilor asupra ei. Autorul califică legea din 1958 ca fiind una ambițioasă, având repercusiuni în cadrul fiecărei republici sovietice, nu doar în RSFSR. În final, abandonarea legii din 1960 a fost generată de modalitățile diferite de aplicare, dar şi de divergențele persistente între discursul autorităților şi cel al oamenilor de ştiință. Autorul consideră că o consecință a eşuării reformei a fost apariția unui proiect educațional alternativ, ce a determinat o diferențiere puternică în cadrul sistemului educațional sovietic, fapt care a condus la apariția unei autonomii pedagogice[1].

În *Concluziile* prezentate, istoricul se întreabă cine a fost de vină de eşecul reformei din 1958, abandonată la mijlocul anilor 1960. Pe de o parte, rezultatele aşteptate nu au fost realizate, pe de altă parte, reforma în sine s-a ciocnit de opoziția şi nemulțumirea oamenilor de ştiință, a pedagogilor, profesorilor universitari şi a unor membri de partid. Autorul consideră că proiectul lui Hruşciov, care a început într-o perioadă de relativă liberalizare, a oferit, aparent, şansa apariției unei opinii publice în URSS.

Laurent Coumel susține că politica şcolară a reprezentat un moment important de confruntare între savanți şi conducători, fapt care a putut duce la apariția fenomenului de disidență. Dintre actorii implicați în dezbaterile din anii 1950 şi 1960 privind educația, niciunul, cu excepția savantului Andrei Saharov, nu a rupt cu adevărat legăturile cu regimul. Contestarea proiectului educational hruşciovist, în viziunea lui L. Coumel, nu a reprezentat un act real de disidență şi nici de aderare completă la proiectul oficial. Autorul pune accentul pe cazul lui A. Saharov şi consideră că doar luarea unei atitudini critice față de această reformă a dus la crearea unei opoziții față de regim şi față de acțiunile acestuia. Laurent Coumel conchide că poziția oamenilor de ştiință din URSS, la fel ca şi a celorlalți actori menționați, necesită alte studii şi cercetări în înțelegerea complexității procesului istoric vizat.

[1] *Ibidem*, p. 397.

Astfel, datorită unei baze documentare detaliate, istoricul şi cercetătorul L. Coumel a încercat să prezinte istoria sistemului educațional sovietic din 1918 până în 1964, accentul fiind pus pe reforma din 24 decembrie 1958. Practic, autorul a prezentat în detaliu atitudinile şi acțiunile fiecărui grup implicat în reformarea sistemului educațional sovietic. În acelaşi timp, a dedicat un volum important din economia monografiei unor aspecte precum istoria sistemului educațional sovietic din 1918 până în 1940, dar şi efectele *crizei maghiare* asupra studenților sovietici. Ambele subiecte menționate ar putea fi în continuare subiectul unor monografii, racordate la spațiul RSS Moldoveneşti, unde, începând cu anul 1945, au fost încropite câteva instituții de învățământ superior.

Adrian ROŞCA
Doctorand
Şcoala Doctorală de Ştiințe Umanistice,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: roscaadrian21@gmail.com

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ŞI CERCETAREA ŞTIINȚIFICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ. GALERIE FOTO

Rubrică îngrijită de
Ion Valer XENOFONTOV[1]
şi **Iulian SALAGOR**[2].

VIAȚA STUDENȚEASCĂ

Studenți la anul I la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chişinău, 1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

[1] Dr., conf. univ., Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.
[2] Doctorand, Şcoala Doctorală de Ştiințe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova; arhivist şi restaurator în cadrul Arhivei Ştiințifice Centrale a AŞM aflată în subordinea USM.

Profesorii Gheorghe Bârsan şi Timotei Melnic, precum şi studentele anului I Maia Lefter şi Viorica Meşină, de la Facultatea de Jurnalism a Universităţii de Stat din Chişinău, 1985–1986. Actualul bloc al Liceului de Creativitate şi Inventică „Prometeu-Prim”. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

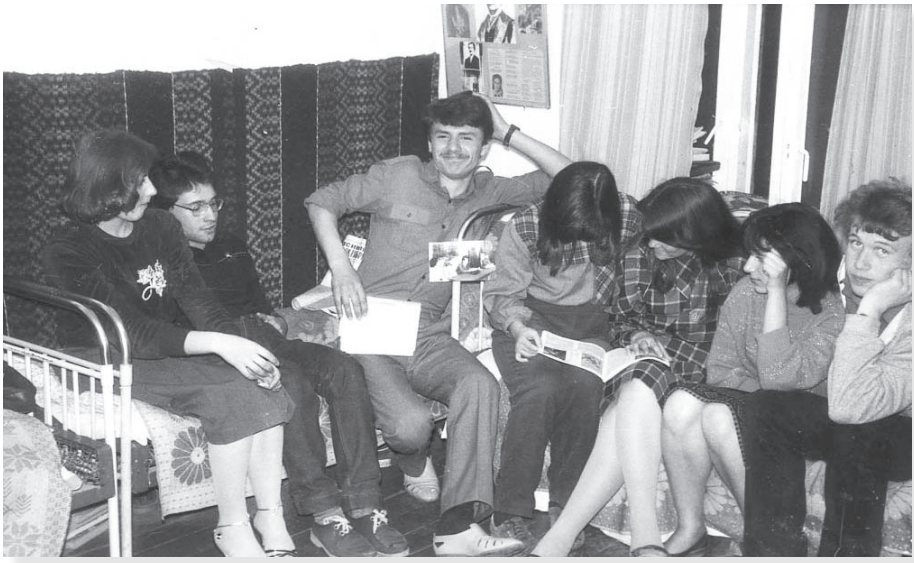

Studenţi la anul I de la Facultatea de Jurnalism a Universităţii de Stat din Chişinău, în cămin, 1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studenții Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău în activități artistice. Căminul nr. 6, et. 5, Sala de lectură 1985/1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studentul Doru Ciocanu, „tractorist”. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Grupa de şoc studenţească de la Facultatea de Jurnalism a Universităţii de Stat din Chişinău la depozitarea produselor agricole în beciul colhozului Cioburciu, 1985. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Instantanee cu studenți implicați la muncă în colhoz.
Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

În aşteptarea bursei în timpul muncii în colhoz.
Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studenţii de la jurnalism la muncile agricole, s. Ciobruciu (actualmente, rn. Ştefan-Vodă), 1985. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

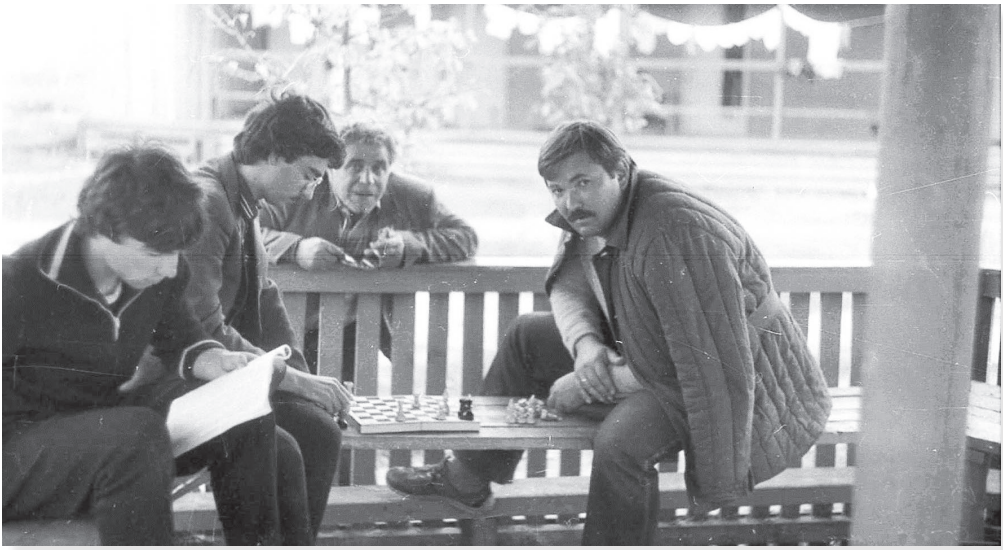

Studenții de la jurnalism în timplul liber în cadrul muncii agricole din s. Ciobruciu (actualmente, rn. Ştefan-Vodă), 1985. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Fotografia de grup a absolvenților Facultății de Jurnalism a Universității de Stat „V.I. Lenin" din Chişinău, 1989. Sursă: *Arhiva privată Mihai Vengher*

Discotecă studențească în Sala de lectură a Căminului nr. 6 a Universității de Stat din Chişinău, cca 1985. Sursă: *Colecția foto Dumitru Maxim*

ACTIVITATE ŞTIINȚIFICO-EDUCAȚIONALĂ

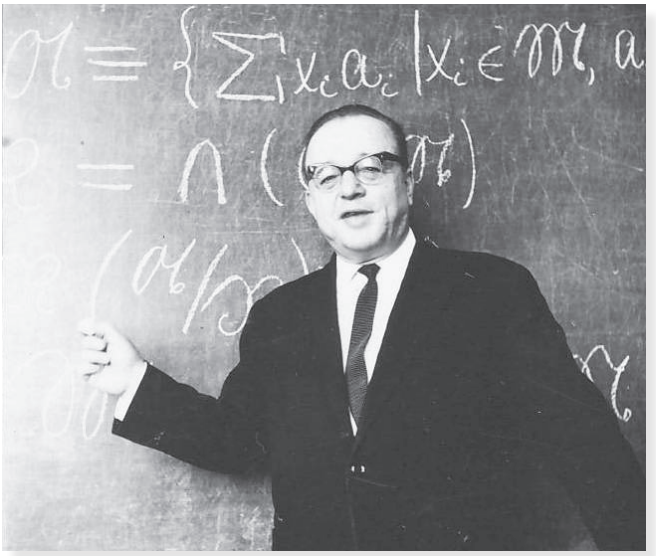

Profesor universitar (1961), academician (1961), Vladimir Andrunacheivici (1917–1997) – matematician, domeniul ştiinţific: algebra. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

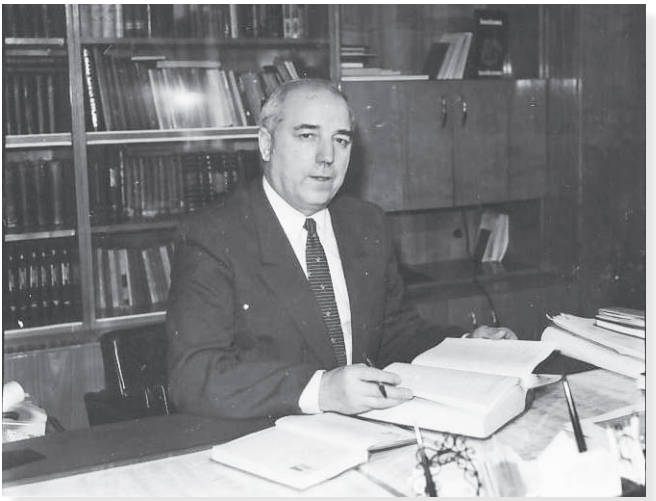

Profesor universitar (1990), academician (1984), Andrei Andrieş (1933–2012) – fizician, domeniul ştiinţific: semiconductorii necristalini şi optoelectronica. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Academicianul Andrei Andrieş împreună cu tinerii cercetători. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1964), academician (1972), Vasile Anestiade (1928–2014) – medic, domeniul ştiinţific: morfologie, patologie, patobiologie, angilologie, biogerontologie. Rector al Institutului de Stat de Medicină din Chişinău. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

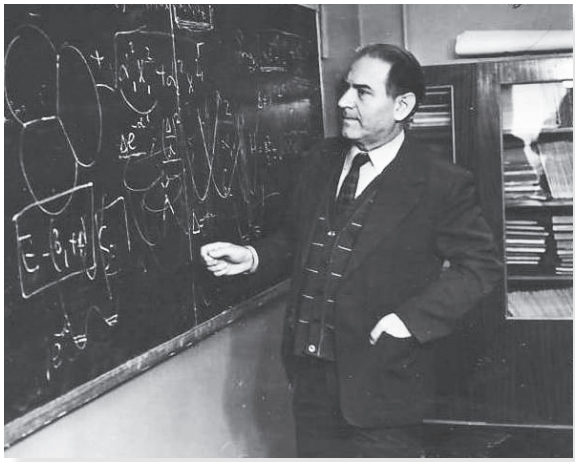

Profesor universitar (1989), academician (1989), Isaak Bersuker (n. 12 februarie 1928, Chişinău) – fizician, domeniul ştiinţific: fizica teoretică şi chimia cuantică. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Chimiştii în acțiune, împreună cu prof. univ., dr. hab. Dumitru Batâr în Laboratorul de Chimie bioanorganică, anii 1980. Sursă: *Arhiva Ştiințifică Centrală a Academiei de Ştiințe a Moldovei, Fond fotografic*

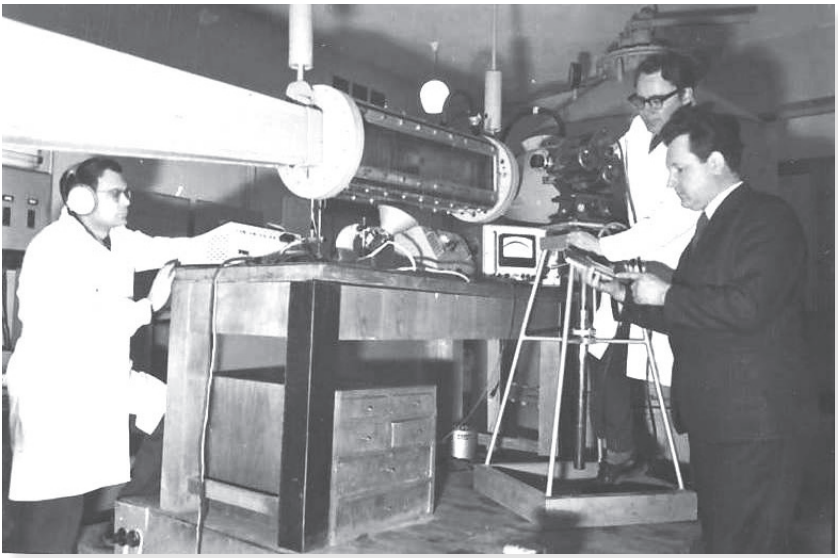

În laboratorul de termofizică. Primul din dreapta: Profesor universitar (1976), academician (1992) Mircea Bologa (n. 31 mai 1935, s. Parcova, azi rn. Edineț) – fizician, domeniul științific: termo- şi electrofizică. Sursă: *Arhiva Ştiințifică Centrală a Academiei de Ştiințe a Moldovei, Fond fotografic*

Iacov M. Copanschi (1930–2006), istoric, domeniul ştiinţific: istoria evreilor din Basarabia. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1977), academician (1976) Artiom Lazarev (30 octombrie 1914, or. Camenca – 14 aprilie 1999, Chişinău) – istoric, domeniul ştiinţific: istoria Moldovei, perioada contemporană. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Frații Moscalenco. Profesor universitar (1974), academician (1992) Sveatoslav Moscalenco (26 septembrie 1928, s. Bravicea, azi rn. Călăraşi – 22 ianuarie 2022, Chişinău) – fizician, domeniul ştiinţific: teoria semiconductorilor şi optica cuantică; Profesor universitar (1971), academician (1976) Vsevolod Moscalenco (26 septembrie 1928, s. Bravicea, azi rn. Călăraşi – 2 aprilie 2018, Chişinău) – fizician, domeniul ştiinţific: fizica teoretică a stării condensate. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1967), academician (1972) Sergiu Rădăuţanu (17 iunie 1926, Chişinău – 6 martie 1998, Chişinău) – fizician, domeniul ştiinţific: fizica şi tehnologia materialelor semiconductoare. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Fizicienii la sfat, iunie 1987. Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesorul universitar (1961), chirurgul-pediatru Natalia Gheorghiu (1914–2001). Sursă: *Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Fond fotografic*